

TYSKEREN
mot
STRETERMISH

Ognað fòlinum
í Klaksvík og
Siglufjörður

Eirik Austey

TYSKEREN
mot
STRETERMISH

EI FANTASTISK FORTELLING FRA
KODONJ

ASCHEHOUG
OSLO 1985

© H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) 1985
Satt hos Heien Fotosats, Spydeberg
Printed in Norway
A.s Reistad Offset
ISBN 82-03-15192-2
ISBN 82-7350-021-7
(Bokklubben Dagens Bok)

– Når det 20. århundre møter høylandets usynlige herrer . . .

Denne boka handler ikke om «et land på baksida av månen». Alt skjedde i Europa, og er historie.

I Europa har menneskene mye til felles. I storbyene har folk hatt de samme problemene, tenkt de samme tankene og handla etter de samme mønstrene i 50, 100 og 200 år. Den som ikke leser historie, vil bli forbausa av å høre 80 år gamle dagbøker snakke som om det var i går.

Men det er også virkelige forskjeller. Under overflaten av moter og skikker fins røttene fra tusener av års ulik kultur. Derfor drømmer irlenderne forskjellig fra islendingene. Og ei danske er fortsatt noe anna enn en italiener.

Spesielt i utkantene fins det områder der folk ikke tenker og handler «europeisk». I hvert fall var det sånn for ikke så veldig lenge sida.

Kodonj og høylandet rundt var utkant. Noen der *likna* oss (sjøl om de vel ikke var *like* oss). Andre –?

Fjellbuene rundt Kodonj trudde på overnaturlige vesener. Ordet de brukte om dem, har jeg oversatt med *Alv* – i flertall *Elver*.

Men i høylendingenes religiøse tankeverden var virkelige elver også viktige. (Og da mener vi både vanlige elver av rennende vann, og overnaturlige elver, «spøkelsesfosser» som de fleste ikke kunne se eller høre.)

For å unngå forveksling skriver jeg ordet for høylandets store overnaturlige herrer med stor forbokstav,
Alv – *Elver*

Mens geografiske elver (både vanlige og overnaturlige) ute i terrenget, skriver jeg med liten forbokstav,
elv – *elver*.

ea

Første del

OFFERET eller ET MORD UTEN BETYDNING

(om et mord som nesten ingen brydde seg om eller gjorde noe for å hindre, og mange andre voldsomme, forferdelige og uhederlige hendinger i en avsidesliggende gruveby oppe i fjellene.)

I

(1)

Da legen var mindre enn 50 meter nedafor hovedporten, smalt det fra borgen.

Ujamne salver fra geværer. Stemmer skreik. Som et kor der alle sang av sine lungers fulle kraft, noen høye, lyse, andre lave, rungende, men uten harmoni. Voldsomme skuddsalver blanda seg med brølene. Stemmene blei brått sterkere, brått svakere. Han skjønnte at mennesker løp og passerte fort forbi vinduer.

Det blei stille. Legen hadde stoppa. Alt før skytinga rant svetten. Ikke bare i armhulene og skrittet, men nedover underarmene inni den svarte jakka, under de hvite mansjettene og ut på hendene. Han pusta, tørka panna med et stort hvitt- og blårutet lommelørkle. Nesa klødde. Åssida var forferdelig tørr, det lukta steinstøv. Han så ikke opp mot porten, men rett fram, på en tørr busk med grågrønne blad, lange, tynne torner, små, gule blomster.

Det var formiddagen tirsdag 15. juni. Sommer, tørt. Forferdelig varmt. Himmelen var kraftig blå, høy, tom. Ikke spor av skyer, ikke en gang en svart flekk som kunne være en fjern fugl.

Nede i den lille gruvebyen Kodonj, langt under og bak ham, lå det smale elveleiet tørt, en ørken med noen få grastuster. Lufta lå stille. Over steinknuseriet sto kølrøyken rett opp, som en kjempestor svart poppel.

Borgen lå strategisk til, framskutt på åsryggen der de to dalene møtes. Den tørre, klare lufta skapte et synsbedrag: Avstandene blei kortere, borgen trakk seg liksom nærmere byen. Mannen på veien lot seg ikke lure. Han visste nøyaktig hvor langt det var. Nå kjente han stigninga i de uvante lårmusklene.

Det var blitt stille fra borgen. Legen visste at han kom for seint. Han sto tungt. Hjerteslaga dunka i ørene.

Langsomt begynte han å gå det siste bratte stykket.

(2)

Dr. Raoul Kzmertzky var ingen mild mann. Heller ikke typen som fikk sammenbrudd og blei lamma av fortvilelse på grunn av et nederlag.

Nå blei det bleike, feite ansiktet hans fura av voldsomt raseri. Han raste mot alt og alle.

Før hadde Dr. Raoul bare *forakta* Kommandanten i borgen. Han mente Kleberhof var uvanlig dum, sjøl til å være høyere offiser. Blodbadet gjorde forakten til noe smått og uviktig.

Skuddene rykka Raoul tilbake til ei anna tid da han var ung gutt. Det var i Keiserdømmets siste år og langt herfra, nede i hovedstaden. Hus brant med mennesker inni. Kropper lå igjen i gatene etter sammenstøt med soldatene. Flammende netter da ungdommene møttes og svor HEVN, med pistoler og kniver og bomber, HEVN over SLAKTERNE SOM HAR FOLKETS BLOD PÅ HENDENE SINE. Slik individuell, heltmodig HEVN fikk Raoul seinere i livet lære var unyttig, ja skadelig. Men nå hadde han glemt alt det. Han var 15 år igjen, og svor en hellig ateistisk ed:

– en dag, Kleberhof. *en dag!*

I samme glimtet fordømte han hele overklassen i Kodonj. Embetsmennene i provinshovedstaden. Funksjonærene i gruveselskapet. Handelsmenn, prester, ja alle i den lokale fiffen. Han skilte ikke mellom konservativ eller liberal, frimurer eller katolikk, men skar alle over én kam: Dere har skylda! Snyltere. Pakk!

Det var kanskje en urettferdig anklage. Ikke mange i Kodonj hadde støtta Kleberhof de siste dagene. Tvert imot: Folk fra fiffen hadde forsynt Dr. Raoul med over 3000 thaler – ei krigskasse for å redde mytteristene i borgen. Stormesteren ga. Og Biskopen! (dessuten en pen bukett folk Dr. Kzmertzky kunne presse). Men Raoul var for sint til å skille rettferdige fra urettferdige. Han raste mot dem som *overklassen*, den samme som omga ham da han var liten og var hans slektninger, naboer og skolekamerater. Dumme, snobbete, følelseløse. De som drar på landet og har sommerfest, mens *folket lider!*

Samtidig raste han videre nettopp mot noen fra *folket*: De drøyt 40 mytteristene inne i borgen. Nå dør de, tenkte Raoul, blodet pumper ut over steingølvne, de ligger og dør i dammer av sitt eget blod. (Han visste av erfaring svært godt hvor mye blod det er inni et menneske). Å, disse snevre *toskene*, disse skitne, primitive *bondetampene* – *nyttig!* Overtruiske, analfabetiske tullinger, de kasta bort livet

sitt uten at det hjalp noen . . .

Og så *dumt* de sloss! Gang på gang hadde han prøvd å få kontakt med mytteristene de siste dagene, uten resultat. Å, denne innskrenka sneverheten, den åndssvake mangelen på evne til planlegging lederne deres hadde vist! De tok ikke kontakt med *noen* på forhånd, sendte ikke *ett bud* ned til Kodonj mens opprøret sto på!

Det var en tanke som ikke streifa mannen på veien: At de der inne hadde noe til felles med noen han kjente en gang. Ungdommer som var hans egne forbilder da han var gutt. Unge menn fra hans egen krets: Vakre, beleste, rike, idealistiske. Lærernes stolthet, familienes håp, den hemmelige drømmen til rike, liberale ungjenter. Ungguttene som kasta bort livet sitt i attentater og ville kuppforsøk før de var 20 år.

Hadde noen pekt på dette ville han svart: Tøv! Det var noe helt anna! For Raoul visste at sjøl om disse unge mennene handla forgjeves, og han nå så det de gjorde som dumheter, ja som bortkasta, så var det likevel heltmodige dumheter for ei stor sak. De nära kampen mot det råtnende sjølherskerdømmet med det unge blodet sitt. Han huska stillheten rundt middagsbordet den dagen storebrors skolekamerat blei hengt. Men nå er det ikke sånn! Nå er det nye, moderne tider, det fins organisasjon, kunnskap, det er mulig med virkelig fornuftig handling! Men disse håplaut tilbakeliggende fjellbuene – de er så uvitende at de knapt kan tenke abstrakte tanker, på et nivå som dyr. De dør så *tåpelig*, så meningslaut!

Den eneste Raoul Kzmertzky ikke var sint på, var seg sjæl.

Var han altså en svært arrogant mann? Ja! Og mange ganger i de siste 20 åra hadde han stor nytte av det. Det var livsnødvendig! For fra han var 16, gikk Raoul sine egne veier. Livet var ofte ensomt og farlig. Han handla i strid med alt hans eget miljø trudde på. Han tok sjanser som til og med hans egne meningsfeller syntes fornærma all sunn fornuft. Han var hensynslaut sikker på eget mot og egen dømmekraft, og hadde en urokkelig oppfatning av *egen plikt*.

I tillegg til den moralske og intellektuelle arrogansen kom – legearrogansen. Vitenskapelig medisin var ny i landet. Både høy og lav så moderne leger som mirakelgjørere, og legearrogansen vokste over alle grenser. Dr. Kzmertzky var vant til å få folk til å adlyde. Hjelp ikke noe anna, trua han dem med pest og død! Han var ikke bare lege, men *dyktig*, og han sa fra om det.

Her var han, en ensom, ubevæpna mann. Der inne var flere hundre soldater. Mytteristene hadde holdt stand nesten ei uke, og tilmed drept offiserer. Han hadde planlagt å støtte opprørerne. Hva hadde han her å gjøre, hvis han ikke var arrogant?

Men Raoul hadde heller ingen grunn til å skamme seg over sin egen innsats.

I de siste fem døgn sov han mindre for hver natt som gikk. Han planla, konspirerte, organiserte, utnyttet tvilsomme forbindelser til bristepunktet. Slik skapte han noe «av ingenting», noe utrolig: En plan som faktisk ga håp om å redde mytteristene. Alt dette (tenkte Raoul) for en lusete, stinkende bande fjellbuer som ikke engang ville forstått hvorfor han prøvde å hjelpe dem.

Han hadde gjort opp status: – ikke noe kunne vært gjort annerledes! Nå: Tenk framover.

Raoul Kzmertzky, en mann som aldri slutta å organisere verden inne i huet sitt, aldri lot seg vippe av pinnen, aldri ga opp, gikk tungt oppover det siste stykket gammel, brulagt kjerrevei, mens hjernen hans jobba videre med dette problemet:

– hva nå?

– Kusken Stretnep og gamle Ferenc må gjemme dynamittbomberne på tryggere steder i krattet til de kan bli frakta vekk. Det går bra: Sikre, kloke folk, de skjønner at noe har gått gærent og gjør ikke dumheter.

– Fluktveien ut krøtterporten nord i borgen . . . den blir det ikke bruk for. Fjellførerene som har fått halv betaling på forskudd, de slipper å gjøre jobben sin –

– Patriarken SkoTnaps som skulle tatt mot flyktingene. Send beskjed til ham: «Det kommer ingen». Men kanskje noen kan unnslipe likevel? Nei. Jeg kan ikke tenke meg at noen er i live.

– Ikke noe av dette haster. Tid nok til å tenke på det i kveld. Men hva med meg?

– Bare én vei for meg: Inn i garnisonen. Vi må vite mest mulig når vi avlyser nattas dumdristige aksjon. Har noe lekket ut inne i borgen? Det er det jeg som må finne ut. Det er min plikt som leder.

– Dessuten er jeg rett foran vaktpostene. Jeg kan ikke snu nå.

(3)

Veien opp til borgen . . . den var helt forskjellig for forskjellige mennesker.

Den rike engelske turisten (eller byembetsmannen, eller generalstabsoffiseren på gjennomreise) ville se veien gjennom det kultiverte bymenneskets farga brilleglass. Alt strålte i eventyrlys. Det var som i teatret, et storslått romantisk tablå: De voldsomme formene i fjellet, skarpe rygger i stein og sand, den tørre åssida med eksotiske

planter, kaktus med merkelig flatklemte former, bleikrøde, støvete villroser, skiferstykkene som stakk fram, der det pilte slike svart- og hvitrutete firfislser som bare fins her opp i fjellene . . .

Naturen, den vilt slyngete veien, den tunge gamle borgen fra tyrkertida, tilsammen var dette et bilde av alt by-europeeren forestilte seg som malerisk. Ut vinduet i den elegante vogna så han andre på vei oppover, ukjente vesener: Ei mørkkledd jente med ei bør, en mann med merkelige spiralstriper rundt beina. Men snart var de bak ham, for vogna bar bymannen oppover og oppover, langsomt, knirkende, han fikk ilinger hver gang han tenkte at nå . . . nå velter vi, nå går vi utfor, i tankene kunne han se tyrkiske og ungarske adelsmenn på flotte hester, vakre, greske prinsesser som kasta seg over borgmuren og ned i avgrunnen, grumme fjellfolk med rottehaler i flettene som klatra over muren ei mørk natt . . . Og seinere, i salongene i hovedstaden, der fransk og engelsk smak konkurrerte med motene fra Wien, kunne de som var *virkelig* bereist forklare at i Nordøst er Republikken vår som et fremmed land, ja som en annen planet.

Fjellbuen på veien, kanskje med hest eller esel med kløv, eller kanskje gående ved sida av ei full-lasta grov kjerre, eller kanskje han bare lot de sterke, fjærende beina bære seg sjøl og en sekk oppover, han ville også gjøre seg tanker. Men hvilke? Ikke så lett å svare på det, bortsett fra at han tenkte på helt andre ting enn lavlendingen.

Kanskje granska han landskapet rundt seg. Men da var det ikke for å spekulere på om Lord Byron noen gang kom hit, og hva dikteren følte hvis han så utsikten her. Nei, han grunna på andre, nøkterne og dagligdagse saker. F.eks. tegn i veksten, i blomstring og bladformer som kunne fortelle om været i måneder framover. Kanskje så han håpefullt (og som regel forgjeves) etter uro hos insekter og andre småkryp som kunne varsle det fjellene alltid lengta etter: REGN.

Men var han en drømmer, så han etter andre spor. Kanskje tegn til Lubolt hadde vært her med gravestokken sin. Eller at Gajdona hadde løpt oppover stupene på jakt etter den evige lamaen. (Men fossealven ville han neppe tenkt på, ettersom det tørre landskapet ikke var slik forma at noen kunne tru en åndefoss skulle renne, i de svarte nettene, her over klippene ned fra borgen.)

Kan hende han sang litt for seg sjøl, ei gammel, dagdrømmersk vise om lykke og mirakuløs rikdom, mens han holdt utkikk langs veien etter ei lita svart og rød firfisle med en glitrende diamant i panna. For ser du den skal du seire over sorgene. Den bringer rikdom,

og kule og kniv kan ikke trenge gjennom huden din.

Men var han fra en av borgene som hadde ytt tributt til borgen, så studerte han kanskje *sjølve veien* med særlig bekymring. Åssen går det med veidekket? Er det helt og fint, eller ødelagt noe sted, slik at det er fare for pliktarbeid? At det var 120 år sia sist beroliga ham ikke. Det skjedde vel ikke noe særlig nytt i fjellene, gjorde det? Alt gjentar seg.

Inni seg mumla han stumper av fortellinger på rim om slektninger som hadde forsvinni ned i borgens mørke kjellere og blitt der i årtider, fordi Kommandanten var misfornøyd med arbeid eller forsyninger fra de skrinne bygdene. Han skotta dystert *opp dit*: Alt dette kunne vel skje igjen? Telle år kunne han ikke. Og om noe var skjedd 300 år før, var heller ikke viktig, for borgen ligger jo fortsatt der, og slekt er slekt.

Men hva tenkte fattigjenta, kledd i mørke, fillete, sekkeliknende klær, der hun sto igjen i støvet på bønn av bakken med ei tung bær på skuldra og så den lakkerte vogna forsvinne oppover? Det veit ingen. Og det var vel ikke viktig heller. For hun skulle opp i borgen for å arbeide, slett ikke for å tenke eller se på landskapet. Kanskje tenkte hun ikke i det hele tatt? Det ville i hvert fall mange svart, hvis noen brydde seg med å spørre.

For vakta over borgporten var åssida tommere etter skrikene. Soldaten hadde sett Dr. Kzmertzky lenge. Oppover den øde veien kom den svartkledd skikkelsen som et ondt varsel. Han gikk fra posten et øyeblikk for å varsle vaktkommandanten.

Raoul brydde seg ikke om landskapet.

Han kjempa for å bli rolig. Men raseriet hypnotiserte ham. Alt bølga, som om han var full. Han prøvde å legge planer for de nærmeste minuttene, men klarte ikke å konsentrere seg. Isteden så han for seg *bilder*: Frankrike i 1789, Keiseren ynkelig foran galgen i 1892. Kleberhof, Kleberhof i giljotinen, Kleberhof i galgen, eller kanskje det beste var en enkel hoggestabbe og en sterk mann med sabel? . . .

– Jeg har ikke

tid til sånt tull. Om et øyeblikk er jeg ved porten!

Noe ved veien fanga oppmerksomheten hans.

Noe lite, firbeint, satt på en stein og *så* på ham. Raoul stoppa forbausa. Ei lita øgle med svart- og rødretete skinn. Mange sier dette dyret bare fins i legendene (tenkte Raoul) – vel, her er det altså. I panna glitra en liten diamant: Det tredje øyet, som varsla mot rovfugler og andre fiender som kom ovafra og bakfra. Det blinka i det sterke solskinet.

– Hvis jeg var høylending –

(tenkte Dr. Raoul) –

ville jeg tru at

denne veien skal lede meg til lykke, makt og ære, og ingen ting i borgen kan skade meg. Men fordi jeg ikke er en overtruisk fjellbu, men en intelligent og vitenskapelig utdanna mann fra det 20. hundreåret, så veit jeg at sannheten er stikk motsatt. Det som venter meg der inne, er fare og nederlag. Men jeg er nødt til å stikke huet inn i løvens gap. Jeg må finne utveier for dem som er avhengige av meg.

Fortsatt svett og bleik, men nå like kald innvendig som om han bare skulle skrive ut en dødsattest, sleit legen seg de siste meterne.

(4)

I det øyeblikket Dr. Kzmertzky var framme ved muren, åpna Kommandanten for portvakta ei dør ved sida av den store hovedporten og gikk to skritt ut i møte med legen.

Han var lang og tynn, i grå uniform med svarte snirkler på armene, brystet, nedover langs sida av beina, hvite hansker, hvitt belte, gull på ermene, skuldrene, sylindrisk svart lue med våpenskjold i gull og en dusk som sto opp foran. Offiseren var meget høflig, meget forsiktig, forsøkte å holde ansiktet uttrykksløst. Han hilste militært uten å si noe.

Foran seg så han en feit, ungdommelig utseende mann. Svart dress, sløyfe, stivet skjortebryst, nasjonalromantiske snabelsko, en dristig republikansk kokarde på jakkeslaget. Den lokalt (i Kodonj) berømte sosietetslegen, Dr. Raoul Kzmertzky.

En betydningsfull person, tenkte ansvarshavende. Ubestemmelig. Går ut og inn hos de mektigste i byen. Oppfører seg ukonvensjonelt, tilmed skammelig. Om andre gjorde som han, ville de blitt skandalisert, ja utstøtt. Men hans posisjon er like sikker. Direktøren i gruveselskapet tåler ham ikke. Men det er Dr. Kzmertzky de ber om hjelp når de blir redde for en epedemi, som for to år sida – Han går ikke i kirken. Likevel er han huslege for Biskopen! Vakt sjefen visste at offisersbrødre gikk til Dr. Kzmertzky . . . når de hadde problemer som gjorde dem virkelig redde. (Den forfylla arelateren og iglesetteren som liksom var lege i garnisonen ville ingen intelligent offiser gå til. I hvert fall ikke hvis han var sjuk og derfor ikke kunne forsvare seg.) De sa om Dr. Kzmertzky at han var dyktig, brutal . . . og 100% diskret når det gjaldt andres hemmelighe-

ter. Offiseren trudde (helt riktig) at her var noe av grunnlaget for Dr. Kzmertzky's underlige sosiale posisjon.

Hva nå – tenkte vaktstjefen. Det er skjedd ting som vi vanlige offiserer ikke kan overskue følgene av . . . Kommandantens plan er gjennomført. Mytteristene er døde eller fanger. Men videre? Vi har hatt en undersøkelseskommissjon alt, kan det bli flere? Ordren er at ingen skal slippes inn. På den andre sida kan denne *Doktoren* være en farlig mann . . . Nå gjelder det for en forsiktig offiser å ikke komme på kant med noen som kan ha innflytelse.

Dr. Raoul Kzmertzky kremta.

– Hm, ja, jeg er her på oppdrag fra

Biskopen, sa han.

Han lente huet bakover og kikka på offiseren på skrå over nesa, den var heva som nebbet til en rovfugl (men sjølve nesa var mer som ei lang og uformelig pølse. En vorteaktig utvekst nederst økte denne pølse-likheten). Sjøl om Raoul rant av svette og var unaturlig bleik etter den harde turen, hadde han ikke mista noe av den haneaktige kroppsholdninga og det arrogante ansiktsuttrykket. *Sjøsikker, overlegen*, tenkte offiseren.

– Det gjelder *min venn Pateren*. Biskopen er ytterst urolig for ham. Han har innstendig bedt meg om å dra opp hit for å hjelpe denne stakkars kirkens mann i den grusomme faren han svever i.

Han lot ikke offiseren få tid til å tenke over dette, men fortsatte raskt:

– Litt skyting her, hører jeg? Alfred Kaaa (tysk aksent, langt og hånlig) har endelig tatt seg sammen og *gått til storm mot bermen*? Tenker det gjør inntrykk på de unge damene nede i byen: Fins det noe kjekkere enn en krigsvant. Kommandant, fersk fra *ærens mark* til midtsommerballet? Nåvel. Desto viktigere at jeg treffer min venn Pateren, *i tråd med Biskopens ønske*.

Offiseren sto urørlig, som en voksfigur på utstilling. Han trengte tid. Det gjalt å ikke forplikte seg til noe. Forsiktig, forsiktig.

– Jeg kommer altså på oppdrag fra *Biskopen*, sa Dr. Raoul. – Her er hans brev til herr Borgkommandanten.

(Dr. Raoul åpna legeveska. Offiseren sto ganske tett innpå ham og så ned i dens skyggefulle indre. Der lå mange etuier, pakker, flasker og andre gåtefulle ting. Det glitra i de blanke delene til det eneste stetoskopet i flere hundre kilometers omkrets. Legen tok opp et stort, forseгла brev, løfta det som et våpen eller et flagg. Med et strengt uttrykk i ansiktet lot han det falle ned i veska igjen uten at vaktstjefen fikk sett anna enn at det var et brev. Lukka veska igjen.)

– Biskopen har dessuten fått melding om at Pateren skal være *såret*, sa Raoul.

– Han har bedt meg gjøre alt som står i menneskelig makt for å få behandlet ham. De, som er offiser, veit vel kanskje hva et råtnende sår kan gjøre med et menneske i dette været? Biskopen er sikker på at herr Kommandanten, som god katolikk, vil sørge for at Pateren får hjelp så snart som mulig. Min herre, *De vil ikke forsinke meg.*

Dr. Raoul gikk tett innpå den lange, tynne offiseren, som var et helt hode høyere enn ham. Det så ut som om de to måtte støte sammen. Med ett var legen med de svarte klærne og det hvite, rasende ansiktet som et truende overnaturlig vesen, en demon. Offiseren tenkte: «Et mørkt *varsel* om hva som kan skje med meg, hvis jeg velger gærent.»

Raskt gikk offiseren et skritt til side og vinka Dr. Kzmertzky inn. Han gjorde det så forsiktig og avmålt han kunne når bevegelsen samtidig skulle være tydelig. Han hadde ikke sagt ett eneste ord.

Idet de kom fra det skarpe sollyset og inn i den mørke gangen, la vaktkommandanten merke til et stramt lite smil om leppene til Doktoren. Han syntes det var merkelig. For i provinshovedstaden var legen berømt som en mann som sjelden smilte. Ja, man sa han hadde ikke den minste sans for humor.

II

(den flokete sannheten)

Denne historia er sann. Alt skjedde virkelig.

Du må vite det for å forstå hvorfor den blei så innfløkt.

Virkeligheten er sånn. Alt triller av gårde pent og rolig. Men så skjer plutselig noe helt uventa. Det går rasende fort, og utviklinga tar ei ny og merkelig retning.

I ei fortelling som en har finni på, kan hele handlinga samle seg om noen ganske få mennesker. Som turnere på ei matte går de fram en av gangen og viser oss det de kan. Virkeligheten, derimot, er et rom der det er altfor mange folk som snakker i munnen på hverandre. En mann hopper opp på en stol og holder tale. Han sier noe viktig. Men før du får hørt hva, har han gått ned av stolen og løpt ut døra. Han kommer aldri tilbake til det rommet, heller.

«Dette var en interessant person. Det sto for lite om henne. Forfatteren må fortelle meg mer!» Ja vel. Men har du prøvd å si noe sånt i begravelsen til en god venn? Det hjelper ikke! Virkeligheten er sånn.

Det skjedde for lenge sia – før fjernsynet og bankkortene (men ikke før telegrafene og de engelske aksjene til ett pund) – i et land langt vekk. Alle personene snakka andre språk. Ingen av dem ville forstått et ord av denne boka.

Alt de sier er oversatt. Det var jo ikke norsk de snakka! Det gjør at samtalene deres noen ganger kan virke merkelig klumpete, stive. Men det går ikke an å glatte dem ut så alt blir elegant prat i Oslo. For de sa det de sa!

Avstanden (i tid og rom, i språk og kultur) gjør at vi ser dem som gjennom ei hinne av rennende vann.

Nå kommer noen sider om landet, om Historia, om bakgrunnen.

Det er helt gærent å avbryte ei spennende fortelling for å fortelle om sånt!

Men det hjelper ikke. For uten det er det ikke mulig å skjønne hva som virkelig hendte.

(det tørste fjell-landet)

Kodonj ligger i den tørreste delen av fjell-landet i Nordøst.

Innover i fjellet, sørover, er det grønnere. Men vannet forsvinner etter hvert som man reiser vestover, over vannskillet, og kommer over i den delen av fjellheimen som heller mot vest og sør. Her har landskapet skarpe åsrygger, stup, skråninger, ofte av sand og lausstein.

Fargene går i gult, gulbrunt. Unntaket er de korte periodene om våren da det er våtere. Fett og frodig gras skyter opp overalt, og millioner av blomster skynder seg å blomstre. De fleste er ganske små, det er soleier, blåklokker, sildrer og mange andre, og lyng, lyng. Men de er hvite, røde, gule, blå i skinnende klare farger som folk sier bare fins her oppe i fjellene, og ikke i det varme, nesten tropiske lavlandet. Sommerfuglene kommer i svære mengder i disse knappe dagene, brune, gule med svarte kanter, oransje med svarte årer og perlemorflekker. Men framfor alt de svære, praktfulle hvite, med røde og svarte merker på vingene, som seiler langsomt som om de virkelig var fugler. Og mer ubehagelige insekter: fluer, klegg og brems som skremmer dyrefokkene til hysteri. Fuglene er på vingene hele tida og spiser så fort de kan, mens fjellbuene nyter blomsterprakten og klasker mygg: Både dyr og mennesker veit at snart er det slutt. Så, ettersom våren går over og det blir tørrere og tørrere, blir plantene brunsvidde, mange visner og går i en slags dvale, mens det som ennå fins av grønne blader, får noe støvete, grågrønt over seg.

Og slik er det her resten av året – tørt, støvete, brunsvidd. (Hvis det da ikke kommer noen nye dager med regnskyll på høsten, som igjen kan få landskapet til å forvandle seg – men aldri for lang tid.) Dyreflokkene søker til steder det er vann, gras, kanskje vierkratt – kilder eller bekker. For jegere og gjetere var kunnskapen om kildene en kostelig rikdom, som gikk i arv fra generasjon til generasjon.

Vannet oppfører seg rart i denne delen av landet. Høyt oppe i fjellene og langt inne i nordøst er det mer regn og snøsmelting. Her er det lommer med en flora og fauna som er ukjent andre steder. Det fins et par mindre breer som det renner elver fra om sommeren. Men plutselig kan vannet bli borte i et høl. Andre steder bobler det opp igjen, i en kilde som ligger midt i en tørr dal, eller tilmed på fjellsida, og gir opphav til en bekk som kanskje bare varer en kilometer eller to før den like brått blir vekk. Vannet forsvinner ned i bakken, eller damper opp i lufta – den nådelause solvarmen tar det. – Men holde seg på overflaten av jorda, slik skikkelig vann skal, for

å danne elver, bekker og tjern, det gjør vannet i denne delen av fjellene bare sjelden.

Ved noen klansborger fantes det en gang underjordiske kanaler som beskytta vannet mot fordamping. Disse systemene av huler inne i sjølve steinen kunne være mange mil lange. Ingen visste hvem som hadde laga dem. Men de krevde mye vedlikehold, og de fleste anleggene lå forfalt og ubrukt i moderne tid.

I den ene dalen som går ned til Kodonj ligger det et elveleie. Etter snøsmeltinga om våren er det vann. Dalene blir noe grønnere enn resten av året. Så tørker elva ut.

(de tre dalene)

Kodonj ligger der tre daler møtes. Eller, om man vil, der to daler renner sammen og blir til en.

Så lenge du ikke har kartet foran deg, kan du forestille deg dalene som en Y. Men dette blir ikke helt riktig, for vinklene er ikke som i Y-en. Litt bedre, kanskje, er å bruke den yngre runerekkas bokstav G, altså en slags y der den ene armen står rett opp, mens den andre peker skrått mot høyre. Sann: Y

Men dette blir heller ikke helt riktig.

For den dalen som i Kodonj vanligvis blir kalt den nordlige, går i virkeligheten i retning nord-nord øst, altså samtidig svakt østover. Den andre dalen, som i Kodonj blir kalt den østlige, går nesten rett øst, men også svakt mot nord. Disse to dalene skulle være armene på Y-en (eller den øverste delen av den runiske g-en). Den tredje dalen, som går nedover mot lavlandet (*stammen* på bokstaven, om vi vil) bøyer seg samtidig svakt østover like sør for Kodonj, mens den lenger sørover igjen slynger seg fram og tilbake mellom øst og vest. (Men dette siste har ikke noe med denne fortellinga å gjøre.)

Alle de tre dalene som Kodonj ligger i, går altså samtidig mer eller mindre mot øst. Som Y (eller runisk G) blir derfor dette dalsystemet en nokså mislykka bokstav: krokete, foroverbøyd, som et gammalt menneske med pukkelrygg og gikt.

(de glemte ruinene)

Akkurat her lå det fra uminnelige tider en markeds plass. Og det opprinnelige Kodonj lå bare rundt markeds plassen, på sletta der de to dalene møtes og blir til en.

Men er ikke Kodonj en ny by? En by uten kultur, uten tradisjo-

ner, som sprang opp av den nakne, støvete, steinete jordbunnen i de første 1880-åra?

Vel . . . Det er sant og usant. For det Kodonj som Republikken nå kjenner, det oppsto i Keiserdømmets siste år. Kodonj med gruvedrifta. Kodonj med de utenlandske ingeniørene og de gode jobbene for fagarbeiderne. Kodonj der lavland og høyland støtte sammen og blanda seg, foran de mørke inngangene til skattene inne i fjellet.

Men det som nesten ingen veit, er at før det fantes faktisk et anna Kodonj. En helt annen, svært gammaldags og ganske liten «by», men et Kodonj.

Det er lett å forstå hvorfor det oppsto en by her. De to dalene som fortsetter innover i fjellene, er porter inn i det gamle fjell-landet, med dets spredte, fattige bygder, dets patriarkalske klansborger hogd inn i knauser høyt over dalbunnene, dets skrinne jordbruk, gjetere og jegere. Og dets smugling. For særlig den østlige dalen er en naturlig vei ut av Republikken og over grensa til naboen i øst.

Her går en karavanevei som er svært, svært gammel, sikkert tuse-ner av år, men ingen veit hvor gammel den er. Og fram til tida da disse hendelsene gikk for seg, hadde ingen statsmakt i lavlandet noen gang klart å bli effektiv innover i fjellområdene i nordøst. Vei- en over til naboen lå altså for det meste ukontrollert og åpen.

Den tredje delen leder nedover mot det rike, fruktbare og nesten tropiske lavlandet. Det var Republikkens tyngdepunkt (som blei enda tyngre, fordi høylandet knapt visste at Republikken fantes). Republikken, som pompøse embetsmenn kalte «En verdig deltaker i den Europeiske Sivilisasjons Orkester» – (for man hadde en nasjonalromantisk litterær tradisjon, sjøl om kvaliteten var så som så). Bitre unge intellektuelle, derimot, mente at Republikken var en halvt barbarisk provins, med ett bein i asiatisk middelalder og et anna i de mest reaksjonære strømningene i samtida. (Men her skal det handle om Kodonj, og ikke om Republikken.)

At det måtte gå handelsveier gjennom dalene i riktig gammel tid, er opplagt. At det blei en markeds plass og ei klynge hus her, er rimelig. At enhver statsmakt som prøvde å trenge inn i fjell-landet, måtte se Kodonj som et strategisk viktig punkt, er klart.

Men faktisk er det spor som viser at en gang fantes det noe mer enn bare ei klynge med hus . . . Så seint som i 1870-åra var det ruiner her. Gamle stein, spor av et lite byanlegg av digre, uthogde blokker, lå nord i dalen før gruveutbygginga starta og alt som var gammalt i Kodonj forsvant. Noen påsto at det tilmed skal ha vært noe så merkelig som ruinene av et bad . . . Men det må være feil. For hvor skulle de ha fått vannet fra?

Hvem kan de ha vært? Ingen veit. Hvis det fins legender om det i fjell-dalene i nærheten, så har ingen skrivi dem ned. Dette var kristendommens grenseland. I dalene satte katolisismen seg fast – i hvert fall i forma. Og siden prestene var i skarp kamp mot hedenommen i fjella rett innafør, blei de svært fiendtlige mot alle former for hedensk overlevering og kultur.

Her var ingen lærd, skarpsynt munk av det slaget som noen steder i verden så verdien i de gamle hedenske tradisjonene og religiøse mytene og redda i hvert fall stumpene av tapernes historie for ettertida. Ingen av en støpning som Bartholomeo de Las Casas, Louis de Valdiva eller den store jesuittiske helgenen fra Paraguay, Rogue González de Santa Cruz. For oss i det protestantiske Nord-Europa kan det være nødvendig å minne om at nettopp den katolske kjerka har fostra noen slike moralske og intellektuelle giganter. – Men *de* kom ikke *hit*.

Hvilken rolle kan et sånt anlegg ha spilt? Det har vært snakk om andre spor innover i fjellheimen . . . Men det virker lite trolig ut fra fjellbuenes teknologiske nivå. I hvert fall hadde hele Nordøstlandet lav prestisje i Republikken, og ingen arkeolog tenkte på å grave her.

Middelalderens Kodonj – det vil si, fram til 1880 – lå rundt markedsplassen som var handelssentrum for store deler av høylandet. Det var bare noen få hundre innbyggere her året rundt. Men noen familier var rike og bodde i store, prektige steinhus.

I gruvetida blei de kjent som *de gamle familiene* i Kodonj. Flere hadde utspring i gamle handelshus i lavlandet. Opprinnelig var det skinnhandelen som trakk dem hit. Men utover 1800-tallet blei jakta dårligere der det var mest kontakt med lavlandet. Til gjengjeld blei det mulig å tjene penger på andre måter. I denne tida blei det en tradisjon at de rike i Kodonj gifta seg inn i de sterkeste patriarkalske klanene i fjell-landet – de som dreiv med karavanehandel (les smugling).

Ut over 'de gamle familiene' og deres skarer av tjenestefolk, bodde det noen få håndverkere her. Og sjølsagt et par prester. Stort mer var det ikke.

Høyt over byen, på åskammen over de to dalene som gikk innover i fjellet, med front mot dalen som fortsetter nedover til lavlandet – der lå borgene. Da som nå. Den hørte til tyrkernes store system av borger, den gangen hele denne delen av Europa lå innafør grensene i riket deres. De kontrollerte dalene og kommunikasjonene i fjell-landet militært, kanskje bedre enn noen andre. Men de fikk ikke *herredømme* over høylandet. De, like lite som alle før dem – og

etter dem. Av Islam eller av tyrkisk språk er det ingen spor, av tyrkisk kultur, få.

Dette var det gamle Kodonj.

(venus-steinen)

Men det Kodonj som fantes da denne fortellinga begynte, var noe helt anna. En ny by, laga av gruvene. Av venus-steinene.

Venus-steinene, hva var det?

Et eventyr. Gruvenes liv. Bergets sjel.

30 år før Dr. Raoul hørte skuddene fra borgen, kom en ung tysk geolog og fjellvandrер gående opp dalen fra sør. Han hadde tenkt seg videre mot nord og øst, på leiting etter det virkelige, primitive fjell-landet. 31. mars kom han til Kodonj – en ganske kjedelig mandag, og det lille stedet åpna favnen sin for vandringsmannen.

Han fikk overnatte i ett av de rikeste husene rett ved markedsplassen. Tyskeren syntes de var rare folk. De hadde slekt både i Sør og innover i fjellet, dit han ville. De var kultiverte og moderne, men huset var umåtelig gammaldags.

Han skulle reist videre neste dag, men blei over sommeren isteden.

Han gikk i fjellsidene og lette.

Det var ei ung datter i dette huset. Var leitinga bare et påskudd? Eller var det noe hun viste ham, som gjorde at han blei? Ville jenta lokke ham? Fikk han se noe han ikke skulle fått se, fordi utlendingen var ung og spennende?

Ikke noe av dette er viktig. For den sommeren fant han den eneste kjente forekomsten av de sjøl-lysende steinene, i ås-sida, like nord for Kodonj.

Og før året var gått, hadde juvelene skapt gruvekonsesjonen. For venussteinene var alt blitt en hemmelig mote ved Europas hoff og i de rikes salonger. Og det var klart at statsmonopolet på denne mystiske smykkesteinen var en kilde til umåtelige rikdommer.

(bloddåpen)

Men først førte venus-steinene bare til sorger og problemer for Keiserdømmet. Og Kodonj blei kjent i fjell-landet som et tilholdssted for demoner.

Dette var i den første, djevelske tida, da Det Keiserlige Departement

mentet For Offentlig Virksomhet prøvde å drive de nye gruvene som om landet virkelig hadde vært Romerriket 2 000 år før.

Kodonj blei fylt av *slaver*: Folk fra fjellene, dømt for «forbrytelser». Gjerrige embetsmenn sparte på mat, klær, *alt*. Arbeidsdagen var 20 timer eller mer. Dokumenter beviser at Den Keiserlige Gruveledelsen først ville ha skift på 36 timer! Rømlinger blei piska i hjel. Få gruveslaver overlevde ett år.

Slavenes opprør kom før to slike skrekkelige år var gått.

I ett forferdelig døgn drepte de hver eneste arbeidsleder som var i gruvene, og alle i Den Keiserlige Administrasjon som ikke klarte å rømme byen. Så forsvant de inn i fjellheimen, der de ga Kodonj et rykte bergstaden aldri blei kvitt.

Byen lå øde. Gruveanleggene var i ruiner.

Blodbadet førte til sterk vekst og utvikling i Kodonj. Det feide til side gammalt skrap og rydda veien for det mange mente blei stedets beste år, «tysker-tida».

Keiserdømmet ga opp å drive gruvene som statsindustri. Gruveselskapet fikk konsesjonen. Og de tyske gruveingeniørene gjenreiste virksomheten på fornuftig, moderne, nesten demokratisk grunn.

Tyskerne kunne jo ikke fange arbeidskraft sånn som Keiseren. Isteden konkurrerte de om den.

Bondegutter fra nære daler lenger nedover (som var mer påverka av lavlandets kultur) blei lokka med bedre forhold enn hjemme. Alt regulert. Skikkelig lønn, og grei utbetaling (ikke noe av det bøllete småsnyteriet som ellers var så vanlig i Keiserdømmet!). 12 timers dag. Litt helsestell, litt skolegang! Disse nesten utrolig gode forholda gjorde at tyskerne raskt fikk gruvene på beina igjen. Men nå blei det virkelig gode resultater! Tilmed Keisermakta begynte å tjene penger på konsesjonen . . .

(den fjerne byen)

Gruvene var grunnen til at Kodonj fantes på kartene.

Problemet med denne byen var at den var svært langt vekk, og kommunikasjonene var elendige. Turen dit var som en reise til et anna kontinent . . .

Det gikk en tvilsom, uhyggelig lang vei opp fra lavlandet. I beste fall kunne den trafikkeres med hest og vogn. Når det ikke var for dårlig vær. Når veien ikke hadde rast ut.

På fjelltoppene lå røverne og lo høyt av glede hvis de så folk, bare de der nede på veien ikke var for mange sammen.

Transport av store ting var vanskelig. For å få fram et minimum av nødvendig utstyr til gruvene i 80- og 90-åra var det gjort forferdelige anstrengelser. Hester og muldyr gikk med demonterte maskiner i kløv over de verste strekningene. Karavaner av bærere tok maskindeler på ryggen. Det kunne ta dager å flytte de tyngste delene bare noen få hundre meter.

Fordelene med gruedrifta var at venus-steinene representerte konsentrert verdi som var lett å transportere. Svære verdier kunne sendes i ei lita vogn – sjølsagt med militæreskorte.

Hadde det vært noe anna enn venus-steiner (eller kanskje diamanter!) i gruvene på 80-tallet, vel, da hadde gruvebyen Kodonj sikkert ikke blitt noe av.

Nå gjorde transportvanskene at gruvene etter hvert blei gammaldage. Maskinene var 40-50 år eller mer. Metodene var primitive, arbeidsintensive. Sjøl om lønningene var høyere enn i dalene lenger ned (der det ikke var mye lønnsarbeid!) så lå de langt under lavlandets. Gruveselskapet kunne bruke mye folk og lite maskiner. Det fikk sin profitt og lot alt gå sin skeive gang.

Et lite dagbrudd noen kilometer nedover i den laveste dalen skaffa gruveselskapet køl. Det blei satt opp en dampmaskin som skaffa strøm til elektrisk lys i noen få, sentrale hus. Det blei strekt telefontråder mellom viktige kommandoposter i gruveselskapet. Men hverken borgen eller byadministrasjonen var med på telefonsystemet.

Etter det stoppa den teknologiske utviklinga. Gruvebyen vegeterte.

(strupetaket)

Det moderne Kodonj var en helt ny by. Folketallet var kanskje ti ganger så stort som før.

Det gamle Kodonj var drukna i det nye slik at knapt et hus sto igjen, og minst av alle de fattigslige, små steinhusene som håndverkerne og tjenerne hadde bodd i. I midten av Kodonj, rundt markedsplassen, grodde det opp et slags bysentrum i europeisk stil, med administrasjonsbygg for staten og gruveselskapet og boliger for den nye fiffen.

Herfra spredde byen seg i forskjellige retninger. Men den grodde ikke jamnt. Alt da viste den tendenser til å vokse særlig i den nordlige dalen, der de fleste gruveanleggene lå.

Her oppsto en gruveslum: primitiv, fattigslig, uten kloakk eller

virkelige veier, med hytter av tilfeldige materialer, tørka jord og stein, eller telt av filt.

I høylandet syntes folk flest at Kodonj var skremmende stor. Og det nye Kodonj hadde en slags stolthet. Hovedstad i Nordøst-provinsen. Økonomisk sentrum. Byens viktigste menn deltok i de politiske intrigenes i Republikken. Her var det kultur: et bibliotek, skoler for de rikes guttebarn, og flere kirker.

Ja, byen hadde tilmed sitt eget religiøse liv. Tyske gruvefolk kom hit med Sta. Barbara. Fjellbuene likte likevel bedre den hellige Leopold, en tidlig kristen martyr i fjellene som hadde sin lokale kult i flere av dalene. Noen sa han aldri hadde levd. Men mange kloke katolikker mente han var bra for den lokale fromheten. I hvert fall var hans prosesjon kirkeårets mest fargerike, med mange merkelige innslag ulikt alt i lavlandet.

Men i de siste åra hadde byen slutta å vokse. Og de som hadde greie på det, mente den aldri kunne bli større. På område etter område dukka det opp stengsler.

Ett problem var maten.

Godsene i de nære, lavereliggende fjelldalene lå før i ei økonomisk bakevje, i utkanten av lavlandets økonomi. Nå fikk de et marked og blomstra opp. Korn og kjøtt til Kodonj! Drifter med langhorna kveg kom opp dalen nedafra for å bli slakta. Det blei – for første gang – mulig å selge gjeterens produkter fra fjellene innafør. Smør, Ost. Kjøtt av sau og lama. Tilmed sånn mat fra høylandet som lavlendingene aldri kunne tenke seg å sette på bordet, fant kjøpere blant fjellbuene som havna i byen, blei gruvearbeidere eller småhandelsfolk – og tjente penger.

Transportvanskene gjorde at hele den oppsvulma nye befolkninga måtte føs av området rundt. Men nå hadde folketallet støtt på ei naturlig grense: Byen spiste alt det distriktene rundt klarte å produsere av mat. Så hva hvis den likevel vokste mer?

Et større problem var vann. Gruveselskapet møtte det fra første dag.

Sentralt i Kodonj lå det flere gamle steinsatte brønner. Men for den nye gruvebyen var dette helt utilstrekkelig.

De tyske gruveingeniørene sa at her måtte det være vannbærende lag lenger nede. De bora, men fant lite. Noen av brønnene gikk tørre enda de var svært djupe.

Men geologer som gjorde undersøkelser lenger inne i fjellheimen, fant ei svær forkastning. Den skjærer seg gjennom landet fra nordvest til sørøst. De sa den virker som ei underjordisk demning. Den tvinger det skjulte vannet fra de høyere delene av fjellheimen til å

renne langs forkastninga, mens Kodonj, som ligger sørøst for disse områdene, blir liggende uten større vannreserver. De sa: Det er fantastisk at Kodonj tross alt har vann!

Etter det la gruveselskapet alltid vekt på å ikke overbeskatte vannressursene, av frykt for at brønnene skulle tørke ut.

Vann var evig mangelvare i Venus-steinenes Kodonj.

Borgen hadde en rik naturlig vannkilde. Den lå oppe på sjølve åskammen, et stykke nordover. Noen enger der var gode beitemarker for hester og fe i garnisonen. Med gruveselskapets hjelp fikk hæren bora en bra brønn like ved denne kilden. Problemet var at den lå langt vekk: over 3 kilometer fra kaserneområdet. På 1800-tallet, før de bora, måtte borgen hente vann med vogner nede i sjølve Kodonj. Nå ga brønnen vann nok, men blei likevel brukt med forsiktighet, etter de tyske gruveingeniørenes råd.

Nede i byen var folk alltid sure på gruveselskapet som var så knipsk med vannet og ikke ville bore flere brønner. De som hadde det verst var innbyggerne i de ureglementerte gruveslummene oppover i dalen mot nord. Her var brønnene få, og det var ofte lite vann. Når det brøyt ut epidemier og gruvearbeidere lå tvikroka av magesjuka, prøvde selskapet riktignok å få skilt kloakken fra brønnvannet og bedre hygien. Men bore mer – nei!

Så det lå ikke an til at Kodonj skulle bli større enn nå. Men hvorfor skulle byen vokse? sa de med greie på sakene. For det største problemet var gruvene. Hvor mange års drift var det grunnlag for? Gruveselskapet sa ingen ting. Men ryktene gikk.

Det var som om sjølve naturen tok kvelertak på hovedstaden i Nordøst-landet.

(opprøret i borgen i Kodonj)

Sånn var byen Kodonj da Dr. Kzmertzky gikk inn gjennom porten til borgen – da det var opprør der på femte dagen.

Legg merke til det:

Ikke nede i byen. Ikke i gruvene. Der var situasjonen faktisk svært rolig.

Men inne i sjølve garnisonen, som var det militære hovedkvarteret for Nordøst-Provinsen.

Hvorfor var det opprør i borgen?

Fem dager før fant Kommandanten Alfred Kleberhof en gammel fjellbu i en krok bak eselstallen. På en stein lå en krans av rotteha-

ler. Den småvokste stallkaren holdt på å helle mjælk på steinen. Kommandanten fløy på ham, og mytteriet begynte.

Dette er ei grei historie, som alle lett kan forstå.

Men seinere sa mange at det var ikke sånn. Et opprør oppstår ikke av tomme lufta! De hevda at det som skjedde hadde røtter langt tilbake i tida. Men hvilke røtter og hvor langt tilbake? Det kunne folk aldri bli enige om.

Hva kom først? Hva er årsak og hva er virkning? Hva er viktig og hva er uviktig?

Byfolk hadde sine oppfatninger av det.

Noen sa det kom mest av tilfeldigheter. Sammenstøt mellom mot-satte personligheter. Dumme avgjørelser. Alt dette hopa seg opp i mange år – og så smalt det.

Andre hevda like bestemt at det var en følge av den nye tida som kom, med den nye økonomien og de nye ideene. Derfor måtte de brake sammen: Fiff og pøbel, offiser og fjellbu. Ingen tilfeldigheter her, nei!

Fjellfolk derimot, ville forklare alt annerledes.

For dem var disse hendingene noe utafør historia. Lavlandets evige ondskap støtte sammen med fjellenes like evige naturlige og riktige levemåte. I samme åndedrag skildra de det som en overnaturlig kamp. Gode og rettvise Elver hadde voldsomme oppgjør med fremmede katolske demoner. Sånn *måtte* de se det.

Men det var ingen som var interessert i hvilken forklaring fjellbuene hadde.

(etterpåkløskap)

– *Kleberhof har skylda!* sa lavlendingene i Kodonj. Han var for grådig. Han hadde den ulykksalige ideen at hele kommandoen bare var skapt for å gjøre ham sjøl rik i en fart. Han trudde Nordøst var lovlaust land utafør folkeskikken, der man kunne våge sånt som ikke gikk i det siviliserte Sør (der alle skurkene satt tett som fluer på en hestelort og vokta på hverandre). Uten Kleberhof, ikke noe mytterri!

– Men var Kleberhof tilfeldig? Nei! sa andre. Han var ingenting anna enn et ektefødt barn av tida. Han *måtte* komme da han kom!

Og det var jo noe i det. For rett over grensa sto den Ungarske Generalen som en dårlig skjult trussel mot provinsen. Altså måtte Republikken ruste opp i Nordøst, det er klart.

Og i hovedstaden: Republikkens Protector, med skjebnesvangre

drømmer om å bli en ny, sentraleuropeisk Napoleon. Hva slags offerer trengte han? Unge, hensynslause menn – uten for mye erfaring, frykt og ettertanke. Menn som av egoistisk maktbegjær og primitiv grådighet ville støtte Protector's planer om Restaurasjon i landet og erobringer utenlands. Slike som . . . unge Klerberhof.

Hvis ikke Kleberhof, så hadde Kommandanten hatt et anna navn, *men vært akkurat slik som han.*

– Det var hovedstaden som hadde skylda! Det var der Republikken råtne opp innafra og protector gradvis blei Protector. Det var der de hederlige embetsmennene fra først i 90-åra blei bytta ut med folk som bare så et embete som ei *gullgruve*. Menn uten *patriotisme*, som forakta den støvete og fjerne provinsen i Nordøst!

– Nei, det er gruvenes skyld, sa noen av de gamle.

Før gruvetida kunne noe sånt aldri skjedd her. Det var gruvene som slo inn døra til fjellheimen som en rambukk og åpna for verden utafor. De skapte den nye tida, og trakk fjellbuene inn til Kodonj. Slik blei byen et sted der lavland og høyland støtte sammen. Blanda seg. Sloss.

Hva er det som trakk den ungarske Generalen hit? Gruvene, sjølsagt! Det er flere strategiske dalfører i fjellene, alle med sin gamle tyrkiske festning. Men i de andre lå det bare en liten vaktstyrke, eller de var helt overlatt til slanger, firfisler og edderkopper. Det er gruvene som skapte den altfor store garnisonen i Kodonj!

Men hvem skal ha skylda da? De flinke tyske ingeniørene, som skapte juvelproduksjonen? Eller kanskje de for vakre øynene til ei ung jente, 30 år før?

(strømmene under overflaten)

Det viktige i historia er ikke *skyld*, men *grunner*. Og mange år etterpå sa kloke huer at *alle disse sakene tilsammen* gjorde at mytteriet måtte komme.

Utviklinga i hovedstaden, der de lendende kretsene forakta sitt eget land, men hadde hjertet i Wien, Paris og Roma. Gruvene, som trakk fjellbuene inn i Kodonj og inn i garnisonen. (Og fjellbuene var Struul-kultister. Analfabeter. Gammaldagse. Steile. Håplaut dårlig tilpassa byliv og moderne tjeneste.) Utenrikspolitikken. Tilmeld Kleberhofs personlige feil. Hele «den nye tida».

Derfor (sa disse snedige) måtte eksplosjonen komme. Det kunne ikke unngås, det var like sikkert som at de veldige snøfonnene som

henger ut over de bratte dalene langt inne i fjellet, må løсне og brake ned i dalbånn om våren, når sola virkelig begynner å brenne.

Nå er ikke alle enige i det. Elvedyrkerne sier at det er Fjellelver som hyler og brøler når de store snømassene ramler. Og de hevder at uten Elvenes aktive inngrep ville snøfonnene ganske enkelt bli hengende! For dem er dette den *naturlige* forklaringa.

Kleberhof mente alltid seinere at «de faens ubehagelighetene» kunne vært unngått. (Eller, som han sa det på sin bramfri måte: Hvis han ikke alltid hadde sånn bedriten forjævlign uflaks! Og ikke akkurat *denne* lusete mobben av fjellfolk hadde vært så utdriti forjævligne! Og ikke offiserene og mannskapet akkurat der hadde vært sånne forjævligne skitthuer! Og ikke alle de drittsekkene som var borti denne skitthistoria hadde vært så bedritent forjævligne! Hvis verden ikke hadde vært så bedriten urettferdig *mot bare ham og ingen andre!*)

Hvorfor kunne noen forutsi sammenstøtet – etterpå – mens andre aldri klarte å forstå det som skjedde?

At Kleberhof aldri skjønnte noe – hverken *før* eller *da* eller *siden* – skyldtes at han forsto for lite både av fjellet og av lavlandet han sjøl kom fra.

At fjellbuene ikke forutså noe *spesielt* (for dævelskap fra lavlandet og katolikkene venta de *alltid*, det var århundregammal, nedarva snusfornuft), og etterpå ga alt ei fantastisk og overnaturlig tolkning, det kom av at de slett ikke kunne forstå den nye, moderne europeiske verden, som de støtte sammen med.

Dette er ikke noe rart. Men det merkelige er at ikke en gang de snedigste ante noe om hva som kom til å skje – *på forhånd*. De kunnskapsrike og ettertenksomme lederne. De som (uansett side) forakta uvitende bøller som Kommandanten. De som (uansett fortegn) *i sak* ville beskrive utviklinga nokså likt.

Altså folk som f.eks. Dr. Raoul Kzmertzky. Eller det sjeldne politiske talentet Rikardir Koldol, den gangen en ukjent mann i nasjonal målestokk, som satt i gruveselskapets ledelse. Eller et par av de slu sjefene i de gamle smuglerfamiliene – navn som er glemt i dag, men den gangen var de frykta i høylandet som farlige strateger. Alle disse knivskarpe huene blei fullstendig overraska.

Hvorfor? Fordi det var mye ikke en gang de visste . . . de også mangla kunnskap. Det fins kunnskap som tilmed de kloke ser ned på, for de trur det ikke er viktig viten! Derfor var det svære krefter i bevegelse som lå i mørke, tilmed for dem.

Og her er vi ved kjerna i hele fortellinga. Den handler om *sånt som er usynlig*, om *skjulte strømmer*. Ei utvikling var i gang som in-

gen forsto og som derfor ingen heller fullt ut kunne få herredømme over – på forhånd. Og akkurat dette ga utviklinga sin særegne form.

For å gjøre det litt enklere skal vi gå tilbake til en annen dag, året før opprøret i borgen. En tørr, solrik høstdag tidlig i det 20. århundret, da den nye Provinskommandanten kom til Kodonj.

III

(Alfred Kleberhof kommer til Kodonj)

Åtte måneder før.

På markedsplassen i Kodonj var det fullt av folk, enda det ikke var markedsdag. Ved inngangen til huset der Provinsguvernøren hadde kontor, sto en flokk vakkert kledde herrer:

Guvernøren sjøl, sammen med hans nærmeste underordna i statsadministrasjonen.

Direktøren for gruveselskapet i byen og hans nærmeste medarbeidere.

Fungerende Kommandant i borgen og noen andre offiserer.

I nærheten gikk en del andre fra sosieteten fram og tilbake og samtalte med hverandre. Det var ledende borgere i byen som ikke hadde noen offisiell status i anledning dagen: Overhoder i de viktigste handelsfamiliene, noen flere funksjonærer i gruveselskapet osv. Med i denne snakkende, vandrende flokken var både disse herrenes egne koner, sønner og døtre, og hustruene, sønnene og døtrene til herrene i mottakelseskomiteen.

I denne forsamlinga var særlig kvinnene forbausende moderne kledd. Noen av de yngre bar klær som ikke ville gjort skam på motebevisste medsøstre i Paris. Bare eldre damer brukte korsett. Kodonj var nok provins. Men fiffen her følte seg ikke som *innbyggere* av denne bakevja. De fleste mente at de egentlig var *på besøk* her. De var som trekkfugler, det var noe ved dem som minna om fjerne land. I hvert fall gjaldt det damene. Herrene var mer konservative i klærne. Mørke dresser, som i et likfølge.

På begge sider av veien som leda inn til markedsplassen – denne stumpen var faktisk brulagt – et æreskompani av infanterister fra garnisonen. Koniske hatter av østerriksk modell. Grønne jakker, blå bukser med røde render, lave, svarte støvler. Hærens nye geværer, også fra Østerrike.

På plassen ellers var alle sånne som syntes de kunne ta seg fri til å kikke på en severdighet, eller som simpelthen ikke hadde noe å gjøre. Funksjonærer, handelsfolk, velstående håndverkere, alle med familier i gammaldags stas. Svenner, arbeidsfolk. Tjenestejenter fra husene i nærheten. Småhandlere som planla å åpne butikken når

opptoget var over (under sjølve seremonien var handel forbudt). Møkkete, fillete unger som løp, skreik, lekte, mens de fint kledde barna som var eid av fiffen så misunnelig på dem (de kjente hverandre, for Kodonj var en liten by, og de sosiale skillene blei ikke virkelig djupe før ungene blei ganske store). Det hendte at det spise, svarte trynet til en bustete gris stakk fram rundt et hushjørne. Grisen forsvant da ei sint kone kom etter den med en kjepp. Hun mente den ødela den verdige stemninga som passa ved en så alvorlig anledning.

Hele forsamlinga så svært europeisk ut. I utkanten kunne man riktignok skimte enkelte fattigfolk kledd etter fjellets skikk. Men de virka bortkomne. Det var som om både de sjøl og resten av menneskemengden mente de ikke hørte hjemme her i dag, og skubba dem i bakgrunnen.

Den som studerte mengden oppmerksomt, kunne likevel se spor av fjell-landet innimellom de mer typiske Kodonj-ere. Her og der stakk et tradisjonelt plagg fram under ei europeisk jakke. Tilmed enkelte av de fine (men ikke mottakelseskomiteen!) hadde ansikts-trekk og store arr som skilte dem ut. Blant de mer plebeisiske på torget summa det av ukjente ord. Men alt dette var *tross alt*: Ingen la merke til det ved et raskt overblikk. Det fins faktisk et foto fra denne dagen. Ingen vil se forskjell på det og andre bilder av menneskemengder fra byer i lavlandet før krigen.

Reisefølget skulle være framme kl. 11 på formiddagen. For å legge alt til rette slik at tidsskjemaet holdt, var den siste overnattinnga ordna like nede i dalen. Det var i en stor, luksuriøs tjenestebolig som gruveselskapet hadde bygd ved dagbruddene der de tok ut køl.

Nå var klokka snart 12. Flere i gruveledelsen var utålmodige (det var de som hadde noe de skulle ha gjort). Sur mumling fra provins-guvernøren: Hvem trur fyren han er? Keiseren? (Seinere fikk de vite at den nye Kommandanten hadde tatt seg god tid ved frokosten. Dessuten hadde han avbrutt reisen etter en halvtime, fordi han mente han så en steinbukk han ville skyte.)

Men resten av forsamlinga hadde ikke noe imot ventetida. Forventningsfullhet. Det var jo et avbrekk i den daglige rutinen: For en gangs skyld hender det noe her! Det er vel like hyggelig å gå her og prate og vise seg fram som å *gjøre* noe, ikke sant?

Da følget endelig kom, måtte alle i hvert fall være enige om at *det var verdt ventetida!* Ryttertroppen som eskorterte Kleberhof hadde røde bukser, himmelblå jakker, hvite bandolærer i kryss over brystet, svarte støvler med blanke, svarte lærgamasjer som gikk over knærne, sabler. På hjelmene, blanke, av hvitt metall og med spir,

lyste Republikkens riksvåpen i gull. De så bra ut! Dagen før hadde de bare hvilt, stelt hestene, forberedt alt for å gjøre et imponerende inntrykk når de kom til Kodonj. Her var noe Prøyssen, litt Østerrike, men med den lille ekstra *spissen*, den lille ekstravagansen i pynt og forsiringer som alle kraftpatrioter elska, som fikk dem til å utbryte: «Dette er *oss!* Dette er *Republikken vår!*»

Med i følget var det forbausende mange lukka vogner. Seinere fortalte bysladderer i detalj hva som var i dem. Den var nøyaktig som en auksjonskatalog. Malerier! Ekte orientalske tepper! Flere kjempesvære koffertar, som inneholdt madames garderobe! To digre speil: *Hans og hennes!* Et bord i polert marmor! Flere malerier. Og en enorm stuepalme i ei krukke så stor som ei øltønne! Men dette var bare *noen* av høydepunktene . . .

Forrest: Kleberhofs private vogn, moderne, lakkert, elegant. Den så forbausende spinkel ut, man måtte undre seg over åssen den hadde klart de hardeste strekningene på veien oppover. På dørene: Et privat våpenskjold. For bare få år siden ville noe sånt blitt ansett for et utslag av dårlig smak (adelen var jo formelt avskaffa). Men i dag syntes mange i forsamlinga at det var chikt, nobelt, ja litt . . . spennende, *dristig!*

Bakerst i følget: Flere hester uten opp-pakning eller ryttere. Svært vakre, rasedyr. Det var Kommandantens private spann som han brukte foran sin egen vogn, grå, aristokratiske, de kasta fyrrig på de stolte hodene da følget kom inn på det bråkete torget. Dessuten herrrens og fruens private ridehester: Hans kullsvart, hennes hvit. De hadde ikke gjort noe arbeid hele den lange veien fra hovedstaden, men hatt nok med å frakte seg sjøl. Transportjobben fikk statens hester gjøre. Det friske spannet som trakk Kleberhofs egen vogn den siste strekninga inn til Kodonj, var militær eiendom: Ut-hvilte hester fra garnisonen, vakre dyr det også, forresten.

Æreskompaniet presenterte gevær. Hover klapra. Kommandantens vogn rulla inn på plassen, stoppa foran mottakelseskomiteen. Alfred Kleberhof og fruene trådte ut, hjulpet av ærbødige offiserer.

Et vakkert par! Han, Kommandanten, høy, rank, staselig, lange bein, kraftige, breie skuldre, muskuløse armer (ridning! Sabelfekting!) et bredt, harmonisk forma ansikt, bestemt hake, skarpe blå øyne, en elegant bart, tjukt, mørkt blondt hår som syntes under hjelmen. Uniformen var holdt helt i blått, med fantastiske gullbroderier over jakka, som om han var rose malt. Hjelmen, gyllen, med en stor ørn i flukt i sølvblankt metall istedenfor spir, bak den, som en fontene, vaia en høy fjærbusk. Åssen kunne han ha hatt den på

seg inne i vogna uten å brette fjærene? Kanskje han hadde den på fanget?

Og fruene: Også hun høy, med hatt, mørkt hår, melkehvit hud, vakre, regelmessige trekk, med en kjole som hang rett ned over kroppen uten kraftig markert byste og liv, men ingen la spesielt merke til snittet, for *for* et stoff! Silke, i farger som sto til mannens uniform i himmelblått og gull, med blomster! Liljer! Og småfigurer innimellom, hva var det, elegante damer til hests! Sjø! de mest sofistikerte i fiffen måtte si det: Hvem har sett på maken?

– Se på alt glitteret og stasen! sa en sur liberaler, en funksjonær i gruveselskapet, til sidemannen sin.

Veit du hva det er uttrykk for? Vår nasjonale underlegenhetsfølelse! Både Keiserdømmet og den keiserlige Republikken vår er bare udugelighet og elendighet. I utlandet ler de av oss, og det veit vi! Men for å lure oss sjøl dekker vi over det med pynt: Flotte uniformer og fine klær, gull og sølv og anna fint juggel. Bare se på disse påfuglene!

Men disse kyniske orda kunne ikke skjule at han som snakka også var imponert.

(en offiser av god familie . . .)

Ved middagsbordene, i salongene (noen få mente de hadde salonger), ved kaffen i stuene seinere denne dagen handla samtalen om den nye Kommandanten og alt hans hus. De som ikke hadde vært det minste interessert i herr Kleberhof før, ville plutselig vite alt om ham: Hvem var han? Hva betydde våpenskjoldet hans? Fruen, var hun også av fin familie? Hvor rik var han egentlig? Hvilke forbindelser hadde han?

Hovedpersonen sjøl og hans unge brud var innkvartert i ett av Kodonjs største og fineste patrisierhus mens de venta på at håndverkere skulle innrede en standsmessig leilighet til dem oppe i sjølvborgen. Kommandanten hadde vært og inispisert, tatt over den formelle kommandoen, men i påvente av den private leiligheten dro han opp bare av og til, holdt seg nede i byen, tok imot besøkende, var hovedattraksjon i selskaper.

Kleberhof! sa det fine Kodonj med beundring i stemmen. Hvem var Kleberhof? Et spørsmål som ga de som visste, en sjanse til å briljere:

Bestefar Kleberhof, et strålende navn. Av de ypperste blant de tyske offiserene som blei henta til landet i Keiserdømmets siste tid

for å reformere hæren. Dyktig, handlekraftig, ukorrupt! Et arbeidsjærn, streng men rettfærdig. Blant dem som tilfærte hæren vår *rygg-rad* i denne mørkeste perioden. Av de fremste i striden for å innfære moderne europeiske forhold i hæren. Adlet, sjølsagt, og han blei svært rik, men alt gikk riktig for seg. Han dreiv ikke med tjueri og juks som våre egne offiserer, som stjal alt de så, nei, han var en hederlig mann. Som de sa den gangen når de ville uttrykke den størst mulige anerkjennelse: En virkelig tysker!

Pappa Kleberhof, en mann i sin beste alder i 1892. Trass i farens nære forbindelse med Keiserdømmet, kom han gjennom revolusjonen uten en ripe i lakken, som de fleste tyske offiserene den gangen oppfærte han seg som en virkelig patriot og ga all sin støtte til sitt nye fedreland. («Det vii si: Han støtta Østerrike, og ikke *fienden*,» sa en gammel republikaner hånlig.) Seinere hadde han bare avansert, uansett åssen maktforholda i Republikken svingte. I de siste åra hadde han tjenestegjort i Generalstabten, men nå var han etter søknad bevilget avskjed for å vie seg til familiens økonomiske affærer.

Så *unge* Kleberhof var et friskt skudd på en kraftig stamme! En staut offiser, en uvanlig vakker kar! Ikke rart at det var ungpikkehjærter som sørge over at dette fristende byttet alt var smidd i Hymens lenker – noen mødre påsto det, i hvert fall. Men i hvert fall kunne man gå på besøk og nyte synet. Det skulle tilmed bli arrangert ball til ære for Kommandanten, det blei vel sikkert mulig med en vals –

Men åssen *var* han egentlig, bortsett fra stor, kraftig, kjekk, en sportsmann, god rytter, en smidig danser, og sjølsagt alltid perfekt kledd?

Man sa han var usedvanlig religiøs. Han gikk ofte til messe, og han likte å samtale med geistlige. «En virkelig katolsk offiser!» sa Biskopen. «En troens forsvarer, midt oppe i dette hav av heden-skap!»

De geistlige var henrykte for å få en katolsk kommandant, ellers var jo noen av de tyske offisersfamiliene protestanter.

«Han er i hvert fall ikke frimurer!» sa et medlem av den liberale fiffen misfornøyd til en venn.

«Ja, men mannen er jo katolikk!» svarte den andre forbauså.

«En katolikk kan vel ikke være frimurer? Det er jo forbudt av paven!»

«Pøh!» svarte den andre.

«Trur du ikke det fins katolske offiserer i hovedstaden som er frimurere likevel? Jeg skal si deg én ting: Alfred Kleberhof fikk tilbud om å bli innviet, men han sa *nei*.»

Og fruett! Hun var altså så usedvanlig sjarmerende. Nesten ti år

yngre enn sin mann, bare litt over 20, men en slik moden skjønnhet, et slikt praktfullt hår! En slik hud! En slik hals! Og en slik fantastisk smakfull garderobe! Det var forresten ikke bare garderoben som var smakfull ved henne, hele hennes kvinnelighet liksom spredde en ange av god smak, av virkelig kultur. Ingen tilfeldighet: Man fikk høre hennes pikenavn, hennes onkel var minister, hennes forfedre talte flere berømte embetsmenn og geistlige, som også hadde sysla med lyrikk og naturvitenskap. Blant hennes fars og bestefars søstre var det mange som i sin tid hadde vært kjent i hovedstaden for skjønnhet og vidd. Nei, det var nok mer ved henne enn den lange svanehalen og de chike klærne: Hun leste bøker, hun kommenterte de siste teaterstykker her og i utlandet, hun konverserte om europeisk maleri. Og hun ble altså så nedtrykt da hun fikk høre at her i Kodonj var det ingen utstillinger, ingen konserter, ikke engang en enkel teaterscene.

Det var hun som hadde funnet på at de skulle innrede leiligheten sin i et av de gamle tårna i borgen, med en praktfull utsikt ut over dalen. Sjølsagt krevde det atskillig arbeid. Men var det ikke romantisk? Var det ikke originalt? En slik idé, fortalte ikke det mer enn mange ord om damens rase, eller hva?

Om hennes mann delte de samme kulturelle interessene? Nei, han var visstnok mer av en sportsmann, en jeger, en enkel soldat. De to var som sjel og legeme sammen, hun ånd, han kropp. Et usedvanlig harmonisk par, for å si det slik.

(marken gnager i eplet)

Alfred Kleberhof kom til Kodonj på toppen av en bølge av velvilje. Svært mange var villige til å ta godt mot ham og tenke vel om ham. Grunnene deres var forskjellige, ja delvis stikk motsatte.

Republikkens historie hadde skapt fiffens smertelige, motsigelsesfylte forhold til offiserer. Offiserer spilte ei svært viktig rolle i -92. Offiserer avgjorde at Republikken utvikla seg i mer moderat retning et par år seinere. (Protector var riktignok sivil, men det var offiserer som hjalp ham til makta og garanterte hans enevelde.) De kondisjonerte, her som ellers i landet, var delt i grupper som hadde stått mot hverandre og gått motsatte veier under disse dramatiske hendinger. Alle huska dager da de bygde håpet for framtida på offiserskorpset. Mange hadde minner fra andre dager, da offiserer trampa det samme håpet ned i veistøvet og knuste det.

Siden Kleberhofs forgjenger var blitt usedvanlig upopulær (han

var død av slag på våren, noe som utløste allmenn begeistring i de finere hjemmene i Kodonj), siden Kleberhof sjøl var et nokså ukjent og ubeskrevet blad, og siden det hadde tatt lang tid å utnevne ham (motsigelser! De klarer ikke å bli enige der inne!), var de mest ulike kretser nå på forhånd villige til å oppfatte den nye Kommandanten som sitt hvite håp.

De gammaldage republikanerne (et forbitra og halvveis undertrykt folkeferd, nå kraftig på defensiven, som klorte seg fast til sitt bibliotek, sin selskapelighet og sine hemmelige forbindelser) huska at de utenlandske offisersfamiliene jo trass i alt hadde vært et redskap for modernisering, for fornyelse i landet.

Den mer uorganiserte, men dominerende konservative og katolske fløyen, som nå følte at den hadde vind i seilene, viste til at Kommandantens bestefar jo hadde en ærerik fortid i Keisertida. Kanskje var utnevnelsen nå et lite signal. Lå det ikke i luften at noe kunne skje?

De familiene som på en eller annen måte hadde knytta forbindelsene sine til de herskende kretsene rundt Protector, hadde hørt at unge Alfred visstnok var jaktkamerat av Protectors berømte unge (ville, sa man, mer privat) nevøer. De som var knytta til familier som var trengt til side av Protector derimot, minte om at den forrige Kommandanten jo var Protectors mann med hud og hår. Unge Alfred var visstnok ikke interessert i politikk, man fikk gi ham en sjanse, han kunne vel ikke være verre, i hvert fall?

Noen visste at mange offiserer i garnisonen hadde store forventninger. De siste åra hadde de kvikkeste blant dem blitt mer og mer oppgitt over den gamle Kommandanten, som reint ut sagt ikke bare drakk og lagde skandaler, han blei tilmed senil! Nå håpa de at en yngre mann skulle rydde opp.

De småborgerlige familiene, noen hakk lengre nede på rangstigen, var tradisjonelt mer skeptiske til ledende militære. På den andre sida blei de sterkt påvirket av de ledende kretsene i byen og fulgte derfor med i den første, allmenne stemninga av velvilje. Dessuten var han jo så stor og kraftig og flott – en riktig helt! Og rik – Det uttrykte riktignok ikke helt god smak, men det måtte jo tross alt imponere og vekke beundring!

«Alle» (som telte) var altså i første omgang villige til å ønske Herr Alfred velkommen og forsøke å «gjøre ham til sin».

Da Kommandanten og fruene noen uker seinere endelig flytta opp i den elegante, nyinnreda leiligheten i borgtårnet, var stemninga mye mer delt.

Riktignok hadde han etablert seg som det naturlige sentrum i den

snevre sosieteten i den støvete provinshovedstaden. Riktignok var folk imponert av kommandantparets skjønnhet, dets prangende luksus, dets åpenbare sosiale forbindelser helt til topps, i Protectors nærmeste omgivelser. Men det mangla heller ikke kritiske røster.

Provinguvernøren hadde nådd å bli virkelig rasende på Kommandanten.

– Uhorvelig arrogant! sa han.

Uoppdragen! Uforskammet! Uttaler seg om saker han ikke har greie på! Blander seg inn i andres affærer!

Mennesket er ikke bare en tølper, han er dum også! Herr Kleberhof tar seg utmerket ut – på bilder! Han er den fullkomne modell for *portrettet* av en offiser. Men han er en ulykke så snart han åpner kjeften, for da velter den ene dumheten etter den andre ut!

Provinguvernørens anklager vakte sjølsagt oppsikt og blei samtalemne. Men ettersom han var en berykta hissigpropp, kjent for sin evne til å bli uvenner med gud og hvermann, førte ikke dette av seg sjøl til at aktelsen for herr Alfred gikk ned. Tvert imot: hos enkelte skapte tilmed disse anklagene økt sympati for Kommandanten – i første omgang.

De kvikke og freidige unge damene var også kritiske. Riktignok tar Kommandanten seg godt ut (sa de), og riktignok er han en smidig og flink danser. Men han oppfører seg slett ikke som en virkelig *herre* overfor damene. Han gjør ikke noe egentlig upassende, neida. Han bare reagerer så merkelig uforskammet på en kompliment eller en forsiktig liten flørt. Han blir ikke smigret, svarer ikke med et aldri så lite smil eller nikk. Nei, han tar det helt overlegent, som om det var den mest sjølsagte ting i verden. Som om han mente (sa de frekke unge frøknene og fruene) at «jeg er så pen og kjekk, at det er bare rett og rimelig at dere faller for meg alle sammen!» Men du merker ikke at han *liker* det – du kan like gjerne legge an på en *stut* eller ei *vintønne*! Er det egentlig noe som tiltrekker den trebukken bortsett fra speilbildet av han sjøl?

Til dette kvinnesnakket svarte andre at dersom disse unge dame-
ne ikke hadde noe anna å gjøre enn å fly etter mannebein, så burde de mannlige familiemedlemmene deres ha sperra dem inne (og i Amerika fantes det tilmed operasjoner som helbredet damer som dem, sa de som hadde mest greie på framskrittene i moderne medisin). At Kommandanten ikke viste antydning til usømmelig utroskap, ja tilmed så kontant avviste en i og for seg tekkelig liten flørt, det viste vel bare at han var et strålende eksempel på konservativ, katolsk dyd, dessverre så sjelden hos tidas ungdom? Nei, det hele

bunna nok i lett forståelig misunnelse mot Kommandantens vakre unge hustru.

Likevel –

Man kunne jo egentlig ikke unngå å oppdage at Kommandanten kunne være svært arrogant. At han ikke bare var glad i å danse, men også likte godt å drikke, og da kunne bli svært høyrøsta, ja nærmest truende. Nå fantes det jo andre man kjente i Kodonj som kunne bli *det*.

Mannen var vel heller ikke egentlig noen glitrende konversasjonsjernalist – bortsett fra når det gjaldt jakt og hester, da kunne han samtale riktig friskt, skjønt med en hang til å fortelle historier som noen kanskje ville si var mest skryt.

På den andre sida var det vel ikke akkurat høflighet og intellektuell konversasjon som var de viktigste kjennetegnene på en god offiser? Hadde kanskje ikke hustruen nok takt, kultur og vidd for dem begge to?

Som sagt, fiffen i Kodonj var delt. De som ønska å forsvare Kommandanten, hadde ikke vansker med å finne argumenter de kunne bruke. De som ønska å angripe ham, fant også ammunisjon. Mange – tvilte.

(intermesso i Borgen)

Seinere på høsten, borgen. En ung offiser var på vei opp trappa til Kommandantens leilighet med ei viktig melding.

Utafor døra hørte han et slags smell, slag, stønn. Han banka på, ingen svarte. Tvilrådig banka han igjen. Fortsatt ikke noe svar. Han kjente forsiktig på dørhåndtaket. Døra var ulåst og glei opp.

I rommet innafor var to menn: Kommandanten og en menig han hadde fått som personlig tjener. Offiseren kjente den menige som en sløv, likeglad, langsom person, en bondegutt fra ett av dalførene lenger nede mot lavlandet, som det hadde vært vanskelig å bruke til noe som helst fornuftig. Men underdanig og lydlig, altså hadde en eller annen tenkt på ham da man skulle skaffe en tjener til Kommandanten.

Den mindre opp-passeren sto rett opp og ned og stønna. Foran ham sto den svære Kommandanten, rød i ansiktet av raseri. Den menige blødde fra nesa, kinn og øyne var opphovna. Kommandanten slo ham over ansiktet med en hanske, metodisk, fram og tilbake, med voldsomme, kraftfulle armbevegelser.

Offiseren hilste forlegen. Kommandanten fortsatte å slå. Etter et

øyeblikk tok han notis av den andre, stoppa å slå, sa uten å spørre om den andres ærend eller bryr seg om militære formaliteter:

– Denne idioten satt og sov da jeg ropte på ham!

– Herr Kommandant, det skal aldri gjenta seg, sa opp-passeren ynkelig.

Den kraftige unge Kommandantens ansikt fortrakk seg i en rasende grimase. Han ga den menige to-tre raske, harde knyttneveslag i bryst og mage. Da den andre seig i gølvet, begynte Kommandanten å sparke ham i sida og ribbeina, hardt, lenge.

Seinere bar de den hardt skadde menige ut. Kommandanten fikk en ny personlig tjener (som sjølsagt passa seg godt for å sovne når det kunne tenkes at herren ville rope på ham).

Hendelsen gjorde et svært dårlig inntrykk på offiserskorpset i garnisonen.

Brutale avstraffelser var riktignok en del av livet i hæren. At ledende offiserer sjøl var med på slike orientalske utskielser var heller ikke ukjent. Det de ikke likte var den voldsomme *hissigheten*, at han *mista kontrollen*. Mishandling, javel . . . men brukt kaldt og bevisst, med en *hensikt*: opprettholde disiplinen, skremme soldatene til lydighet. Det var *nødvendig*. Men dette – tilfeldig vold, fra en dum ung mann som gikk amok?

Den kvelden satt to offiserer sammen et privat sted og delte ei flaske. Det var den unge som kom med meldinga til Kommandanten og en eldre kollega. Den eldste hadde sett tjeneren på sjukestua, der han lå og svevde mellom liv og død. Det gjorde egentlig ikke særlig inntrykk på ham. Men han var bitter, kynisk, han huska 20 år gamle idealer, og flaske fikk ham til å snakke.

– Republikk! sa han. – Hå! Dette er noe til Republikk! Sånne som han der Alfred, det er sånt som *Republikken* sender oss nå!

Den unge mannen var halvfull og ulykkelig.

– Men han er jo en Kleberhof – et sånt godt navn. Men han er jo verre enn det gamle vraket –

– Kleberhof, skjønner du,

sa den andre forklarende,

med sliten livsvisdom –

dette er ikke Kleberhof *grandpère* eller Kleberhof *père*. Dette er *pappas gutt* Kleberhof, og *det*, skjønner du lille vennen min, *det* er noe *helt* anna.

Veit du hva de sier, de som er på stabsmøtene med ham? At han er en *tulling*. Han kan ingen ting, veit ingen ting, bortsett fra å ri og ta seg ut og kysse damene pent på hånda.

Men han gir blaffen! Det eneste han bryr seg om, er å se seg sjøl i

speilet og –

(han klemte fingrene sammen som om han holdt hardt rundt noe, førte det opp til munnen, blotta tenna med en overdreven grimase og gjorde som om han beit i den usynlige mynten for å kjenne om den var ekte. Det var en vanlig gest folk brukte som parodi på simpleste sort tuskhandel, særlig hvis det var svindel med i bildet.)

– Men *Protector!* sa den yngre mannen. – Åssen kan *han* utnevne en sånn type til *Kommandant* for Nordøst? Det er jo her Republikken er utsatt. Det er vi som har den ungarske Generalen rett utafør stuedøra! Nei, jeg skjønner ingen ting.

– *Protector!* sa den eldre skarpt.

Du din dumme grønnskolling, skjønner du virkelig ikke at det er *nettopp* sånne som denne jyplingen *Protector* har bruk for! *Protector* vil ikke ha sterke, handlekraftige, dyktige, populære kommandanter ute i provinsene som en dag kan slå seg sammen mot hovedstaden og si NOK! UT MED DERE! Nå kommer jernkosten og feier pengevekslerne ut av tempelet!

Protector har bruk for akkurat sånne forvokste puddelhunder som denne bortskjemte drittgutt, sånne typer som sleiker ham mellom tærne og logrer med halen, som driter i alt som heter Våpenære og Fedreland og Republikk, men vil ha Ridehester og Landsteder og Penger i banken! Trur du kanskje *Protector* vil ha et nytt 92?

Du veit vel du som andre, enda du er ung og dum, at det han og gjengen hans vil, er å gjøre om *Protector* fra å være en lekekeiser med fin embedsmannsuniform til å bli en årtli Keiser med årtli Krone og Septer og greier – en sånn som vi *hengte* i 92? Og alle kompissene hans skal bli årtlie Grever og Baroner, og alle de små horungene hans skal bli Prinser og Prinsesser. Men skal det bli noe av, er det *akkurat* sånne kommandanter som *Alfred Kleberhof* hans Keiserlige Høyhet trenger!

Seinere på kvelden. Flaska var tom, den eldre mannen sovna nesten av fyll. Han sa:

– En ting skal du være klar over, guttungen.

Den gangen jeg var så gammel som deg, ville vi *aldri* kalt noe sånt som han der *Alfred* for Offiser. Aldri!

(*Han Skrider Til Verket*)

Høst.

Byen lurte. Offiserene snakka.

Ekteparet Kleberhof hadde slått seg ned i borgen.

Tungsinnet seig inn over hans unge hustru, hun som leste bøker, som ville gå på utstillinger og konserter og i teater, hun som hadde jobba så hardt med å være syntetisk pariserinne. Det var en fattig trøst å være første dame i Kodonjs beskjedne sosietetsliv. Hun følte seg som en blomst uten vann, som visna på stilken . . .

Ikke sånn med herr Alfred. Han trivdes som en kraftig ung brennesle bak grisebingen!

Folk kunne si hva de ville. (Hva folk sa om ham, visste han dessuten ingen ting om.) Han hadde andre ting å drive med. Store forretninger.

Alfred Kleberhof syntes han var faen til kar. Og lur som bare det!

Garnisonen var innkvartert i nybygde brakker som lå inne i det kaotiske gamle borgområdet. Den patriotiske opinionen hadde lenge krevd at Protector gjorde noe med trusselen fra den ungarske Generalen. Og hva førte det til? Svære statlige bevilgninger til å modernisere gamle forsvarsverk og bygge opp militære forråd . . .

Hadde dette vært i de moderne delene av Europa, så var mye utstyr blitt kjøpt på markedet, og kanskje hadde flere firmaer konkurrert om anbud. Men Republikken var ikke moderne, uansett hvor mye regjeringa forsøkte å stase den opp med moderne klær. Og hæren minst av alt, tross alle utenlandske offiserer, tross siste mote i våpen og nye uniformer kjøpt i utlandet.

Hæren gjorde som under Keiserdømmet for 50 og 100 år sia: Produserte mest mulig sjøl. I garnisonene levde rester av føydalveldet, av middelalderens byhåndverk og leilendingsvesen, lenge etter at føydaltida var slutt i det sivile livet – i hvert fall i byene. En armé av underordna sivile tjenestefolk omga armeen av soldater. Hæren dreiv sin egen tungvinte, gammaldagse og umoderne småindustri. Det var kanskje ikke god økonomi. Det var slett ikke praktisk med tanke på moderne krigføring. Nå hadde Republikkens hær heller aldri ført krig ved grensene. Men den vant mange seirer i den byråkratiske kampen i fredstid.

Alfred Kleberhof hadde skaffa seg stillinga som sjef for hele Nordøst-provinsen. Ikke bare for den militære hæren, men også for Nordøsts militære økonomi og produksjon . . .

Jah! Her hadde han finanser som en fyrste! Og en hær av tjenestefolk som var en middelalderfyrste verdig: Kjøkken med bakeri, fjøs, stall, snekkerverksted, sadelmakere, skreddere, murere, et bøsse-makerverksted . . . Alfred gikk med lange, sparkende skritt i borgens ganger. En tysk middelalderidder! En far for sine folk! Sjølberga i alle ting, jah, en fyrste i alt anna enn navnet! Bare uten en

fyrstes private skattkammer . . . Men det skulle la seg ordne.

For her var det mye fint som kunne gjøres. Her gikk det an å stjele og selge nesten alt, når man bare hadde sine pålitelige folk med seg. Mat, lærvarer, møbler, tilmed krutt og våpen (som gikk til Patriarkene og smuglerne oppe i fjellet, forresten fant noe kanskje veien over til den ungarske Generalen?). En annen pen inntekt kom som andel i salget av særlig utvalgte, ypperlige venus-steiner som blei stjålet i gruvene av en fransk ingeniør. Alfred fikk dem ut via den militære posten, nesten ikke arbeid med det engang! Alt dette kom i tillegg til å stjele reine penger, men bare gammaldags under-slag var så fantasilaust og gikk så langsomt, det var knapt noe en mann av ære kunne nøye seg med.

Og så tjenestefolka! Alle var, med unntak av noen godt betalte (ja, forjævlig bedritent godt betalte!) mestere fra hovedstaden, bare fjellfolk og pakk! Folk som kosta ham en slikk og ingenting, en brøkdel av normal lønn! Verdilause mennesker: Rask fra grensebygdene: Yngstebrødre, fattigjenter som ikke kunne giftes bort, tilmed hele flokker som var rett og slett kjøpt fra en patriark engros og knapt nok kosta klær og mat!

De så rare ut. Små, seige menn – enda lavlendingene hadde tusen stående uttrykk, talemåter og ordtak som alle fortalte om de *store, kraftige* fjellbuene. De var mørke, med lærhetter ned i panna og over ørene, og merkelige bukser med render i spiral rundt lår og legger. Fillete, fettete og skitne, folk som lukta esel og sov på halmsekker inne på steingølvet i de gamle borggangene. Unge, tause håndverkere som fikk bymestrene til å riste på hue fordi de hverken kjente moderne redskap eller kunne snakke landets språk. Men til gjengjeld kosta de så velsigna lite! Magre, grimete jenter, umælende som dyr, som små fillehauger i sine mørke, sekkeliknende klær. De måtte dirigeres med armbevegelser og bestemte skubb til å gjøre de enkleste ting. Men til gjengjeld spiste de så lite! Som møkkete dverger subba de rundt der inne i berget og skapte gull uten at de visste det.

For de 140 fjellfolka som jobba i borgen fikk Kleberhof bevilgning til over 200 etter statens regulativ. Det var riktignok lite ut fra borgens faktiske behov. Til gjengjeld hadde Kommandanten utbetalinger som knapt svarte til 60! I tillegg kunne han gjøre en pen ekstraskilling på salg av det de produserte. Så hva om de 140 jobba langsomt, sløvt og uvillig, måtte tvinges i arbeid med slag og spark, rap-pa mat og småsaker, sov når de fikk en sjans, og ødela store mengder redskaper? De fikk jo til gjengjeld heller ikke mye betaling – kunne man så ikke se litt stort på det?

(pateren Mazzerini)

– Ikke en kjeft fra Kodonj! Og det er det geniale! forklarte Alfred sin nye venn og beundrer, pateren Mazzerini. De drakk søt italiensk vin i kommandantparets nye leilighet i tårnet lengst i nordvest.

Høstsola sto lavt inn gjennom et sørvendt vindu, lyste opp plysj, en stuepalme, tepper som dekket veggene. Kommandantens frue var ute og spaserte. Hun kjeda seg med to nydelige mynder og militær eskorte litt innover langs åssida bak borgen i øst.

De to herrene var døsigge, enda det var en stund etter middagen. Alfred lot kjeften gå dit innfallene tok ham.

– Hvis pakket blir misfornøyd er det ingen steder de kan dra!

Hjem? Det er bak sju blå fjell. Og dessuten er de *søppel*, kasta ut av sine egne landsbyer! Det er ikke plass til dem der. Lokale patriarker har fått betaling for de fleste av dem!

Og her i Kodonj kjenner de ingen. Har ikke slektninger de kan rømme til. Tilmed gruveslusken, en sammenraska mobb av barbarer som stinker dritt, tilmed de ser på fjell-pakket som farlige ville!

Bygdene i nærheten tilhører fiendtlige stammer. Folket er som halenegre i Afrika . . . Blodhevn, hr. Mazzerini! Kniven sitter løst, et liv er ingenting verd! Nei, de stikker ikke, de blir her og lar seg by det de får.

Mazzerini laga en beundrende grynte-lyd.

Han hadde vært i provinsen i flere år og visste mye mer om Kodonj enn det Kleberhof noen gang kom til å lære. Men han hadde raskt forstått at Kommandanten ikke ønska virkelig konversasjon. Og framfor alt ikke *belæring*. Dette hadde raskt gjort ham til Kommandantens spesielle favoritt og nærmeste omgangsvenn, noe som hadde mange fordeler.

Dette betydde ikke at pateren hykla når han uttrykte beundring, sjøl om han verken var imponert over Alfreds intelligens eller lokal-kunnskaper. Men det var noe i hans grovhet, frekkhet og brutalitet, den hensynslause storslåttheten i planene om gyllent røveri, den rå krafta i gjennomføringa av plyndringa av sitt militære embete, som fylte pateren med en slags ærefrykt. Han følte seg som et vitne til noe som på sitt vis var historisk og stort, sjøl om det fra en moralsk synsvinkel ikke kunne kalles godt. Som et vulkanutbrudd eller et jordskjelv. Som da tyrkerne tok Bysants. Eller en grashoppesverm over Egypt!

Men hva skjelte vel godt og vondt ham? Hva slags verden er det vel vi lever i? tenkte Mazzerini. Tilmed bibelen er full av de mest

uhørte forbrytelser. (Kvelden var vakker. Og akkurat nå hadde *han* det godt).

– En sivilisert mann og offiser, hr. Mazzerini, evner å bruke sin hjerne! Han forstår seg såvel på taktikk som på strategi. I dalen: Byfolk, men hva slags byfolk? Mest usivilisert ramp med et tynt ferniss av kultur. Men dypere forståelse har de bare for bajonetten. Bajonetten holder sivilisasjonens lille flamme flytende her i Kodonj, beskytter den mot det hav av berme som ellers ville oversvømme den –

Alfred stoppa et øyeblikk for å høre på sine egne ord. Han var midlertidig lamma av sin egen veltalenhet.

– Her oppe i garnisonen sitter jeg: Kulturens beskytter! Bajonetten er i hendene på meg! Mine soldater er bondetamper fra dalene sørover. Sterke, men dumme, ikke ødelagt av skolegang og griller. De kan det de skal: Knyte sine støvler! Pusse gevær! Drill! Mine prøyssere, hr. Pater! De vet at Prøyssen også bruker bondegutter fra øst som stammen i sin hær!

Mazzerini tenkte at han gjerne skulle se den tyske offiser som ville godta at Alfreds dårlig trente og utstyrte knøler blei sammenlikna med prøyssiske linjesoldater. Alle som så soldatene her måtte forstå at offiserene hadde det travelt med andre ting enn drill. Utstyret hørte heller ikke hjemme i det 20. århundret, Mazzerini lurte på om det også var gammaldags i det 19.?

(Han tenkte at han klødde forferdelig. Det var på tide han kom seg til dr. Raoul igjen. Kløinga fikk ham til å tenke på vertens vakre unge Elise, som syntes at fjellene holdt på å kvele henne. Hun lengta etter kultiverte selskaper, konserter og nye romaner, og så på ham med så store svarte øyne i skriftestolen.)

(Bortsett fra kløinga hadde han det godt.)

– I geometrien kjenner vi til et *triangel*. Her er mitt: Først har vi byen Kodonj, med dens gruve og dens pøbel. For det andre har vi mine sunne bondetamper, mine legionærer. For det tredje: Mitt hus! Min militære manufaktur, der jeg skaper gull gjennom økonomisk bruk av menneskelig rask! Hevet over toppen på den flate dette triangel danner: Jeg! Toppen av pyramiden, dens spiss, som skuer vidt utover!

Jeg ser mulighetene i dette fjell-landet: Den usleste og mest verdiløse delen av klippegrunnen skal jeg minere for å bringe i dagen edle skatter! Vet du hva soldatene kaller avskummet fra fjellet som kryper sammen her inne i borgen? *Kamelpulere* (fnis fra Kommandanten, høflig smil fra Mazzerini). Ja unnskyld meg, men for meg er de kostelige, som den stygge dvergen *Rummelskaft* som spant gull! Så

får vi heller utstå deres avskyelige lukt, kjære venn, deres hedenske ritualer, deres perverse påkledning! Jeg sier: O, kom til meg, disse mine arme små . . .

Alfred Kleberhof reiste seg i kveldssola. Han var litt rød i ansiktet av vin og mat. Bak ham til høyre så Mazzerini to bilder: Et brunt oljemaleri av to tyske herrer på jakt. Ved beinet til den ene jegeren, med et ydmykt, beundrende blick kasta opp på sin herre, satt det en praktfull fuglehund. Det andre visste en ridder av den tyske orden.

Til venstre for Kommandanten gnistra sola i to store porselensfigurer på et bord: To dyr, malt i naturlige farger. En liggende hund. En fargesprakende papegøye.

(Mazzerini ikke bare hadde det godt. Han syntes tilmed at dette var forbausende godt tenkt av en ung offiser med små kunnskaper og et enkelt hode. Han tenkte at dette måtte være et eksempel på den rikdommen som fins gjemt i gammel kultur.)

IV

(jentekaravanen)

Problemet til Alfred Kleberhof var at han hadde horisonten for høyt. Derfor var det mye som skjedde i lyse, klare dagen som han aldri fikk øye på. Det gikk under hans forstand.

Så han f.eks noen gang rekka av brune, mørkkledde jenter som flere ganger i uka toga ned til markedet i Kodonj? Sikkert. Men skjønte han noen gang betydninga av det han så? Fikk det noen plass i det enkle geometriske verdensbildet hans? Ganske sikkert ikke.

Første gang var de få. De var som en karavane av esler og kameleler som ikke kjenner menneskene som driver dem, og som er redde for det ukjente fjellpasset de skal gjennom. De samla seg i en usikker klump og ville helst ikke ut borgporten. Foran dem: to vogner med jernbeslåtte hjul, trekt av muldyr. Sånne nymotens greier gjorde jentene redde.

Fire bymenn fra kjøkkenet måtte gjete dem til markedet som tålmodige schäferer gjeter urolige sauer. De var gammalt inventar fra borgen. Det vil si de hadde vært her de siste 4-5 åra, fra godt før Alfreds tid. En av dem var stor og grov. Han begynte å dra i noen av jentene og true dem for å få dem av gårde. Da kom sjefskokken og stoppa ham. Han smilte. Han var en mann med et vennlig ansikt, skarpe trekk, krøllete, svart hår med innslag av grått, brune øyne, vakker både ut fra fjell-landets og Europas ulike idealer. Han fikk roa ned jentene og klarte med smil og håndbevegelser å få dem til å følge med, ut porten og ned den slyngete veien.

Der nede var en skremmende ny verden. Svære to-etasjes hus. Et mylder av mennesker med merkelige klær. Ukjente, uhyggelige dyr. Et fjernt bulder, det var gruveselskapets 70 år gamle engelske dampvogn, et monstrum som var 15 meter langt og 3 meter høyt og hadde en ridende vakt med rødt flagg foran. Det var bra jentene ikke så dette forferdelige synet, for hva kunne ikke skrekken fått dem til å gjøre da?

Heldigvis var den snille sjefskokken der, og han leda dem som en trygg fjellfører. Han losa dem inn på markedet. Mellom plankebuer og bord, mellom korger med poteter og små grønne appelsiner,

kjente frukter som hvitløk og agurk, kål og kvann, turt og pastinakk, kaklende høner, kalkuner, store og små sekker med salt, krydder, lerretsstoffer i baller (som konene til gruvearbeiderne kjøpte sammen, i lag på 30, og sydde bukser, forklær og barnetøy av til hele familien), det lukta sterkt av karve og fennikel, salvie og mynte, kjøtt, huder og lær, der var allslags håndverk og håndverkerer, redskaper, kniver, ja tilmed muskedundre og forbudte tryllemidler diskret gjemt i sekker (men det visste de ikke da, det oppdaga de først seinere, litt etter litt).

Kokken og hans tre medhjelpere kjøpte sånt som borgen ikke produserte sjøl, og lessa det opp i de to vognene eller i kørjer som jentene bar (at det faktisk var billigere å bruke førti jenter enn vogner med hest, esel eller kamel, forteller en god del om økonomien til herr Alfred i denne perioden). De kjøpte delikatesser til Kommandantens bord (og til sine egne, hemmelige fester på kjøkkenet om natta).

Jentekaravanen kom også forbi såne produkter som de kjente bedre fra sine egne hjemtrakter. Skinn med gjæra kamelmjælk. Grønne fjell-gilaer, bindi med en snor rundt kroppen, den andre enden av tauet festa til en kjepp stikki hardt ned i bakken. Kostelige godsaker, som byfolka forakta, men som bare de rike i fjellet hadde råd til. Som lange, hvite, straal-mark, oppfostra på mel, du ruller dem i salt og spiser dem rå. Og det var billigere godter: små knytter med friske syreblad som du kunne stappe i munnen, andre små bunter av spiselige planter.

Den snille kokken var blant dem, smilte, vinka, gikk først når de kom til farlige steder, f.eks. der det var ukjente dyr, ikke slike kameler, esler og lamaer som de sjøl kjente til, men store, svarte, spisshorn kyr, ja, tilmed de forferdelige *geitene* som fikk jentene til å skrike som en fugleflokk da det gikk opp for dem hva de så. Kokken var så rolig. Han hadde *tid*. Han hørte vennlig på den gammaldage, uforståelige dialekten til jentene, svarte med de enkle orda han kunne sjøl av språket deres, og forklarte dem at nesten ikkeno var farlig.

Han tolka de vanligste orda under markedshandelen for dem og forklarte dem det som skjedde. De samla seg rundt ham i en fnisende ring, de tødde opp, lo og ropte mens han viste på fingrene, demonstrerte varer, løfta ender, rotter og kålhuer høyt opp i lufta med den ene hånda og viste mynter og pengesedler med den andre, prutta, gjorde grimaser, som en hyggelig onkel som forklarer noe nytt og ukjent til ei forsamling av nokså små og dumme, men kjære nieser.

Ved avslutninga av en større handel (der flere sølvmynter forsvant

inn i en privat pung i sjefskokkens rommelige jakke) fikk hver av jentene en klump brunt sukker. De trudde ikke sine egne øyne. Ingen av dem hadde opplevd noe sånt før. Ingen av dem glemte det.

Etterpå satte kokken igjen vognene og kameratene sine utafor et nytt, stort hus av trelemmer. Jentene tok han med seg. De gikk gjennom flere trange smug der Kodonj blei mer og mer gammaldags. Vegger og murer var i bindingsverk, eller av rullestein fra elva. De stoppa foran et stort telt av filt på et reisverk av kjepper. Kokken ropte, stakk huet inn gjennom ei åpning.

Snart kom en liten mann ut, han var brun, furete og gammel, med en fettete skinnlue. Han så mistenksomt på europeeren og skula på jentene, men blei tydeligvis beroliga av dem, likevel. Den lille mannen spurte jentene om noe på det språket de forsto. Så fikk de slippe inn i teltet, to og to, etter at kokken stakk en mynt i hånda hans og forsvant.

Kulten var ikke *tillatt* i Kodonj. Men den var *godtatt*, så lenge den ikke stakk seg fram.

Sjøl gikk kokken tilbake til vertshuset der de andre venta på ham. Mens jentene var i Struul-teltet, satt de fire lenge og drakk øl for herr Alfreds penger.

(*Elias Becker*)

Etter denne første turen på markedet ville mange av jentene ha ofra livet for denne snille kokken. (Og seinere var det noen av dem som gjorde det.) Det betydde ikke så forferdelig mye. For de var ikke mye verdt. Det var ingen som hadde brydd seg om dem – untatt kanskje et par foreldre, noen søsken, men ikke alle hadde det heller – og de var nesten uten håp, men lengta desperat etter at noen skulle bry seg om dem.

Pussig nok brydde denne kokken seg om dem. Han hette Elias Becker, og han brydde seg om alle mennesker. Han utnytta ingen, bortsett fra dem som sto over ham.

Sånt som dette her – som forholdet mellom kokken og jentekaravanen – kunne det ha vært nyttig for herr Alfred å ha visst. Men hva ante han egentlig om denne kokken i det hele tatt? Formelt sett litt. Men fra en praktisk synsvinkel: Mindre enn ingenting.

Som de andre fagfolka i borgen – og i hele Kodonj! – var Becker innflytter. Hvor kom han fra? Han snakka som folk i hovedstaden – eller i flere andre viktige havnebyer i Sør . . . I løpet av livet hadde han vært mange steder. Det kom fram når han fortalte.

Han fortalte gjerne. Han elska historier, og aller mest å fortelle dem sjæl. Han var også glad i å drikke, aldri voldsomt, men jamnt, jamnt, et lite bluss som holder varme på lampa. Etter å ha starta opp det nødvendige arbeidet på kjøkkenet om kvelden trakk han og de tre nærmeste kompisene seg tilbake til sitt eget territorium: Et stort lagerrom med stoler, et bord, et lite, flakkende lys, de drakk vin og snakka.

Kokken likte alle slags historier, men gjerne de morsomme, eller groteske, eller fantastiske eller sånt som inneholdt noe merkelig og ukjent om kjente ting. Som den utstoppa lille flygeøgla han hadde sett blant andre kuriosa i en herskapsbolig i sørvest. En hemmelig katarisk sekt som fantes i havnekvartera i hovedstaden i 70-åra. Den siste keiserens vanskapte sønn. Han blei holdt skjult i slottet og til slutt drept av familien. Han så skrekkelig ut: Ansiktet var forvridd, det ene øyet var nedepå kinnet, SÅNN! Utseendet kunne beskrives nøyaktig ut fra fortellingene til broren til svogeren til dronningas kammertjener.

Mysteriene i fjellene! Som det merkelige lille rovdycet, «Elvebjørnen» eller «fjellbjørnen». Ikke stort, men uhyre kraftig. Munkene sier i dag at hele dyret er overtru, men det er tull. Dyret er bare nesten utrydda på grunn av pelsen. Flere av de «gamle familierne» nede i Kodonj eide pels av «Elvebjørn». Men de tar dem ikke ut mer, det var liksom noe hedensk ved dem, som om bæreren blei varulv. Skrekkelige mord var gjort i gammel tid av herrer i «Elvepels»! (Men jeg trur ikke det var *pelsen* som hadde skylda, sa kokken Elias.) Men at det var et merkelig og uvanlig dyr, det kunne det ikke være tvil om. Han hadde sjøl snakka med en gammel offiser som var med en gang «Elvebjørnen» hadde drept en hest. Den gnagde hodet av det svære dyret og bar det langt opp i ei li. De fant det dagen etter, på toppen av en knaus, gjemt i noe buskas. Soldatene blei redde. For de visste at «fjellbjørnen» hadde ofra hodet til Elvene! Det var den trua fjellbuene hadde, og som var med på å gjøre dette sjeldne dyret hellig for dem.

Men hva med lavlandets mysterier? Er de egentlig mindre merkelige og skrekkelige? (En av mennene mumla noe om frimurerne). Nei, sa Elias, frimurerne med sine sverd og sine støvete gamle knokler og hemmelige ritualer, de er bare som en uskyldig guttegjeng. Drepe gjør de aldri, (anna enn i ytterste nødverge), ellers er de fryktomme mennesker som passer sin egen forretning. Nei, men veit dere hva som *virkelig* foregår? Veit dere hva som egentlig hendte da den forrige kardinalen i landet forsvant? Og har noen her hørt ryktene om at den forrige russiske ambassadøren blei besatt av reli-

giøst vanvidd? Det er sant! Det er ei utrolig historie: Han gjorde skade på seg sjøl, på en fantastisk og uhyggelig måte, med kniv . . .

Som sagt: Fortellingene viste at kokken hadde vært overalt og sett litt av hvert. Men etter at de hadde hørt på ham i flere år, la de nærreste kompisene hans merke til noe rart: Det var aldri mulig å få noe skikkelig bilde av *kokkens eget liv* ut fra det han fortalte.

Til tross for det blei ikke kokken oppfatta som noen lukket eller fjern person. Det kom av at han ikke bare var glad i å fortelle sjøl. Han var virkelig ærlig interessert i folk, i det de kunne fortelle, livshistoria deres. I dette stykket var han den rake motsetninga til Kommandanten. Ja faktisk hadde han her (som på de fleste andre områder) egenskaper som herr Alfred mangla, men sårt kunne ha trengt.

Derfor fikk kokken høre uendeligheter av historier om andre folks ulykke, sorg og dumheter, ja skurkestreker. Og han var alltid høflig og vennlig. Med et lite smil, med melankolske brune øyne, med sympatiske, slanke hender, med ord sa han alltid det samme til alle som trengte det. Det er sørgelig. Det er bittert. Men kan vi vente noe anna? Sånn er livet.

Kokken elska alle slags forbindelser med mennesker. Å kjøpe, selge, handle. Men også konversasjon, betroelser, trøste, gi litt hjelp. Han likte å organisere hjelperne sine fra byen og de klossete og usikre folka fra fjellet til å gjøre jobben, mens han sjøl satte seg på en stol, opptil veggen, vippa den bakover, og snakka, pekte, spurte, ropte, vitsa og forklarte, og løp ut på gølv et for å hjelpe til når det var noe folk ikke skjønnte.

Han likte folk og å være venner med dem. I det sosiale samværet var han som olje på lagrene, som den som setter vogna på veien igjen, den som legger ei pute imellom. Derfor blei det som en heksering rundt ham, der et mystisk stoff spredde seg. Ei stille sone, der folk var rolige og ikke redde. Der en del merkelige personer med skarpe kanter søkte fred og ly og frivillig lot være å slå igjen når de syntes ting blei vanskelige, fordi de visste at nær Elias kunne de la verget synke og slappe av.

Kokken handla for kjøkkenet. Han likte det for mulighetene det ga til alle slags kontakter. Men dessuten ga det ham mulighet til å stjæle mer enn de fleste (sjølsagt unntatt herr Alfred sjøl). Han kunne utnytte de daglige svingningene i markedsprisene. Han kunne børs fra byen til borgen, fra kjøkkenet til offiserene, organisere ulovlig salg for folk som ikke så lett kunne frakte store ting ut porten . . . Dette gjorde at han fikk sitt eget vide og usynlige kontaktnett inne i borgen, som hjalp ham til å få vite nesten alt som skjedde.

Når det gjalt tjueri, kunne Alfred ha lært noe nyttig av Elias Bec-

ker. I motsetning til Kommandanten var kokken ikke grådig. Og slett ikke villig til å gå over lik. Elias hadde tjueri og børs som et tidsfordriv, et spill, en smak av spenning i livet sitt som hjalp ham til å glemme de bitre, mørke elvene som rant gjennom minnene hans. Det var en del av samværet med menneskene i den lyse hverdagen, som holdt den mørke, ensomme natta i sjakk. Det skaffa inntekter til litt sivilisert velvære, som de små selskapene for vennene utover nettene, med overklasse-luksus som fint kjøtt og edel fugl (eller til og med fisk!), beste sort vin, det lille lyset på bordet, og samtaler, samtaler ut over mot mårran.

Rikdom? Elias kunne vel ha stjålet nok til å skaffe seg et hus, en butikk, ei solid lita rente. Men var rikdom av personlig verdi i det lange løp? Hva er egentlig mulig av lykke i denne onde verden? Få en viss kontroll over dine nærmeste omgivelser, slik at du kan ha det noenlunde bra og leve hederlig (for disse tjueriene gikk ikke ut over Elias Beckers egne, personlige og strenge oppfatninger av hederlighet, som var helt andre enn de herr Alfred hadde – eller mangla). Hjelp de få menneskene du kan nå, de som er tett rundt deg, med sånne ubetydelige småting som er det eneste det går an å hjelpe andre med. Som trøst. Et plagg. Ei hånd. Ei åpen dør, et skjulested som kan redde liv ei natt noen er forfulgt. Sjøl finner du deg en lun krok som er ute av regnet (eller i ly for den tørre, kalde vintervinden, for det regner nesten aldri i Kodonj). Vent i din lune krok på alderdommen og døden.

Elias Becker hadde et smalt ansikt med skarpe, fine trekk, hår med litt grått i, og mørke, mørke brune øyne. Han var tynn og rask som en fugl, og han smilte ofte.

Han hadde nydelig håndskrift. Hvor gammel var han? Han kunne være en tidlig elda 41. Eller en ungdommelig 59.

(de hemmelige trådene)

Månedene gikk. Og etter hvert slutta de fleste jentene å være redde på markedet. Sjøl for geiter.

De begynte å oppføre seg mindre som sauer som blir tatt med ut på beite, og mer som sjølstendige mennesker som forsiktig, men nysgjerrig forsøker å mestre noe nytt. Som små, små barn som var-somt, for første gang, stikker de små føttene sine ut i det ukjente sommerhavet.

I den første tida sto de sjenerte, tett sammen, i grupper, og så på det som skjedde. Utafor det som hendte, både fordi alt var fremmed

for dem og fordi de i sine mørke, sekkeaktige filler var de mest elendige i torgvrimmelen. Og dessuten hadde de heller ingen mulighet til å delta i den viktigste sosiale virksomheten her: *handelen*. De var med som laste- og lossegjeng, og lastedyr. Ut over det hadde de ikke noe annen naturlig å ta seg til på markedet enn å *stå* og *se*.

I borgen, der alle som kunne, stjal småting og tuskhandla, var det disse fattige fjelljentene som hadde minst muligheter og minst kunnskaper til å skaffe seg noe å handle med. Ennå.

Elias stakk til jentene små kopperslanter. Han lærte dem torghandelens ABC. Først åssen de kunne kjøpe smågodt, søte røtter, tørka kjøttbiter, sånt som lavlandsfolk ikke skjønte var mat men som minte jentene om de få, lysende festene i den fattige barndommen deres. Når de elendige fillene deres ikke kunne lappes mer, men ramla helt av de tynne, brune kroppene, var det Becker som rista på huet, leide dem dit de kunne få et billig plagg og betalte for det. Jentene lærte pengenes verdi. De sparte dem til amuletter: små, hemmelige ting som de kunne skjule for prester, offiserer og andre med katolsk kultur i små lærposer de gjemte innafor klærne, inne på kroppen, magi de kunne klamre seg til i den kalde natta når rottene kravla over dem der de sov i de mørke steingangene.

Gradvis oppdaga en del av disse jentene at de kom i en litt viktigere posisjon. Fordi de hadde jobben nede i byen, fordi de passerte porten på vei ned til markedet et par ganger i uka, blei de viktige for sine egne. De måtte kjøpe inn for de andre. De blei mellom-«menn». Etter hvert blei noen av dem en slags sjølstendige tuskhandlere, ja kasserere for grupper de var knytta til gjennom familie og klan.

«Jeg trenger en amulett. Kan du kjøpe den for meg?» «Jeg trenger en kniv. Men den må ikke være for dyr, den må ikke være så stor at jeg ikke kan gjemme den, få se på hånda di! Se her: så lang. Hva trur du den vil koste?» «Jeg har stjålet en silkeduk. Jeg tør ikke selge den til soldatene her inne. Veit du om noen som kan kjøpe den på markedet?»

Viktigere enn de fysiske endringene (litt bedre liv, litt mer mat, litt mer klær) var de endringene som denne handelen førte til inne i jentene sjæl. For de kom fra samfunn der individet ikke eksisterte som noe som hadde egen rett, og aller minst for dem. Alle tilhørte noen, klanen, patriarken, sine foreldre, sine brødre. Nå kom de til markedet, denne smeltedigelen, dette ukjente (som noen av dem i et helt liv aldri evna å forstå og tilpasse seg), der de var sjølstendige, der deres penger (hvis de hadde noen) var akkurat like gode som byhandelsmannens, offiserens eller smuglerens. Der de måtte ta be-

stemmelser sjæl, kunne si ja eller nei, kunne prute. For de av dem som greide å gripe dette spillet, forstå det og spille med (og det var altså ikke alle), var det som å komme over en bakkekam og se en ny verden, eller som å åpne et ukjent øye og oppleve en ny sans, eller som å våkne etter en drøm.

For alle – enten de mestra handelen eller ikke – blei markedet et pustehøl, et vindu mot noe anna, et sted å lære å utvikle en ny og mer sjølstendig personlighet. Det var her de begynte å snakke med folk.

Først turte disse sky, brune fillehaugene bare snakke med sånne som likna aller mest på dem sjæl: unge jenter og eldre koner i fjellets klær, og da bare hvis de så fattigslige ut. Men raskt oppdaga de at bak nymotens klær og fremmede byfakter fantes det mange flere som egentlig ikke var så ulike dem. Andre som kom fra familier oppe i fjellene for 20 eller 5 år sida. Som kanskje hadde byklær, eller noen plagg fra fjellet og ei jakke fra byen. Men som tenkte som dem, snakka som dem, som (når du så nærmere etter) hadde deres egne, kjente ansiktstrekk.

Som den kraftige eldre karen som solgte store, billige lommeur. Han hadde byjakke. Men hadde han ikke ei gammaldags fjellbukse med røde og grønne render i spiraler rundt beina? Eller kona med det blå- og hvitprikkete skautet og kjole. Hun solgte jo sånne knoller, tørka firfisler og insekter som de kjente hjemmefra, hun snakka jo i et tonefall som de sjøl? På dette ukjente stedet, til tross for de ukjente klærne, så de ikke ut som onkelen til noen, som mora til noen?

De prata. Hvor kommer du fra? Hva gjør du i borgen? Får du slag og skjenn? Er det sant at de pisker folk Her Nede? Nei, Her Nede pisker de ikke folk, du skjønner at Her tok folk og drepte dem som piska folk for mange år sia, og etterpå har det vært bra sånn. Her skal vi ha lønn, Her jobber vi og selger for betaling. Får du betaling?

Det var uvant for jentene å bli *spurt*, for hjemme var det ingen som hadde spurt dem om noenting. Der skjedde det jo ikke noe, ikke noe som *de* kunne fortelle om i hvert fall, og ingen brydde seg om dem heller. Men her, på markedet, var det annerledes. De blei sett på med nysgjerrighet. Her *snakka* man.

Jentene snakka og snakka om livet sitt. Arbeid, arbeid fra før sola sto opp til etter at den gikk ned (sjøl om det gikk *langsomt*, var arbeidet *langt*). Dårlig mat og nesten ikkeno mat. Kommandanten, som vanligvis ikke så dem, men noen ganger løp brølende rundt i fylla og slo vilt om seg. Pisking (det var bare menn som blei piska, og det skjedde ikke ofte. Men alle måtte se på). Soldatene fra dale-

ne som hadde sine egne jenter og vanligvis ikke brydde seg om fjelljentene, men noen ganger ropte etter dem, gjorde håndbevegelser, løp etter dem og tok på dem (jentene sa alt rett ut uten å være sjenerne, for Struul-kultistene var ikke priprne som katolikkene). Elendigheten, som de ikke kunne bære og godta like lett som den de var vant til fra før, fordi det var ukjent elendighet . . . Ikke bare dårlig, men ukjent mat. Ikke bare slit, men fremmed slit et uvant og uhyggelig sted. Ikke bare kjeft og slag. Men kjeft av uforståelige grunner og på uforståelig språk. Rapp som kom som lyn fra klar himmel, uten at de skjønnte hvorfor.

Torgfolka, som kunne språket deres, rista på huet og snakka medfølende med dem, mens de spytta på en tvers gjennom hjemmekoselig og tillitvekkende måte over i den retninga der de fæle geitene sto. De fortalte jentene om de gode lønningene fattiggutter fra fjellet hadde fått i gravene, og hvilken arbeidstid: bare 11 timer! Det lød som et eventyr. De nevnte ei fjelljente, med brutt barneforlovelse (som flere av dem sjøl), som var blitt privat tjener i et stort hus i byen, og hva hun *tjente!* Dette trudde ingen av fillehaugene fra borgeren, sjøl ikke da hun blei pekt ut for dem på torget en dag. Sånt var ikke mulig, det var som eventyr man forteller til små barn, og ikke slike sannferdige fortellinger om Elver og trolldom som man forteller til voksne.

Torgfolka snakka seg imellom, og med brødre, tremenninger, seksmenninger, tolvmenninger og andre nære slektninger. Slik spredde det seg raskt som offentlig mening i dette lave, primitive skiktet av pøbel at herr Alfred var den verste tosk og det største uhyret som hadde vært i Kodonj siden den første gruveledelsen så fornuftig blei drept. Og denne offentlige meninga blant pøbelen, denne skya av snakk, trengte videre, langs ukjente porer, inn i de kultivererte (europeiske) kretsene.

Hvem snakka med hvem? Åssen gikk forbindelsene egentlig? Fra gruveslusk til stiger og tilmed ingeniør i gravene? Eller var det rappkjefta folk fra torget, kvinner og menn som levde et hemmelig dobbeltliv, som snakka med sjefene sine i de rike, gamle smuglerfamiliene, de eneste i borgerskapet i Kodonj som hadde kulturelle forbindelser med fjellbuene? Hvem veit?

Men plutselig kom tilmed gruveledelsen med ramsalte kommentarer om den blærete Alfred, med hans lakkerte vogn og hans private hester, uegna for klimaet og fornuftig transportarbeid. Var det ikke klart fra første øyeblikk at mannen var en tosk? Ikke bare stjal han. Men så grovt, så plumpt, han var grådig over all forstand. Og det het seg visst at han lot folkene piske?

Slik svingte hele den «offentlige mening» mot Kommandanten, og det uten at noen egentlig registrerte nøyaktig hva som skjedde eller hele spekteret av forskjellige meninger. For Kodonj var lagdelt, ikke bare klassemessig, men også kulturelt, i flere ulike skikt og grupper som ikke hadde særlig kontakt med hverandre, ikke kjente til hverandre og brydde seg om hverandre. Slik lag av forskjellige slags olje og vann ligger oppå hverandre og har kontakt, men aldri blander seg.

Den sammenrørte massen av fjellfolk som utgjorde det (fra statens og gruveselskapets synsvinkel) «tause flertallet», de som hadde beina planta i Kodonj, men hadde hjertet, følelsene, tankene i hundrevis av avsidesliggende middelalderske fjellbygder, de verken visste eller brydde seg om hva de forskjellige europeiske laga tenkte og mente. De hadde sine egne synspunkter. Bykommandanten var en ond mann. En katolsk djevel. Som på keiserens tid. Kort sagt: Helt normalt.

Den europeiske fiffen ga på den andre sida blaffen i hva «den primitive hop» mente. Ja, de fleste ville blitt overraska om de hadde fått vite at «hopen» virkelig hadde et innvikla og nyansert spektrum av meninger. At de sjøl var påvirkta av «hopens» oppfatninger, var ukjent både for fiffen og pøbelen, tilmed for dem som sto som forbindelsesledd og uten å vite det forplanta synspunktene videre.

De fine i byen, som hadde tatt imot den nye Kommandanten med så store forventninger, hadde sine egne grunner til å mislike herr Alfred. Klikken av gamle republikanere hadde forlenget finni ut at han ikke var deres mann. Men flertallet var også i bakrus. Han var arrogant, grov: Han fornærma alle! Det katolske Kodonj hadde drømt om en Keiserlig Ridder. Unge Kleberhof . . . passa ikke til rollen. Ryktene om hans dyriske drukkenskap og rå framferd falt derfor på forberedt grunn. Et svin, åpenbart. En kjeltring som mangla et nødvendig, sømmelig minimum av diskresjon. Men framfor alt: En *pøbel*, en mann *uten dannelse*.

I den europeiserte delen av arbeiderklassen – i gravene, i det som fantes av verksteder og småindustri ellers – var det mange som på forhånd var så mistroiske mot alt i uniform og all ikke-republikansk øvrighet at ryktene ikke fortalte dem noe anna enn det de regna med på forhånd. Om herr Alfred hadde vært mild som Jomfru Maria og hederlig som en erkeengel, så hadde disse folka trudd han stjal, piska og voldtok. Nå slo disse stemningene gjennom i alle lave sosiale lag av Kodonj-europeere, tilmed blant dem som i den første tida var blanda av glansen rundt Kleberhof. De katolske håndverkerne og fagarbeiderne. Småhandelsfolka. De underordna funk-

sjonærene. Håndfullen av lærere. Ikke at det betydde så mye hva de mente. For underklasse-europeerne var den gruppa i byen som sto aller mest utafør hele utviklinga av det tragiske dramaet.

Og jentene da? Fillehaugene fra avdalene, grovarbeidere og lastedyr, ante de hvilken rolle de spilte? De, minst av alle. De bare snakka, de. Ante de at disse timene med prat på torget hadde endra hele byens oppfatning av borgen? De visste ingenting, og hvis noen hadde forklart dem det, kunne de ikke ha skjønt det.

Slik grodde det fram usynlige kontaktlinjer for påvirkning, uten at noen hadde oversikten eller var klar over det. De grodde som sopp-tråder under jorda. Og det var som om bakken liksom flytta seg under herr Alfred.

Alle la merke til det, enda de ikke var klar over akkurat hva det kom av. Den eneste som ikke merka noe var Borgkommandanten.

(Laoureola)

Nå kommer en del av historia som er vanskelig å fortelle. For den handler om Laoureola. Men hvem visste noe om Laoureola?

Hvem var hun?

Hun var ei 16 år gammel jente som sneik seg inn i lagerrommet til Elias Becker ei natt. Kommandanten visste sjølsagt aldri noe om det. Og hadde han visst, så hadde han misforstått.

Det er nesten mørkt i lagerrommet. Det var opprinnelig bygd som kjøkken for tyrkerne. Nå står det flere svære, nymurte ovner der, beregna på brødbaking. Av praktiske grunner er de ikke kommet i bruk.

Ved den ene veggen, noen hyller, svakt synlige i det lille lyset. Foran dem, et bord. Fire menn. Tre snakker. En, stor, taus, bare lytter. Alle drikker: Som regel vin. En gjæra hestemjølke. Av og til drar en av dem ut et stykke til av det oppkveila voksliset.

Jenta kom ut av skyggene.

Hun var lita og tynn, sjøl til å være 16. Mørk i huden, svarthåra, brunøyd. Altså en lite vesentlig person. Elias var den eneste byeuropereen i borgen som kunne navnet hennes: Laoureola. Hun var fra Kuddernust (men i pakt med skikken hadde hun ikke noe etternavn).

Den store, kraftige og grove mannen (han som ikke snakka) ruga på seg og sa en lyd. Elias lente seg til sida, la ei hånd på overarmen hans: – Ikke skrem de som kommer på besøk, venn Woutan.

Noen gikk i skyggene bak Laoureola. En ung mann, 1.70 kanskje

(tenkte kokken, som for mange år sia hadde gått på fin jødisk gutteskole og var opplært i metrisk mål), altså usedvanlig høy til å være fjellbu. Elias viste at han og jenta var en slags slektninger. Han var så brei og full av muskler som en bare kan være som har vokst opp med slegga i handa, og blei også ganske riktig kalt «Smeden». Men ettersom han visste mest om myrmalm og jernvinne og ikke kunne noe om ei moderne smie, var han ikke engang læregutt i smia i borgen, bare en slags belgråkker i håndlanger.

Dette var alt kokken visste om Laoureola. Da. Ei jente ingen hadde lagt spesielt merke til. Han skulle få lære mer. Han kom til å lære at hun var tunggerapp, bestemt, svært religiøs, absolutt desperat og fanatisk fryktløs.

(den eldste onkelen)

Det kokken ikke visste om Laoureola, var at hun på få måneder i borgen hadde oppnådd en sosial status i ei mindre gruppe som ville vært umulig i hjemtraktene hennes – hvis ikke pest eller jodskjelv hadde utryddet mesteparten av befolkninga. Og kanskje ikke da heller.

Kokken så at hun sto, lita som et barn, men rett og modig i det flakkende lyset, med holdning som en gammel, erfaren . . . erfaren ett eller anna. Han så at den unge mannen fulgte etter henne, alltid et par skritt bak, alltid litt til venstre. Ett eller anna i dette lille tablået minte Elias om seremoni, om markering av rang.

Laoureola, ei fattigjente som veide under 40 kilo, var «eldste onkel» for 21 andre inne i borgen. Dette biologisk umulige, men sosialt mulige forholdet omfatta et flertall menn og kanskje et titall som var eldre enn henne. Åssen det kunne bli sånn? Det kunne bli sånn når rasket, det økonomisk overflødige søppelet fra flere patriarkalske fjellbygder i nærheten av hverandre blei kasta ut i en annen og ukjent verden, og i sjøforsvar reorganiserte den eneste forma for sosial beskyttelse de kjente: Klanen. Men klanens rang-orden var innvikla: den bygde på ulik prestisje for ulike greiner, den telte generasjoner, og den tok hensyn til flere andre sosiale, religiøse forhold som er vanskeligere å forstå. Derfor kunne det bli sånn, at ei flis av ei småjente til slutt med en slags matematisk nødvendighet havna på toppen av klanspyramiden, på grunn av summen av mange forskjellige faktorer, der klansrettighetene og generasjonen til den unggutten som hun var barneforlova til (men aldri fikk) blei det avgjørende kortet som gjorde opp regnestykket. Teknisk sett var den-

ne jomfrua å betrakte som ei slags enke. At enka tok over, var uvanlig, men i krisesituasjoner der avgjørende klansrettigheter sto på spill, svært konvensjonelt. Altså «eldste onkel».

Sjøl de mest tungtveiende juridiske og tradisjonelle rettigheter må vike der livet stiller helt andre krav som slett ikke kan forenes med tradisjonen. Men med tilfellet Laoureola var det ikke sånn. Hun var kasserer for sine 21. Hun opplevde, i den nye, mørke og skremmende tilværelsen, en følelse av befrielse, som om hun var en utvalgt. Religiøsiteten ga henne en skråsikker følelse av å alltid kunne velge rett vei.

Nå kom hun om natta, listende inn til kokken, for å be om råd og hjelp. Det er viktig å være klar over at det var minst to forskjellige oppfatninger av det møtet.

Elias Becker opplevde det som at ei lita, spedlemma jente kom og ville snakke med ham, med den store halvbroren sin som beskytter for at hun ikke skulle være redd. Han så dette møtet gjennom et filter av andre opplevelser av andre steder, langt vekk og mange år før. Elias oppfatta Laoureola som et ekko av andre, små, mørke og brunøyde jenter som han huska som fra et anna liv. Men i virkeligheten var disse andre små, brunøyde og mørke jentene helt forskjellige fra Laoureola i nesten alt.

Laoureola oppfatta seg som en dristig utvalgt, som var bestemt for sølibat og viet til Elvene, leder for en flokk som kom og ba om råd for en kamp. Som «eldste onkel»: en liten Napoleon, med en av sine generaler to skritt bak seg.

(om onde fyrster)

Kokken bød de to på gjæra kamelmelk, en kostelig og derfor nærmest ukjent luksus for dem. De satte seg høflig på huk på gølv et og drakk.

Etter et passende langt mellomrom begynte Laoureola å snakke. Hun kunne forbausende mye av nasjonalspråket, men putta inn mange ord fra fjellenes dialekter når hun ikke fant uttrykk ellers. Kokken kunne fjellenes språk, i hvert fall som det blei snakka rundt markedet på Kodonj, men hadde ofte vansker med å forstå det hun sa. Det gikk likevel, langsomt, på et slags lapskaus-mål. Hun sa:

- Dette er et fryktelig sted.
- Du er den eneste som er klok og hederlig her, vi ber deg om råd.

– De slår oss og sparker oss. Vi veit de fleste gangene ikke hvorfor, heller.

– Men det aller viktigste er at vi får ikke den lønna vi skal ha.

– Hvorfor får de andre, nede i Kodonj, svære rikdommer i lønn, mens vi må ligge i kalde ganger, gå kledd i filler, og ikke få skikkelig mat en gang?

– Men enda verre enn det aller viktigste er at katolske djevler løper rundt overalt. De forbyr oss å leve slik som det er riktig og ofre til Elvene.

– Åssen skal vi bli kvitt den onde Fyrsten her?

– Min (3. nevø? Nevø i 3. nedadstigende linje?) her har en lang kniv. Kan du gi oss gode råd, slik at han kan klare å drepe denne onde Fyrsten?

Elias løfta på øyenbryna. Så begynte han å snakke.

Han sa at det er riktig at dette er et forferdelig sted, og ganske beklagelig at hederlige mennesker skal være nødt til å jobbe her, slite seg forderva og få slag og spark til takk. Han sa at det er ei sørgelig sak at katolske demoner blander seg i folks naturlige forhold til Elvene og hindrer dem i å ofre slik som det er rett og riktig at de gjør. Han sa at han sjøl var ingen mektig mann, men hvis han kunne gjøre noen småting for å hjelpe sine brødre og søstre fra fjellene så ville han gjerne det.

Men når det gjaldt akkurat det å lage den onde Fyrsten til hakke-mat med en lang kniv, så ville han bestemt advare mot det, fordi det kunne ha skadelige bivirkninger. Onde Fyrster kommer nemlig sjelden aleine, de henger faktisk sammen som erteris, de gror opp igjen som løvetann, skjærer du en i filler på beste håndverksmessige måte, så dukker det dessverre straks opp en ny en, like katolsk, ja kanskje verre enn den forrige. På den andre sida kunne han kanskje hjelpe dem med å stjele litt mer? På den måten gikk det i hvert fall an å kvitte seg med en del av den verste nøden, få mer kjøtt på kroppen, få det litt bedre i klesveien. Det fantes fine, trygge bakveier, han skulle gjerne bli med og vise hederlige fjellfolk hvor det var lett å komme inn. Det fantes et fornuftig nymotens redskap med navnet kubein. En kraftig ung kar som Smeden skulle klare å bruke det bra, med litt instruksjon. Hvorfor ikke innrette seg inne i gangene sine så godt de kunne. Det det gjelder om, er å ikke vise åpent at dere får ut gjennom bakveggen det som de nekter dere gjennom fordøra. Gå i filler. Stønn og klag! Samtidig kan dere lage dere et bedre liv, med litt initiativ, bare dere gjør det diskret.

Disse ideene var ikke lette å forklare. Særlig vanskelig var det for Elias å få noen forståelse for at en ond Fyrste som blei skåret vekk

nærmest magisk blei erstatta av en annen. Åssen kunne det ha seg? Var det ikke sånn at den nye Fyrsten ville være glad for at han tok over og altså takknemlig for at den forrige blei rydda av veien?

Kokken måtte innrømme i sitt stille sinn at det kunne fortsatt være noe i dette, men han våga ikke bekrefte det for de to ungdommene fra fjellet av frykt for konsekvensene. Istedet fortsatte han å forklare. Tålmodig. Lenge. På mange forskjellige måter. Med ulike ord, for at han skulle være sikker på at de forsto. Forsto de? Kanskje ikke. De så tvilende ut. Men de ga seg.

Laoureola sa:

– Men, Bror i blod, ost og jern:
– Hva skal vi gjøre da?
– Du vil hjelpe oss å bryte inn i skattkamrene til den onde Fyrsten, vi takker deg ydmykt, for det er mye der vi trenger, og vi har ikke greie på denne borgen, vi er som små barn inne i den.

– Men vi kan fortsatt ikke leve med denne Fyrsten.

– Han skremmer folk og slår folk, han lar dem piske. Han er ond. Kort sagt katolikk.

– Dessuten nekter han oss å dyrke Elvene.

– Så hva skal vi gjøre da?

Elias Becker visste nok om fjellene til at han forsto hva tiltalen betydde. Han sukka over forventningene, drakk et glass vin til, og begynte å snakke om hva man gjorde, f.eks. nede i Kodonj, f.eks. nede i det fjerne lavlandet. Der hadde man bl.a. noe som hette streik. Hva streik var? Han forsøkte å forklare, lenge. Det var ikke så lett.

Ideen blei ikke godt mottatt, heller.

Laoureola og slektningen snakka lavt sammen, uforståelig. Så sa Laoureola at når man skulle bli kvitt en ond Fyrste, og han var for sterk til at man kunne skjære ham i biter, så fantes det bare én annen mulig måte å få ham vekk på. Det var å sende en petisjon til Keiseren. I beste fall ville Keiseren da skjære hodet av den onde Fyrsten.

Elias Becker forsøkte å forklare at Keiserdømmet hadde falt for Republikken i 1892. Det var lite gjennomslag for denne forma for bortforklaringer. De to unge fjellbuene visste meget godt om den store effektiviteten petisjoner kunne ha. For å være sikker på at Becker forsto, fikk Laoureola Smeden til å deklamere (syng) et tradisjonelt dikt om det.

Diktet var på hundreogto vers. Det fortalte om en klan (inngifta med deres) som for lang tid sia hadde sendt en petisjon med klage over krenkinger av vannings- og beiterettigheter. Kokken forsto

bare biter, men han mente det inneholdt et fascinerende, men vel ikke helt autentisk bilde av hoffskikker og storbyliv kanskje halvannet århundre før. Det blei ikke enklere å forstå fordi flere mektige Elver mange ganger greip inn i handlinga med overnaturlige midler, dels for å løse opp i flokene, men andre ganger for å hjelpe konkurrerende klaner, støtte onde embetsmenn og skape forvirring. Et av de overnaturlige vesnene som spilte ei viktig rolle, var en demon, kledd i rødt, som rei på ei geit og spiste små barn, og Becker forsto etterhvert – til sin store glede – at det måtte være et samtidig bilde av en berømt kardinal. Endelig slutta eposet med den lykkelige løsninnga av konflikten. Keiserens svar kom, i gullskrift, og på pergament. De gode fikk sin rett, sine beiter, sitt vann. Og flere av de onde fikk (på Keiserlig ordre) kutta huet av seg.

Smeden tålte ingen avbrytelser. Han ville være sikker på at kokken forsto. Derfor sang han alle 102 vers med grundig foredrag, og gjentok i begynnelsen samme vers to eller tre ganger når han syntes Elias så undrende ut. Han sto med beina spredd og armene rett ned langs sida, hendene knytta, brystkassa framskutt, sang, dels i pipende toner, dels i en riktig mørk bass, med stemmene til dem som hadde deltatt, og med mange uforståelige gamle ord. Kokkens kamera-ter, som hadde hørt på med nysgjerrig og svakt velvillig interesse så lenge det var snakk om å kutte opp Kommandanten i småbiter, mista nå interessen. Den kraftige, grove mannen sovna over bordet. De to andre begynte å snakke lavt med hverandre.

Kokken var imponert etter sangen, men forsøkte å fortsette det nattlige kurset i moderne republikansk samfunnsliv. Etter en time var han likevel så utslitt av de to ungdommenes absolutte skråsikkerhet og påståelighet at han, bare for fredens skyld, ga faen et lite ledd av lillefingeren. Han orka ikke bruke mer tid på å forklare hva erfaringene fra et langt liv i de fleste av landets virkelige byer hadde lært ham, han brydde seg ikke med å enda en gang forsøke å få oversatt hvordan de finere detaljene i Republikkens byråkrati nå virka (og framfor alt, ikke virka). Derfor innrømte han hyklersk (og bare for fredens skyld) at vel, *kanskje* kunne nok en petisjon virke. Litt.

Laoureaola smilte, det lyste opp det unge, magre ansiktet hennes, hun sa:

- Bare du forstår oss fjellfolk, du, Bror i blod, ost og jern.
- Du er et godt menneske, en (?som den usynlige fossen har skyllet over?) den eneste vi kan stole på i dette onde stedet med så mange djevler, og så mange geiter.
- Du veit så mye som jeg og min (3. halvbror?) ikke kan.
- Du veit, vi kan ikke lese og skrive.

- Vil du hjelpe oss med petisjonen?
- Vi kan fortelle deg hva som skal stå i den. Vil du være skriver for oss?

Kokken banna en lang og blasfemisk ed. Den var på et språk ingen i rommet hadde hørt før: Hans barndoms språk, fra hans fars hus. Han hadde frivillig gått inn i fella. Nå satt han fast.

– Ja vel, kjære barn, sa han. Men la oss til gjengjeld i fred i natt. Kom igjen hit om ti dager, for i den første tida nå er det mye å gjøre, og jeg trenger tida (og dessuten vil jeg ha fred for dere, mumla han, på språket som ingen av de andre forsto). Men kom den tiende dagen, hit i dette rommet, på lørdagen etter at vakta har signalisert for midnatt. Og til da snakker vi ikke mer om det. En fredelig natt nå, barn.

En fredelig natt til dere, sa Laoureaola og Smeden høflig, bukka dypt med hendene i kors over brystet, og forsvant. Men du skal vite at vi er ikke barn, vi har stukket splinter gjennom kjøttet vårt, la Smeden til. Men han sa det lavt, og på veien ut, bare til Laoureaola og seg sjøl, og Elias og hans tre kamerater hørte ingenting.

(petisjonen)

De kom tilbake til avtalt tid, lydige og høflige. Og sjølsagt sto de fast på at de ville ha petisjonen skrivi.

Kokken heva øyenbrynene. Det betydde at han lo, men han lo inni seg, og det var noe både medfølende og sørgmodig i denne indre latteren. Utapå syntes ingenting, bortsett fra for dem som kjente kokken godt, og dem hadde Elias trua med både døden, djevelen og bannlysing fra hans nære lyskrets om de så mye som smilte.

Så han skreiv faktisk petisjonen. Det var en fantastisk scene med mange merkelige detaljer, som ikke blir gjenfortalt her.

Det viktigste er at den ikke akkurat blei sånn som ungdommene fra fjellet hadde tenkt. Den blei et kompromiss mellom deres klager og krav og det den moderne sentraleuropeeren Elias Becker mente var byråkratisk lurt.

Det betydde: Hva kan trampe verst på flest mulig tær? Hisse opp ulike maktgrupper mest mulig mot Borgkommandanten? Hvor er det mest håp om å få trilla ei bombe under arken?

Petisjonen fikk med en del om utbygtinga og mishandlinga av fjellbuene inne i borgen – riktignok ganske omskrivi i forhold til det diktatet som Smeden flere ganger (ordrett likt!) deklamerte for kokken. Først i pennen av Elias Becker lød det ikke lenger som et tradi-

sjonelt epos fra fjellene. Det blei en nøktern rapport om brudd på lover og krenking av rettigheter, etter det gode republikanske mønsteret (kopierte fra den engelske fabrikkinspeksjonens stil) som var blitt så populært i Republikkens beste tid på 1890-tallet. Becker syntes sjøl det blei noe av det beste av dette slaget som var skrivi der i landet. Ikke for det (som han forklarende la til for sine kamerater og drikkebrødre) at noen i departementet *nå for tida* forstår å verdsette et sånt dokument.

Men i tillegg fikk petisjonen en annen del, som Laoureaola og hennes nestkommanderende aldri ante noe om. Det var en systematisk gjennomgåelse av herr Alfred Kleberhofs tjueri og ran, med et vell av kontrollerbare detaljer. Konklusjonen var skrivi i en halvt hysterisk, kraftpatriotisk stil, med hovedvekta på at herr Alfred la grensa åpen for den ungarske Generalen. Ja, trolig sendte han av rein grådighet forsyninger over grensa, rett til fienden! Og *dette* (forklarte Elias til drikkebrødrene sine), *det* er i hvert fall et dokument som svarer til tidsånden der inne! Om det fører til noe – det er ei anna sak. De mest oppvakte er alt for opptatt med å organisere sine egne tjuerier. De andre døser, sånn at ikke engang *døden* kan vekke dem.

Men – skal det værre så skal det værre. Elias Becker la derfor sjela si i denne petisjonen (som han før hadde lagt den i andre tapte saker). Han skreiv den på perfekt kansellispråk. Med vakre fraser. Grundig dokumentasjon og opplysninger om åssen alt kunne verifiseres. Han brukte garnisonens eget militære papir (som han hadde stjålet). Han forsynte den med stempeler og segl som bare få skulle hatt tilgang til (men som i praksis lå nærmest ubevokta i et lite brukt kontor). Og han hadde ei nydelig håndskrift.

Petisjonen blei overlatt til Laoureaola og Smeden. Etterpå lo kokken så han gråt, mens han fortalte de andre om all dævelskapen han hadde planta i «Brevet til Keiseren». Det var riktignok ikke på heksameter, slik som Smeden ønska det. Heller ikke var det adressert til Keiseren. Men bortsett fra det var det på alle måter en Keiser verdig, forklarte Elias Becker.

Ikke at det ville føre til noe som helst. Men hva ville de ikke tro der inne? Åssen ville de ikke klø seg i hue, løpe hit og dit og spre rykter, de som fikk se dette praktstykket? Bare så synd det var helt forgyves!

(nye usynlige tråder)

Men Elias tok feil, som de mest fornuftige ofte tok feil i denne historia. Ofte er det sånn at det er de gamle og kloke som ikke kan skjønne det, når noe plutselig *blir* mulig. De har lært over mange ti-år at det ikke går an. Derfor er de sta og holder på at det er umulig, når situasjonen har endra seg og gamle sannheter ikke gjelder lenger . . . Da kan det hende at naivt, men påståelig ungt pågangsmot skjærer gjennom, enda kloke folk med godt begrunna skjønn veit at det ikke fins håp.

Sånn skjedde det:

Kodonj hadde sjølsagt et postkontor. Det var riktignok mest et uttrykk for Republikkens postreform, for noe særlig post var det ikke. Postkontoret hadde sine åpningstider, som falt på markedsdager, men ellers ikke var for lange. Postmesterstillinga var et politisk verv.

Postmesteren så sånn ut: Han var en eldre mann, høy og tidligere kraftig, men nå mest feit, med enorme dobbelthaker som fløyt ut over den mørke jakka foran, en stor, hvit hårmanke som bølga majestetisk ut på begge sider av hodet, høy panne. Han var altså, ut fra skjønnhetsidealene i de høyere lag i Republikken, en svært staselig eldre herre. Han oppfatta seg også som det. Men han syntes ikke at postmesterstillinga sto i et rimelig forhold til det som ellers var sømmelig for hans sosiale verdighet og staselighet.

Viktigere enn åssen postmesteren så ut, er hvem han var. Det betyr først og fremst: Hvilken familie han tilhørte. For i seg sjøl var han ikke en person med særskilte talenter på noe område – bortsett fra allmenn staselighet. Men denne egenskapen er (som Provinguvernøren så treffende hadde sagt om unge Kleberhof) best egna for portretter, den hjelper ikke når du åpner munnen.

Familien hans var heller ikke særlig viktig. Bortsett fra når det gjaldt ei sak: Den sto i skarp motsetning til de kretsene som hadde skaffa Alfred Kleberhof stillinga i Nordøst-provinsen. Dette var ikke ei prinsipiell motsetning. Bortsett fra at den dreide seg om det mest prinsipielle av alle spørsmål: Kamp om penger.

Denne markedsdagen i april satt postmesteren og spiste for åpent vindu, for det var alt brennende varmt (skjønt nettene var iskalde ennå). Men dalen var ikke så fullstendig uttørka som seinere på året. Det var flekker av grønt å se og noen blomster, landskapet hadde ikke fått den gråaktige fargen som preger det om sommeren. Fuglene sang. Store, hvite sommerfugler seilte majestetisk forbi vin-

duet. Postmesteren syntes at livet tross alt var nokså behagelig.

Han spiste brød med osteterninger til. Ved siden av hadde han ei lang, svart pølse som han av og til tok en bit av, og vin.

Utafor vinduet i postkontoret var et smug som vendte vekk fra markedsbråket. Det var sjelden folk der. Dessuten var det et (til å være i Kodonj) velholdt trefortau langs veggen, og smuget var kort nok til at postmesteren hadde med i utsikten en bit av en åpen plass med noen grastuster og flere trær. Han hadde tunge, mørke, fine gardiner som var trukket til side fra vinduene, et enormt eiketres skrivebord, pengeskap. Skriveredskaper og forskjellige ubestemmelige, men blanke og tunge ting av messing og glass skinte på bordene. På veggen bak ham hang, i glass og ramme, et stort broderi som viste ei framstrakt hånd med en overdimensjonert thaler-mynt i. Under hånda sto disse ordene: «Liegiks binoms flens gudikün pöfikes.» Som mye anna på kontoret var broderiet en arv fra de tyske ingeniørenes storhetstid i gruva. På mange måter var det et minne om de fånytted liberale og moderne håp og ideer som herska på den tida. Men det tenkte postmesteren vår sjølsagt ikke på. Han tenkte at det var et ganske staselig kontor å sitte og spise maten sin i, på en sånn fin dag.

Utafor vinduet, på plankefortauet, bak huset der ellers ingen gikk (bortsett fra de som hørte til der, men likevel bare sjelden hadde ærender dit), dukka det opp en skikkelse. Den gikk usikkert fram og tilbake, kikka inn vinduet til postmesteren med mørke øyne. En slags fillehaug: Ei mørk jente i brune og svarte, utrolig fillete klær.

Postmesteren så på henne. Men før den sedate hjernen hans hadde fått starta opp skikkelig, hadde fillehaugen ganske frekt kommet bort til det åpne vinduet og stikki ansiktet inn.

– Er dette post? Sa hun på klart forståelig språk.

– Ja! Svarte postmesteren, forbausa men strengt.

– Brev til Keiseren! sa jenta, fortsatt på forståelig språk (som det ikke gikk an å ta feil av, for det ville postmesteren ha gjort hvis det var den aller minste sjansen til å ta feil, når noen kom og sa noe så fantastisk og meningslaust som «brev til Keiseren!»).

Hun rakte en folder inn gjennom vinduet – av papp, og med en solid hyssing bindi i kryss rundt – og la den på skrivebordet foran postmesteren (rett ved sida av osten, på skrå overfor vinflaska, og ganske langt fra brødet). Så gikk hun raskt rundt hushjørnet og forsvant.

Postmesteren blei sittende og gape. Etter en stund tørka han finrene med en hvit, men fillete tøyserviett og løfta opp pappfolderen. Hva ellers kunne han gjøre? Løpe rundt i byen og skjenne på frek-

ke, svarte fillehauger som kom og laga spas om «brev til Keiseren»? Hva skulle vel det tjene til? Det eneste fornuftige var å kikke på galskapen. Kanskje var det noen som ville gjøre narr av ham?

Postmesterens tjukke fingre fumla valent med knutene i hyssingen rundt pappfolderen, ga det så opp og skar over hyssingen med den tunge kniven han brukte til å skjære brød og ost med. Han bretta opp folderen og fant – et perfekt brev. På garnisonens papir, med stempel, med offisielle segl.

Postmesteren leste mens han distré vifta vekk et par store fluer som hadde begynt å surre lystent rundt de hardt prøvede restene av osten. Etter en stund slutta hånda hans å vifte.

Brevet var som et bombenedslag. Som en stiv dram på fastende hjerte.

Det handla om interne forhold i den militære garnisonen, skrivi av en som kjente til alt som foregikk der.

Dels dreide det seg om mindre interessante saker: mishandling, underbetaling, osv. av leiefolk fra fjellet. Men andre saker var saftigere. Her sto alt om herr Alfred Kleberhofs storstilte underslag og tjuerier fra militære forråd. Og her var summer, datoer, gjenstander solgt, navn på kjøpere!

Som hele byen (og hele resten av fiffen) visste postmesteren sjølsagt godt på dette tidspunktet at herr Alfred var en pøbel, en bølle, en tjuv og en røver. Ut fra sine familieforbindelser (= politiske forbindelser) visste han i tillegg altfor godt at herr Alfred var en gjø-kunge, som hadde kasta andre ut av det lune redet for å tilrane seg slike ting som rettelig ikke tilkom ham. Men å se det dokumentert! Og på denne måten, i en klage til departementet, fra borgen! Utrolig!

Hvem kunne stå bak dette brevet, og hvorfor?

Postmesterens hjerne tenkte langsomt og intrigant gjennom mulighetene. Brevet var åpenbart skrevet av en dannet mann, godt inne i administrasjon, regnskapskyndig. Det kunne i virkeligheten bare dreie seg om en offiser. Men hvilken offiser? I virkeligheten bare en person i en meget snever krets: en av kanskje 10, eller helst 5. (Dette var ei vurdering postmesteren gjorde ut fra kjennskap til administrasjonen i borgen fra tida før herr Alfred kom, da han sto på intim fot med flere ledende offiserer.)

At det var uvennskap og intriger mellom offiserer, var ei naturlig sak. At det ga grunnlag for bakholdsangrep, var ikke ukjent.

Det var bare merkelig *nå*. For alle visste at herr Alfreds barnomsvenner og korruperte kompanjonger satt tett i tett i forsvarsdepartementet. De sto som en solid mur rundt ham. Så åssen kunne da offiserer i borgen våge å klage?

Postmesteren tenkte: Er det folk der oppe som veit at min svogers nevø blei forbigått av denne tyske oppkomlingen?

Der har vi det! De som skreiv brevet, veit at unge Kleberhof trengte seg inn i Sirkler Der Han Ikke Hører Hjemme ved å bruke bestikklser og venner i kretsene rundt Protector. Og de har forstått at han også har Mektige Fiender, som gjerne vil Styrte Ham i Avgrunnen!

(Disse fiendene var bitre fordi *deres* forbindelser ikke hjalp, og *deres* bestikklser var bortkasta penger – som å betale ei trolaus hore som ikke leverer varene. Men *det* tenkte ikke postmesteren.)

Altså: Hvorfor ellers et brev fra en anonym offiser? Hvorfor viser han (eller hans gruppe) ikke ansiktet sitt, men bruker en uvitende analfabet fra fjellene som sendebud til meg? *Åpenbart* for å Plassere et Våpen Mot herr Alfred i hendene på Dem Som Kan Bruke Det!

Den *Virkelige* Adressen for dette brevet er sjølsagt ikke departementet! Det er bare sendt dit for syns skyld. Her gjelder det å lage skikkelige kopier til Dem som kan Bruke Dette Brevet Slik det er Meninga at Det Skal Brukes!

Og postmesteren i Kodonj satte seg i virksomhet med det han tross alt kunne en del om: Å sende post videre.

Følgen var, at den merkelige petisjonen slett ikke kom til å forsvinne inne i departementet, slik som en liten gutt kan forsvinne når han forviller seg inn i ei mørk hule og aldri kommer ut igjen. Tvert imot: Tre uker seinere blei den årsaken til en kraftig eksplosjon inne i den korruperte forsamlinga i hovedstaden, som Republikken vittig nok fortsatte å kalle et parlament, i frekk etteraping av mer siviliserte europeiske nasjoner.

En korrupert klikk såkalte representanter retta voldsomme anklager mot en annen like korrupert klikk såkalte representanter. Er deres protesjé (som i sin tid seira over vår protesjé) en *tjuv* og en *kjeltring*? Vi vil ha svar! Og vi krever at *hoder skal rulle*!

(Orda er ikke så viktige her. I virkeligheten kan innholdet sammenfattes sånn:)

(Vi er forbanna fordi deres tjuv og kjeltring jekka ut vår tjuv og kjeltring. Kan vi få deres mann ut og vår inn, så gjør vi det. Når vi baller inn dette i en masse prat om revisjon, parlamentarisk ansvarlighet, vår stolte våpenære og liknende patriotisk skval, så er det fordi både dere og vi veit at sjøl om det er penger vi slåss om, så kan ingen av oss la det skinne gjennom altfor tydelig nå. Det er farlige vindpust i tida. Dere veit hva vi alle sammen er redde for: En repetisjon av 1892. Så pass dere! Sjøl om dere har makta, så har dere gått

for langt! Hvis ikke vi får vår del av kaka, så skal vi sørge for at dere får en trøkk!)

Kort sagt: Det blei en helvetes smell.

Og det blei sendt en tre-mannskommisjon til Kodonj for å revidere regnskapene og undersøke forholda.

(*tjuvenes utrolige dyktighet*)

Ingen ante mindre om det som var i gang, enn Alfred Kleberhof.

Det var bare så vidt han fikk et kort brev, sendt med bud i desperat fart fra venner i hovedstaden. Et par dagers hysteriske forberedelser. Og så var de tre vise menn fra forsvars- og finansdepartementene i borgen.

Han skjønnte virkelig ingen ting. Kunne han ikke stole på dem lenger, alle de gamle gutta han hadde vokst opp sammen med? Fikk ikke alle sin rikelige del? Alt hadde jo gått så bra. Hvem var det som ville ham vondt?

Kommisjonen kom i arbeid. Det var et helvete.

Riktignok var det ingen som la stor vekt på anklagene om hardhendt behandling av sivile leiefolk. («Vi skjønner behovet for streng militær disiplin her i grenseområdene,» sa mannen fra finansdepet kort. Han uttalte seg med kompetanse, for han visste ingenting, hverken om hæren eller om grensene.)

Derimot var det stor interesse for regnskapene. Gudskjelov viste det seg at alle hadde fått lønn etter bokførte satser. Pussig nok hadde utbetalingene først skjedd etter et halvt år, faktisk de siste dagene. Pinlige spørsmål. «Vi etterbetaler for faen, vi er redd disse barbarene bare skal rømme hvis de ikke har penger til gode!» Hm. Vel. Til gjengjeld endte kommisjonen med å bokføre en klage om at de lokale lønningene lå lovlig høyt! (Sjøsagt hadde de rett de djevlene, sa herr Alfred til Mazzerini. Men hvem faen hadde vel tenkt å *utbetale* disse lønningene noen gang!)

Mest bråk og ansiktsrødme blei det over alt som *mangla*. Hester. Soldater. Lagre som ikke inneholdt det som sto i bøkene. Bygninger som ikke var ferdige i strid med rapporter.

– «Alle her stjæler som ravner!» forklarte kommandant Albert Kleberhoff til kommisjonen, med skamlaus mangel på logikk. De sto på en steinete plass der det ifølge innsendt rapport skulle vært *ei cisterne*.

Dette var undersøkelsens mest minneverdige øyeblikk. I rapporten kom det ikke. Men sønnen til en i finansdepartementet brukte

det som inspirasjon for et skuespill, mange år seinere. Slik blei øyeblikkets kunstneriske verdi i hvert fall bevart for historia.

(stille før stormen)

Til slutt fikk Alfred vridd seg unna det meste. Offiserene (som hadde gullstøv under neglene) slutta seg sammen rundt ham som en østers lukker seg om ei perle.

Kommisjonen skreiv sin rapport, pekte på noen kritiske punkter, og lot ellers nåde gå for rett. Fattigere var den heller ikke blitt.

Dagen etter at den reiste, var verden ny, som i det første, varme solskinet etter et ødeleggende regnvær.

Rundt i borgen gikk over hundre undrende fjellfolk, halvt svime-slått over at de plutselig hadde fått stikki svære summer i landets mynt opp i de skitne, magre nevene sine, uten at de ante hvorfor.

Herr Alfred slapp seg laus og drakk som han ikke hadde gjort på flere år. Mazzerini fant ham i tårnleiligheten om kvelden. Han satt med den nakne sabelen foran seg, tvers over bordet av polert marmor, uordentlig i klærne, med kragen kneppa opp, og gråt av sinne.

– Hvorfor? spurte herr Alfred bittert. Hva er de bedritne hyklerne ute etter meg for? Alle gjør jo det samme!

I dagene etterpå blei det klart at Kommandanten var en mann i oppløsning. Virkninga av langvarig fyll og sosialt normal stormannsgalskap blei nå styrka fordi Alfred mente han var forfulgt og et uskyldig offer.

Han *skulte* på fjellbuene (som i denne perioden med disiplinløshet faktisk møtte blikket hans, om de ikke akkurat skulte tilbake). Ikke fordi han ante at ulykken kom derfra, det bare skar som syre i brystet når han tenkte på hva de kosta ham. Han begynte å løpe brølen-de rundt på området om kvelden og måtte hentes og leies hjem av ei gruppe offisersbrødre.

Det blei verre. På en fest overfalt han nestkommanderende og ville drepe ham, mens han skreik ut anklager om at denne trofaste frenden i alle forbrytelser var en forræder, en slange. I mer vanlige tider kunne dette ført til duell. Men offiserskorpsets sterke følelse at de var sammen på usikker grunn, ute i den gyngende hengemyra, fikk de klokeste av dem til å mekle og glatte over.

Det viste seg at den eneste som hadde innflytelse over Alfred når han var som verst, var pateren, Mazzerini. Som så mange fordrukne bøller var Kommandanten besatt av tanken på sin egen saks moralske rett. Særlig han var nesten bevisstlaus av rus. Da tenkte han på

Mazzerini som sin skriftefar, sin sympatiske og medfølende etiske advokat.

Der flere offiserer ellers måtte bruke kreftene, der kunne Mazzerini få den svære branden til å legge armen over skulderen sin og følge gråtende med, opp i leiligheten og i seng. Dette gjorde at Kommandantens unge hustru stadig oftere tilkalte Mazzerini når hun frykta hva som kunne skje. Hun klaga forbitra til pateren over den dumme og brutale mannen og var redd han skulle øve vold mot henne i fylla.

Mazzerini nytta alle mulighetene dette ga til å være i borgens, både for å skaffe seg takknemlighetsgjeld i offisersmiljøet, og for å utvikle et stadig nærmere forhold til Alfreds vanskjøtta, men vakre kone.

For kokken Elias Becker var historia med undersøkelseskommissjonen som når en gammel, blasert teatergjenger plutselig oppdager at han er på et virkelig nytt og fornøydlig stykke. Natt etter natt satt han og kompisene og gikk gjennom det som hadde skjedd i løpet av dagen. Hvem sa hva, åssen forklarte de *det*? Den tynne skikkelsen hans dirra av en munterhet som de andre aldri hadde sett maken til før.

Forresten tjente han godt på historia. For i regnskapene sto han med lønna til en mesterkokk på et fint hotell i hovedstaden! Det betydde likevel ikke noe: Borgens rikdommer hadde jo hele tida ligget åpne for ham. Nei, det var sjølve skandalen som i disse dagene kom til Elias Becker som en ny og uventa rikdom.

Etterpå, i den private hula, måtte han bare slå ut med hendene og innrømme det. Jo da, han hadde tatt helt feil. Enda han egentlig hadde hatt helt rett! Barna fra landsbygda hadde klart det, enda de i virkeligheten ikke forsto noen ting! «Nybegynnerflaks!» sa Elias Becker.

Men han forsøkte ikke å forklare det til Laoureola og Smeden. De hadde forresten neppe forstått hva han mente.

(blodhevnens)

Laoureola og Smeden kom til kokken natt etter natt nå. For dem var han en lykkemann, en vismann, en som hadde forbindelse med krefter de ikke beherska. (Det hadde han også, men på en helt annen måte enn de skjønnte.)

Disse nattlige samtalene gjorde at kokken begynte å forstå klansystemet som holdt på å utvikle seg inne i borgens. Han fikk et innsyn i det merkelige samfunnet som de fattigste fjellbuene hadde bygd

opp på få måneder, som ingen andre lavlendinger hadde. Det han fikk vite, gjorde ham urolig og redd.

Laoureola var overhøyet for de 21 i sin klan her inne. 3 andre ensomme individer hørte til andre, tradisjonelt allierte klaner. Laoureola tok dem under vingene som en slags assosierte medlemmer. Av de 24 var Smeden eldste mannlige medlem. Mange av de andre var ungdommer eller rene barn.

3 – 4 andre klaner var inne i garnisonsområdet, og en del ulykkelige enkeltpersoner som var rekruttert i helt andre distrikter og falt utafør.

Mellom Laoureolas/Smedens klan (fra området rundt Kuddernust) og den største av de andre klanene herska det tradisjonelt en blodhevnefeide. Den var utgammel. Hundrevis hadde dødd: På ensomme stier, eller ved en knaus i veilause fjellet, eller på vei hjem fra et fjernt jorde. De døde en etter en, etter et strengt, tradisjonelt «juridisk» system som bestemte hvem som sto for tur. Drapene fulgte offerets rang. Hvert drap måtte hevnes med drap på en av samme rang.

Den største klanen hadde over 40 medlemmer i borgområdet. Men fordi den for det meste hadde medlemmer som var solgt til Kommandanten fra *en* Patriark, hadde den ikke mye større kampeevne enn Laoureolas/Smedens klan. Mange var nærmest småunger. 5 – 6 var avfældige oldinger eller tuberkulosesjuka som Patriarken hadde sniki med på kjøpet for å bli kvitt dem. Bare knapt 20 var ungdommer. 8 var unggutter fra fjorten og opp til et par og tjue år.

Fra første dag hadde de ansvarlige og voksne i disse to klanene passa på hverandre og venta at noe skulle skje. Men den unormale, skremmende nye sosiale situasjonen og det harde regimet i borgen hadde sørget for at klansfeiden lå nede. Alle var dessuten fattige eller unge, og derfor uten direkte ansvar for å føre blodhevnene videre. Likevel lå frykten som et kaldt lag på huden deres når folk fra de to klanene var nødt til å jobbe sammen. Om natta, når de var fri fra arbeidsledernes overvåking, fant de seg nattkvarterer langt fra hverandre i de gamle tyrkiske steingangene. Der krøyp de sammen i frykt, mens sterke unge menn lå ytterst som vakter.

Nå, da det ytre presset var mindre, blussa klansfeiden opp. Den slappere disiplinen gjorde det lettere å reorganisere de hjemlige klansmønstrene. Klansledernes prestisje vokste. Nytt av å høre til klanen blei større, og klansdisiplinen sterkere. Det blei mindre nødvendig å bukke ryggen og ha et øye i nakken for å passe på arbeidslederne, lettere å holde et øye med den tradisjonelle fienden.

Nå som kokken visste om det, merka han fiendskapen hver dag.

Det var sjelden ord avslørte noe, men *blikk*, kroppsholdninger, ås-
sen de klumpa seg sammen i forskjellige grupper når de jobba, åssen
skiller mellom jentene blei tydelige på vei til markedet.

Han oppdaga at begge parter væpna seg. Jentene begynte å kjøpe
våpen nede i byen, som de smugla med seg under tøyet og ga til de
unge mennene.

En dag, da han slengte til side noen sekker han sjøl hadde brukt
til å skjule noen flasker med vaniljelikør, fant han en eldgammal
muskedunder: En munnlader, med utskjæringer i kolben, av den ty-
pen som ennå var i bruk i avsidesliggende daler. Tre jenter som var i
nærheten så på ham, men ingen gjorde krav på geværet. Kokken
blei rådvill. Men han kunne ikke la det ligge der det lå, fullt synlig
på ei kjerre, derfor tulla han det inn i sekkene og la det på jordgøl-
vet inne i et lite skur rett ved. Da han så etter seinere på dagen, var
det vekk.

Kokken skjønnte at situasjonen fort kunne bli farlig. Han begynte
å jobbe systematisk for å skaffe seg venner i alle leirer. Han snakka
med dem, hørte på dem, og prøvde skritt for skritt å bygge opp et
sikkerhetssystem av gjensidige kontakter, fredsavtaler, forståelse
som kunne demme opp for større katastrofer hvis en gnist skulle
tenne.

Han fant ut at ingen av sidene forsto årsakene til det nye og mid-
lertidig mer liberale regimet. Hvorfor var det plutselig slutt på pis-
kinga, kortere arbeidsdag, og framfor alt så mye mer penger? Bare
Laoureola og Smeden oppfatta at det som hadde skjedd var en slags
seier. Men for dem var seieren *magisk*, for tradisjonen og religio-
nen. For flertallet var det hele et mysterium. Som om været plutselig
hadde slått om, av grunner man ikke kjenner eller kan vite noe om.
Men derfor skapte dette heller ikke noe ønske om at de skulle stå
sammen for å oppnå mer. For fjellbuene i garnisonen var episoden
med undersøkelseskommisjonen ingen erfaring om at det lønner seg
å kjempe for sine rettigheter.

Fredsmisjonen hadde liten framgang.

På ønske fra Laoureola fortalte Smeden endelause historier som
viste at ingen kunne stole på fiendeklanen. Onkler skutt ved brøn-
nen. En bror drept med klubbe, midt i den steinete åkeren, ved sida
av treplogen. En fjern fetter stukket i hjel mens han gjette kameler.
En annen fetter kasta i en avgrunn.

I lange netter satt kokken med andre unge menn fra den andre
klanen, som fortalte tilsvarende historier, igjen og igjen, så ensfor-
mig like at det blei søvndyssende. De var som speilbilder av hver-
andre, tenkte Elias Becker. De to sidene var nesten helt like. Kan-

skje var det derfor det var så vanskelig å få dem til å slutte fred med hverandre.

Det eneste kokken oppnådde, var å få fram motvillige løfter om at ingen av partene skulle begynne. Han sov urolig, og hadde alltid øynene med seg.

(vardøgeret)

I slutten av mai forsvant ei ung jente, hun hørte til Laoureolas klan. Arbeidslederen hennes brydde seg ikke om det. «Rømt,» sa han surt. Men klansfellene visste at hun ikke var rømt. Med ett virka borgen mer rolig enn vanlig. Ryktene gikk, og spenninga steig.

Ei uke etter fant de henne i et tørt buskas nedafor et av stupene på den øde nordsida av borgen. Hun var naken og mishandla. Det var kråker og ravner som viste veien.

Den kvelden trakk en unggutt i Laoureolas klan kniv mot en førti år gammel mann i fiendeklanen. Det skjedde midt ute i dagslyset på en åpen plass inne i borgen. Mannen skreik opp og løp vekk, flere andre som så det hylte høyt. Soldater kom til og overmanna unggutten, en sjauer fra bakeriet. De fortsatte å slå ham etter at han var svima av. Så slepte de ham etter hælene ned til de århundregamle fangehølene dypt under borgen.

Elias Becker hadde vært nede i Kodonj. Det var svært varmt. Mange ganger den dagen kjente han noe lett, usynlig, som rørte ansktet hans. Lufta var full av flygende tråder av spindellev.

Da kokken fikk vite det som hadde skjedd, småløp han dit han venta å finne Smeden. Smeden var rolig og virka kald. Han gikk som en søvngjenger.

Elias sa et hemmelig religiøst navn. Å få vite et slikt navn er et uttrykk for tillit, som å bli bedt om å oppbevare en stor skatt. Å bruke det hemmelige navnet er dristig.

– Nernok. Hør på en mann som er mye eldre enn deg og veit mer enn deg, som alltid hjalp dere og bare vil dere godt. Hør på en mann som har vært rundt i hele landet, som har sett mange dø både i krig og i fred. Det er ingen fra fjellene som er ansvarlige for dette mordet. *Dette er et typisk soldatmord.* De som er ansvarlige for dette sover ikke på fillehauger i gangene om natta. De fins et sted i brakke-
ne. Du må tru meg. Er vi ikke brødre i blod, ost og jern? Nå må du hjelpe meg med å få stoppa det som holder på å skje før dere alle sammen havner i avgrunnen, Bror Nernok.

Det viser hvor sterk innflytelse kokken nå hadde, at han faktisk

fikk Laoureaola og Smeden til å gjøre som han sa. De unge mennene fra deres klan trakk seg tilbake til nattkvarteret sitt uten å løfte hånda mot noen. Den andre klanen var denne gangen lettere å få roa ned. Der var de så sjokkert over mordet at i hvert fall noen var villige til å forstå arvefiendens reaksjon. Ingen gikk på jakt for å drepe andre i de mørke gangene denne natta. En ustabil våpenhvile herska. Men ingen sov.

(Elias Beckers zenit)

Kommandant Alfred Kleberhof ga summarisk ordre om at unggutten skulle henges.

Neste dag klarte Elias Becker å få en av de høyere offiserene til å skaffe ham audiens hos Kommandanten for å «legge fram viktige opplysninger». Han brukte alle slags tricks for å få det til. Spilte mystisk. Kom med uklare trusler. Lova framtidige tjenester.

Audiensen blei et av kokkens fineste øyeblikk.

Han spilte på den gretne, halvfulle unge mannen som en mester spiller på fiolin. Han fanga oppmerksomheten ved å snart smiske, snart bakvaske andre. Han ga inntrykk av at han kunne skaffe bevis på at det *foregikk ting bak herr Kommandantens rygg* – ting han – den lille, fryktsomme kokken – ikke helt turde røpe. Han veksla fra vulgære fraser til oppstylda, dannet tale.

Han skapte den oppfatninga hos Alfred at her sto Det Lojale Tyende, som var en sivilisert bymann som han sjøl, klok, men behagelig *ydmåk*. Dette Tyende var som en fribonde, blendet av glansen fra den adelige herren, som ikke ønsket herren annet enn vel. Denne beskjedne, fryktsomme mannen ønsket å advare herr Alfred mot forferdelige feller som hans fiender hadde stilt for ham.

Kleberhof visste sjølsagt at disse fiendene var der. De hadde ventet lenge, men i mørket, like utafør lyskretsen fra bålet, uten at han kunne få ram på dem. Han fikk aldri riktig tak på *hvem og hvor*. Han bare merka pusten deres i nakken hele tida, visste at de lo av ham. Han merka at de lå i bakhold, men var aldri sikker på når fella skulle klappe igjen.

Men her kom denne behagelige, ydmyke, kloke kokken, han sa alt det Kommandanten hele tida hadde *visst*, men som offiserene hans (de som våga) sa ikke var sant: De er etter deg. Og han avslørte en av fellene for ham. Et djevlesk komplott var i gang. Første ledd var å provosere ham til å henge unggutten fra bakeriet.

Hva var neste ledd? Den stakkars skremte kokken visste så lite,

eller han visste men våga ikke si det, det var mektige fiender overalt, han hadde bare hørt et ord her og der . . . men nok til at herr Alfred forsto! Slangene lå klare ved hans bryst. Avskjed ville bare bli begynnelsen på katastrofen. *Men han var reddet.* Han ville unnvike bakholdet!

Audiensen førte til at Kommandanten, til stor forbauselse for alle – inklusive seg sjøl – avlyste henrettelsen.

Dette var en helt uegennyttig handling fra kokken. Uten problemer for seg sjøl kunne han latt unggutten dø. Fjellfolkets vennskap ville ikke tatt skade, for ingen trudde han kunne gjøre noe. Gutten hadde våpen. Han trakk kniv for å drepe. Og her var andre for kort tid sia piska tre kvart i hjel for et blick, for å gå langsomt med ei tung bår, for ikke noe.

Kokken utsatte seg for stor fare. Alfred Kleberhof var krakilsk og fullstendig uberegnelig. Erfaringene i den seineste tida var at han kunne slå når som helst og til alle kanter. Nå virka Kommandantens forfall til fordel for Becker. Alfred var så sløva og så paranoid sjøl-opptatt at han ikke begynte å stille spørsmål om hvorfor kokken egentlig var der. Men en sånn reaksjon kunne ikke kokken regne med på forhånd.

Det går an å forklare denne handlinga ved å si at den svarte til Beckers djupeste natur. Det er sant, men . . . på den andre sida hadde han vært i militærleirer før, der folk var blitt henretta uten at han forsøkte å gripe inn. Hadde han vanligvis oppført seg på denne måten, som en blanding av don Quijote og den barmhjertige samaritan, kunne han ikke overlevd de tidene han tross alt var kommet (kroppslig sett) uskadd gjennom.

Hva hadde kokken svart hvis noen spurte ham *hvorfor*? Han blei sjølsagt spurt, og han svarte. Langt, klart, gjennomtenkt. Han sa han følte seg som det eneste huet med et minstemål av fornuft i garnisonen, og han oppfatta det som sin plikt å søke å hindre at alt eksploderte. Han sa at i ledelsen fantes det nå bare fyllebøtter, galninger og hysterikere, noe som riktignok ikke var hans sak, men han oppfatta den nye gruppa av tjenestefolk fra fjellet som ei samling store unger, som han følte ansvar for. Vel, så fikk han gjøre det han kunne, det fikk briste eller bære.

At det under lå andre grunner . . . Grunner som ikke lå klart i dagen for Elias Becker sjøl, men som var viktige for ham, så viktige at det var verdt å ta farlige sjanser for – vel, det er ei anna historie.

Episoden avslører hvilken makt kokken Elias Becker oppnådde denne våren, uten at han hadde gått inn for det.

Lederskapet i borgen var i krise. Det tilhørte herr Alfred. Men

han lot det ligge på bakken uten å bruke det, uten å bestemme noe, uten å fatte alle de rutinemessige beslutningene som må fattes. De høyere offiserene var i sjokktilstand etter undersøkelseskommissjonen og usikre på framtida. De var protesjeer av herr Alfred – i beste fall. Men de hadde ikke hans forbindelser og kunne ikke vite hva deres skjebne blei, hvis han falt. Kokken var den eneste inne i borgeren akkurat da som visste nesten alt. Han hadde et øye i hvert rom, et øre som lytta overalt der flere snakka sammen. I alle kriker og kroker hadde han innflytelse, og venner eller folk som skyldte ham tjenester i alle grupper og klikker. Og han *handla*. I disse dagene var det det dristige spillet hans som holdt garnisonen sammen, hindra sammenbruddet.

Disse dagene var Elias Beckers høydepunkt.

«Taktikk og strategi, kjære venn,» snøvla leirkommandanten, da han seinere, i røykeværelset, ville forklare sin fortrolige venn Pater Mazzerini hvorfor han hadde benåda ungutten med kniven.

I vinduet mot nord og øst lyste toppene i ei fjellrekke, utrolig langt borte, ufattelig høye. De var blå som skyer.

– «Man må velge sin tid overfor pakket. Man må holde det nede, hr. Mazzerini, man må slå det ned. Men her er folk som er etter meg. Man må velge øyeblikket som en Napoleon. Man må slå, *men med finesse*, kjære venn, *med finesse*.»

V

(10. juni. *Finesse, finesse . . .*)

Dagen etter var den 10. juni. Dette året falt en av de store høytidsdagene i den tradisjonelle Struul-kulten på denne dato.

Her blir det nødvendig å forklare en del om borgens indre plan – eller mangel på plan.

Borgen var en gang bygd av tyrkerne. Ut fra deres sunne praktiske sans for militær organisasjon var den godt organisert for sin tid. Men nå var den et kaos av nytt og gammalt.

Store deler av det opprinnelige tyrkiske anlegget lå i ruiner. I fredelige år, da borgen lå mer eller mindre ubemanna, hadde folk i distriktet henta stein ut av murene og de gamle bygningene. Størstedelen av muren innover mot åsen var vekk. Men også på den sida som vendte ned mot Kodonj, var det et stort høl i den opprinnelige muren, der kjerrelass etter kjerrelass med uthogd stein en gang var blitt kjørt ned til byen. De svære steinene i husene til «de gamle familier» viste hvor vognene hadde tatt veien. Særlig i den sørlige og sørøstlige delen var de fleste bygningene fra tyrkertida vekk, eller bare murer sto igjen.

Da Keiserdømmet begynte å ruste opp garnisonen, gjorde det først et halvhjerta forsøk på å gjenreise ringmuren. På sida som vendte mot Kodonj, blei det reist en ny mur i hølet rundt hovedporten. Men den var et par meter lavere enn de gamle tyrkiske murene som fortsatt sto langs stupene ned mot dalen i nord og langs sørsida av området. På sida som vendte innover mot åsen, var det dels reist en liknende mur, dels var det bare et høyt plankegerde. Dette ga et inntrykk av lappverk, noe uferdig.

Inne i borgen blei dette inntrykket sterkere. Der hvor det en gang herska system og orden, hadde nå seinere (og delvis lavere) sivilisasjoner skapt rot og uorden. I nord og vest sto fortsatt mange av de gamle tyrkiske bygningene, sammen med større og mindre hus og skur fra Keiserdømmets tid. Her var forskjellige verksteder og lagre, og her lå kjøkkenet.

Kommandantens nyinnreda leilighet lå i et tårn i sjølve muren, langt nordvest i borgen, med utsikt over dalen som går nordover, den nordlige delen av Kodonj, og heiene som fortsetter innover

langs stupene oppe på åsryggen. Stedet var ikke bare romantisk, det var også valgt av makelighetsgrunner. Det lå nær stallene, der fruen hadde sine hunder. Staller og fjøs lå langs den nordlige muren. Her var ikke bare hester, men i tillegg esler og kameler, dessuten høns, en del geiter og noen få griser og kyr. Det var kort vei når herr Alfred ville ri: En port i gjerdet i nordøst som blei brukt når dyra skulle på beite, og han var ute av borgen. Tårnet lå nær kjøkkenet, noe som sikra rask levering av private måltider. Og langt vekk fra de andre offiserenes kvarterer, som var i den sørøstlige delen av borgen.

Sørover langs vestmuren fortsatte et lite brukt mylder av nye og gamle småhus og skur, helt til det støtte mot en svær steinbygning fra Keiserdømmets siste tid. Opprinnelig var den visst bygd som en slags residens, men i de siste 30 åra hadde ingen Borgkommandant finni noe fornuftig bruk for dette uhyret, og det lå derfor dels tomt, dels blei det brukt som et slags lager. I dette området var det en del steinganger etter tyrkerne, der ulike grupper av fjellbuer hadde valgt seg nattkvarter.

Sør for denne store steinbygningen (som raga over den lavere, nybygde delen av muren) lå den store hovedporten som vendte ned i retning Kodonj.

De nye brakkene der de militære mannskapene var innkvartert, lå i et større, flatt område i sør og øst. Her hadde det dels aldri stått hus, dels var de gamle tyrkiske bygningene rivi. I dette sørøstlige området var apellplassen, langs muren og gjerdet mot øst, og med en egen port som troppene kunne gå ut gjennom på vei til øvelser på åssida bakafor.

Den sentrale delen av borgen var fylt av forskjellige verksteder, delvis i nybygde hus og hytter, men dels halvferdige og uferdige bygninger. Dårlig planlegging, rot og likegladhet gjorde at mer blei satt i gang enn det som blei fullført, og plutselig endringer i planene førte til at nye murer og reisverk sto like ufullstendige som ruinene etter tyrkiske bygninger like ved.

La oss nå ta for oss den veien herr Alfred gikk når han skulle fra leiligheten sin i nordvest og over i retning de nye brakkene i sør og øst. På høyre hånd gikk han forbi hus som blei brukt av kjøkkenet. På venstre side hadde han stallene. Han gikk rett østover langs stallene til han hadde det åpne området nord for apellplassen på høyre hånd, snudde så sørover, og var straks framme.

Denne 10. juni, omtrent midt på dagen, kom Kommandanten ut av sin private leilighet. Han var i bakrus og hadde reparert. Den harde

tørken hadde begynt. Støvet som hang i lufta og det sterke sollyset gjorde at det svei i øynene hans.

Men da han kom ut av tårnet, fulgte han ikke den vanlige veien østover, foran de store stallbygningene. Isteden gikk han til venstre, inn bak stallene, i det kronglete området som lå mellom stallene og muren i nord.

Åssen han kom på sporet av seremonien, er ikke kjent. Noen sier at en nidkjær katolsk offiser klaga til ham. Men ingen tok på seg æren – etterpå. I hvert fall var dette bare få skritt ut av Kommandantens vei.

I et støvete hjørne bak en mindre bygning som blei brukt som stall for noen esler, halvt i skygge, var ei kultisk handling i gang.

En gammel mann sto bøyd over en ujamnt rund stein. Rundt den øverste delen av steinen lå en krans av rottehaler, slik at endene hang ned langs steinen og pekte mot bakken, mens den tjukkeste delen av dem var fletta sammen i en ring. Steinen med halene kunne minne om en slags underlig karikatur av hodet til en munk med tonsur. Den lille, mørke mannen hadde en skinnpose i hendene. Fra den helte han, så nøyaktig han kunne, kamelmelk midt i ringen av rottehaler. Den hvite væsken rant i flere små strømmer nedover steinen.

Kleberhof brølte som et dyr. Den svære tunge mannen greip den magre gamlingen i nakken og buksebaken, løfta ham opp, kasta ham som en sekk bortover bakken. Kommandanten fulgte etter fjellbuen, greip ham i nakken igjen, kløyp til og løfta ham opp til han sto. Tvang så gamlingen til å gå krumbøyd foran seg, mens Kleberhof samla opp steinen med den andre armen.

Han marsjerte med gamlingen ut på den åpne plassen foran stallene. Der, i det skarpe sollyset, slapp han nakken til gamlingen, greip skulderen hans og snurra ham rundt og slo ham to ganger i ansiktet med den flate handa. Kleberhof slo med utsida og innsida av handa – slo *fram* og *tilbake*, med store, svingende armbevegelser. Mens gamlingen sto og rava, slapp Kommandanten den tunge steinen han hadde båret med den andre armen. Kransen av rottehaler skvatt av idet steinen traff bakken. Kleberhof spytta på steinen. Han sparka den foran seg med de blanke støvlene sine (ikke for hardt, for å ikke få vondt i føttene), vippa den liksom foran seg, fulgte etter den med små, trippende skritt.

Dette tok litt tid – særlig da Kommandanten trakk med seg den gamle mannen ut foran stallene samtidig som han bar steinen under armen, – og en del tjenestefolk stoppa opp, i bakgrunnen et par måpende soldater. Noen jenter pilte inn for å hente de unge mennene. En som kom til, midt i ei stille klynge, var Smeden.

Da Kommandanten slapp steinen og begynte å sparke den bortover, gikk det et sukk gjennom denne forsamlinga – et sånt sukk som uttrykker at nå skjer det noe utrolig, og de som sukker, veit ikke at de sukker engang, det er utafør menneskenes bevisste kontroll.

Gamlingen retta seg opp. Han greip seg innafør den vide buksa, foran, plutselig hadde han en kniv i hendene. Han liksom sank sammen rundt kniven som pekte mot Kommandanten, og gikk et skritt framover. I klyngene av unggutter var det flere som greip innafør klærne sine. Smeden sto som en statue, rørte ikke ansiktet eller hendene.

Kleberhof stoppa opp, så på gamlingen, kasta et blick på gruppe-
ne som sto rundt, som var kommet i langsom, mumlende bevegelse.
– Fordømte dritthedninger! brølte han. – Mytteri! Godt! Pakk, smak stål!

Han trakk prydsabelen sin med begge hender, løfta den høyt over hodet, gikk raskt i møte med gamlingen og ga ham et veldig hogg, skrått ned mellom halsen og skulderen, som halvt skilte hodet fra kroppen. Gamlingen falt om med en gurglende lyd, kroppen hans vrei seg i svære kramper. Kleberhof slapp sabelen med høyre hånd, trakk den amerikanske revolveren, fyrte av to skudd i lufta over den klynga der bl.a. Smeden sto. – Soldater! ropte han. Herover!

Fjellfolka forsvant fra plassen som ånder.

(10. juni. Forvirring)

Kommandanten sto igjen på plassen, han var andpusten og svett. Stadig flere soldater og enkelte offiserer kom løpende til, tilkalt av skuddene.

– Mytteri! Etter mytteristene! ropte Kleberhof.

Men var det egentlig noe mytteri? Noen offiserer som ikke hadde vært til stede øyeblikkene før, forsøkte å få ut av soldatene hva som var hendt. De fikk vite at gærningen Kleberhof hadde drept en gammel gubbe og skutt over huene på noen tjenestefolk. Var det virkelig skjedd noe mer? Eller var det Kommandanten skreik om, bare fyllerør?

Soldatene på plassen var uvillige og tilbakeholdne – spesielt de som hadde sett Kommandanten hogge ned gamlingen. Flere var sjokkert over Kleberhofs plutselige voldsomhet, blodet, liket. En viktig del av soldatene i garnisonen var dessuten fra områdene i nærheten av Kodonj. Sjøl om de offisielt var katolikker og hadde et tynt

ferniss av europeiske vaner, var mange blant dem djupt påvirka av Elvekult. I de lavere fjelldalene godtok statskirka lokale ritualer som i virkeligheten blanda Struulkulten inn i Katolisismen. Noen av soldatene var mer sjokkert over Kommandantens helligbrøde enn over sjølve det voldsomme drapet.

– Offiserer! skreik Kommandanten.

Gjør deres plikt! Skaff to tropper! Etter mytteristene straks!

Usikre samla offiserene seg i grupper rundt den svettende og skrikende Kommandanten og snakka lavmælt seg imellom for å få klarhet i situasjonen. Etter få minutter kommanderte et par offiserer noen soldater til å ta liket i armer og bein og bære det vekk, sjøl fulgte de med og fikk et påskudd til å dra seg unna.

Andre prøvde forsiktig å spørre ut Kleberhof for å få ham til å gjøre ordrene klarere. Hvem var egentlig mytteristene? Hvor var de nå? Åssen kunne man sette etter noen så lenge man ikke hadde fått beskjed om hvem og hvor de var?

Adrenalinet gjorde nå for noen øyeblikk Kleberhofs tanker klare. Han forsto at med bare skrik kom han ingen vei. Han begynte derfor å gå den daglige, vante turen i retning paradeplassen og ga offiserene og soldatene som sto rundt, ordre om å følge med ham for å «bistå med å slå ned mytteristene». På veien snakka han i ett sett, mens de andre hørte på, skeptiske og for det meste tause.

Det var flere grupper av fjellfolk, – kultister, unge menn, hedninger. Gamlingen hadde forsøkt et attentat mot ham. De andre var i ferd med å kaste seg over ham etter at han hadde uskadeliggjort gamlingen. Men han hadde skremt dem bort med sin resolute opptrøden. Han hadde forhåndsvarsel om et stort komplott. De kunne være overalt i borgen. De hadde våpen: Kniver, sverd, geværer! Borgen måtte gjennomføres, mytteristene uskadeliggjøres!

Etter hvert fant Kommandanten ut at det han ville, var å få alle fjellbuene i garnisonen samla på paradeplassen til et slags opprop. Han hadde tåkete ideer om at det da ville være mulig å skille ut mytteristene og skyte opprørerne.

Langsamt oppsto det en viss orden blant de militære rundt Kommandanten. Disiplinen blant soldatene var dårlig, prega av mangel på drill og den allmene slappheten og oppråtninga i garnisonen. Offiserene var i alvorlig tvil. Det var nødvendig å adlyde ordrer, men hva ville det føre til? Flertallsstemninga blant dem var at det slett ikke fantes noe mytteri. Så hva var det Kleberhof nå fikk dem opp i?

Offiserene på paradeplassen hadde virkelig i dette øyeblikket ingen opplysninger som tyda på at et opprør var i gang. Hele ideen om mytteriet var skapt av Albert Kleberhofs alkoholiske paranoia, hys-

teriske bitterhet og hevntørst mot alle rundt seg. Men likevel svarte disse paranoide ideene faktisk til virkeligheten. Herr Alfred hadde skapt forutsetningene for at han skulle få spilt ut galskapene sine. I løpet av kort tid skulle de mer fornuftige og rolige offiserene få oppleve at det var de som tok feil. Den ukontrollerte, nedrusa unge tosken av en Kommandant hadde rett, når han påsto – uten skikkelig grunn! – at et opprør var i gang.

(10. juni. Omgruppering)

Da Kleberhof skaut over hue på dem, rygga Smedens gruppe inn i kjøkkenet, der han regna med å bli mottatt med sympati. På dette klokkeslettet var mange i arbeid der, de fleste fjellbuer. Kokken og hans medhjelpere dirigerte, ga ordrer, gjorde fagarbeidet.

– Hei! Smeden, hva skjer?

Elias hadde hørt smellene utafør og ropte mot Smeden som han så rage opp over gruppa som kom inn, han holdt handa ved sida av munnen for å bli hørt gjennom lyden av stemmer som bruste opp.

– Elias! Kommandanten skyter på oss!

Smeden sto nå midt i ei stor forsamling fjellbuer, de fleste kjøkkenhjelp, snakka raskt og lavt til dem, pekte, flere begynte å løpe i forskjellige retninger.

Kokken løp fram til døra Smeden kom inn gjennom, åpna den forsiktig, kikka ut. I noen sekunder så han i det blendende sollyset først den høye Kommandanten med mange rundt seg, så liket (først uforståelig, en blodig forvridd bylt der på sanden, etter hvert blei det klart for ham hva det var, om ikke akkurat åssen det hadde kommet dit), soldatene som begynte å samle seg. Han fant ut at det var klokest å ikke bli der, løp innover i rommet igjen.

– Hvor blei det av Smeden? En av medhjelperne hans pekte mot ei dør på baksida av det store kjøkkenet. Kokken fulgte etter, så Smeden og fire-fem andre ved et lite skur fylt til taket med sekker. De lempa sekkene ut, vikla ut stykker av gammalt tøy. For kokkens himmelfalne øyne kom det fram 11 geværer, de fleste av dem nokså moderne svartebørsgeværer av samme typen som garnisonen hadde, populære våpen blant smuglere og krypskyttere i de mer siviliserte delene av fjellet, de blei solgt hemmelig på markedet i Kodonj. Fra andre sider kom det folk strømmende til, etter hvert var de 18, de fleste unge menn, men noen gutter helt ned til 11-12 og et par utgamle gubber på over 40, – de som ikke fikk geværer, hadde med seg

jernstenger, eller de hadde lange kniver. Kokken så det var ikke bare Laoureolas klan, det var også den allierte gruppa på 3 og flere av de klansløse individene, men fanatikere, de mest religiøse, de med de fleste amulettene, som tok høytidsdager og ritualer alvorlig.

Noen øyeblikk til, og jenter begynte å komme. Det var bare jentene i Laoureolas klan, og kokken så at de hadde lange kniver som de bar åpent, men Laoureola og et par andre hadde moderne geværer. Laoureola og Smeden snakka raskt sammen. Så begynte Smeden å peke, gi ordrer, væpna grupper forsvant raskt i forskjellige retninger, Smeden sjøl og 6 andre gikk tilbake, inn i kjøkkenet igjen, kokken fulgte etter ved sida av dem.

Smeden smilte til Elias Becker.

– Demonene skal ikke få slakte oss som fjell-gilaer, Bror i blod, ost og jern, sa han. Kommandanten kommer for å drepe oss, men han skal få se at vi veit hva vi har å gjøre med onde fyrster. Er du med oss nå, Bror Elias?

Det var som om en tung bøl seig over kokken. Han tenkte:

– NÅ ER DET SKJEDD ETT ELLER ANNA. JEG VEIT IKKE AKKURAT HVA DET ER.

– NÅ SETTER DISSE TULLINGENE I VERK PLANEN SIN FOR KLAN-KRIGEN I BORGEN. MEN DET ER HERR ALFRED OG ALLE HANS SOLDATER DE VIL SLÅSS MOT, ISTEDENFOR EN HÅNDFULL UNGDOMMER OG GAMLINGER MED KNIVER OG MUSKEDUNDRER.

– NÅ BLIR DE DREPT ALLE SAMMEN. JEG, SOM HAR SETT FOR MYE SÅNT, SKAL SE LIKENE DERES LIGGE OG BLØ DER UTE I SANDEN I BORGGÅRDEN.

– NOEN MÅ PRØVE Å REDDE STUMPENE FOR DISSE UNGDOMMENE. JEG KOMMER IKKE TIL Å KLARE DET. MEN JEG MÅ I HVERT FALL PRØVE.

– Jaja, sa kokken Elias Becker. Jeg er vel ikke den som kan si nei til en nobel og riktig sak. Så jeg er vel med deg, lille Bror.

Til de tre medhjelperne, som hadde trukket over til ham for å få greie på hva som skjedde, sa han: – Som dere veit har jeg alltid syntes det var moro å gjøre herr Alfred et pek. Siden disse kjekke ungdommene nå har tenkt å sette ham på plass, finner jeg det vanskelig å holde meg utafør, for å si det slik. Men jeg må jo nevne at hvis dere ikke har spesielt lyst til å ende som lapskauskjøtt, kjære gutter, så er det nok på tide å trekke seg herfra nå.

En av de tre glei vekk i bakgrunnen. Men den store, dorske, som aldri sa ett ord, som alltid lukta surt av svette, som gjerne drakk gjæra kamelmjølke og ofte sovna mens de drakk og prata sammen, han

greip demonstrativt ei tung kjøttøks og stilte seg ved sida av den mindre og spedere kokken.

Bortsett fra Smedens gruppe, kokken Elias Becker og hans to medhjelpere, var kjøkkenet nå tomt for folk. Da en soldat et øyeblikk etter rolig åpna døra, fikk han en jernstang i skallen, to andre som fulgte etter, blei skutt rett ned. Ujamn geværild spruta ut den åpne kjøkkendøra før den blei slått igjen innafra. Alle forsvant ut på baksida av kjøkkenet.

Smedens gruppe gjennomsøkte nå området bak kjøkkenet, gikk nordover, runda kjøkkenbygningen og østover i retning stallene. På sanden der Kleberhof hadde drept den gamle mannen, var det nå bare blodspor som fortalte om det som hadde skjedd. Ingen soldater og ingen tjenestefolk var å se. Da to soldater uten å ane noe kom ut fra stallene, blei de straks drept av Smedens folk. En av dem bar et gevær som fjellbuene tok med seg.

Opp til nå hadde opprørerne fordelen av overraskelsesmomentet. Ingen av soldatene de hadde drept, hadde fått noen ordrer som fortalte om at et mytteri var i gang.

Smeden fortsatte med et dristig raid mot et våpenlager som lå i borgens nordøstlige hjørne. Men her blei han avbrutt av melding om at ei større gruppe soldater nærma seg. Han fikk med seg fem kasser med ammunisjon og ti geværer.

Uten å møte virkelig motstand hadde Smeden renska hele området i Nordvest. Nå trakk han seg tilbake til kaoset av bygninger langs vestmuren fra kjøkkenet og ned til hovedporten. Han satte opp ei slags defensiv linje av vaktposter og telte opp styrkene. Han hadde nå 24 skytevåpen og 33 mennesker, med stort og smått.

(10. juni. På vippepunktet)

På dette tidspunktet hadde offiserene fått samla seg til å organisere noen grupper som blei sendt ut for å leite etter «mytterister» forskjellige steder i borgen og samle alle sivile til mønstring på paradeplassen. Mange av dem tok ikke oppgava særlig alvorlig og regna ikke med at noe spesielt ville skje.

Fordi Smedens gruppe hadde trekt likene inn i bygninger slik at de ikke straks skulle bli sett, gikk det ei stund før soldatene oppdaga hva som hadde hendt i kjøkkenet og utafør stallene. Få hadde hørt skuddene, og de som hørte dem, trudde naturlig nok det var andre soldater som skøyt.

De fortsatte derfor å samle opp tjenestefolk, i rolig tempo og uten

entusiasme, for å drive dem sammen på paradeplassen. Fjellfolka skjønnte ikke hva som holdt på å skje. Etter hvert begynte ryktene å gå, og mange skalv og skreik fordi de trudde de skulle skytes. Noen brakk sammen da de hørte om drapet på gamlingen foran stallene, mens andre – unge, dødsforaktende, religiøse – blei stive og hvite av raseri.

Ved snekkerverkstedet kom ei gruppe soldater i rasende munnhoggeri med snekkermesteren, som var fagarbeider fra hovedstaden og god katolikk. Likevel endte krangelen med at han blei stygt mishandla.

På paradeplassen sto Leirkommandanten midt i ei gruppe usikre offiserer, han ropte og fekta med armene. Nå kom endelig beskjeden om at noen hadde ytt væpna motstand på kjøkkenet. Kleberhof fikk et delirisk raserianfall og ga ordre til at alle sivilister på paradeplassen skulle skytes.

Noen av de kjølige huene blant offiserene fikk roa ham ned mens en del underoffiserer sto bleike og så på.

I virkeligheten var dette det mest kritiske øyeblikket i utviklinga av hele mytteriet. For på plassen var det nå samla nærmere 50 tjenetefolk fra fjellene. Et flertall av dem var fra klanen som sto fiendtlig til Laoureolas/Smedens klan, naturlig nok, ettersom dens medlemmer var de som *ikke* hadde fått høre nyheter fra Smedens utsendinger da de løp rundt i borgen og samla folk og våpen. I mengden var det en håndfull lavlendinger, tjenestefolk som slett ikke hadde noe med fjellbuene å gjøre, men regna seg som siviliserte mennesker høyt heva over dem. Et mord på denne helt uskyldige gruppa ville vendt alle sivilister i borgen mot Kleberhof. Det ville demoralisert det edruelege flertallet blant offiserene og vakt avsky blant soldatene. Ingen kan si hvilken reaksjon det kunne ført til hos den betydelige kontingenten av soldater som sjøl hadde tilknytning til fjellene.

Men dette skjedde ikke. Ei gruppe offiserer (som Kommandanten seinere aldri viste noen takknemlighet mot) trakk ham tilbake fra denne avgrunnen og redda ham. Nå begynte Kleberhof gradvis å trenge gjennom tåka av fyll og raseri og få kontroll over situasjonen igjen.

Det begynte å komme inn rapporter. Flere rapporterte at ved forsøk på å trenge inn i mylderet av bygninger vest i borgen, nær muren, blei soldatene møtt av ild fra snikskytttere. Nå slo Klebeberhofs humør over fra hysterisk sinne til hysterisk, rasende frykt. Det er tross alt en ting å slå til mot en fiende man tror forbereder et angrep, komme den i forkjøpet, slå ned for fote – og noe anna å faktisk oppleve at en fiende av ukjent styrke er der ute, disponerer over krefter,

skyter igjen. Han blei besatt av tvangstanker. Hadde de moderne håndvåpen? Hvor mange var de egentlig? Under 50 sivile var samla på plassen. Kunne over 100 være med i opprøret? Og soldatene? Kunne man stole på dem? Kanskje var hundrevis av soldater med i mytteriet?

Kleberhof ga ordre om at man bare forsiktig skulle nærme seg de områdene der det blei skutt, sette opp vaktposter, og først og fremst sørge for å få full oversikt.

(10. juni. Gislene)

Leiligheten? tenkte Kommandanten. De hadde beskjed om at alt var rolig i den nordligste delen av borgområdet – ingen tegn til væpna motstand der. Hustruen? Sammen med to offiserer og ei gruppe soldater løp Kleberhof andpustent mot tårnet der han hadde hjemmet sitt.

Ingen var der. Av hustruen (og husvennen, pater Mazzerini, som hadde overnatta og spiste frokost da herr Alfred gikk) ingen spor.

Marmorbordet lå knust, slått i filler av et voldsomt slag med ei tung jernstang. Bilder var flerra av veggene og slengt omkring med rammene knekt. Stuepalme, porselen, blomster, nips, vinflasker var knust og tråkka ned i de persiske teppene i salongen.

Pater Mazzerini og fruene var blitt overraska av ei gruppe opprørere, leda av Laourelas klansfeller. Da de fikk varselet om at den katolske Fyrsten ville drepe dem, storma de lynraskt leiligheten hans for å finne ham og drepe ham der. Militært sett var dette ganske ulogisk; men følelsesmessig hang det godt sammen. For de var unge gutter som hadde båret opp møblene til herr Alfred, vært hjelpemenn for håndverkerne, slipt og lakka golv, båret opp silketapetene og bøkene, jenter som hadde servert, dag etter dag gått opp alle trappene med tunge brett med middag, frokost og aftens, henta flasker med vin. For dem var herr Alfred Kleberhof framfor alt leiligheten hans. Da han ikke var der, lot de innboet få unngjelde for den voldsomme hevntørsten sin. Kona og husvennen tok de med for å slakte dem på et sted der hovedstyrken i klanen kunne få del i mo-roa.

Hovedkvarteret for opprøret var nå den store bygninga fra Keisertida som sto halvtom og forfallen, lant mot sør i kaoset av bygninger på vestsida av borgen og ikke så langt fra porten, nær nattkvarteret til klanen. De brukte den som hemmelig møtested og gjemmede for våpen og tjuvgods. I tilfelle klanskrig var det meniga å bru-

ke den som base, ettersom den lå så greit til og var lett å forsvare. Hit blei fruen og pateren ført. Det samme skjedde med tre offiserer som var tatt til fange inne i opprørernes område og av en eller annen grunn ikke blei drept.

Hit kom kokken sammen med gruppa til Smeden, etter at den hadde undersøkt alle krikene og krokene i kaoset av bygninger og skur mellom kjøkkenet og muren.

Kokken hadde autoritet nok til å hindre at fangene blei drept, men i steden sperra inne i et rom uten vinduer på den sida av basebygningen som vendte ut mot muren (altså vestover). Dette holdt mytteriet gående i seks dager.

(10. juni. Offensiven)

Tidlig på ettermiddagen var situasjonen sånn:

– Opprørerne kontrollerte borgen i vest fra bak de viktigste kjøkkenbygningene og nesten til hovedporten, opp til muren. At de holdt dette området, betydde ikke noe mer enn at soldater blei møtt med ild fra snikskyttere når de prøvde å trenge inn der. Men denne snikskytterildten var så overraskende og derfor så effektiv at den kosta to dødsofre før ledelsen i garnisonen fikk oversikt over situasjonen og stoppa all tilfeldig framrykking i dette området. Begge de falne var unge offiserer som ville ildne de motvillige mannskapene til kamp ved å gå foran sjøl.

– Et flertall av tjenestefolka og soldatene i garnisonen var samla og mønstra på paradeplassen. Dette viste at opprørerne neppe var over 50. De fleste fjellbuene hadde tilsynelatende ingenting med mytteriet å gjøre. Kleberhofs frykt for et soldatopprør viste seg sjøl-sagt helt ubegrunna.

– Kommandantens hustru, den katolske pateren Mazzerini og tre offiserer var vekk, dessuten mangla en fire-fem soldater. Hvor var de? Kanskje fanger, eller de lå drept inne i området som opprørerne kontrollerte. Dessuten mangla kokken Elias Becker med to medhjelpere fra kjøkkenet. Kokkens tredje medhjelper mumla lavt at kjøkkenet blei besatt av mytterister, han hadde stikki av uten å vite mer (han var tydeligvis i sjokk). De tre var altså trolig også drept eller fanger.

Offiserene hadde nå fått grundige bevis på at et mytteri virkelig var i gang, og det førte til et oppsving i Kommandantens autoritet. Men som gruppe mangla de erfaring fra virkelig kamp (sjøl om noen få av de eldre hadde kommandert styrker som slo ned gateuro i 90-

åra). De var usikre på hva de skulle gjøre, og først gradvis utvikla de en slagplan for å få has på mytteristene.

Store styrker blei samla rundt området opprørerne kontrollerte. De fikk ordre om bare å rykke fram langsomt og forsiktig, under ilddekning som kunne drive snikskytterne vekk fra posisjonene sine, og ikke ta unødvendige sjanser.

Denne operasjonen, som rulla snikskytterne bakover, innover mot kjerneområdet deres der den store bygninga fra Keisertida lå, tok flere timer. Dette skyldtes ikke at opprørerne beit seg fast og ytte hard motstand. Tvert imot hadde de en tendens til å rømme fra en posisjon så snart den blei angripi, for å finne et nytt gjemmeded lenger bak. Det var heller offiserenes frykt for å ta denne tilbakerykinga på alvor og altså sende soldatene videre framover, som forsinka operasjonen.

De to partene sloss usikkert og famlende, som fulle menn i tussmørke. Ledelsen på begge sider mangla hele tida effektiv oversikt over åssen situasjonen utvikla seg. Soldatene skøyt salver så fort de kunne på måfå, med den ene tanken i huet at de skulle blotte seg for den andre sida så kort tid som mulig. Fjellbuene var vant med at ammunisjon var dyrt og skøyt enkeltskudd, men få av dem som var i borgen hørte til dem i fjellet som hadde fått øve så mye at de kunne treffe ved første forsøk.

Et problem soldatene hadde, var at de vanskelig kunne få omringa mytteristene fra vest, der yttermuren lå. Det var ingen sammenhengende gangvei på toppen av borgmuren, men flere gamle tårn, de fleste av dem ikke lenger i bruk. Ankomsten dit lå i området opprørerne kontrollerte. Dette endra seg drastisk til det bedre for soldatene etter noen timer. Offiserer fikk satt opp to stiger mot muren på utsida av borgen, og skyttere kom inn i to av tårna den veien. Tårna var så mye høyere enn de fleste små bygningene innafor at soldatene kunne skyte ned på dem som søkte dekning mellom dem.

Dette kom overraskende på opprørerne, som ikke kunne forsvare seg mot ilden ovafor. Dermed brøyt motstanden i denne delen av borgen sammen, og snikskytterne rømte inn i «basen» så fort de kunne. Enten det nå skyldtes manglende skyteferdighet eller liten blodtørst hos soldatene, så blei ingen fjellbuer drept under denne delen av operasjonen.

(At opprørerne blei så fullstendig slått av marken av denne ilden fra de to tårna, er et bevis på at Laourelas/Smedens klan aldri hadde planlagt noe opprør mot de militære myndighetene, og heller ikke hadde klare ideer om strategien for et slikt opprør. Laourelas/Smedens planer var utarbeida for kamp med en annen klan av fjell-

folk, om natta, der de viktigste våpna ville være kniver og jernstenger (for å ikke vekke soldatene), og skytevåpen bare skulle brukes i nødsfall. Forsvaret av området langs borgmuren i vest var innøvd med sikte på *denne* fienden og ikke med tanke på soldatene i garnisonen.)

At opprørerne forskansa seg innendørs gjorde straks situasjonen mye vanskeligere for den militære ledelsen.

Mytteristenes «base» var en solid steinbygning. Fronten vendte mot nordøst, innover i området. En vegg vendte mot veien som kom inn fra hovedporten, mens den lange bakveggen gikk parallelt med vestmuren. Her var taket av bygningen synlig fra veien som gikk til Kodonj. En kort vegg vendte mot nordvest.

Bygningen hadde vinduer bare på fronten, og bare ei dør. Dette var fordi den forrige Kommandanten ga ordre til å mure igjen alle vinduer og dører på de andre veggene. Angivelig mente han det skulle gjøre det lettere å holde kontroll når den ble brukt som lager. Men det var en helt uholdbar begrunnelse, egentlig, og offiserer sa den eneste virkelige forklaringa var sjefens galopperende senilitet. Forresten blei det ikke lagra noe av særlig verdi der, og frontdøra sto åpen, ulåst.

Den eneste inngangen var derfor opp ei diger steintrapp og inn gjennom hoveddøra, som førte inn i en flere etasjer høy forhall. I forhallen måtte man så snu i rett vinkel, enten til høyre eller venstre, for å komme videre inn i bygningen. Her gikk dører inn i første etasje, og trapper inne i sjølve forhallen gikk opp til gallerier i andre og tredje etasje. Rundt galleriene gikk det gelendre av naturstein med åpninger uthogd, ideelle vern for skyttere som trygt kunne kontrollere inngangsdøra.

På fronten der det var vinduer, var det også flere balkonger med samme slags steingelendre og karnapper med vinduer i som ga gode muligheter til å forsvare området foran «basen». På sjølve taket var det mange små tårn og ulike framspring som ga god beskyttelse for snikskyttere. De kunne skyte ned på alle sider av bygningen, også de som ikke hadde vinduer.

For å innta «basen» måtte leirledelsen altså sende soldater til å storme opp ei trapp og gjennom et åpent rom, der de hele tida kunne beskytes av en fiende som lå beskytta bak et brystvern. Hvis den da ikke skulle gripe til den drastiske løsninga å skyte svære høl i bygningen med tungt artilleri (men det betydde *mer* enn tap av menneskeliv: betydelig tap av *bokført* eiendom).

Dessuten var dette ikke bare et militært spørsmål.

Gjennom søkning av området som opprørerne var jaga ut av viste

ingen spor etter fruen, pateren og de tre offiserene. To soldater blei finni drept. Tre mangla fortsatt + kokken og hans to medhjelpere.

Sjansen økte altså for at de var fanger hos mytteristene.

(10. til 15. juni: Stillingskrig)

Kvelden 10. juni inspiserte Elias Becker troppene til Laoureola inne i den beleirede bygningen.

Med de tre lavlendingene var de 43. Utenom Laoureolas klan var det et forbausende stort antall klanslause (dvs. uten klan her i borgen) og i hvert fall én fra en av de andre store klanene. Ingen fra den fiendtlige klanen. En av de 43 var en soldat i uniform. Da Elias kom seg av overraskelsen, la han merke til at den unge mannen nå bar flere poser med amuletter åpent framme på brystet.

I tillegg var det 5 fanger.

De blei aldri flere. Klansfiendskapen gjorde at de aldri kunne bli flere, enda mannen som blei drept, ikke hørte til noen av de to hovedklanene og alle fjellfolka i borgen var like sjokkert over Kommandantens blasfemi og vanvidd. Det var umulig for medlemmene av den største klanen å slåss sammen med Laoureolas/Smedens klan. Dessuten var det nå klart at de var beleira, de var i håplaut mindretall, Kommandanten ville seire. Resten av fjellfolka i borgen holdt seg derfor i ro.

I dagene etter blei kokken viktigere og viktigere inne i den beleira bygningen.

Kommandanten svingte fra hysteri og redsel til betinga optimisme og en følelse av likeglad overlegenhet i løpet av kvelden den 10. Han drukna tankene på framtida i konjakk, tenkte ikke for mye på fruen (som han ikke hadde hatt noe særlig nært forhold til i det siste halve året), men trøsta seg med at nå satt rottene i fella, herfra kom de i hvert fall ikke ut. Følgen var at vaktordninga i resten av borgen blei slappere etter de første timene. Ettersom bygningen ikke hadde vinduer på baksida og Kommandanten nå plutselig var sikker på at de der inne ikke hadde hjelpere utafor, nøyde han seg med å plassere soldater på forsida, i forskjellige vinkler der de kunne se åpningsdørra og vinduene. De skøyt av og til mot vinduene i basen. «For å holde dem våkne og få dem til å kaste bort ammunisjonen sin, forklarte kommandanten. (Dette hadde han fått hviska i øret av en eldre offiser han stolte på.)

Mangelen på kontroll gjorde at fjellbuer og tjenestefolk alt same kveld gikk fritt rundt i de delene av borgen der det ikke var kam-

per. Lavlendingene, som ikke var under samme strenge regime som de fra fjellet, kunne tilmed dra ned til Kodonj som normalt.

Mytteristene oppdaga etterhvert at baksida ikke var skikkelig bevokta. Dette kunne vært nytta av sterke og smidige personer til å stikke av. Men ettersom en slik flukt ville bli umulig for mange av de 43 uten at soldatene oppdaga det, var det ingen av dem som prøvde det i løpet av beleiringa.

Men alt første natt var det ei jente som over flere tak i nærheten kom seg i en posisjon der hun kunne rope ubevokta opp til mytteristene som lå på baksida av taket.

Hun spurte ikke etter noen av fjellbuene, men ville snakke med kokken. Smeden tok med kokken ut. Det var stjerneklart, skudd smalt av og til, stemmer ropte inne på den andre sida av borgen. De kravla over taket mellom forskjellige framspring som beskytta dem mot å bli observert av soldatene. Kokken kikka ned over kanten. Under seg, fire meter nede, på et lagerbygg, så han ansiktet til ei jente han kjente godt fra jentekaravanen til Kodonj.

Med henne og flere andre jenter fra den fiendtlige klanen, gjorde kokken en avtale som sørger for at mytteristene fikk inn mat og vann i tre netter på rad. De kasta ut tau på baksida ned på taket på lager-skuret der Elias først så jenta, og halte opp pakker med runde brød, hele skinker, små tønner med øl.

Kokken greip inn seinere samme natt da han hørte skrik fra rommet der fangene blei holdt. Utafor satt ei gruppe fjellfolk på vakt. Ingen av dem reagerte. Der inne satt de fem fangene, bindi, med møkkete klær. Den svære medhjelperen til kokken holdt hendene over munnen til fruene til Kommandanten, hun hadde klærne i uorden. Kokken stoppa den tause mannen og sendte ham ut av rommet. Han sørger for at fangene fikk av seg tauene for en stund, fikk gå litt fram og tilbake og fikk blodomløpet i gang, fikk tørka av seg møkka (så godt det kunne gjøres nå som de mangla vann) med noe sekkestrie han fant til dem, fikk gå på do. Denne natta, og flere netter seinere, satt kokken i mange timer og snakka beroligende med fangene.

Og det var kokken som den første natta fikk overbevist Laoureola og Smeden om at de måtte forhandle med gislene som handelsvare.

De to var først helt uvillige. Utveksle fanger med en mann som Kleberhof, en katolsk demon uten ære? Etter noen timers diskusjon kom Smeden på den ideen at de kunne kreve at Kommandanten ba om unnskyldning og ga dem en erstatning. Det syntes Laoureola var en god idé.

Derfor så soldatene til sin forbauselse et hvitt flagg i ett av vindue-

ne i «basen» morgenen den 11. juni. En stemme ropte at de som var beleira, nå var villige til å forhandle.

Dette innleda en periode med «stillingskrig» som fortsatte de neste dagene. Opprørerne var beleira. Av og til blei det retta noen skudd mot fasaden til det beleira huset. Av og til smalt det noen skudd innafra. Men egentlig skjedde ingenting. Og imens – snakka man.

Da Kommandanten fikk høre om det vite flagget, var det enda så tidlig at han var noenlunde edru. Han var rasende, men prøvde å holde seg klar, rolig og slu.

Forhandlingstilbudet blei derfor ikke bare avvist og møtt av en haglskur kuler, slik det kunne ha skjedd kvelden før. Isteden satte Kommandanten en av sine mest fornuftige offiserer til å parlamentere, med ordre om å holde det i gang på ubestemt tid, sørge for å holde dem der inne varme, stille motforslag. I fem dager ropte de til hverandre, ut et vindu (Smeden), fra bak et hjørne (offiseren) time etter time, mens mange nysgjerrige på begge sider hørte på.

Under påvirkning av dette endra mytteristenes krav seg i løpet av de neste dagene. De gikk over til å kreve straff-frihet, frihet til å reise hjem for alle som ville, og for dem som ville fortsette i borgen (!) frihet til religiøs tru, forbud mot slag og spark, høyere lønn.

Det blei nå klart for Kommandanten og hans offiserer at kokken Elias Becker *ikke* var fange og gissel. Han og hans to medhjelpere var nemlig ikke blant dem mytteristene tilbød å utlevere som ledd i en handel.

For å forsikre seg om det ba offiseren som forhandla om at Becker måtte komme til vinduet og rope ut. Han blei fra dette med i forhandlingene, der han i de siste to dagene konsentrerte alle kreftene sine om å få begge parter til å gå med på ett krav og bare det: *fritt leide*.

(ryktene går i Kodonj)

11. juni begynte mytteriet å bli kjent nede i Kodonj. Det er klart at kokkens 3. medhjelper prøvde å spre historia, kanskje også noen offiserer. Og ellers dro jo tjenestefolk ned som vanlig – i hvert fall lavendinger.

Byen trudde ikke sine egne ører. *Opprør* i garnisonen? Men *hvorfor*? Hva hadde egentlig skjedd?

Det forteller sitt om hvor håplaus Alfred Kleberhof nå hadde gjort seg, at bysnakket straks var på mytteristenes side. Tilmed i de

rikeste og mest konservative hjemmene la de skylda på Kommandanten. Det gikk de villeste rykter, og det var nok av folk som av prinsipp bare trudde det verste. Kommandanten hadde drept en gammel mann med sabel? Pøh! Var det ikke i virkeligheten tre hjelpelause gamle koner? Forakten for fjellfolk, at offiserer og soldater var drept, tilmed nyheten om at mytteristene holdt gisler – ingenting hjalp på Kommandantens rykte nå.

Den 12. var det marked, og først nå blei den store gruppa av mer eller mindre siviliserte fjellfolk i byen virkelig klar over hva som var i gang. Deres frender slapp jo ikke ut den 11., og de var avhengige av at historia skulle nå dem med lavlendinger som mellomledd. Men den 12. kom ikke kokken og jentekaravanen, og mange handler som var avtalt (lovlige og ulovlige) blei ikke noe av. Åssen reagerte de? Trolig følte de raseri. Men det er ikke så godt kjent.

Søndag den 13. venta de kondisjonerte med enorm nysgjerrighet Kleberhof til messen. Han kom ikke. Kodonjs ledende menn samtalte om skandalen. Kommentaren til «senior» i gruveselskapet ble gjengitt til konjakken over ettermiddagskaffen: «Den tosken! Han må selvfølgelig ødelegge alt han kommer borti!»

I det stille var det tilmed folk som satte seg i bevegelse for å se om de kunne gjøre noe med situasjonen. Blant dem var Biskopen, Mazzerinis venn, som hadde svært gode grunner til å ønske at denne tro tjeneren skulle overleve. Ei anna gruppe var . . . ei anna gruppe.

Natta til den 15. kom det melding til mytteristene med sendebud over taket. Noen jobba for å hjelpe dem nede i Kodonj. Noe var i gang. Det gjaldt å holde ut.

(15. juni. Tårene)

På formiddagen den 15. juni blei ropene fra den militære forhandleren plutselig og overraskende avbrutt av voldsomme skuddsalver. Over 50 soldater var gruppert på forsida av huset og skøyt alt de kunne. Den lille gruppa som var på taket, rusa alle sammen over hit for å svare på ilden. Forsvarerne inne samla seg raskt rundt vinduene og i rommene som kontrollerte trappeoppgangen i frykt for et gjennombrudd. Salve etter salve på fem skudd feide inn den åpne hoveddøra og smalt inn i forhallen.

Under dekke av dette hadde Kleberhof grupper av arbeidere på baksida av bygget som brakk råttan murstein ut av flere gjenmurte vinduer i annetasje. Plutselig var over ti soldater inne i bygnin-

gen, i ryggen på forsvarerne som lå på galleriene inne i inngangshallen. De skøyt mytteristene ned på 4-5 meters avstand. Nye soldater storma opp stigen på baksida av huset og spredde seg i bygningen. Så snart ilden fra forsida opphørte, løp ei gruppe fram mot den nå ubevokta fordøra og storma opp trappene der.

På fem minutter var opprøret drukna i blod.

Ei gruppe soldater og offiserer fant gislene i et rom. De var i live, men det stinka forferdelig der, dritt lå i en krok.

Pateren Mazzerini blødde fra et skuddsår i armen, et streifskudd fra en av befrierne, han satt på gølv et hulke av smerte. En av offiserene var drept, de to andre var uskadd, hvite i ansiktet, men forholdsvis rolige. Kommandantens hustru lå på sida på gølv et, hun gråt hysterisk. Hun mumla noe. Offiseren som leda gruppa av soldater inn i rommet, lente seg over henne for å høre. – Elias, hvor er du? sa kona til Kommandanten.

I gangen utafor lå en mann skutt i ryggen. Kommandant Alfred Kleberhof snudde liket av kokken med støvlespissen.

– Så fikk jeg altså ikke gleden av å henge den drittjøden, sa han.

Andre del

HØYVANNSTIDER

(om ei utvikling som forbausa alle: høy og lav, fjellbu og flatbu, overtruisk og undertruisk, både den mektige høyt til hests og den skumle moldvarpen, som graver ganger og venter på sin tid.)

VI

(1)

Natta til 17. juni. Kodonj.

Seks menn i et rom. Mellom dem, ei parafinlampe på et rundt bord av jern.

– Slik var det alt skjedde, sa Dr. Raoul Kzmertzky. Han bretta omhyggelig sammen silkepapiret med de nesten uforståelige små notatene på. Tok lommeørkleet ut av brystlomma. Bretta det ut. Folda silkepapiret inni. Bretta lommeørkleet sammen igjen, la det på plass i brystlomma.

Sirkelen møttes i lysthuset til dommeren i Kodonj. Det var en merkelig, kinesiskinspirert bygning. Åssen hadde Dr. Raoul fiksa nøkkelen til den? Det var sånt som det aldri falt ham inn å forklare. De hadde vent seg til at han alltid ordna et møtested.

– Hvis du nå hadde kommet til borgen bare en dag før, Broder Raoul . . .

Legen så surt på den lange, tynne mannen nærmest døra. Læreren var den eneste i sirkelen han mislikte og mistrudde. Legen tenkte: den jyplingen klager og kverulerer, men han gjør ingenting konstruktivt. Han duger ikke i det lange løp.

– Vrøvl, svarte han avvisende.

Jeg gjorde alt jeg kunne. Broder Ferenc og Broder Stretnep også! Det var et helvetes strev bare å få en eneste skikkelig kontakt med fjellbuene der inne. Vi tråla byen i to dager og fikk omsider en introduksjon til en snekker i borgen. Så viste det seg at han var feil mann. Han tilhørte en klan som var fiendtlig til opprøret! Det var først seint i går vi fikk en kontakt vi kunne bruke. Disse menneskene er utrolig isolert etter alle disse månedene i Kodonj. Hvem av oss viste forresten for fem dager sia at det var forskjellige klaner i borgen?

Å få påskuddet til å mekle tok flere dager. Gud veit hva vi skulle finni på hvis ikke geistligheten hadde brydd seg så mye om sine egne. Legen geipa.

Så var det fluktruta. Avledningsmanøvrene, avtalen med gruppa som skulle ligge i bakhold og vill-lede forfølgerne, kontrakten med patriarken SkoTnaps, 6 timers gange for en fjellvant mann bare for

å gå til ham, én vei! Om dette har ellers broder Stretnep sagt alt som er nødvendig.

Han nikka over mot en mann som satt ved sida av legen, en pen ung kar i dress, firskåren, han lente seg lett forover, det mørke håret og ansiktstrekkene røpte fjellbuen.

– Hele planen var i virkeligheten så dristig at jeg aldri ville våget meg på den hvis ikke herr Alfred hadde vært en så stor tosk, fortsatte Dr. Raoul. Til det må jeg nå bare føye til at måten han til slutt slo ned aksjonen på, overraska meg. Jeg går riktignok ut fra at dette ikke var noe han pønska ut sjæl, men jeg er likevel forbausa over at han var i stand til å si ja til noe så fornuftig. Det viser at man ikke må undervurdere folk.

– Vår egen plan var ikke bare dristig. Den var et korthus.

Det var skytebasen Ferenc som sa dette, en kraftig, storvokst, gråsprenget kar, den eldste av dem.

– Det er ingen ting å kritisere Dr. Raoul for. Hele planen vår var egentlig utafør det menneskelig mulige:

En. Dr. Raoul måtte ha et påskudd til å slippe inn i borgen under mytteriet. Dr. Raoul, som Kommandanten aldri har tålt.

To. Vi trengte en introduksjon som tvang Kommandanten til å gi Raoul fritt leide inn til mytteristene, med det påskuddet at Biskopen ville undersøke om han kunne få frigitt gislene.

Tre. Få mytteristene der inne til å fatte tillit til Raoul, slik at de underordna seg vår plan og forsøkte et utbrudd natta til den 16. . . . og så fire: så skulle hele systemet med bomber, finter og avledningsmanøvrer gå i orden! Jeg har aldri vært med på villere eventyr. Jeg har hatt grunn til å være redd noen ganger inni berget, men aldri sånn som dette:

Ferenc kremta. – Men det er et anna spørsmål jeg fortsatt lurer på, sa han. Hvem var egentlig denne kokken? Det var de tre lavlendingene som fikk meg til å tru at mytteriet kanskje kunne ha en mer politisk karakter. Det du forteller, Broder Raoul, gir inntrykk av at kokken var en helt tilfeldig person i denne episoden, en som nærmest blei dratt med av utviklinga, uten at han sjøl styrte den?

Dr. Raoul slo ut med henda, faktisk litt . . . usikkert.

– Mine viktigste opplysninger om det har jeg fra pateren Mazzerini. Ettersom Kommandanten vanskelig kunne kaste meg ut så lenge jeg kom med oppdrag å pleie Mazzerini, så holdt jeg meg rundt ham til langt ut på kvelden i går, enda hans medisinske situasjon slett ikke krevde det. Vel, nå viste det seg altså at Mazzerini hadde en hel del interessant å si. Og det Mazzerini visste, fikk han for det meste

høre fra kokken. Hvem veit hvorfor han snakka så mye? Når er det folk gjerne vil snakke med en prest?

Dr. Raoul geipa igjen, trakk på skuldrene:

– Den ene medhjelperen til kokken kom forresten til Mazzerini for å skrifte mens de var beleira. Han var sikker på at han skulle dø. Og det hadde han jo rett i.

Kokken fortalte Mazzerini at han hadde vært med på det store attentatforsøket i 85. Han var en av dem som kom seg unna. Men dere husker åssen det gikk med familiene til dem som var med?

De nikka rundt bordet.

– Nåja, han var visst ikke politisk mer, flykta bare unna, fant seg en krok her i provinsen. Det var forresten en underlig gjeng han omga seg med. Mannen som skrifta for Mazzerini, fortalte at den andre medhjelperen var ettersøkt for mord.

Dr. Raoul slo ut med hendene og trakk på skuldrene igjen.

(2)

Legen Raoul svarte ikke til noe propagandabilde av en revolusjonær.

I brosjyrene som blei gitt ut av informasjonskontoret under politidepartementet, var medlemmer av det hemmelige pir² framstilt slik:

- Menn med breie, men lave panner
- nesebora vrent opp
- breie lepper med stygge grinende tenner bak
- enorme kjever
- tungt apeliknende skulderpartier.

Klesdrakta var fillete, møkkete plagg som faktisk svarte ganske bra til standard arbeidstøy i hovedstaden.

På den andre sida hadde revolusjonære kunstnere laga sine propagandabilder i de korte, legale periodene. De viste vakre, unge menn som så ut sånn:

- flagrende, bølgende blondt hår
- høye, breie pannehvelv
- klare, strålende øyne
- kraftig, rett nese, sympatisk, men bestemt munn
- fast, framspringende hake
- velproposjonerte, kraftige armer med store, vakre hender.

Disse hendene bar gjerne et vaiende flagg, et gevær, eller en fakkel der flammene forma bokstavene i ord som «FRIHET! LIKHET! BRORSKAP!» eller «OPPLYSNING TIL ALLE!»

Disse vakre mennene hadde ofte arbeidstøy som minte om det vanlige i hovedstaden, skjønt de bar det med en stolt verdighet som fikk dem til å minne om skuespillere i romantisk kostyme. Det hendte at de viste fram sin vakre revolusjonære fysikk nakne, som greske guder.

Dr. Raoul var heller pæreforma, med smale skuldrer, vom og brei bak. Hodet hans var smalt og spisst øverst. Nesa var stor og pløsete, bøyd og med en slags ubestemmelig pølsefasong. Han hadde små, plirende øyne, buskete bryn og runde briller. Munnen var brei, lepene også, tennene regelmessige, men gulaktige. Både venner og fiender sa bak hans rygg at han hadde «froskemunn».

Han var ulastelig antrukket og nesten alltid i det samme. Mørk dress, stivet skjortebryst og snipp, mansjetter, sløyfe i halsen, snabelsko. Antrekket hadde han lagt seg til da han studerte medisin i Paris, med noen nasjonal-patriotiske tillegg seinere.

Uttrykket i ansiktet hans var hverken lurt og brutalt eller åpent, djervt og fremadskuende. Det var prega av arroganse og strenghet, og han var kjent for at han vanligvis så enten overlegen eller sur ut.

Ferenc tenkte: Inne i denne snobbete framtoningen skjuler legen et utrolig fond av seighet og hensynslaushet. Det er han som er sjela i sirkelen vår, og alle veit det, sjøl læreren som har gjort det til en æressak å kverulere.

Ferenc visste at en gang politiet hadde vært etter Dr. Raoul et sted nede i Sør, hadde legen uten å nøle fått sin fete korpus opp på bagasjehylla under taket i et passasjertog, trukket noen pakker og koffert foran seg og ligget der i 20 timer uten å kny. En annen gang hadde han gått av en hesteskysst langt ute på landet midtvinters, og traska mesteparten av en dag gjennom 5 cm snø, med sin koffert, sin tynne dress og sin snabelsko, for å komme fram til en blokkert industriby der det var streik.

Ferenc lot øynene gli over legen, læreren, kusken, de to andre gruvearbeiderne. Han tenkte: Vi er ikke mange. Mye å gjøre, lite folk. Det er et hell at vi har Dr. Raoul, men hvor lenge får vi beholde ham? Han tar sjanser som om han trur han er beskytta av en pakt med djevelen. Dette med borgen var dristig, det verste vi har vært oppi til nå. Dessverre ser det ut til at sånt blir rutine for ham. Trur han at han er usårleg?

Dr. Raoul Kzmertzky kunne virke usårleg, her i Kodonj. Han var sosietetslegen, mannen med de fine eksamenene fra hovedstaden og Paris, fiffen sa han hadde studert hos Pasteur! (Det var ikke sant, men Dr. Raoul brydde seg ikke om å ta livet av sånne rykter.) Han organiserte helsetjenesten under epidemien fire år før, og mange i

gruveledelsen så på ham som sjølve Jesus Kristus. Så kom han med voldsom kritikk av at de lot kloakken forurense drikkevannet, og forholdet kjølne. Byen trudde han kunne gjøre mirakler. Han gikk ut og inn av de fineste hjem, sopte inn penger og krevde personlige tjenester. Han oppnådde ikke det bare ved å drive vanlig praksis, nei, han stilte seg til disposisjon for allslags hypokondere, forspiste og fordrukne vrak, syfilitiske horkarler og folk med verre dyr enn svin på skauen.

Samtidig utfordra han fiffen og den offentlige mening. Han behandla fattigfolk gratis, gjorde illegale (men ikke ukjente) aborter på gruvearbeidernes ugifte døtre. Han ga blaffen i å gå til katolsk messe og skrøyt åpent av sin ateisme. På jakkeslaget hadde han alltid den grønn-hvit-svarte republikanske kokarden. Riktignok hadde den en slags offisiell status, men den stakk likevel i øyet nå som mange i fiffen flørta diskret med Keiserdømmets gamle purpur-og-gull, og Republikkens Protector så åpenlyst drømte om en restaurasjon.

Dr. Raoul hevda at hans mange kontakter, hans skarpe tunge og åpenlyse eksentrisitet ville avlede oppmerksomheten fra den hemmelige virksomheten hans og bortforklare vanskeligheter hvis noe skulle bli avslørt. Dessuten stolte han på sitt sterke grep over nøkkelmenn i byen. Ferenc tvilte på hvor lenge dette kunne holde. Han respekterte legen, men mente også at han var litt stormannsgal.

(3)

– Om ikke annet så redda vi oss sjøl ut av det, sa legen.

– Det eneste vi kan gjøre nå, er å bruke det vi har lært til å se framover.

Vi må lære, både av fjellbuenes potensiale og av deres innbitte og dødsens tåpelige sneverhet. Jeg ber ikke om unnskyldning, Broder Stretnep, jeg sier det som det er. Vi er nødt til å beundre dine landsmenns fryktløshet. Men deres sneverhet er virkelig ei historisk begrensning de må utvikle seg ut over, hvis de skal klare å spille noen rolle som subjekt og ikke bare som objekt. Skal de bli noe, må de danne *arbeiderbevegelse*, ikke bare *stamme-* og *klansbevegelse*.

Den mørkhåra kusken nikka dystert.

– Hva gjør vi nå da? En av gruvearbeiderne spurte, den lyshåra, nye innvandrerens sørfra som Dr. Raoul kjente dårligst av alle.

– Nå – sa Dr. Raoul og slo ut med hendene igjen – nå planlegger vi *noe annet*. Jeg foreslår en løpeseddel om den manglende skole-

gangen for mange av gruvearbeiderbarna. Dette er ei viktig sak, og en utmerket mulighet til å avsløre både byråkratiet i byen og ledelsen i gruvene. På den andre sida av løpeseddelen blir det plass til en fordømmelse av massakren i borggen. Dessverre kan vi ikke gjøre mer. En kamp har lidd nederlag, det eneste vi kan gjøre er å forberede neste kamp og prøve å sikre at den går bedre.

Når det gjelder Kommandant Alfred Kleberhof – her fikk Dr. Raoul et voldsomt, anspent uttrykk i ansiktet som Ferenc aldri hadde sett før – så vil jeg for min del ikke glemme. Kanskje blir det en dag mulig å la den korrupte fyllicken bli kvalt av det blodet han har latt flyte.

Men, det er et anna spørsmål, vi får se – en dag, når tida er moden . . . Nå er det slutt. Et knusende nederlag, et nederlag for godt. Slutt på den affæren, det må vi bare innse, vi som som analyserer situasjonen med *fornuften* og ikke med *følelsene*.

Men det var feil.

VII

(de fire siste)

Kvelden den 15. trudde Dr. Kzmetzky at alle mytteristene var blitt drept i løpet av de første minuttene etter stormen.

Men i virkeligheten var sju stykker i live så lenge som fem minutter etter angrepet, på det tidspunktet da Dr. Raoul holdt på å krangle seg inn gjennom hovedporten.

En av dem var Smeden. Han hadde et skudd gjennom brystet. En soldat tok sats og hoppa på huet hans.

Etter et døgn – mens de seks satt og diskuterte i dommerens lysthus – var det fire igjen.

En av dem lå på gølvet og pusta rallende. Han hadde et djupt sår oppe på den ene sida av brystet. Ingen av dem hadde fått legebehandling, heller ikke mat eller vann på et døgn. At mannen på gølvet levde ennå, var uhyggelig. Det var den dorske assistenten til kokken.

En bleik ungdom og en gammel mann med et dradd ansikt satt inntil veggen, lenka fast med jern rundt venstre arm og bein. Ingen av dem snakka.

Den fjerde sto oppreist. Hun hadde ei jernmansjett rundt hvert håndledd, de var festa i veggen med meterlange lenker. Hun stirra trossig på Kommandanten Kleberhof da den tunge, lave tredøra svingte opp. Det var jenta Laoureola.

Dette var langt nede og djupt inne i fjellet, i ei celle som var skåret inn i selve steingrunnen. Ei trang og fuktig celle.

(forbannelsen. tårene)

Kleberhof hadde drukket tett i halvannet døgn, siden stormen dagen før. Han var full som et egg. Likevel hadde han huepine.

I de siste timene hadde en ny tvangstanke fått stadig sterkere makt over ham. Han var overraska over funnet av såpass mange moderne militære geværer og garnisonens egen ammunisjon i bygningen der mytteristene hadde forskansa seg. Dette fikk ham igjen inn på det sporet at de måtte ha medhjelpere blant soldatene i borgen.

(Og kanskje offiserene? Det er fiender overalt.) Nå. Han skulle skaffe seg greie på det.

Kleberhof hadde med seg to soldater inn i cella, fem sto utafør. (Ingen offiserer visste noe om ærendet hans denne kvelden.) Det stinka piss, dritt og svette inne i det fuktige rommet. Ei råttent lukt kom fra den bevisstlause mannen på gølvet. Laoureola overraska Kleberhof ved å komme mot ham så langt lenkene rakk. Da hun var en halv meter fra ham, spytta hun ham midt i ansiktet og skreik skingrende.

Kleberhof brølte og slo til jenta med knyttneven. Hu vakla bakover mot veggen, fortsatte å skrike, gjorde tegn mot ham med tre fingre med venstre handa.

De to soldatene løp fram. Den ene la armene rundt hennes, holdt henne fast. Den andre, mørke, nølte et øyeblikk. Så la han ei svær hand over kjeften hennes. Han var bleik, han kjente igjen tegnet jenta gjorde. Laoureola beit handa hans, og soldaten tok den vekk fra ansiktet hennes med et stønn. Blod dryppa ned fra hånndleddet hans mens han holdt den opp foran ansiktet, knuga den andre handa rundt den skadde hånndflata.

– STILLE! skreik Kleberhof. Din ulende tisper, ditt bedritne avskum, jeg veit du er søster av den døde drittklumpen som var anfører. (Dette var ikke helt nøyaktig, men mer nøyaktig informasjon fikk Kleberhof heller aldri seinere.) Hvis du vil LEVE og ikke forvandles til et stinkende KADAVER her og nå ved hjelp av magien fra min lille DJEVELSKE TRYLLESTAV (kommandanten vifta med revolveren, vitsen hadde han lært av en onkel som var offiser), så skal du SNAKKE! . . .

Dette var del en av en innøvd monolog, der Kommandantens mening var å fortsette med å forklare hva fangene skulle snakke OM:

Men så langt kom han ikke, for nå blei stemmen hans overdøva av en lang, rallende, brølende, snork-liknende lyd fra den hardt skadde mannen på golvet. Med en brå bevegelse retta Kleberhof revolveren mot hodet til den bevisstlause og trakk av. Det øredøvende smellet fikk det til å gå rundt for dem i det lille steinrommet, og kruttrøyken reiv i svelget.

Laoureola bøyd underarmene sine opp, under de kraftige armene til soldaten som holdt rundt henne. Med begge hender gjorde hun tegn med tre fingre i retning Kleberhof. En strøm av ord fossa ut av kjeften hennes på et språk kommandanten ikke forsto.

– Hva sier mennesket? ropte Kleberhof. Soldaten med hånnda som blødde, så ned, mumla. – Jeg forstår, herr Kommandant.

– Nå, så oversett kråkeskrikene hennes! Soldaten svarte (lavt) – Det sømmer seg ikke, herr Kommandant –

Kleberhof løfta langsomt revolveren igjen, demonstrativt, holdt den i begge hender, på strake armer, svingte den over mot soldaten, det rykka rundt munnen hans.

Soldaten begynte å snakke. Han lette etter ord, visste tydeligvis ikke alltid åssen han kulle uttrykke ting, men snakka fort og stotrende.

– Herr Kommandant, hun sier at De kan spørre henne om hva som helst

– Hun sier at hun vil aldri si noen ting til Dem, herr Kommandant.

– Hun sier at De kan spørre steinene i borggården herr Kommandant

– Herr Kommandant, hun sier at De kan spørre skitten i buksa Deres og skitten i buksa til soldatene Deres når de rømmer fra fjellfolk med geværer, herr Kommandant

– Hun snakker om forferdelige ting, herr Kommandant, om demoner – det de kaller Elver i fjellene, herr Kommandant

– Hun sier at Elvene vil sørge for at kjøttet råtner og renner av kroppen Deres, herr Kommandant, til bare beinrangelet er igjen

– Hun sier at Elvene skal skjære ut fløyter av ribbeina Deres, herr Kommandant, og sitte og spille på dem i ruinene av borgen, herr Kommandant

– Hun sier hun vil nekte å si noe til Dem, herr Kommandant, føyde soldaten til, strengt tatt unødvendig.

Kleberhof gikk helt innpå Laoureola. Han greip brått rundt de tre framstrakte fingrene på hennes venstre hånd, så på høyre, brakk henne ned på kne, fulgte sjøl med ned på knærne. Mens han sto på gølvet foran henne, på knærne, med de spede, tynne fingrene hennes inne i sine skinkeliknende, muskuløse, brakk han plutselig med et voldsomt rykk flere av fingrene på venstrehånda hennes, med et nytt rykk fingrene på høyrehanda. Så slapp han henne og reiste seg.

Laoureola skreik, støtta seg på den ene, ødelagta handa, reiste seg igjen, sto mot veggen. Så spytta hun en gang til midt i ansiktet på Kommandanten og begynte å rope ut nye strømmer av ord.

De to mennene ved veggen begynte å le. Det var en latter som ikke var prega av glede, men av bevisst tross, de lo kraftig og rolig, rytmisk, mekanisk, som lyder spilt på et instrument.

Kleberhof greip etter revolveren igjen, spyttet rant nedover ansiktet hans, det var røde strimer av blod i det. Han pekte mot dem med revolveren i begge hender. De så rett på ham mens de av all

kraft vrei munnvikene oppover, Kommandanten skaut tre ganger, den veldige lyden fylte rommet. Den eldste av mennene døde med én gang.

Kleberhof stakk revolveren tilbake i hylsteret, det gikk rundt for ham, det sang inne i huet, han vendte seg mot Laoureola, han så at munnen hennes fortsatte å bevege seg, hun snakka altså, men han kunne ikke høre noe, han hadde dotter i øra. Han slo henne i ansiktet igjen, denne gangen med den flata handa. Plutselig så han brystene hennes tegne seg som bryster under fillene. Raseriet hans flammet opp, han slo igjen mens han grinte hvitt med tennene.

Han så at ansiktet hennes var blankt, tårer rant nedover kinnene hennes.

– Så, møkkatispa gråter, stønna Kleberhof. Han så seg om etter de to soldatene: den ene sto ved veggen, støtta seg, spøy. Soldaten som hadde oversatt, sto hvit og gulpende og tråkka rundt i sølet ved den daue kokkemedhjelperen. – Hva sier hun? Oversett hva dritt-hora sier: sa Kleberhof, han begynte å høre igjen.

– Hun sier at hun gråter over alle sine – sine brødre eller mannlige slektninger, herr Kommandant,

– Og hun – hun sier at De, herr Kommandant, har usømmelig omgang med geiter, og at Kommandantens kone uttrykte sin dype lengsel etter geiter da hun var fange av mytteristene, herr Kommandant

– Hun sier at Kommandantens mor også var kjent for sin dype tilfredsstillelse ved omgang med geiter, herr Kommandant

– Hun sier at tårene hennes vil vekke – vekke Elvekongen Stretermish, herr Kommandant

– Hun sier, herr Kommandant, hun sier at Elvekongen Stretermish vil våke dag og natt for å pønske ut hevn over brødrene hennes, herr Kommandant

– Og hun sier at Kommandanten og all hans slekt skal begraves under avtredet til klanen hennes, herr Kommandant . . .

Mens soldaten oversatte dette, kasta Laoureola seg plutselig framover mot Kommandanten. Det viste seg nå at boltene i fjellet var gamle og rusta gjennom, eller kanskje var det bare fjellet som hadde råtna opp, ingen brydde seg om å undersøke det seinere. I hvert fall var jenta plutselig laus, hun tok tre usikre skritt, kom tett innpå Kommandanten, hun kasta underarmene sine over skuldrene hans, prøvde å heise seg opp, bite den digre mannen i halsen.

Kommandanten feide henne til side med en voldsom bevegelse. Han satte seg overskrevet på den lille jenteskikkelsen. Kjørte tomle-
ne sine inn i øynene hennes, pressa dem ut.

– Gråt nå om du kan, di syfilitiske tise! ropte herr Alfred hest.

Laoureola var ved bevissthet. En ny flom av ord kom fra det ødelagte ansiktet på gølvvet. Kommandanten brølte ukontrollert, trakk sabelen sin og ga seg til å hogge vilt i jentekroppen til hun blei stille. Så storma han ut av cella.

Soldaten som hadde spydd, lå i avmakt ved veggen, ved sida av de to likene. Bondegutten fra fjellene var den eneste i cella som var i live og hadde sine sansers fulle bruk. Han hadde forstått hva Laoureola sa mens hun lå på gølvvet, med gapene øyenhuler, og trassig svarte Kommandanten. – Tar du øynene mine sånn at jeg ikke kan gråte lenger, så skal sjølve fjellet gråte for meg, sa hun.

Nå lå bondegutten i militæruniform på kne, skjelvende og med åpen munn, og stirra opp mot veggen der Laoureolas lenker hadde vært festa. Derfra rant et jamnt sikkell av vann nedover veggen og blanda seg med blodet og møkka på gølvvet.

(overtru)

Kommandanten skulle lære seg til å huske disse orda svært godt.

Men sjøl fikk han ikke høre dem før over ei uke seinere. Da hadde over 30 soldater fra garnisonen desertert.

Offiserene i borgen behandla nå Kleberhof som et råttent egg. De oppfatta ham som en gal manndreper. Ei sak er å henge og skyte folk når det er nødvendig. Ei anna sak er å miste kontrollen i fylla, plutselig hogge i hjel folk med sabel, drepe fire fanger en sein kveld langt nede i ei mørk celle. Men Kommandanten var likevel Kommandanten. Mange var avhengige av ham. Hvordan ville det gå med dem hvis han røyk opp i et uføre nå? Dessuten: Var det noen grunn til å tru at forsvarsdepartementet ville bry seg om noen fjellfolk fra eller til? Igjen lukka de seg rundt ham som en østers rundt ei perle. Rapporter blei skrivi. Mange av tjenestefolka i borgen blei sendt bort, med store pengesummer i sluttvederlag. I forsvarsdepartementet fikk Kleberhof ros for å ha vist resolutt opptreden mot et opprør av hedenske barbarer.

Denne holdninga fra offiserene gjorde at de nølte med å forklare Kleberhof hva som utvikla seg i mannskapene. Han hadde riktignok begynt å merke sjøl at noe var i gang. På visitter til byen oppførte vertskapet seg utsøkt høflig mot ham, som om de hadde en livsfarlig og svært irritabel klapperslange på besøk. Men på veiene ropte folk ting etter ham på et språk han ikke forsto. Og mange soldater deserterte altså.

Det var først rapporten fra en uredd underoffiser (en jordnær person med store kunnskaper om det som virkelig skjedde i borgens) som gjorde Kleberhof klar over at mordene i den mørke cella hadde satt nye og ukontrollerbare krefter i bevegelse.

Feil. Ikke mordene. *Ett* av mordene.

– Trur disse bondeknølene virkelig at veggen gråter på grunn av trolldom? Kleberhof lo irritert og rista på huet. Offiserene som var hos ham da han fikk rapporten, så årvåkent på ham, som om en usikra granat nettopp hadde falt mellom dem.

– Hvor finner vi så soldaten som hørte den opprørske hora komme med disse mektige geologiske besvergelses?

– Det lar seg ikke gjøre å få tak i ham, herr Kommandant. Han deserterte for to dager sia. Men det foreligger et nøyaktig, skriftlig referat fra en offiser som har snakka med en soldat som var hans nære venn. Denne soldaten står i ei personlig takknemlighetsgjeld til offiseren, han har flere ganger gjenfortalt ordene slik desertøren refererte dem.

Det blir rapportert at soldatene fra dalene her oppe har vært nede i cella om natta. De gnir små tøystykker i det blodige svineriet på golvet og putter det i poser som de bærer inne på kroppen.

– Jaha! Så her renner det jo livlig! Kommandanten sto i inngangen til cella med et uttrykk av vemmelse, han så ned på golvet. Det stinka. Et tegn på slapp disiplin at ingenting er gjort for å vaske cella etter at likene blei slept bort! tenkte Kleberhof. Av en grunn som ikke var helt klar for ham sjøl, sa han det ikke. I lyset fra lykta som en av offiserene holdt, gikk han tvers over gølvvet, og med en ironisk bevegelse satte han tommelen mot hølet etter bolten. Vannet sikla rundt tommelen og ned på gølvvet.

– Godt! sa Kleberhof. Så får vi vise pakket hvordan siviliserte katolske menn bruker sin fornuft og med den tar knekken på overtru!

(det renner)

Samme ettermiddag var borgens murmester med assistenter sure og bannende i arbeid nede i den mørke cella. De prøvde seg halvhjerta med mørtel og mureskei.

– Det er simpelthen for vått. Det vil ikke sitte! forklarte den gode katolske murmesteren til sin herre Kommandanten.

Den natta forsvant fem mann til fra garnisonen.

Kommandanten proklamerte ekstra bonus til soldatene for utvist tapperhet og delte ut brennevin i anledning midtsommersfesten.

Han fikk offiserene til å plukke ut gode katolikker – fortrinnsvis fra flatlandet – til å holde vakt utafør brakkene om natta for å hindre rømning. Han nedla forbud mot perm utafør borgområdet.

Murmesteren fikk ordre om å bygge en ny mur tvers over den ene langveggen i cella. – Det går ikke, forklarte murmesteren. – På grunn av klimaet mangler vi vannbestandig sement her. Det er simpelthen så vått der nede at en mur bare vil renne vekk. Nå renner vannet ned på gølv et i cella, en liten bekk går ut i tunnelen og forsvinner i sprekker i fjellet. En vegg vil bare føre til at vannet samler seg opp, før eller seinere finner det veien ut igjen. Kommandanten kjefta ham opp, og hueristende satte mesteren folka sine i arbeid.

Den nye muren sto i tre dager. Da hadde vannet gravd gjennom mørtelen på bønn, vannpresset hadde bygd seg opp i lommer mellom murveggen og den gamle steinveggen. Veggen lå i en haug på gølv et i cella.

Fire mann som var nede i Kodonj sammen med en offiser hadde slått ned offiseren og åpent tatt hesteskysst sørover. Kommandanten stoppa dem ved å bruke telegrafan. En dag etter var de tilbake i leiren som fanger. De blei lagt i lenker og piska. Alle nekta å svare på spørsmål. Da Kommandanten ga ordre til at de skulle føres ned i fangehølene, begynte en av dem å skrike, han måtte bæres ned.

Det gikk rykter om at folk hadde hørt stemmer nede i de dypere gangene, der fangehølene lå. Det kom rapporter om skikkelser i krattskogen rundt borgan nattestid.

Kommandanten fikk råd om å prøve å få slått messing- og sinkplater fast over hele steinveggen med bolter. Nå var standarden på håndverket i garnisonen jamnt over ikke særlig høy, uansett hva som var grunnen, så hjalp det i hvert fall ikke stort. Etter 14 dagers arbeid rant likevel et jamnt sikkell i underkant av platene, og vannet pipla fram i sømmene der de var lagt over hverandre og klinka sammen.

Menige soldater hadde for lengst fått forbud mot å være i gangen utafør cella. De eneste som fikk komme dit, var Kommandanten, hans pålitelige katolske offiserer, en håndfull utvalgte katolske soldater, katolske håndverksmestre og håndverkere. Men også blant katolikkene spredde det seg uro. En oppfatning blant de mest overtruiske soldatene fra hovedstaden var at det var Satans makt som hadde satt seg fast i fangehullet, og at Satan var klar til å ta med seg den som ikke holdt seg på god avstand fra Leirkommandanten og hans synder.

Det kom nå forslag om å fylle hele cella med masse og mure igjen døråpninga. Offiserene for de mest urolige troppene satte seg be-

stemt imot det. De pekte på at bare forbudet mot å gå i gangen utafør cella hadde forverra ryktene kraftig. Fortsatt forsvant soldater når de så sjansen. Ei natt forsvant tilmed en vakt som sjøl var underoffiser, katolikk og kom fra hovedstaden. Flere av de klokkeste offiserene insisterte på at å mure igjen hele cella ville gjøre problemet permanent. Den ulovlige Elve-kulten som nå gikk som en epidemi blant deler av soldatene, ville vinne en stor moralsk seier og sette seg fast.

(de økonomiske interessene kommer inn)

I sin nød ba Kommandanten om hjelp hos den lokale direktøren i gruveselskapet.

Gruvedirektøren var høflig interessert, som man alltid bør være når det kommer en forespørsel fra en farlig, gal, bevæpnet mann.

– Vann? så interessant, sa han. – Ellers er jo dette området svært tørt – vårt problem i gruvene har jo ærlig talt ikke vært vann.

I løpet av sommermånedene var det blitt klart at gruveselskapets hovedstoll var arbeidd nærmest tom. Alternativer var fortsatt ikke finni, skjønt direksjonen ikke hadde gitt opp håpet. Men tre hundre mann var oppsagt. Handelen skrumpa inn. Fra å være ei brei, brusende, forfriskende elv holdt den på å bli en liten, råtnende bekk nesten uten bevegelse – som elva gjennom dalen noen måneder før, etter snøsmeltinga lenger oppe, og før den tørka fullstendig inn. Dette var et bilde på situasjonen i Kodonj som mange brukte denne sommeren. Stemninga i de fine husene var dyster, stemninga blant skurene og teltene var skummel og truende.

Gruveselskapets tre spioner (som før om åra hadde hatt verdens slappeste jobb) begynte å rapportere om forsamlinger av lokalfolk med tilknytning til fjellene. Det var lite gruvearbeidere, mer småhandelsfolk, tjenere, veiarbeidere, kusker, osv. De møttes om natta for å ofre ost og mjølk til Stretermish, de brusende fossenes Alv. Illevarslende nok blei det også ofra små ting av jern. Disse forsamlingene var nå 10-15 ganger så store som de tradisjonelle Struulkultgruppene hadde vært for bare et år sia. Og de brydde seg mindre enn før om å skjule seg. Småhandelsfolk slutta å gå med europeiske plagg og gikk åpent og provoserende over til å bruke tradisjonell drakt. De gjorde åpenlyst magiske fingertegn til hverandre i dagslys. De ropte Elvekult-eder etter gruveselskapets folk og andre dannede mennesker sørfra.

Gruveselskapets direksjon hadde inntrykk av at dette oppsvinget

for lokal religiøs fanatisme trakk næring til seg fra krisa i økonomien. Dystre menn snakka sammen om tilstanden i de første åra av gruvas eksistens og hva det førte til, situasjonen var riktignok en helt annen nå, men . . . For første gang tok de trusselen fra det lokale barbariet, den hedenske fanatismen, alvorligere enn problemet med oppviglere og fagorganisering leda av ulovlige agitatorer som sneik seg inn sørfra.

– Vann! Galningen snakker om vann! forklarte gravedirektøren for sjefsingeniøren. – Som om ikke vi har andre ting å bry oss med enn hysteri i garnisonen. Ikke noe merkelig i det etter min mening.

– Jeg ville heller finne virkelig vann her enn å løpe rundt for å tilfredsstille en galning med fikse ideer, svarte sjefsingeniøren dystert.

Han behøvde ikke si mer, ettersom alle som var til stede visste hva han tenkte på. I slagghaugene og i gruvegangene inne i åsene lå det store mengder kongesand, et råstoff som det nå blei betalt eventyrpriser for på det amerikanske marked. Men utskillinga av kongesanden krevde vaskeanlegg og stabile tilførsler av svære mengder vann, noe som var utenkelig i det tørre distriktet rundt Kodonj.

To ingeniører fra gruveselskapet dro i hvert fall opp for å bese cella. De lyste langs gangene som var skåret ut i sjølve fjellet av tyrkerne, sto lenge i selve cella. – Pussig sa de. – Her er jo faktisk vann! En av dem, han hadde sans for sånt, nevnte legenden om tyrkernes tapte brønn, det blei sagt at de skjulte åpninga da de måtte rømme borgen. – Det ligger jo meget dypt, dette her, sa den andre. Vannbærende lag . . .

De laga en skisse til den gale Kommandanten: Få hogd ned en del av den porøse steinveggen, spreng opp steingolvet, så få lagt inn et rør som leda vannsiklet vekk, så mure nye vegger og nytt golv oppå.

– Ingen skal kunne se noe, herr Kommandant! sa den ene ingeniøren, blid og høflig (som man snakker til en farlig galning). Så kan De jo spørre disse fjellbuene Deres hvor det blei av veggen som gråt, ikke sant?

Den andre ingeniøren blei nervøs for at den første hadde trampa på ømme tær, han brøyt fort inn: – Det skal bli så tørt her som det ikke er noe annet sted i hele borgen. Rene hotellrommet, ikke sant, kollega?

De forsvant, og gruveselskapets håndverkere kom opp.

(historie fortalt over en øl)

En dynamittkyndig arbeider sto i cella seinere på dagen, han fikk formaninger av herr Alfred sjøl. – Vi har hastverk! sa Kommandanten.

Soldatene fortalte hverandre at det klang i slegge og feisel der nede. De som trudde på Elvekult, mumla megetsigende til hverandre. Blant de andre soldatene gikk moralen ned, det spredde seg ei usikker stemning.

Seinere samme uke satt den samme dynamittkyndige arbeideren nede i Kodonj over ei mugge med øl. Det var hans gode kollega Ferenc som spanderte, øl var ellers blitt en sjelden luksus denne magre sommeren.

– Vi hadde akkurat satt ladninga for å sprengte ut et par kubikk-meter stein. Ei nydelig lita ei, det var jo inne, og berget var ganske råttent, det pipla vann gjennom det. Ladninga var så lita at du ville ikke tru det, Ferenc, så forsiktig var jeg!

Jeg tente lunta, og vi trakk oss bortover i gangen. Og det smalt. Et ganske pent, ganske lite smell. Ikkeno gærent.

Og der, Ferenc, da vi kom inn igjen – da sto en klar vannstråle ut av veggen, tjukk som armen min! Den plaska som reine springvannet, tvers over hele cella, det måtte være et jævla trykk i den. Og ut av døra bruste en munter bekk som rant nedover i gangen, ned i undergrunnen.

Gudbevares for kjeft vi fikk! Men jeg pekte på tegninga og sto på mitt, jeg hadde gjort akkurat det jeg hadde fått ordre om. Etter ei stund blir han derre offiseren fælt nervøs, han fikk oss av gårde til Kodonj i ei farlig fart. Det var greit for meg, det bare rant og rant, ikkeno mer å gjøre der. Tegninga kunne jeg jo like godt hive.

Men de derre dumme ingeniørene, de har fått et hælvetete, de! For veit du hva de sier? Nå står de to laveste gangene i fangehullene under borgen under vann!

. . . sa den andre skytebasen med et fornøyd glis, og drakk ut ølmugga som Ferenc spanderte.

VIII

(Teksten som følger er fra et upublisert manuskript:

«Høydepunkter i Kodonjs historie.

Utkast til jubileumbok til 20-årsdagen for Kodonjs frivillige historiske selskap» Datert: Kodonj, 19....)

ARBEIDSÅR: GLIMT FRA KODONJ I TIDA FØR VERDENSKRIGEN.

De neste to åra skjedde det svært mye i Kodonj. Selve drivkrafta i dette var gruveselskapets veldige utvidelse av virksomheten.

To forhold var særlig viktige:

For det første: På 21 måneder vokste byen til fire ganger sin gamle størrelse.

For det andre: Kodonj blei knytta til jernbanenettet i Sør.

Vi skal se på hvordan denne utviklinga snudde opp ned på alt i den delen av fjell-landet som blei berørt.

Jernbanebyggerne

Jernbanen til Kodonj blei bygd på rekordtid av hensyn til de nye, store investeringene i gruveselskapet.¹ Det blei satt inn pengemidler og arbeidskraft som i ingen tidligere jernbaneutbygging i landet. Den ingeniørkunnskap som fantes i de små og søvnige jernbaneselskapene i flatlandet, var helt utilstrekkelig, så det ble rekruttert ingeniører som hadde erfaring fra bygging av jernbaner i vanskelige fjellområder, særlig fra Andes i Sør-Amerika.²

Jernbanebyggerne sleit seg opp den støvete, utgamle karavaneveien fra sør. Traseen går langs stupbratte fjellsider med brusende elver under, den skjærer seg gjennom åser, den går på bruer av ut-

hogd stein over tall-lause små gjel etter fjell-elver som er tørre mesteparten av året. Den er i bruk den dag i dag, og vel verdt å se.

Mennene som bygde den, kom fra mange land, og de fikk svært bra betalt. De sleit forferdelig. De fikk tuberkulose og blei sprengt i filler og begravd under uventa steinras. De døde av slangebitt. De blei drept i slagsmål med fastboende når jernbanetraseen uten å be om lov slo seg tvers gjennom åkrer og beitemarker. De streika. De laga fagforeninger som levde kort men sloss hardt. De oppfant skikken med å kaste en tent dynamittgubbe inn gjennom vinduet i ingeniørbrakkka når de syntes det blei for jævlig. Og som sagt, de fikk bra betalt. Etterhvert.³

Dalene og fjellene rundt Kodonj blei ikke de samme etter at jernbanen kom. Minnet om jernbanebyggerne hang igjen. Små blonde, brune og tilmed asiatisk skjevøyde unger satt igjen hos ungjentene bortover i dalene. En frisk og brutal pust av verden hadde røska opp i fjellheimen. Daglige tog erstatta den usikre hesteskyssen. Døra til resten av landet var slått opp for alvor, og den fortsatte å stå åpen, også etter at flesteparten av de mange tusen anleggs-sluskene hadde dratt videre til andre anlegg, for å bygge de fjellveiene, jernbanene og havnene som sprang fram overalt som hestehov om våren.

Det økonomiske oppsvinget før verdenskrigen

For det er grunn til å huske på at utviklinga i disse åra på ingen måte var isolert til Kodonj. Ekspansjonen i Kodonj var særlig kraftig på grunn av åpninga av de mange nye gruvene. Men økonomien i hele landet var inne i ei intens oppgangstid i flere år like før utbruddet av verdenskrigen. Risikovillig kapital flømna inn fra utlandet og trengte inn i alle kriker og sprekker der ny virksomhet kunne slå rot.⁴

Dette var år da alt kunne selges. Malm, lin og kjøtt, smør, karpe fra innlandsfiskeriene, fossilt fett, tilmed landets dårlige tømmer og elendige huder, kamel- og lamaull fra de mest primitive bygdene i innlandet. Store mengder råvarer gikk til eksport, resten gikk med til det raskt voksende konsumet i byene. Alt måtte pakkes, sendes langs veiene, skipes på kanalene, pakkes i godsvogner for jernbanetransport eller sendes ut av landet via havnene til de store markedene, som for det meste lå vestover.

I kjølvannet på handelen grodde industrien. Snekkerverksteder som starta med å slå sammen kasser, utvikla seg til å bli fabrikker som lagde jernbanevogner. Små reparatører av dampmaskiner skaffa seg kapital, blei maskinbyggere eller agenter for salg av utenland-

ske biler og motorer. Det vokste opp sagbruk, en tekstilindustri, meierier, bryggerier. I småsteder der alle hadde bakt brødene sine sjøl, blei de første bakeriene åpna. I storbyene kunne man se svære nye lagerbrakker med navn som: «Deutsch-österreichische Import und Exportgesellschaft – Berlin-Hamburg-Wien» – «Société d'agriculture internationale» – «Trans-kontinentik Sositet pro omni Minerali e ekslabored Gresi – TSMG» – «Wilson & Steppbruk, ltd.»

Dette var år da prisene gikk opp, men lønningene gikk enda mer opp. Og storgodseierne rundt de største byene, jernbaneanlegga og gruvene begynte å føle virkelig frykt for den nye tida. For nå blei det slik at de for første gang merka alvorlig konkurranse om arbeidskrafta. Det var ikke bare yngste sønner, men tilmed unge ugifte bønder, ikke bare fjøsjenter men tilmed tjenestejentene for familien inne i huset, ikke bare landarbeidere men tilmed de (etter forholda på landsbygda) godt betalte, erfarne hestekarene som forsvant for å få jobber i den nye kapitalistiske industrien. De som turde, gikk inn til Herren om dagen, fikk sitt oppgjør og gikk stolte ut portalen med horn av kjempeelg eller eurochs over. De som ikke våga si opp, stakk likevel, uten å vente til vår- eller høstjamndøgn. De sneik seg vekk om natta, snudde ryggen til ubetalt oppgjør, og eiendeler ut over det de kunne bære med seg eller trekke på ei lita kjerre, lot de stå igjen. Godseierne banna og svor over utviklinga og klorte seg fast så godt de kunne. Men noen av de mest moderne solgte unna – sjøl om de måtte gjøre det billig – og brukte kapitalen til å kjøpe seg sin lott i det frådende havet av sølv og gull som velta ut over landet.

At lønningene gikk opp, betydde ikke at alle fikk god lønn. For til mange av de unge guttene, de færre jentene og de enda færre, men likevel mange voksne mennene som nå kom inn fra landsbygda, fantes det jobber. Men ikke til alle. Til noen fantes det hus. Til mange mangla det. Enkelte fikk godt betalt. De aller fleste fikk svært dårlig betalt, sjøl om det var bedre enn det de var vant til fra før. Og store grupper levde på reisefot, bodde i ei kasse de fant, et telt, eller sov i et fillete teppe ved veikanten. Noen hadde jobb ei tid for å miste den igjen. Og det fantes alltid de som kom til byen, lokka av forventningene om et nytt, fritt liv, men aldri fant noen jobb. Sjøl om antallet jobber med lønn økte sterkt disse åra, så økte tilstrømninga av folk som søkte jobb, enda mer.

Men for en faglært arbeider, eller en arbeider med litt praktisk erfaring i nær sagt hva som helst – som smed, snekker, garver, fyrbøter, glassblåser, sigaretttruller, skredder, vognkusk . . . – var dette gylne år. For dem var ikke regelen dårlig betaling – ut fra det som hadde vært nivået få år før, i hvert fall. Her var det jobber nok, men

ikke arbeidere nok. Var lønna lusen, sa du blankt nei, men venta litt for å se om ikke tilbudet over bordet steig med noen tolvtedels thaler. Var tilbudet middels, men ikke bedre, sa du kanskje ja, men holdt deg bare på plassen for å holde øye med de andre tilbudene og bytta jobb samme dag du hørte om noen som betalte bedre. Var lønna høy, ja kongelig – så holdt du et øye åpent for å se om noen betalte bedre likevel.

Nye tider i Kodonj

Den kraftigste høykonjunkturperioden i hele landet varte ikke lenge, men den toppa seg akkurat i de to åra da de nye gruvene i Kodonj blei bygd ut.

Dette førte til at få anleggsarbeidere fra flatlandet tok jobb i de nye gruvene. I mer normale tider ville mange blitt. Men nå blei det annerledes. I de gamle juvelgruvene jobba det på det meste knappe 1000 mann, med en primitiv, arbeidskrevende og lite mekanisert produksjon. Ved den harde krisa da de gamle gruvene var nesten tomme og nye forekomster ikke var kjent, blei antallet gruvearbeidere skåret ned til under det halve. I de nærmeste etterfølgende åra steig juvelproduksjonen litt igjen. Men nå var den blitt helt perifer for gruveselskapets drift.

Det var den nye produksjonen av kongesand for eksport som fra nå av helt dominerte virksomheten. Den stilte helt andre krav enn juvelproduksjonen. Nå blei det nødvendig med store industrielle anlegg i sjølve Kodonj, og transport av masse til utskipningshavna i Sør.

Forutsetningene for denne produksjonen oppsto da de store vannforekomstene blei oppdaga i berget under den gamle tyrkiske borgen. Dermed var grunnlaget lagt for de største utenlandske investeringene i Republikkens historie. På få måneder blei det drivi en tunnel fra området ved de viktigste juvelgruvene og djupt inn i åsen under borgen. I løpet av dette arbeidet viste det seg at det ikke bare var vannbærende lag inne i berget på nivå med dalbånnen der Kodonj ligger. Her var også ei virkelig underjordisk elv av anselig størrelse. I dag kan det være vanskelig å forstå hvorfor alle blei så fullstendig overraska av denne oppdagelsen. Det er ganske stor snøsmelting lenger inne i fjellene, som ut fra hellinga i landskapet naturlig skulle renne gjennom Kodonj-området. Men på denne tida var det et dogme blant geologene at det ikke fantes vann i bakken

under Kodonj, og oppdagelsen var derfor en geologisk og geografisk sensasjon.

Tunnelen, flere store pumpeanlegg, anleggene for vasking av kongesand – som i den første tida skjedde på slagghaugene fra de tømte juvelgruvene – og jernbanelinja, ga nå over ti ganger så mange arbeidsplasser som de gamle gruvene noen gang hadde hatt.

I de nye gruvene var det hele tida et stort problem at det mangla faglært mannskap. Arbeiderne på jernbaneanlegget kunne i akkurat disse åra dra videre til mer fristende jobber i Sør. Økonomisk, klimatisk og kulturelt foretrakk de det framfor å ta gruvearbeiderjobber i Kodonj.

Noen få hundre blei igjen. Mange av dem var folk som hadde spesielle grunner til å bli. Faglærte som kunne lede arbeidet med å drive stoller, passe knuseverk og pumper, reparere maskiner, fikk nå ekstremt gode vilkår. Og det var unggutter fra anleggene – i noen tilfeller tilmed litt eldre menn – som fant seg ei jente i en av dalene på vei opp til Kodonj, skaffa seg et lite hus og kanskje en skrinn jordlapp (gruveselskapet bygde ut et vanningsanlegg som for første gang gjorde det mulig å drive noe jordbruk her, bl.a. av hensyn til matforsyninga i den eksplosivt voksende byen). De valgte å slå seg ned, framfor å lesse kjerring, unger og luksus som flere senger, kommode og et stort spel på ei kjerre (eller i en dyr og ukomfortabel godsvogn) bare for å finne en eller annen anleggsjobb som kunne betale noe mer i et halvt år til, og så dra ut på veiene igjen. Hit kom menn som fant et fristed i dette fortsatt fjerne området av landet, der gruveledelsen foreløpig så gjennom fingrene på hva slags fortid folk hadde, så lenge de kunne hjelpe til med å gi den nye arbeidsstokken i gruvene struktur og erfaring.

Men de var i mindretall.

Endringene i befolknings sammensetninga

Dette førte til den ironiske og paradoksale utvikling at mens hele området i nordøst nå for første gang blei åpna for landet (og verden) – slik at både godseierne (der de fantes, i noen daler), leilendinger, Patriark og fattig fjellbu syntes at de så ei ny og uforståelig framtid stå truende foran seg, – så mente mange av de gamle innbyggerne i sjølve Kodonj at byen nå sank tilbake i fortida, i barbariet. Byfolkets kulturelle og etniske sammensetning endra seg nemlig kraftig. For de «siviliserte, europeiske» gruppene var det som om Kodonj

raskt sank stadig dypere ned i ei myr, ja drukna i møkkete og skummel middelalder.

Den etniske sammensetninga av Kodonj endra seg flere ganger i tida før krigen. I praksis var hele stedet bare en håndfull hus i dalen under borgen før gravene starta opp, drøye ti år før Keiserdømmet falt. Keiserdømmets juvelgruver var ei slaveleir for fjellbuer. Det minte mer om en straffekoloni i Afrika enn et sted i Europa. Etter denne første ulykkelige tida og katastrofen det utløste, blei Kodonj forvandla til noe som på overflaten kunne vært en by i Lavlandet. Etersom byen vokste, økte antallet fjellbuer gradvis. Men mange av dem var i hvert fall på overflaten assimilert, gikk i europeisk tøy, forsto nasjonalspråket, var formelt katolikker osv. Ved begynnelsen av den nye ekspansjonsperioden var nok fjellbuene i virkeligheten i flertall. Men det var fortsatt mulig for de moderne europeiske sjiktene i byen å innbille seg at Kodonj i virkeligheten var slik som det kunne se ut på overflaten: En trivelig liten lavlandsby oppe i det fremmede havet av fjellbuer, med en stor minoritet av fjellfolk som et eksotisk innslag. Kodonj var avkrok og provins, javel, infernalsk støvete og gudsforlatt isolert, ute på enden av ei femten dager lang, usikker hesteskyssrute. Men det var tross alt en europeisk by i det 20. århundre, og en sivilisert utpost for det kultiverte Sør.

Men nå – – kort sagt: De fleste nye gruvearbeiderne stinka av esel og kamel. De kunne knapt snakke ett forståelig ord på landets språk. Lese og skrive? Ha! De visste ikke hva bokstaver var! Menn med fillete, fettete lærhetter langt ned i panna og barbariske bukser. Ugifte jenter i svarte, sekkeliknende klær som lå lag på lag, de skreik skingrende og slo vilt om seg med kjepper hvis de så ei geit. Utfattige, lurvete familier, helt uvant med å bo i by, som slengte skitten sin rett utafor veggen i de digre filt-teltene der de kunne bo mellom ti og tjue sammen. De spiste levende mark. Grønne fjellgilaer sto bindi utafor feltene deres. Den som ikke hadde øya med seg og tråkka for nær, fikk høre åssen de stygge øglene hveste som slanger.

Og religionen! Et mindretall av de nye var gutter fra storgodsene i dalene litt lenger sør. Formelt var de nok katolikker. Men de hadde tvilsomme vaner, som blei oppmuntra i denne fillete, primitve massen. Når disse «katolikkene» gikk til messe, mumla de bønner som ingen anstendig prest ville like å høre i sin kirke. Og de «helgenene» de ba til, fantes i hvert fall ikke i kirkens kalender . . .

Ei gruppe unge prester starta et korstog mot «hedenskapet i kirken i Kodonj», og anklaga kirkeledelsen i provinsen for å være svak i forsvaret av troen. Etter en opprivende indre kamp førte dette til

forbud mot flere former for bønn og ofring som var blitt vanlig i enkelte kirker i fjell-landet. Viktigste var undertrykkelse av kulten av en lokal apokryf helgen, St. Leopold, som de renlærige mente hadde tatt mer og mer hedenske former under masseinnvandringa. Om virkninga blei slik de ønska, er vel tvilsomt. I hvert fall slutta mange nominelt «katolske» fjellbuer å gå til messe.⁵

Men flertallet av de nye gikk aldri til messe i det hele tatt. De var Elvekultister, og brydde seg ikke om å skjule det. Kulten blei nå mer og mer åpen i byen. I juv nær gruvene, ja tilmed i blindgater og under trapper i de nye slumkvarterene kunne man komme over steiner med en særegen, kuppelliknende form. Noen av dem var forbausende svære, og så tunge at store grupper av sterke menn måtte ha gått sammen om å bære dem hit. Hadde noen analysert flekkene på steinene ville de finni spor av mjælk, blod, matvarer, og asken etter pengesedler av lav verdi, hår eller tøy. Noen ganger lå det små stykker kopper eller jern på steinene.

Svære deler av befolkningsoverskuddet fra fjellene kom til Kodonj som arbeidskraft. Før hadde dette vært unntaket, nå blei det vanlig. De fattigste i familiene kom. De yngste og ubetydeligste i overbefolka klaner. Noen menn som flykta – kanskje for blodhevsn, eller for å ta på seg blodhevsnernes ansvar (og sveik de denne plikten, blei de uslinger i sin avdal eller på sin fjelltopp). Det var menn som rømte fra barnegifte og forhåndsavtalte ektemål. Noen desperate, eventyrlystne jenter. Mange, mange kom ufrivillig. Solgt mot kontant oppgjør fra gruveselskapet til en stor mann som hadde hule sine i en knaus, høyt oppe i åssida, der det var vid utsikt over dalen og mange støvete rikdommer, men altfor mange sønner, svigerdøtre, unger, gamle geværer og skyteskår. De magre åkrene nedover dalsida hadde gitt mindre og mindre utbytte i de siste åra, det gjaldt å ikke ha for mange sultne munnar i Klanen.

Over hele landet var det sånn at det var de fattigste som først blei dratt inn i den nye kapitalistiske industrien. Men i Kodonj kom en spesiell kulturell faktor i tillegg: Den djupe mistrua til og forakten for lavlendingenes by, som tilmed hadde form av et strengt religiøst dogme. Det var en stor skam for en mann å bosette seg og ta jobb i Kodonj. Derfor var det sjelden det kom folk som hadde noe valg. Unntaket var de rike smuglerfamiliene, som i generasjoner hadde hatt den nyttige, strategiske tradisjonen å få deler av slekta etablert i fjellbyene og søke inngifte med rike og mektige familier fra lavlandet.

Følgen blei altså at etter de 21 månedene da Kodonj vokste til sitt største folketall, var byen fullstendig forvandla: Helt dominert av

nye, analfabetiske innflyttere fra fjellene, statsborgere som ikke var katolikker og ikke kunne landets offisielle språk. Dette var sånt som ikke gikk fram av regnskapene, og som man derfor heller ikke kjente til eller brydde seg om når aksjene blei notert i Berlin, London og New York. Men det var ubehagelig klart for den lille gruppa som var den absolutte topp-ledelsen i gruveselskapet i Kodonj – de få titall av sjefer, administratorer og ingeniører som skulle stå på kommandobrua og styre denne lurvete og uskolerte massen av rå arbeidskraft, skaffe dem arbeidsledere som kunne gi ordrer de forsto, smi dem til en organisme som kunne samarbeide om å bryte stein ut av fjellet, få den gjennom knuseverkene, vaske ut kongesanden ved hjelp av det nye underjordiske vannet, vedlikeholde de nye pumpene, være med på å bemanne den nye jernbanen slik at råvarene kunne sendes sørover til kysten og over havet og forvandle seg til profitt.

Dårlige nerver i gruveledelsen

At nervene i gruveledelsen kunne bli tynnslitt i denne tida, illustrerer ei lita historie om en kort streik i gruva «April». Her arbeidet det akkurat da litt under 400 mann.

Flere arbeidslag hadde lenge krangla med en amerikansk ingeniør som hadde ansvaret for gruva. Mange av arbeiderne mente at amerikaneren var vanvittig. Konflikten blei skjerpa av at de to partene ikke hadde noe felles språk. Ingeniøren snakka bare engelsk, og ikke engang basene i gruva skjønnte hva han sa.

Gnisten som til slutt fikk det til å tenne, var ei stygg ulykke der fem mann blei drept i et steinsprang. Gruvearbeiderne la ned arbeidet, krevde erstatning til enkene, bedre sikring, høyere lønn, amerikaneren fjerna.

Da gruveledelsen etter noen timer hadde krisemøte om saka, hadde de ansvarlige for vaktkorpsset i selskapet alt handla på egen hånd. 20 vakter var mobilisert i all hast og sendt av gårde til gruva. De hadde med seg to kjerrer med presenninger over. Under presenninga på hver kjerre lå det et amerikansk Gatling maskingevær!

En tidlig ildprøve for Rikardir Koldol

Til alt hell for gruveledelsen var det den seinere så berømte Rikardir Koldol som hadde ansvaret i administrasjonen akkurat den dagen.

Det er ikke så godt kjent at Koldol var i Kodonj i noen få år rett før krigen. Dette var før han gikk inn i politikken og begynte å spille en viktig rolle i nasjonens politiske liv. Men alt den gangen viste han den samme kaldblodighet og dømmekraft som han seinere blei så respektert for i mellomkrigstida, da han satt i forskjellige regjeringer. Slik var det i hvert fall hvis vi skal tru Koldols offisielle biografi, som er den viktigste kilden til opplysninger om denne streikeepisoden.⁶

Den daværende leder i gruveselskapet var på to måneders ferie i Italia sammen med sin familie, og Rikardir Koldol vikarierte i hans sted.

Han åpna det raskt sammenkalte krisemøtet i direksjonen bestemt, men rolig. Før han tillot noen diskusjon, kalte han inn den lokale arbeidsledelsen til å gi rapport. Stemninga var hysterisk. Det blei lagt stor vekt på at noe rødt tøy natta før var blitt hengt ut over en utilgjengelig knaus i fjellsida like ved gruva. Flere hevdet at det viste streiken var signalet til revolusjon!

Koldol feide dette til side, men blei bekymra da han hørte at spesialister på dårlig berg som før hadde vært med på jernbaneanlegget, nå var i April-gruva. De hadde vært med i mange av de blodigste konfliktene på banen.

Et flertall av dem som var til stede, ville sette hardt mot hardt og statuere et eksempel. Koldol skar gjennom og avviste dette. Helt i samsvar med den fine taktiske politiske sans han seinere viste, pekte han på at en skarp konfrontasjon var i gang inne i hovedstaden mellom Protector og Frelserpartiet av 1892 (som nettopp var blitt le-galt). «Ingen kjenner utfallet av denne konfrontasjonen,» sa Koldol. «Men hvis vi ønsker å få gruvene stengt av generalstreik og samtidig tvinge Protector til å sende en undersøkelseskommisjon til Kodonj, så bør vi absolutt sørge for at denne ubetydelige episoden ender i en massakre.

Og hvordan, mine herrer, trur dere at våre utenlandske aksjonærer vil vurdere vår ledelse av disse gruvene – av denne *byen* – dersom vi klarer å stoppe en produksjon som skiper ut verdier til millioner av Thaler i uka, på grunn av en liten konflikt i ei enkelt gruve, som produserer verdier for under 50 000 Thaler i måneden?»

På dette tidspunktet kom det fram at vaktmannskaper med maskegeværer alt var sendt til gruva. Koldol sa skarpt, men uten å miste fatninga, at dette var ei beslutning fattet bak hans rygg som ansvarlig leder i selskapet. Han erklærte at han hevet møtet og nå personlig tok på seg det fulle ansvaret for ei løsning av konflikten, uten at han tillot flere sjølstendige initiativ fra underordna ledere.

Koldol, som var en utmerket rytter, skaffa seg nå en rask hest, og etter 20 minutter var han ved April-gruva. Her fant han den helt utilstrekkelige lille gruppa av selskapets vakter. De hadde tatt oppstilling i nærheten av inngangen til gruva men vågde ikke nærme seg forsamlinga av sinte arbeidere som sto der. Koldol ga dem ordre om å holde seg i bakgrunnen, og sendte samtidig straks de to kjerrene med maskingeværene vekk.

Gruvearbeiderne blei stumme av forundring da de like etter oppdaget at det var lederen for gruveselskapet som kom spaserende helt aleine, midt inn i flokken deres. Koldol tok opp forhandlinger med talsmenn for April-gruva på stedet, med flere hundre arbeidere stående rundt som tilhørere. Samme kveld var gruva i arbeid igjen.

Ulovlig agitasjon ved gruvene

Denne episoden førte til at Rikardir Koldol blei ansvarlig for gruveselskapets vakt- og spionasjeavdeling. Trolig var det nettopp her han begynte å utvikle den særlige dyktighet når det gjaldt å registrere stemninger og vurdere informasjon, som han hadde slik nytte av da han hadde sentrale oppgaver i Innenriksdepartementet 20 år senere.

Koldols biografi inneholder også her interessant materiale om utviklinga i Kodonj før krigen. Som gruveselskapets ansvarlige for ro og orden blei det Rikardir Koldol som skulle ha oversikt over og ta mottiltak mot den ulovlige agitasjonen som nå utvikla seg blant gruvearbeiderne. Han kom naturlig nok til å stå sentralt i de indre kampene som utvikla seg i den lokale gruveledelsen om åssen dette problemet skulle møtes.

Ifølge biografien hadde gruveselskapets vaktkontor før hatt en ganske enkel jobb når det gjaldt å holde seg informert om det som skjedde blant gruvearbeiderne – eller de ansvarlige hadde i hvert fall tatt lett på jobben. Det største «kuppet» i åra før Rikardir Koldol tok over, skal visstnok ha vært funnet av noen brosjyrer av Dimiter Blagojev. Dette førte til stort oppstyr, helt til noen fant ut at disse brosjyrene hadde ligget gjenglemte på et loft siden 1890-åra, og ingen kunne vite hvem som hadde lagt dem der den gangen.

Under Rikardir Koldols ledelse blei vakt- og spionasjekontoret sterkt utvida og modernisert. Staben blei gjennomgått, en del ugelige elementer fikk sparken, men alt i alt blei vaktmannskapene økt. Det blei innført en moderne, militær kommandostruktur med

klare ansvarsforhold. Vaktmannskapet måtte gjennom et treningsprogram, men fikk samtidig streng ordre om å vise tilbakeholdenhet og ikke handle på egen hånd. Men framfor alt var det Koldols fornyelse av *spionasjetjenesten* som blei viktig.

Biografien gir dette bildet av et møte mellom Rikardir Koldol og sjefen for gruveselskapets spionasjeavdeling:

«Sjefen for spionasjeavdelinga møtte for å rapportere om kvelden, hjemme hos Koldol privat. Han hadde fått en grenselaus respekt og hengivenhet for den unge advokaten, typisk for den personlige lojaliteten som så mange skulle vise Koldol seinere.

Spionsjefen var av dem som var nødt til å handle og ta konsekvensene dersom ordrer blei gitt. Han visste at vaktmannskapene var små i forhold til den svære massen av gruvearbeidere, og han kjente stemninga i byen godt. Derfor var han glad for at han alltid hadde sin sjefs øre, dag og natt om nødvendig. Han visste at 'advokaten' (som de kalte ham) ikke hadde bruk for folk som fortalte ham det de trodde han ville høre, men alltid forlangte fakta, uansett hvor ubehagelige de måtte være. Han visste også at Koldol var tilhenger av en smidig taktikk, konsesjoner og forhandlinger for å bevare de rolige forhold i Kodonj. Spionsjefen var klar over at dette var den eneste mulige linja ut fra de kreftene gruveselskapet og administrasjonen hadde i byen. Han fryktet 'de senile gamle prøysserne' i gruveledelsen som mente at man skulle 'innføre jerndisiplin for å hindre anarki', og klamret seg derfor til Koldol som en dødsdømt klamrer seg til en berømt forsvarer.

Koldol tok imot ham i salongen og ringte på kaffe. Spionsjefen la to ulike flygeblad på bordet og venta til Koldol hadde fått lest dem. Det ene var spreidd ei uke før, under en kortvarig aksjon for lønnsøkninger i flere gruver. Det andre var spreidd tidligere samme dag. Det fortalte om lønnsøkningene, som arbeiderne ifølge avtalen med gruveledelsen skulle holde hemmelig.

Koldol leste dem rolig. Han så opp med et ironisk smil. – Vi kjenner pennen, ikke sant?

Gjesten smilte forsiktig og nikka.

– Og dette vekker vel respons i leirene? fortsatte Koldol.

Denne gangen var svaret uventa.

– I hovedsak vil jeg si nei, herr direktør.

Koldol hevet øyenbrynene, skeptisk. – Forklar! sa han.

– For å være mer nøyaktig: Det fins to ulike reaksjoner. Et mindretall, for det aller meste lavlendinger, er svært mottagelige for oppviglersk agitasjon. Dette gjelder særlig folk med erfaring fra anlegg. Blant dem er det en del snakk om lønnsnivået her, sammenlik-

net med hva de tror arbeiderne tjener andre steder i landet.

Men det store flertallet av gruvearbeiderne kan jo ikke en gang lese, og de forstår ikke hva disse papirbitene skal være godt for. Jeg har også fått rapporter om at en del kult-ledere sier løpesedlene er onde besvergelses som blir spredd av gudløse og katolikker for å skade fjellfolkene.

Koldol lo, som av en god vits. – Provins! sa han. Han stilte nå raskt spionsjefen en del nøyaktig formulerte spørsmål. Til slutt ga han ham ordre om å ikke vise løpesedlene til noen andre og holde absolutt tett overfor resten av ledelsen.

– Vi må ikke oppmuntre de tomme hodene som tror gruveselskapet kan tjene noe på å statuere eksempler. Det fins dessverre folk blant dem som er i stand til like store dumheter som vår venn slakteren oppe i borggen.

Sjefen for spionavdelingen gikk fra Rikardir Koldol den kvelden, lettet over å vite at byens og selskapets skjebne hvilte i trygge hender.»⁷

Det er interessant å legge merke til at denne biografien – som kanskje ikke er preget av overdreven skepsis til Rikardir Koldol – her klart bekrefter inntrykket av at gruveledelsen i denne perioden var ensidig opptatt av *den politiske agitasjonen* blant arbeiderne, men ikke viste noen tilsvarende årvåkenhet når det gjaldt utviklinga av *kulten* blant dem.

Følgen blei at gruveselskapet (og med den statsadministrasjonen i byen, som alltid var svært var for hva gruveselskapet mente) helt kom til å konsentrere oppmerksomheten om det som skjedde blant et mindretall av arbeidere. Det var «veteranene» fra de gamle juvelgruvene, der en del fortsatt hadde jobb i den nå sterkt reduserte virksomheten, mens andre var konsentrert i de vanskeligste og viktigste oppgavene i de nye gruveanleggene, i slike jobber som de rå «rekruttene» som hadde kommet til byen i de siste månedene, ikke kunne mestre. Det var tidligere anleggsarbeidere og andre innvandrere fra lavlandet, særlig de kjente aktivistene og «politiske tilfelle» blant dem. Det store flertallet blant disse «politiske arbeiderne» var lavlendinger og katolikker.

Blant dem var agitasjonen intens. Det gikk få uker mellom hver gang nye løpesedler blei spredd i byen. Biografen refererer – sikkert typisk nok – at Koldol ba spionsjefen om å holde slike løpesedler tilbake fra resten av gruveledelsen. Andre forfattere, som bygger på folk som var i gruveselskapets administrasjon i disse åra, hevder at ledelsen kunne bruke dager på å diskutere, vri og vende på slike illegale løpesedler og studerte dem som astrologer studerer et horoskop

for å lære om framtida. Resultatet blei heller ikke stort bedre, viste det seg.

Nå må det sies til gruveledelsens forsvar at det var blant disse «politiske» arbeiderne fagforeningene vervet medlemmer disse månedene. Der de var konsentrert, var det mange kortvarige aksjoner som viste klare tegn til samordning og organisering. Dette førte til at arbeidslaga der de militante (og stort sett katolske) lavlendingene jobba, fikk et lønnsnivå som jamnt over steig raskere enn andre steder. Den økonomiske avstanden mellom arbeidere fra lavlandet og fjellbuer i Kodonj vokste i denne perioden. Der fjellbuene dominerte, var gruvene lenge rolige. Alt tatt i betraktning er det derfor ikke så rart at lavlendingene fanga mesteparten av oppmerksomheten til gruvelederne i denne tida.

Gjaldt dette også Rikardir Koldol? Skjønte heller ikke denne slue observatøren at noe nytt holdt på å skje? Biografien er underlig mangelfull og tvetydig når det gjelder dette spørsmålet. Skal vi ta den bokstavelig, må vi tru at han hadde all oppmerksomhet vendt mot lavlendingene, han som de andre gruvelederne. Ikke med ett ord nevner biografen at Koldol forsto at noe nytt, noe uvanlig og viktig var i gang. Men var den skarpe Koldol virkelig lurt inn i den samme blindgata som de andre europeerne? Så han like konsekvent feil vei, sjøl om han ikke var smitta av det samme hysteriet som prega de eldre i gruveledelsen?

Ting kan tyde på at noe stikker under her. Derfor skal vi ta for oss hva andre kilder kan fortelle.

Et tidlig varsel om oppsvinget i kulten

Tilsynelatende reagerte ingen i gruveledelsen på noe vi nå – med ettertankens klare blikk – klart kan se var ett av de første tegna på oppsvinget for Elvekulten.

I gruva «Kongesmaragden» falt den tyske ingeniøren Hans Joachim Döhne 20 meter ned i ei sjakt og blei finni død. Etter ei tid blei det rapportert at liket var fullt av knivstikk.⁸

Hadde dødsfallet skjedd i ei gruve som var kjent for arbeideruro, ville gruveledelsens reaksjon sannsynligvis blitt meget alvorlig. Nå blei det (så vidt vi kjenner til) bare gjort en overflatisk undersøkelse. Da ingen skyldig blei finni, virker det som om hele saka blei forøkt dysset ned.

«Kongesmaragden» var ei gammel, nærmest tømt juvelgruve, der slagghaugene nå blei brukt til å utvinne kongesand. Arbeidet var en-

kelt. I gruva var bare en håndfull baser og spesialarbeidere fra flatlandet, ellers var arbeidsstokken fullstendig dominert av fjellfolk og bønder fra dalene rundt Kodonj. Fra gruveledelsens side må «Kongesmaragden» ha fortona seg som ei rolig og uproblematisk gruve, uten tegn til agitasjon.

Rapporten i gruveselskapets arkiver nevner at ingeniøren hadde vikla et slags tau rundt den ene underarmen, men ettersom det ikke var noen antydning til at han hadde vært bindi med det, virker det som om det ikke vakte særlig interesse. Han var også tilgrisa av menneskelig avføring. I dag kan ingen som lesar denne rapporten unngå å oppfatte disse klare signalene om et hevmord fra Elvekul-tister. Men i rapporten fra denne tida ser det ikke ut til at noen klar-te å tolke disse klare symbolene og forstå hva som hadde skjedd.

Vi veit at samme dag som mordet skjedde (men før det blei rap-portert), satt gruveledelsen i et heldags møte om den politiske situa-sjonen i landet. Det var skarpe motsetninger mellom ei fløy av el-dre, gammaldagse ledere og ei anna gruppe yngre, mer moderne. Gruveselskapets Direktør i Kodonj, også kalt «Senior», var den steileste av de eldre funksjonærene. En bitter motstander i gruvele-delsen skreiv mange år etter at Direktøren var sterkt svekka på det-te tidspunktet og på god vei til å dø av skrumplever. De yngre men-nene var fortvila over det de mente var «Seniors» manglende evne til å reagere ut fra den nye tidas krav.

«Senior» var opprørt over at nyheter om ting som skjedde i ho-vedstaden, nå kom ut i Kodonj i form av løpesedler før gruveledel-sen fikk vite noe sjøl. Kvelden før var det spreidd et opprop der det sto at Protector's dager var talte. Det blei oppfordra til generalstreik hvis parlamentet vedtok mistillitsvotum. Direktøren brukte møtet til å kritisere at ingen kunne forklare ham åssen opplysningene kom inn i byen, til tross for at politiet åpna all mistenkelig post. I Koldols biografi heter det tørt at han hadde gitt opp å forklare «Senior» at Kodonj ikke lenger var i den gamle hesteskyssens tidsalder, der nor-mal kommunikasjon fra hovedstaden var ei vogn to ganger i uka.

At gruveledelsen hadde viktigere ting å tenke på i disse dagene enn mordet på Döhne, er lett å forstå. Direksjonen tenkte vel at nesten ingen i «Kongesmaragden» brydde seg om nasjonalforsam-linga, republikanere, legitimister og andre slike fjerne ting. Kanskje halvparten av dem visste at monarken var erstatta av Protector, uten at det betydde at de skjønnte forskjellen. Generalstreik hadde de al-dri hørt om.

Rikardir Koldol fikk sjølsagt rapporten om mordet i «Kongesma-ragden». Hva tenkte han? Det veit vi ikke. Kanskje sa han livserfa-

rent at tyskeren har vel satt unge på ei av jentene deres eller tråkka på en av Gudene deres. Ut fra det vi nå veit om hva som kan provosere kult-mord, er nok det siste mer sannsynlig enn det første.

Vurdert ut fra gruveselskapets arkiver kan det i alle fall på overflaten se ut som om Koldol vurderte hele saka som lite viktig. Det fins i hvert fall ikke noe spor som tyder på at han personlig gjorde noe som helst med den.

Gruveselskapets forhold til det første oppsvinget i kulten

Denne mangelen på reaksjon kan skape det inntrykket at Koldol enten ikke forsto kult-tilknytninga til mordet, eller i hvert fall ikke brydde seg om det. Altså skulle man tru at Koldol hørte til det flertallet som ennå tok kulten lite alvorlig.

Andre fakta viser at det ikke var sånn. For Rikardir Koldol kom snart etter til å utforme en ny politikk fra gruveselskapet overfor kult-tilhengerne. De drastiske ordrene han ga, gjorde at han raskt kom i motsetning både til andre deler av ledelsen og til viktige kretser i byen, fordi han beskytta kultistene mot undertrykkelse.

Dette var andre våren med svær utbygging, og som vi alt har vært inne på, perioden da Protector hadde fått alvorlige problemer med en gjenoppvekka opposisjon. I løpet av denne våren gjennomførte Koldol, som sikkerhetssjef i Gruveselskapet, en rekke tiltak som tok sikte på å straffe folk for å krenke fjellfolkets religiøse tru.

Hvorfor gjorde han det?

Koldols biografi er meget forsiktig på dette punktet. Den unngår omhyggelig å gi noen virkelig forklaring. Den nevner bare at han «tok tiltak (som sikkerhetssjef i gruveselskapet) som retta seg mot diskriminering av fjellbuer i Kodonj». Biografien holder fram dette som et eksempel på Koldols «prinsippfasthet som liberal politiker». Den roser hans «framsynthet», og hevder at han var «forut for sin tid». Den nevner at han blei angripi for dette av «bigotte, reaksjonære kretser».⁹

Gruveselskapets arkiver forteller ei anna historie.

Det fins en ordre til vaktmannskapene i gruveselskapet der det heter at de skal «slå hardt ned på alle som i ord eller handling gjør noe som kan krenke fjellfolkets ubehagelige vaner og middelalder-ske overtru».

Dette forbausende klarspråket forteller vel ikke akkurat om en

«liberal» holdning prega av «toleranse». Snarere tyder det på frykt for konsekvensene dersom gruveselskapet ikke av *rein egeninteresse* tar hensyn til disse «ubehagelige vanene», denne «overtrua».

Fullmakten går svært langt. «Slå hardt ned på». Vi kan påvise at dette blei tatt på alvor.

Koldol bestemte at selskapet laga strenge interne bøtestraffer for ansvarlige som krenka handlinger, klesdrakt eller relikvier forbindi med Elvekult. Arkivene viser at flere personer faktisk måtte betale slike bøter. Særlig gjaldt det arbeidsledere.

I en meget kjent episode fikk Koldol gjennom at en kalvinistisk nederlender blei satt rett på første tog og sendt sørover etter et sammenstøt med fjellbuer i ei gruve. Dette sendte sjokkbølger gjennom Kodonj. Det katolske presteskapet var delt. Noen la mest vekt på hedenskapet til fjellbuene, andre syntes det var vanskelig å solidarisere seg med den forhatte protestantismen, men for alle kom hendelsen som et kraftig sjokk. Fiffen tok stilling massivt mot Koldol. Men han sto på sitt, og nederlenderen måtte dra.⁸

Hva kan vi si om Koldols motiver for disse tiltaka?

Biografens henvisning til hans liberale prinsipper og omtanke for diskriminerte fjellbuer er nok et blindspor. Her er biografien vel skrivi med et øye til hva som blei politisk opportunt seinere, da Koldol nådde toppen av sin politiske karriere. Derimot kan vi kanskje finne nøkkelen andre steder i biografien, bl. a. i møtet med sjefen for spionavdelinga, som vi tidligere har referert.

At Koldol kjente til veksten i kulten blir klart bevist av at han plutselig tok ei lang rekke drastiske tiltak for å hindre at noen provoserte kultistene. Egentlig er det suggestivt at alle disse tiltakene begynner først etter mordet i «Kongesmaragden». Var det kanskje slik at Koldol faktisk skjønnte dette var et kultismord, og satte dette ham på tanken at særlige tiltak var nødvendige for å unngå å provosere alvorligere episoder? Dette får vi sannsynligvis aldri vite.

Viser dette altså at Koldol, i motsetning til de andre lederne i gruveselskapet, tok kulten mer alvorlig enn agitasjonen blant lavlendingene?

Ikke nødvendigvis. Det fins ei anna forklaring.

I de avsnittene vi nettopp har referert fra biografien, blir det nevnt at nettopp kultistene var lite mottakelige for den politiske agitasjonen i Kodonj. Her finner vi kanskje nøkkelen til Rikardir Koldols handlinger.

Hvis vi nå tar utgangspunkt i at Koldol (som resten av ledelsen i gruveselskapet) først og fremst var opptatt av den politiske agitasjonen – åssen ville han i denne situasjonen se på veksten i Kulten?

Denne våren økte spenninga raskt. Mange regna med at Protector sto for fall. Gruveledelsen frykta uroligheter.

De som deltok i Republikkens stormfulle politiske liv, var nesten bare lavlendinger og katolikker. Koldol var sikkerhetssjef i gruveselskapet. Hans oppgave var å hindre at uro fra lavlandet spredde seg til Kodonj.

Hva er da mer rimelig enn at Koldol i denne situasjonen så veksten i Elvekulten som ei demning mot innflytelsen fra agitasjon og politisk uro blant høylendingene, som nå var helt dominerende (i antall) i Kodonj? Koldol var en uhyre dyktig taktiker, alltid klar til å knytte allianser og finne en utvei. Er det da noe rart om den unge Koldol i gruveledelsen i Kodonj allerede skulle tenke og handle slik som han gjorde da han blei en landskjent politiker? Vi har alt nevnt hans fintfølende sans for informasjon, for å lodde og tolke folkestemninger. På den ene sida må han ha vært fullt klar over at stemningene blant de delene av befolkninga i Kodonj som deltok i landets allmenne politiske liv, nå nærma seg kokepunktet. Det gjaldt ikke bare arbeiderne i gruvene. De velstående handelsfamiliene og middelklassesjiktene i selskapet og statsadministrasjonen begynte å lese ulovlige løpesedler denne våren. På den andre sida må han ha registrert kultens raske vekst og sett den som ei motvekt mot utviklinga i de «siviliserte» delene av befolkninga.

Andre i Kodonj oppdaga ikke utviklinga av kulten. Rikardir Koldol oppdaga den, *men han så positivt på den*. Dette er ikke bare en sannsynlig forklaring, det er den eneste mulige forklaringa.

Ut fra skildringa av møtet med spionsjefen i biografien kan vi lett forestille oss andre, liknende nattlige rapporter hjemme hos Koldol denne våren. Der ville spionsjefen fortelle om stemningen i småhus, hytter av stein, tørka leire og bord fra pakk-kasser, filtelt. Han ville rapportere om knivstikkerdramaene mellom folk fra de forskjellige klanene som forsøkte å organisere seg i byen. Han ville gjøre rede for innflytelsen fra de ulike smuglerfamiliene som bodde i Kodonj, var inngifta med den lavlandseuropeiske fiffen og var den eneste delen av overklassen som hadde virkelig innflytelse i den nye slummen.

Spionsjefen ville sikkert fortelle om de små prosesjonene som gikk nattestid til gruveselskapets pumpestatjon som forsynte Kodonj med vann til lokal vanning og gjorde det nye jordbruket mulig. De drakk vannet der, vaska seg i det. Han fortalte nok at stadig flere av arbeiderne hadde lærposer på brystet med tørka slam som de hadde samla opp i nærheten av utløpet for vanntunnelen som leda inn under borgen. Dette gjaldt ikke bare de mest primitive fjellbue-

ne, men tilmed mange gutter fra dalene, av det slaget som møtte til messe.

Koldol må ha registrert at blodhevnfeidene i byen tok slutt i løpet av den andre vinteren under den store utbygginga. Sannsynligvis forsto han at det hadde sammenheng med utviklinga av den nye kulten. Kanskje visste han tilmed at kult-lederne hadde lyst blodhevenen i bann. Visste han det, så han nok positivt på det. Både gruvelselskapet og politiet sto makteslause overfor blodhevenen. Det var et slående eksempel på kultens makt at den klarte å få til en så drastisk kulturendring i Kodonj. En slu politiker som Koldol må ha tenkt over betydninga av det.

Hvis Koldols liberale holdninger betydde noe i denne perioden, så var det nok bare i den grad han mangla fordommer, slik at han ikke hadde skruper mot å ta tiltak som beskytta «ubehagelige vaner og middelaldersk overtru». Men det er ikke sannsynlig at det skyldtes hverken noen spesiell sentimentalitet overfor fjellbuene og dypfølt bekymring over at de blei «diskriminert», eller noen virkelig forutelse om hvor viktig kulten skulle bli.

Koldol reagerte ganske enkelt på sin måte mot det som han – i likhet med resten av gruvelledelsen – så som hovedfaren i Kodonj denne våren. Radikal republikansk og sosialistisk agitasjon. Fagforeningsvirksomhet. Uro blant lavlendingene.

Som en djerv og dristig taktiker var han den eneste i gruvelledelsen i Kodonj med fantasi nok til å se kulten som en alliert mot denne farlige utviklinga. Koldol var alltid villig til å ta sjanser når han ikke så andre utveier. Alt som ung mann var han en skolert europeisk realpolitiker. Han tenkte på aksjonærene, og gjorde det som var nødvendig.

Motsetninger i Kodonj om kulten

Seint denne våren hadde utviklinga av Elvekulten ført til kraftig uro i «dannede kretser» i byen.

Det sirkulerte petisjoner som henstilte til provinsmyndighetene om «at det blir tatt strenge tiltak mot hedensk religion». Prestene agiterte intenst mot «trolldom, dyrking av hedenske djevler og ånder, vantro».

Elvekulten blei nå utøvd i massemålestokk og helt åpent, sjøl om den formelt var forbudt. På markedsdagene kunne lavlendingene se lange køer av fjellbuer foran filttelt med ei stang med kalott på top-

pen som merke utafør. Rundt kalotten hang en krans av rottehaler.

I slummen kunne man se prosesjoner av småjenter som etter fjellets skikk fulgte månefasene. Ved hver nymåne danna de lang rekke. De hadde pålimte svarte barter som det dingla emaljerte kuler i, og fargelagte lykter i venstre hånd.

I stadig flere gruver samla hele arbeidslag seg før de gikk på jobb og sang eller ropte en slags sang – for lavlendingene lød det jamrende, klagende ja kanskje ikke som sang i det hele tatt, «en hedensk uling» er åssen samtidig skildrer det – og hilste bukkende mot soloppgangen.

For katolikkene, som hadde et tabu mot nakenhet, var det å se grimete, møkkete kvinner trekke fillene sine til side og gjøre det samme som mennene, en opplevelse som kunne sette en støkk i sjøgarva anleggsbaser fra lavlandet.

«Jag pakket hjem,» sa de mest ekstreme blant fiffen i Kodonj. Sjølsagt mest folk som ikke hadde med drifta av gruvene å gjøre. For uten «pakket» kunne ikke gruvene gå. I virkeligheten måtte hele Kodonj dø uten gruvene, men det glemte disse forsvarerne av europeisk sivilisasjon. «Gruveselskapet har sluppet en farlig ånd ut av flaska. Hordene har overtatt Kodonj. Den er blitt en hedensk og fremmed by.» Det var stemmer som spådde dystert om at det neste som ville skje, var at «denne skitne strømmen» ville velte ned fra fjellene og «spre død og fordervelse over lavlandet».

Men gruveledelsen og provinsledelsen sto nå hardt mot alle krav om tiltak mot «den voksende og raskt omseggripende hedenskapen». Det var Rikardir Koldols linje som i løpet av våren hadde gått av med seieren.

Det var nå klart for alle med ansvar (uansett fraksjon) at her var det bare å la bølgen rulle videre. Å slå til nå kunne utløse en eksplosjon og skape stemninger som gjorde at ingen hadde kontroll.

Dessuten var den politiske situasjonen blitt ytterst uklar. Det var varsla politisk valg for første gang på 9 år, tilmed etter prinsippet om allmenn stemmerett for menn. *Om og hvor lenge* Protector ville beholde makta var det nå ingen som kunne si. Den ene dagen kom det meldinger om at han var falt, den neste dagen blei de dementert. Hvem som ville få makta etter et eventuelt valg, kunne heller ingen vite.

Og hva var nå egentlig forbudt, hva var lov?

Formelt sett var visstnok hedenskap fortsatt forbudt, ut fra avtalen med Vatikanet og de religiøse særlovene. Men sjøl om Provisprincipalen hadde ønska det, hadde det vært tvilsomt om han hadde våga å fengse folk for åpent hedensk kult. For åssen de ulike politi-

ske blokkene inne i hovedstaden ville reagere på et sånt forbud, var det ingen gitt å si.

Akkurat som sensuren, den sto formelt ved lag, men løpesedler blei likevel delt ut åpent, av flere kjente personer – og uten at hverken politiet eller gruveselskapet vågde å gripe inn.

Forresten var løpesedlene villere og mer oppvinglerske enn noen gang før. Stadig oftere inneholdt de nyheter som administrasjonen, Kommandanten og gruveselskapet ikke hadde fått.

I selskapets store hvite tre-etasjers administrasjonsbygning blei alt lest nøye. Og ofte sa man seg glade for å være i Kodonj, tross alt. For i hovedstaden og de andre storbyene sørpå, der gikk det visst virkelig hardt for seg.¹⁰

Den nye byen

La oss nå stoppe opp et øyeblikk. La oss ta et overblikk over byen nær slutten av den intense to-årsperioden med voldsom utbygging, som hadde revet den lille, døsig, ja døende gruvebyen Kodonj ut av dødsvannet og gjort den til ei heksegryte, der det nye og det gamle i fjella blei rørt sammen av den moderne økonomiens hensynslause grautsleiv.

Hva ville en se, som kom tilbake til Kodonj etter bare tre års fravær, kanskje (for å få overraskelsen over forandringene til å bli så stor som mulig) en som tilmed hadde vært i utlandet, som derfor ikke kjente eventyret om fornyelsen av gruedrifta, og så uforberedt blei sendt opp i fjellene, enten det nå var regjeringa, handelsvirksomhet eller sjølve den uforutsigbare skjebnen som sendte ham dit?¹¹

Først av alt ville han bli forbausa over at det nå gikk *tog* til Kodonj! I stedet for den endeløse, slitsomme, usikre skyssen oppover (som å dra til det indre av Afrika eller til et anna vilt kontinent), kunne han nå sette seg i en behagelig moderne jernbanevogn og simpelthen løse togbillett til endestasjonen.

Vel framme ville han blit møtt av den enorme nye jernbanestasjonen, med alle spora der tog sto klar til å bli lasta med kongesand. Til noen av de nære og mer tilgjengelige gruvene gikk det jernbanespor. Fra de fjernere gruvene kom det, i løpet av den lange, solrike arbeidsdagen, endelause rekker med kjerrelass på kjerrelass, som så skulle lastes ombord i togene for å tas med sørover. På den andre sida ville han se gruveselskapets svære lagerbygninger for livsfornødenheter. For Kodonj var ikke lenger en by som kunne nøye seg

med å leve av forsyninger fra dalene i nærheten. Omtrent hver dag måtte det komme mat fra lavlandet med toget. Korn, tørka kjøtt, men også frukt og grønnsaker til luksuskonsum. Togene hadde med tekstiler som gruveselskapet solgte videre til arbeiderne. Skitne lokaltog kom med køl fra dagbruddene ganske nær, sør i dalen. Uten all denne jernbanetransporten kunne ikke det nye Kodonj leve.

Ute i sentrum, i den sollyse våren, der den grønne vegetasjonen nå holdt på å tørke inn fordi snøsmeltinga var forbi, ville han kjenne seg godt igjen, men samtidig så mye nytt! Utenom gruveselskapets nye administrasjonsbygg, mange nye forretninger og standsmessige boliger. Og gatebelysning! Og telefontråder overalt! Kodonj hadde fått både et lite gassverk og en moderne hydroelektrisk generator, som lå djupt inne i fjellet, under sjølve borgen. Og hva var vel det: Spiret på den nye katedralen, som på en verdig måte erstatta flere av gruvebyens usle små gudshus!

Men de virkelig store forandringene ville han oppleve hvis han våga seg utafør dette relativt siviliserte sentrum. Allerede inne i bykjernen ville han kanskje noen ganger lure på om han fortsatt virkelig var i Europa, eller var, havna . . . et anna sted? . . . når han så tiggerne, nesten alltid fjellbuer som var forkrøpla etter gruveulykker, som satt eller lå på gatehjørnene og mumla på et fremmed språk, eller når han plutselig merka åssen ei hel gate kunne være fylt av mennesker i merkelige, fremmedarta klær, menn med uvante ansiktstrekk, som kasta ord til hverandre som han i forbifarten ikke forsto, ja ikke fant det minste kjent ved. Men så kunne han skotte over mot tyskernes 25-30 år gamle bydel fra gruvekonsesjonens første tid, som lå der som en liten tysk *dorf* oppe i de barbariske fjellene, disse firkanta husene med de spisse takene, og han ville se over på de nye praktbyggene som nå reiste seg i sentrum, med forlorne greske søyler, med kruseduller og forsiringer som andre steder i Europa, og han ville si til seg sjøl: Jo da, dette er likevel det gode, gamle Kodonj (sjølsagt med mye nytt) . . .

Men utafør bykjernen –

Der ville han finne et Kodonj som hadde spredd seg langt utover, i alle tre dalene, tilmed nedover langs jernbanelinja der det nå innimellom lå i hvert fall spredde husklynger og enkelte hytter helt ned til dagbruddene der kølet blei henta. Men særlig mot nord.

Der lå en enorm gruveslum, fattigere enn alt som fantes før. Dominert av usle boliger, et flertall ikke engang hus eller hytter, men telt. Blant innbyggerne: Noen familier, her og der grupper av unge kvinner, innimellom løp barn, noen gamle mennesker. Mengder av sjuke. De som hosta av tuberkulose da de kom, og de som blei smit-

ta her. Gruvenes ofre, uten armer og bein, blinde, sjokkerende forkomne hvis de ikke hadde klansfeller som tok seg av dem. Den voldsomme utbygginga var farlig, og mest for de nye, uvante arbeiderne fra fjellene.

Men framfor alt den typiske nye borgeren av Kodonj: En ung mann. Han var tradisjonelt kledd, han hadde vært kanskje ett år i byen, og han hadde bare en tåkete oppfatning av hva penger var. I denne gruveslummen ville vår observatør i regelen aldri høre fedrelandets eget språk. Undersøkte han, ville han finne at et flertall her kanskje ikke en gang *forsto* Republikkens språk. Eller i høyden kunne de snakke noen ord, og de kunne ikke mer grammatikk enn den som nytter hender og ansiktsuttrykk, og blir skapt av den nesten telepatiske menneskelige fantasien.¹²

Når noen skulle forklare hva som var skjedd i Kodonj, så var det den nye bykjernen de snakka om. Det var bykjernen Republikken og gruveselskapet regna som Kodonj, og det var den tilreisende journalister skreiv om i avisene. Men statistisk sett, når det gjaldt hva som angikk flest mennesker i Nordøstprovinsen, så var det nye Kodonj de svære, nye slumdistriktene for gruvearbeidere fra høylandet. Og mest av alt den overveldende, myldrende bosettinga oppover langs gruvene i dalen i nord.¹³

15. juni, 19....

Dette var den politiske og sosiale situasjonen den 15. juni, nøyaktig to år etter massakren i borgen. Da fikk Kodonj oppleve noe som aldri før var sett i landets historie.¹⁴

Fra tidlig om morgenen samla det seg fjellbuer i det gamle sentret i Kodonj, der dalene møttes og markedsplassen var. Mange måtte gå lange veier. De kom ut av store arbeiderkaserner, men flest kom ut av skur, hytter og telt. De fleste av dem var unge menn (som jo var den største gruppa i byen), men også mange eldre, kvinner, ganske små barn.

Her var skinnhetter, barter, fletter, de nye tonsurene som ikke hadde vært å se to år før. Bukser med spiralstriper rundt, men også et forbausende stort innslag av europeiske klær.

De danna et slags tog. Det fylte flere gater, veier og smug ved sida av hverandre. I spissen digre «fjell-gongonger»: De likna to halve, flate trommer av tre overtrukket med stramt skinn og med mange raslende strenger, skraller og klokker inni. De blei slått mot hver-

andre med en dump, skurrende, skrapende, klingende lyd. Men her var også en mengde rasleinstrumenter, lause, gamle bronseklokker, fløyter (fløytistene gikk sammen i store grupper for å forsterke lyden), her og der ei dreiefele, innimellom noen militære messinginstrumenter, særlig trompeter, som nok for det meste var kjøpt på svartebørs fra borgen. Instrumentene ga massene rytme og retning, sørge for at de holdt sammen sjøl om hus, skur og murer kom mellom og skilte dem som en knaus stikker opp og skiller vannene i ei elv.

De gikk langsomt oppover i retning borgen. Det var over fem tusen, en umåtelig mengde, flere enn det hadde vært i hele byen få år før. Noen ganger samla mengden seg til lange, hulkende rop:

– Stree – ter – MISH!

– Stree – ter – MISH!

Instrumentene slo rytmen og fulgte melodien i ropene, som overtoner kunne man høre kvinner som skreik i fistel, som måker som lokker på andre måker. For lavlandseuropeerne som blei overraska av den veldige folkemengden, var det som å høre en sang fra en sjuk drøm eller en annen verden.

I borgen var Kleberhof bevisstlaus, han hadde vært på fylla kvelden før. Vakthavende vågde ikke å vekke ham, de satte ledende ofiserer på vakt for å stoppe ham dersom han likevel skulle våkne. Nede på veien til Kodonj danna hundre soldater ei linje under kommando av en skjelvende offiser. Tilbaketrukket, på hver flanke, plasserte de to tropper med skuddklare våpen.

Offiseren så på soldatene sine, han visste at når massen nådde linja og begynte å trykke på, ville de fleste soldatene få panikk og flykte. I beste fall.

Massene velta oppover veien og fylte åssida på begge sider der det ikke var for bratt. De var ennå langt nede, ved foten av åsen, og det var her soldatene gjorde seg klare til å møte dem. Offiseren så på den syngende, spillende, ropende mengden, svært mange svarte og brune klesplagg, mange hvite bukser, det var døden eller skjebnen i ei anna form som kom.

Da skilte ei rekke seg ut foran menneskemassen som kom nedfra. Det var mange menn og en del kvinner, kledd som ledere i Struul-kult, i forskjellige plagg, noen med fantastiske halvmasker, men nesten alle med kalotter med rottehaler som hang ned foran ansiktet, over kinnene, nakken.

Kult-lederne løp, sånn at de kom noen skritt foran den svære menneskemengden. Så snudde de seg og danna en kjede. De sto med ryggen mot soldatene som sperra veien bak dem, og vendte an-

siktene mot fjellbuene som kom ned fra byen. Kult-lederne rakte armene fram med åpne håndflater mot menneskemassene – og stoppa dem. Hele det veldige toget stoppa.

Nå begynte den tynne kjeden av kult-ledere å rope og forklare til mengden, gikk tett inn på de forreste, tok tak i dem, dreide dem rundt. De dirigerte folka i fronten av toget slik at den forreste delen av menneskemassen vendte seg i rett vinkel i forhold til den tidligere marsjretninga. Mens de før hadde ansiktene i retning borgen, sto de nå med høyre skulder vendt dit, mens venstre skulder pekte nedover mot byen.

Og dirigert av ropene fra kultlederne begynte denne forreste delen av menneskemassene å bevege seg igjen, men ikke lenger oppover mot borgen, nei, mot venstre, vekk fra veien og ut på jordene ved foten av åsen. Ganske sakte gikk de foran soldatene, helt til de kom forbi kanten av den menneskemengden som sto bak dem, på vei opp fra Kodonj (men som nå sto stille). Her ute på jordene snudde andre kult-ledere denne menneskestrømmen igjen. De var fantastisk kledd, som uhyrer fra ei anna tid. De snudde den tynne elva av fjellbuer slik at de vendte ryggen mot borgen og gikk tilbake, innover til byen.

I time etter time sto soldatene der og så menneskemassen passere i revy foran seg, så åssen de som sto forrest, snudde seg eller blei snudd, gikk forbi dem, foran dem, mens de kikka over skulderen, sang, lo, ropte ord som mange av soldatene ikke forsto (men som noen av soldatene forsto), snudde ryggen til dem og gikk innover mot Kodonj, mens det laget av mennesker som hadde gått forbi dem og vendt ryggen til dem, straks blei erstatta av et anna, nytt lag av mennesker som sto bakafor. Det var bare 15-20 meter mellom den tynne rekka av kult-ledere som skilte soldatene fra menneskemassen og de svære mengdene av tusener på tusener av fjellfolk, som var kommet opp fra hele Kodonj for å se på dem, for å komme så nær borgen som det var mulig for dem å komme, se stedet der den ukjente fattigjenta blei drept og fikk fjellet til å gråte.

Det var forferdelig varmt. Svetten rant av soldatene. Menneskemassen fortsatte å gå forbi dem hele dagen. Blant soldatene blei stemninga etter hvert mer avslappa, de sto ikke så anspent lenger, prata lavt, vitsa forsiktig med hverandre. En mumla han hadde sett det samme ansiktet to ganger, han banna over disse jævla fjellfolka som gikk i ring, aldri ville bli ferdige.

Men det var ikke sant. De som hadde paradert forbi soldatene, gikk, løp eller dansa raskt nedover mot byen igjen, der de fylte hele

området i det sentrale Kodonj med sang, musikk, rop og dans til langt ut over kvelden.

Da det blei mørkt, hadde det hele løst seg opp.

Noter

1. *The World's Leading Producer of Royal Sands*. Transatlantic Mining Company, N.Y. 1915.
2. Republikkens offisielle jernbanehistorie, et stort verk som blei påbegynt 1936, men aldri fullført, har et interessant kapittel om de enorme tekniske problemene.
3. Kilder av uvurderlig betydning for denne perioden er det republikanske politidepartementets arkiver. En god skildring av atmosfæren finnes dessuten i Layila Strotniks erindringer (manuskript, i familiens eie). Hun var yngre søster av fagforeningspioneren Beretes Strotnik.
4. Se f.eks Republikkens Industristatistikk, 1896 – 1914. Utgitt av Regjerings Statistiske Kontor, 1920.
5. Roy Zerenko: *A Forgotten Episode in the History of European Catholicism*. Artikkel, *Journal of Comparative Theology*, 1961.
6. Tolled Leffer: *Bezernag atKoldol*. Tomu 3. (1877 sider) Utgitt av det liberale historiske selskap, 1948–56.
7. Leffer, tom 1, sidene 364–383.
8. Gruveselskapets arkiver, Kodonj.
9. Leffer, tom 1, s. 425.
10. Stemningene og mange viktige enkeltopplysninger fra Wilhelm Julius Zerenkos dagbok. W.J. Zerenko arbeidet som ingeniør i gruvene fra 1898, og fikk seinere en viktig administrativ jobb i ledelsen. Hans etterlatte papirer inneholder et vell av informasjon om Kodonj i tida før 1925.
11. Se f.eks. reportasjeartiklene «Kodonj: Vårt fedrelands nye juvel», i hovedstadsavisa Republikkens Basun, mai 1912.
12. Fabrikkinspeksjonens foreløpige rapport til parlamentet, september 1912.
13. For å sammenlikne ekspansjonen i Kodonj med utviklinga av en by i et mer moderne europeisk land, se f.eks. Juan Caramba Brazileño: *La Bahia de los Tigres*, sidene 225–31. (stensil, Ciudad Domingo, 1979)
14. En levende, men kanskje noe romantisert skildring finnes i en artikkel av Jules Guesede, eier av flere skjenkesteder i Kodonj før verdenskrigen: «Rakontro el la plej stranĝa urbo de la mondo, skribita de la estro de la Eta Blanka Rano» i tidsskriftet *Verda Steleto*, Lyon 1914. Mer nøkternt er den samme historia fortalt i Zerenkos dagbok.

IX

(1)

Midtvinters. Tørt, klart, under 0°. Lavlandsboerne i Kodonj syntes det var beinkaldt.

Inne i en av den nye jernbanestasjonens store lagerhaller lyste ei enslig pære som hang fra en ledning under taket. Et slags langbord var rigga til av en lem som lå over to bukker. Klokka 8.00 kveld. Det var stupmørkt ute.

Sirkelen i byen var ikke til å kjenne igjen. De var 15 rundt langbordet. Men hver av disse 15 representerte ei gruppe av arbeidere. De fleste av dem kom fra gruvene, medregna Ferenc, som holdt klubba.

Organisasjonen hadde vokst de siste to åra i takt med gruvene. De fleste som satt i jernbanehallen denne natta, hadde mange års erfaring fra gruver, anlegg eller havner ellers i landet. De så sånn ut også. Jakke, bukse, arbeidsbluse etter mønster av de europeiske storbyene. Ingen hadde skinnhette eller spiraler rundt buksebeina. Fillete arbeidsklær, for å ha et påskudd (arbeid) dersom noen spurte dem på vei inn eller ut av jernbaneområdet. Her i hallen spilte det ingen rolle. Den betrodde vakta var sirkelens mann.

Det var andre tider. Bedre tider, uten tvil. Men ikke alle syntes det var like lett å tilpasse seg.

(2)

Legalitet! fnyste Dr. Raoul.

– Hele dagen snubler fem idioter i sivil i hælene på meg. Hver gang jeg stopper, ramler de over hverandre i en haug! De tramper som om de fortsatt hadde på seg støvlene med nagler under. De har hakk i håret i nakken alle sammen, etter uniformslua.

Når jeg kommer ut av redaksjonen, står en og prøver å stoppe ei pipe, men han har bare øyne for døra, og når jeg viser meg, blir han så opphissa at han mister tobakken på bakken. En annen står i timevis og later som om han pisser i en krok. *Det* vekker virkelig oppsikt! En snill ullhandler i gata syntes synd på fyren, han satte i gang inn-

samling for å få ham til doktor. Kremmeren kom opp til meg med fem thaler og ba meg ta stakkaren under behandling! En tredje står og later som om han leser avisa, men han holder den opp ned. En fjerde går fram og tilbake og leser dørskiltene på alle hus i gata, om og om igjen. Jeg gikk ut og spurte om han lette etter noen. Han holdt på å dåne. «Hæ?» sa han. Fem minutter etterpå var han i gang igjen. Og den femte – *æsj*.

I ni uker nå hadde Dr. Raoul redigert ei legal avis. Det var en ny og helt ukjent opplevelse. Avisen het «ARBEIDERSTANDEN ER STØRST», det er både ordspill og rim på landets språk. Den gikk i 1200 eksemplarer og kom ut to ganger i uka. Avisen var den første, største og lenge eneste i Kodonj. Men i de siste tre ukene hadde republikanerne fått ut ei lita ukeavis, «REPUBLIKANEREN».

Vel en tredjedel av opplaget ble kjøpt av folk i direksjonen i gruveselskapet, politifolk, militære spioner, fiffen i Kodonj som ville holde seg orientert om når revolusjonen kom, og politicoer fra de forskjellige avdelingene av de nasjonale partiene, (som riktignok var unnfanga i Kodonj, men ikke født ennå) som ville ha nyheter og ideer.

I Sør, og særlig i hovedstaden, raste de politiske intrigene i Den Nasjonale Frelses Nye Republikk. Protector var skutt, valg var varslet til høsten. Frelserpartiet av 1892, som kontrollerte den gamle nasjonalforsamlingen og hadde regjeringsmakta, ble riktignok nå ansett av de kondisjonerte og de utenlandske selskapene for å være ei moderat, forsiktig og ansvarlig politisk kraft. Både opphevinga av sensuren og utvidinga av stemmeretten skjedde mot Frelserpartiets egentlige ønsker. Men slik de politiske konjunkturer utvikla seg, var ikke de lenger til fordel for Frelserpartiet. Stadig flere organisasjoner og politikere krevde mer vidtgående reformer. Regjeringa hadde vist seg å være meget svak.

I Kodonj kom man etter. Tilmed pir^2 kom fram i lyset. Men typisk nok skjedde det med ei avis som erklærte seg som partiløs. Ikke at det lurte noen. Tynn – 4 eller noen ganger 2 sider, ett enkelt ark, forsida dominert av lange, tette artikler prega av Dr. Raouls rasende penn, ellers opphissende og skremmende nyheter fra resten av landet (nå, det var sjølsagt avhengig av hvem som leste) og alltid mange små notiser fra gruvene. Men hvem sto bak? «Ingen», det var den «uavhengige republikaneren» Dr. Raoul Kzmertzky's personlige meningsorgan. Raoul var uredd. Men han var djupt kynisk og skeptisk til alt legalt politisk liv i landet, etter mange års erfaring. Derfor ville han være forsiktig, og var mot at sirkelen skulle gå for fort fram i den nye politiske situasjonen.

(3)

Første punkt var valget.

Læreren Lev Strobkin hadde ordet:

– Vi må ta en avgjørelse snart, sa han. – Innenriksdepartementet har laget forskrifter som sier at partiene blir nødt til å anmelde seg lokalt i hver provins for å få stille til valg. Brødrene i Sør har alt gjort det. Som vi veit, er det to tidligere medlemmer av frelserne i den nåværende nasjonalforsamlinga som har erklært offentlig at de går over til arbeiderne. Skal vi ha håp om å holde på dem og kanskje også få flere parlamentsmedlemmer til å slå følge, er det viktig at vi viser styrke i landets politiske liv. Det er vår plikt mot våre Brødre i Sør å raskt fatte en beslutning om at vi registrerer ei partiliste til valget. Vi svikter hvis vi ikke er villige til å handle i samsvar med de nye kjensgjerningene.

Dr. Raoul Kzmertzky tok ordet:

– Saka er ikke forberedt. Jeg foreslår at den overlates til en kommisjon av meg, Ferenc og Strobkin.

Dr. Raoul var ikke trøtt, enda han hadde vært på beina siden tidlig om morgenen, i avisa nesten hele dagen, og i tillegg tatt seg tid til å ta imot noen pasienter. I disse dagene var det som om han var et uttømmelig oppkomme av energi og handlekraft. Men han var sur. I grunnen var han enig med læreren: Det var nødvendig å forberede valget. Samtidig så han for seg læreren som parlamentskandidat. Han forestilte seg Strobkin oppblåst og viktig, full av tom retorikk blant de andre floskeljesusene nede i parlamentet i hovedstaden. Han mistenkte læreren for å bli drivi av store drømmer om egen karriere. En forkledd liberaler, tenkte Dr. Raoul surt.

Han pressa leppene sammen for å markere at han syntes saka var behandla ferdig.

– Støttes, sa den rolige møtelederen Ferenc.

– Enighet? Godt. Vi tar neste sak.

(4)

Ferenc sa: – Broder Polev?

Gruvearbeideren Polev jobba i «Kongesmaragden».

Han hadde brei, lav panne og flat nese med utstående nesebor. Munnen var vid, leppene store, tennene sprika i alle retninger. Han

var en kraftig mann med enormt kjeveparti, gorilla-aktige skuldrer, digre armer og hender. Han var rolig som en stein.

En gang hadde han sitti i fengsel i to år. Han sa ikke et eneste ord til noen, de slapp ham ut fordi de trudde han var gal. Ei uke etter var han i fullt arbeid for pir² igjen.

Polev begynte, langsomt, tungt.

– Arbeidere i gruva «Kongesmaragden» har satt i gang ei innsamling for å få reist en statue av martyren Laoureaola.

– Statuen skal være av gråstein som er typisk for fjellene i Nordøst. Den skal gråte. Laoureaola skal ha naken overkropp og fire bryster. I venstre hånd skal hun bære en stav. I høyre et lite kjøkkenredskap. Fortrinnsvis en gaffel.

– Hun skal stå på en mann i uniform, som ligger på bakken. Han skal ha brystkassa rivi opp. Den ene foten hennes skal være som en kamels. Den skal trå gjennom hjertet til mannen hun står på.

– Statuen skal reises på markedsplassen i Kodonj 15. juni neste år.

Polev stoppa litt. Den rolige Ferenc så opp.

– Javel, Broder Polev. Ditt forslag?

Den store gruvearbeideren fortsatte.

– Forslag.

Arbeiderpartiet støtter taktisk kultistenes aksjon for en statue over martyren mot militaristisk undertrykkelse. Tar opp saka blant bevisste arbeidere, arbeidere fra lavlandet, inklusive troende katolske arbeidere, og forklarer dem sitt standpunkt som en politisk aksjon og et uttrykk for klassesolidaritet.

«ARBEIDERSTANDEN ER STØRST» tar inn innsamlingslister for statuen førstkommende uke.

– Begjærer å tale!

– Vær så god, Broder Kzmertzky.

– Dette her! sa Raoul og vendte seg mot Polev – er hestepiss av sureste og mest stinkende slag, Broder Polev!

Alle her (han kasta et surt blick over på læreren) veit at jeg har den aller største respekt for vår solide klassekjemper, Broder Polev. Til denne dag har jeg sett på ham som en ikke bare oppofrende og modig, men også prinsippfast *marxistisk* arbeider. Men dette forslaget – han trakk pusten før han fortsatte – tvinger meg likevel til å uttale meg uten falsk mildhet eller søtladenhet. («Det er heller aldri noe problem, kjære Raoul», tenkte Ferenc.)

– Våre klassebrødre fra fjellet, Broder Polev, er i dag ennå en tilbakestående, primitiv *mobb*, og ingen *klasse for seg*. Leser de avisa til arbeiderklassen her i byen?

En mumler: – De kan ikke lese.

– Nei nettopp! De kan ikke lese. De lever uberørt av det moderne samfunnets kultur, i en snever verden, uten visjon heva over sin hjemlige dals snevre horisont, bastet og bundet av middelaldersk overtro.

Sjøsagt er de beundringsverdige mennesker. De er arbeidsomme og flittige mennesker. De er modige mennesker. Folk som oss, Broder Polev, som veit hva fengsler og forfølgelser er (igjen et surt blikk over på læreren) veit sjøsagt å verdsette det grenselause, sinnssvake personlige mot som er så vanlig blant dem.

Av disse menneskene kan det bli ei mektig kraft. Hadde vi hatt dem på barrikadene, vi som var med i 1892, så skulle ingenting ha stått mot oss! Disse menneskene *kan* og *skal* heves opp på nivået til den avanserte delen av arbeiderklassen i landet vårt!

Men hva vil Broder Polev? Han foreslår at representantene for denne høyt utviklete delen av arbeiderklassen slett ikke skal oppdra dem, skal unnlate å oppdra dem, men isteden tvert imot bøye seg for deres tilbakeståenhet. Ja mer enn det: Vi skal aktivt delta i arbeidet for å holde dem *nede* i den avskyelige åndelige trelldommen under Struul-kulten! Blodhevn! Lojalitet mot patriarker som selger kvinner og fattige! Ofring av melk, ost, menstruasjonsblod! USJ!

Brødre: Har ikke vi i årevis kjempet mot at arbeiderne går til messe under mottoet om at religion er opium for folket?

(søkende blikk ut over forsamlinga:)

Jeg kan fortelle dere at den første kretsen jeg var med i, da jeg var en ung gutt, på Keiserdømmets tid, blei sprengt på grunn av en naiv religiøs håndverkets betroelser i skriftestolen. Og er ikke de svarte prestene her i Kodonj fortsatt fagbevegelsens steileste motstandere?

Du, Broder Polev, går ikke til messe. (Hånlig:) Skal du nå begynne å ofre melk og ost til en stein med rottehaler?

Ferenc:

– Ditt forslag, Broder Kzmertzky?

– Foreslår:

At tilslutning til innsamlinga avvises.

At avisa går ut med en serie artikler mot religion i sin alminnelighet og Struul-kult i sin særdeleshet.

Ferenc:

– Andre? Vær så god, snakk åpent ut, Broder Strubbul.

Den lyshåra unge innvandreren sørfra var blitt en mann på de siste to åra, kraftigere, sikrere på seg sjøl, men fortsatt beskjeden i sirkelen der det var mange eldre og mer erfarne kamerater.

Han tok ordet og begynte å snakke med kraftig, klar, vakker stemme. Han var et strålende syn: Vilt, bølgende hår, høy, klar panne, øynene lyste. Den bestemte nesa og faste munnen vitnet om karakter, hakepartiet var viljesterkt, skuldre, armer og hender velproportionerte og kraftige. Mens han snakka, fløy hendene hans vakker og harmonisk, i et øyeblikk som om han fanga sommerfugler i lufta, så som om han dirigerte et orkester eller kanskje anviste veien framover til strålende, men fjerne bestemmelsessteder.

– Vi i gruva «Kalkunen» er bare et lite mindretall av arbeiderne, begynte Yril Strubbul.

De fleste der er fjellbuer. Livet deres er fullstendig dominert av Stretermish-kulten. Våre brødre i gruva prøver å lære språket deres – vi forstår litt av samtalene deres og kan sjøl snakke med dem. Vi har lært om skikkene deres. Vi respekterer høytidene deres. Vi har smakt på maten deres. Det er sant som Doktor Raoul sier, at de er ganske primitive.

(Raoul Kzmertzky nikka strengt)

Mange av dem trur fortsatt at det er keiserdømme i landet – de trur det var en keiser som blei styrta i hovedstaden i slutten av juni.

(Var det ikke det? mumla en stemme)

De tolka det som skjedde slik: Keiser Protector hadde krenka landets ånder eller guder som bor i fjellene i Nordøst. At han falt, er et tegn på at disse gudene styrker seg. Protector kom i veien for de nye tidene, som velter fram som ei fjellelv under snøsmeltinga.

Denne talemåten bruker de gang på gang, om de mest ulike saker. De nye tidene velter fram, som ei fjellelv under snøsmeltinga.

For å si det rett ut: Min mening er at kulten i hovedsak har fungert positivt i gruva «Kalkunen». Fordi:

Den har sveisa fjellbuene sammen på tvers av familie og klansskiller i en felles organisasjon. Og den har gitt dem en filosofi som kan forklare i himmelen den uforståelige situasjonen de har havna i på jorda, i gruvene i Kodonj.

Husk at disse menneskene forstår ingenting av verdensmarkedet, av føydalismen, av kapitalismens gjennombrudd osv. Kodonj er som et mirakel for dem. De fleste hadde aldri sett en maskin før, ja, for tre år sia hadde de aldri hørt om at noe sånt fantes. Maskiner er

rein magi for dem. Nå er de her i byen og jobber ved sida av maskiner hver dag. De kommer fra små samfunn i fjellene der det i høyden finnes noen få hundre mennesker, der alle kjenner alle, der alt har sin faste plass. De er blitt kasta hit inn i Kodonj, og mange av dem ante ikke at det fantes så mange mennesker i hele verden.

For dem er dette et helvete av slit og fare, død og kulturell ydmykelse, men det er også mer mat, mer klær, mer penger enn de noen gang kunne drømme om.

De har ingen som helst forståelse av hvorfor dette har skjedd. Hvorfor sulta og sleit de det ene året oppe på fjelltopper og i avdaler når de det neste året var her? Kulten gir dem et redskap til å forstå verden med. Den er som briller som forvandler alt det uforståelige slik at det fortoner seg kjent, ja blir en kilde til stolthet og sjøltillit.

De sier det er vårflommen til Stretermish. Det er fjellenes renesanse! Det er også en kult som setter dem i sterk motsetning til bursjoasiet her og i hovedstaden.

Dr. Raoul brøyt inn: – Den setter dem i motsetning til den klassebevisste arbeiderbevegelsen! Men til bursjoasiet? Til prestene, ja, selvfølgelig! Men hva gjør gruveledelsen? Støtter den ikke kultistene?

– Broder Kzmertzky, vent på tur, sa Ferenc. – Var du ferdig, Broder Strubbul?

– Jeg vil si til Broder Raoul at det stemmer at i vår gruve hadde vi ingen respons på løpesedlene i vår. På den andre sida er forholdet mellom våre Brødre i gruva og absolutt alle fjellbuer meget godt. Vi har hatt noen vellykte aksjoner der. De godtar oss, kommer til oss med problemer og ser på oss som ledere.

Det er riktig at gruveledelsen har tatt tiltak for å beskytte kultistene. Men vi må spørre oss: hvorfor gjør den det? Etter min mening var det dette Marx og Engels viste til da de forklarte at borgerskapet i visse situasjoner setter arbeiderklassen i bevegelse for å vinne støtte for sine egne mål. Men dette fører til at arbeiderklassen organiserer seg, får egne erfaringer, og etter hvert begynner å kjempe for sine klasseinteresser.

Jeg mener vi Brødre i gruva «Kalkunen» har handla helt i samsvar med den taktikken Marx og Engelsk antyda. Her er gammel ideologi fra fjellsamfunna og religiøse kult-ledere som samler disse uerfarne arbeiderne og setter dem i bevegelse. Gruveselskapet godtar det, for det første fordi det er nødt, for det andre fordi det tror det kan trekke fordel av kulten. Men hva må vi gjøre? Vi må framfor alt ikke avskjære oss fra det som skjer! Vi må inn i det, hjelpe det, ta

ledelsen over disse arbeiderne etter hvert. Men da må vi framfor alt ikke avskjære oss nå!

Ferenc:

– Din konklusjon, Broder?

– Jeg mener vi bør avvise Broder Raouls forslag. Jeg støtter Broder Dusko Polev.

Ferenc:

– Ber du om ordet, Broder Kzmertzky?

– *Ja!*

Ingenting er bedre enn at våre unge, intelligente arbeiderkamerater setter seg ned og leser filosofi, (sa Dr. Raoul kort).

– Broder Yril Strubbul er en ung Broder som har gjennomgått en rivende utvikling. Han har lest Marx og Engels. Det er det flere her som burde ha gjort.

(surt blick på skrå over mot læreren.)

Han har også vært av de flittigste lånerne på Kodonjs nye republikanske bibliotek. Der har han lest all slags litteratur, inklusive av det mest romantiske slags, med den glupende appetitt som er typisk for den intellektuelt interesserte ungdommen.

Men jeg må spørre: I hvilken grad har vår unge Broder klart å fordøye alt det han har lest, både av marxisme og av våre egne, mindre lødige nasjonalromantiske helteepos?

Jeg tør minne om at vi befinner oss i *virkeligheten* her! Denne virkeligheten veit jeg en god del om, ut fra mange års dyrekjøpt *erfaring!*

Aksjonen i borgen var mislykka! Javisst var den heltemodig. Javisst var den et opprør, en desperat oppstand av de mest undertrykte. Men de led nederlag og blei slakta på grunn av sin egen primitivitet og dumhet!

Ei sak er å støtte en slik aksjon mens den er i gang. Ja, vi må alltid støtte en slik aksjon av full kraft mens den er i gang. Dere veit også at ingen gjorde noe for opprørerne, andre enn vi!

(Dr. Raoul kunne sagt «jeg» med full rett. Men han søkte aldri noen gang personlig ære.)

Men den gikk under, fordi den var håplaus, leda av blind, religiøs fanatisme!

Er ikke det sannheten? Nå, Brødre, kan vi ta på oss ansvaret for å *oppfordre* til slikt? (Vendt mot Strubbul og Polev, med armene utstrakt mot dem:) Tenk på hva dere kan sette i gang, Brødre!

Ferenc:

– Flere som begjærer ordet?

Vær så god, Broder Stretnep.

Stretnep satt i jakke, bukse og med knytta halstørkle, mer velkledd enn de andre der utenom Doktoren og læreren. Han så ut som en som kunne være henta rett fra fortauet i sentrum av hovedstaden. Ikke en fra sosieteten, men en velstående arbeidsmann f.eks., kanskje en faglært håndverker med eget verksted, sparepenger i banken, tilmed andre i arbeid hos seg. Ingenting røpa hans opprinnelse i fjellene, kanskje utenom det blanke, blåsvarte, glatte håret og noe i ansiktstrekkene. Som de fleste fjellbuer hadde han fra fødselen av ikke noe etternavn og brukte også bare ett navn til daglig. Men når han undertegna offisielle dokumenter, hadde han i mange år signert med «Pitar Stretnep».

Kusken snakka langsomt og med pauser. Men han snakka nasjonalspråket med fullkommen uttale, grammatikalsk korrekt og med rikt ordforråd. Ingen kunne høre det ikke var morsmålet hans.

– Broder Raoul, begynte han.

Ingen veit bedre enn jeg at vi kan takke din ledelse for alt vi har fått til her i byen. Mange av brødrene blei med andre steder i landet. Men jeg er rekruttert i Kodonj, av deg. Jeg veit åssen det var her før du kom.

Ja, det er andre her som har ofra seg, som har gått i fengsel, som har mista jobb og blitt sjuke på grunn av forfølgelse. Men uten din ledelse hadde det ikke blitt til noe. Du var den som holdt oss samla og førte oss vidare i alle de vanskelige åra da vi var bare en liten håndfull som måtte jobbe i djup hemmelighet. Jeg var med i denne tida, så jeg veit det.

Jeg er klar over hva jeg sjøl har å takke deg for. Da du fikk tak i meg, var jeg som et lite barn i politikken. En vognkusk i europeiske klær, men med en hjerne som de grønnskollingene av noen gruvearbeidere fra fjellene som vi nå snakker om. Du, den berømte legen, brydde deg om denne fjellbuen, snakka med ham, lånte ham bøker, lærte ham din kultur. Den gangen forsto jeg ikke hvorfor, det var utrolig. Nå forstår jeg det, og jeg vil alltid være takknemlig.

Stretnep stoppa, pusta inn, fortsatte:

– Broder Raoul, er det en mann her jeg stoler på, så er det deg. Jeg stoler på at du alltid og av all kraft vil gjøre det du mener er best for arbeiderklassen. Du går i fine klær, i byen er det noen som trur du er en snobb. Du er skarp og arrogant. Jeg veit du kunne vært rik. Men det er alltid arbeiderklassen du tenker på. Du er modig og dyktig. Under opprøret i borgen var det du som sto fast på at vi måtte

gjøre noe, sjøl da alle andre mente det var umulig. Du fant en vei inn der det så håplaut ut. Du tok hensynslause risikoer med deg sjøl og oss. Du plasserte oss i åsen for å sprengre bomber om natta. Du laga planen for å få dem ut bakporten. Sjøl tok du den aller største risikoen ved å gå inn i borgen for å varsle opprørerne om planen. Det er ikke din skyld at det ikke gikk. Og dette er bare en av de store tingene du har gjort her i byen.

Stretnep stoppa, pusta igjen, fortsatte.

– Broder Raoul, det er du som har lært meg å tenke som et moderne menneske. Men fordi jeg har lært å tenke, må jeg nå bruke denne evnen til å trekke mine egne slutninger. Alle her veit at i alle saker har jeg vært din fasteste støtte. Men nå tvinger min egen moderne fornuft – den som du har vært med på å gi meg – den tvinger meg til å si at du tar feil.

Broder Raoul, du forstår ikke fjellbuene.

Du er fra lavlandet, og du kjenner lavlandet. Du forstår både arbeiderne der og borgerskapet der. Her, i Kodonj, har du vært en mester i å forstå dem som har makta. Du gjennomskuer dem, du veit det når de pønser på noe dævelskap, ofte før de veit det sjøl. Du er en trollmann når det gjelder å få et tak på dem og finne sprekker mellom dem du kan utnytte, der ingen andre ser noen slik mulighet.

Du forstår utmerket alle de andre delene av befolkninga i Kodonj som stammer fra lavlandet. Du forstår småborgerne i statsapparatet og funksjonærene i gruveselskapet. Du kjenner ut og inn offiserene som kommer til deg for behandling. Tilmed deler av presteskaper har du klart å gjøre avhengig av deg. Og du forstår arbeiderne. Du er en mester i å finne kimene til en liten bevegelse, der det for oss andre kan se helt dødt ut. Du klarer å holde en sånn liten bevegelse i live, verne om den som man må verne om en liten flamme en dag det blåser, til den kan vokse seg stor og kraftig og stå imot all slags vær og vind. Du er en mester i konspirasjon, som arbeiderklassen må nytte når den er underlegen og uerfaren, og herskernes makt stabil og sterk. Du er en mesterlig arkitekt når det gjelder å bygge fagforeninger i hemmelighet, med spede ressurser og utilstrekkelige materialer, under vanskelige forhold.

Du er en dyktig politisk leder for de mest bevisste arbeiderne. De som tenker, de som er opprørske, de som ser utover og vil mestre den moderne kulturen. Slik som fjellbuen, kusken Strubbul er – nå.

Men, Broder Raoul, du forstår ikke *fjellbuene*. Etter snart ti år her, forstår du mindre av dem enn Broder Polev, som bare har vært her ett og et halvt år.

Ta nå bare én ting. Du fortsetter å snakke om Struul-kult.

Men det fins ikke Struul-kult i Kodonj lenger, Broder Raoul!

Jeg har vokst opp med Elvene, jeg veit godt hva Struul-kult er. Det er en gud i hver stein: stammeguder og Fjellelver, én for hvert bygdefjell og hver dal. Lubolt og Tamish, Gojdamish og Fougouvar og alt det derre tullet. Men aldri den samme fra en dal til den neste, Broder Raoul. Det er et kaos, et mylder!

Det som er her, det er noe helt nytt som jeg aldri har opplevd før. Det er ikke Struul-kult. *Det er Stretermish-kult!*

Fjellbuene som er rykka opp med rot hjemmefra, dyrker ikke lenger Alven fra sin hjemlige dal eller knaus, slik som de gjorde i alle år før. Nå dyrker de fosseguden eller fossekongen Stretermish, uansett om de aldri har ofra til ham før i sitt liv. Det er en ny myte blant dem: Stretermish og fossene hans har skapt hele fjell-landet i Nord-øst!

Uansett hva de gjorde før – nå dyrker de Stretermish, alle sammen. Ta Lubolt. Ettersom mange i juvelgruvene kom fra sentral-høylandet, så har det alltid vært mange her som dyrka Lubolt. De første Struul-kultistene som kunne leve av religionen i Kodonj (slik som de katolske prestene lever av den), de dyrka Lubolt. Men hva gjør de nå? Sjølsagt er det folk som ofrer litt til Lubolt i ny og ne, og til Gojdamish, og kvinner som går med amulettere vigd til Gajdona. Men alt dette kommer i annen rekke. I første rekke er det Stretermish og bare Stretermish. Ham har de felles alle sammen.

Det fins ingen mektige opptog 15. juni i Struul-kulten, Broder Raoul! Fjellene har ikke hatt byer der folk kunne gå i opptog. Det som skjer her inne nå, det er noe helt nytt. Noe som arbeiderne i denne byen har skapt.

Broder Raoul: Du ville hjelpe Laoureola og hennes opprørere til å slippe ut av borgen. Du trur de led nederlag, og at likene deres ligger i ei massegrav der inne. Men nå må du forstå at hun led ikke nederlag. *Og hun har slippi ut!*

Nei, ikke se så forskrekka på meg, Broder Raoul. Jeg er ikke blitt religiøs. Jeg trur ikke på katolikkenes himmel. Jeg veit like godt som du at Laoureola er død. Jeg faller ikke tilbake i min barndoms overtru. Jeg trur ikke på spøkelser i søle og magisk vann. Men jeg forstår svært godt dem som gjør det, nettopp fordi dette er min bakgrunn, også.

Og *ideen* om Laoureola, den har slippi ut av borgen. Hun er midt i denne byen, og hun lever, Raoul, akkurat som *ideen* om Marx lever i meg og deg. Jeg veit godt at *ideene* til Marx er vitenskapelige, mens kulten av Stretermish er overtru. Men de mange tusen fjellbu-

ene i denne byen kan ikke forstå det. Men Laourea og Stretermish, det forstår de.

Den unge mannen har rett, Broder Raoul. Hør på det han sier og tenk over det. Du har fortsatt mye å lære bort til sånne som ham og meg. Men du må lære sjøl også.

Ferenc:

– Flere som vil ha ordet?

Broder Strobkin, vær så god.

(7)

– Jeg støtter bestemt Broder Kzmertzky! sa læreren.

– Broder Stretnep er i denne saka dessverre revet med av stemninger i byen som er preget av hans barndoms tilbakeståenhet. Jeg vet åssen slikt sitter i, jeg er så uheldig at jeg har fått noen av disse barna i skolen.

Broder Strubbuls Marx-sitat fra «Det Kommunistiske Manifest» er ikke eksakt. Forresten gjelder det en helt annen situasjon. For øvrig går Broder Strubbul hele tida utenom kjernepunktet: Er han for eller mot Marx's tese om at religion er opium for folket? Ja eller nei?

Vi må tenke på at det er valg snart. Blant fjellbuene står radikale ideer svakt. Vi kan ikke vente at de kommer til å stemme på oss, et flertall av dem kommer vel neppe til å stemme i det hele tatt.

Våre velgere er de opplyste elementene blant arbeiderne fra lavlandet og de radikale intellektuelle.

(Hans fem venner blant lærerne og noen gruveingeniører? tenkte Ferenc.)

Disse kretsene er dels påvirka av katolsk tradisjon og tenkning, dels er de under innflytelse av prestene, som allerede er fiendtlige nok mot oss fra før. Skal vi nå, i denne overmåte viktige situasjon rett foran valget pådra oss kritikk og misnøye i vide kretser fordi vi støtter middelaldersk overtru?

Denne ideen er absurd. Den er ekstremt skadelig. Den kan bare gi det katolske prestskapet et nytt påskudd til angrep på oss, ja den gir dem i virkeligheten rett i sine angrep på oss. Det er ingenting annet enn et forslag om å gi hjelp til det katolske prestskapet mot vår valgkamp.

Ja eller nei til opium til arbeiderne i Kodonj, det er spørsmålet! Det må være enkelt. Jeg støtter fullt ut vår erfarne Broder Raoul Kzmertzky i denne saka. La oss nå få det avgjort!

- Godt! sa Ferenc.
- Flere som begjærer ordet?

Stillhet.

Ferenc:

- Broder Raoul Kzmertzky, begjærer du ordet?

Doktor Raoul så forvirra på ham, åpna munnen for å si noe, men tenkte seg om, lukka den igjen, rista på huet.

For en gangs skyld visste han virkelig ikke hva han skulle si.

Hans mest trofaste støtte i sirkelen i alle åra i Kodonj hadde overraskende vendt seg mot ham. Den eneste støtten han hadde fått, var fra den han var mest uenig med og følte minst tillit til.

Avstemningen viste 9 mot 6 for å støtte innsamlinga til kultistenes statue over Laoureola. Ferenc, som ikke hadde sagt noe, stemte med flertallet.

(8)

Dr. Raoul Kzmertzky var framfor alt disiplinert organisasjonsmann.

Han skreiv derfor en stor artikkel for «ARBEIDERSTANDEN ER STØRST», der han forklarte hvorfor han, personlig og på vegne av sin personlige avis, gikk inn for å anbefale kultistenes innsamling til en statue over martyren Laoureola. Han skar tenner så det lød som om et stort eiketre blei brekt langsomt i filler. Men han skreiv den.

Artikkelen er god: Blant de aller beste han skreiv i åra i Kodonj. Den er full av raseri, sarkasmer og ironi. Han skreiv med en penn dyppa i salpetersyre. Det hjalp sikkert at forfatteren sjøl var bittert uenig i nesten alle hovedkonklusjoner.

Dette dreiv Dr. Raoul til uante høyder. Han gikk grundig inn på symbolikken i kultistenes forslag til statue (som han sjøl mente var både latterlig og absurd), forklarte den for lavlandsboere og slo fast at den som ikke så skjønneten, patosen og det djupe opprørske innholdet i denne symbolikken, var en kretiner, en snever idiot og en fiende av både arbeiderklassen i hele verden og alt det beste i tradisjonene fra Revolusjonen i 1892.

Han minna om (uten å nevne navn) at den ansvarlige for massakren for to og et halvt år sia fortsatt var i Kodonj. Her kunne Dr. Raoul virkelig slippe seg laus, for dette var den eneste delen av artikkelen der han slapp å skrive mot sin overbevisning. Han spurte retorisk om når Republikkens regjering skulle sørge for at den som hadde blod på sine hender, blei stilt for retten og behandla slik joko-

binerne i Frankrike behandla sitt aristokrati. På dette punktet blei artikkelen så skarp at byens myndigheter faktisk vurderte å beslaglegge avisa, til tross for at sensuren var oppheva. Dette var en provokasjon som kunne utløse represalier fra Garnisonskommandanten! Men ved nærmere ettertanke fant de ut at nummeret var spredd i så stort omfang allerede at det ville bare gjøre skandalen verre, så de lot det gå.

Han hånte det katolske presteskapet, ateister fra lavlandet og andre som under påskudd av kamp mot hedenskap og overtru kunne tenke seg å gå mot en så sjølsagt riktig aksjon som innsamlinga. Han minte katolikkene om at det var deres egne som fikk Jeanne d'Arc brent som heks.

Han spurte retorisk om det ikke var ny heksebrenning de egentlig var ute etter, de som ikke ville være med på å gi en skjerv for å (symbolsk) gjøre godt igjen det ofrene for militarismens massakrer hadde lidt? På dette punktet leda han tankerekka videre til spørsmålet om restaurasjon (som var ekstremt upopulært igjen, etter at det hadde vært på moten bare få år før) og fikk det nokså klart fram at dette i virkeligheten dreide seg om en kamp mot Keiserdømmets agenter.

Han gikk nå over til å betrakte statuen fra arbeiderbevegelsens standpunkt. Han pekte på at fagforeningene hadde ei svær oppgave, nå da de var blitt legale, i å organisere de nye innvandrerne til gruve i Kodonj. Hvilken bedre sak kunne de samle seg rundt for å trekke inn nye rekrutter, enn denne statuen til Laoureola? At gruveselskapet var tvingi til å ta tiltak mot den reaksjonære diskrimineringa av fjellfolkens kultur og vaner (han fikk seg ikke til å skrive «kult»), var et bevis på den store krafta og den gryende klassebevisstheten som fantes i disse nye arbeiderne. Nå burde lavlandets arbeidere i Kodonj kjenne sin besøkelsestid, katolikker, protestanter og fritenkere, og i rein egeninteresse gi penger til statuen.

Til slutt understreka han at ingen var mer kjent i Kodonj for sin fritenkerneske holdning enn han. Men i denne viktige saka ville han spesielt understreke åssen han reint personlig så statuen som et bidrag til forskjønnelse og kulturell berikelse av Kodonj, denne nybyggerbyen som var så fattig på tradisjoner og et virkelig intellektuelt liv.

De siste orda i artikkelen var slik:

«Fedrelandet trenger en renessanse. Denne renessansen for demokratiet, for Republikken, kan bare komme fra de arbeidende klasser. Statuen over Laoureola, martyren, er et symbol på det. Den symboliserer den oppgående sola, rød som blodet, som fargen til ar-

beiderklassens fane. Det er de nye tidene som velter fram, som ei fjellelv under snøsmeltinga!»

Dette var Dr. Raouls private, satiriske spark til flertallet i sirkelen som hadde vedtatt han skulle lage artikkelen. Men etter hans oppfatning trygt innafor vedtakets ramme.

– Ingen skal si om meg at jeg ikke oppfyller vedtak, sa Dr. Raoul rasende, og gikk for å få artikkelen satt.

Den blei en sensasjon. Nummeret gikk i to opplag. Alle som ikke normalt leste avisa, måtte ha sitt eksemplar, ganske enkelt for å se med sine egne øyne om det ryktene sa, var sant.

Den slo ned som ei bombe blant de kondisjonerte. Katolikkene mente Dr. Raoul var Antikrist! De liberale og frimurerne reagerte med hånlig flir. Men alle var enige om at de hadde ikke trudd Dr. Raoul var så gæren.

Blant småborgerskapet og flertallet av arbeidere fra lavlandet vakte den raseri. Sirkelen fikk en god del problemer og jobba i motvind i flere uker.

To dager etter at avisa var trykt, mens Dr. Raoul var midt oppe i arbeidet med neste nummer, blei han oppsøkt av flere menn med rottehaler sydd fast i beltet rundt livet. De ville ha 2000 eksemplarer. Ettersom begge opplag nå var fullstendig utsolgt, måtte det trykkes et tredje ekstraopplag for dem. De kom tilbake neste dag og betalte kontant, med flere store sekker med småmynt.

Dr. Raoul fikk vite at eksemplarene gikk til gratis utdeling blant kultistene. Artikkelen hans blei lest, oversatt og tolka for de ikke språkmektige og lesekyndige, rundt i alle gruveslummene i Kodonj. Kultistene så på det som Stretermish-kultens første teologiske skrift. Mange år etterpå kunne man finne eksemplarer gjemt unna langt inne i fjellheimen som relikvier.

Ei uke seinere trykte «ARBEIDERSTANDEN ER STØRST» liste over innsamla midler til statuen over offeret for militaristisk undertrykkelse, Martyren Laoureola. Summen var kommet opp i over 15 000 thaler. Det var et astronomisk beløp, målt i pengeverdien på den tida.

Tredje del

TIDEVANNET SKIFTER eller STEINEN SOM IKKE GRÅT

(Om nye store forandringer. Åssen ting vender tilbake til utgangspunktet, men likevel blir helt forandra. De som seirer, får ikke fruktene, de som får fruktene, spiser dem ikke, og ingenting varer.)

X

(1)

Våren etter at den store utbygginga var ferdig, satte massebevegelsen i Kodonj sine nye høyvannsmerker. Så snudde sjøen, og tidevannsbølgen begynte å synke igjen.

Fagforeningene vokste med forbausende fart. Det rådet som Dr. Raoul Kzmertzky så klarsynt hadde gitt, å bruke kultistenes innsamling til å trekke fjellbuer i masseomfang inn i fagforeningene, viste seg å gi resultater over all forventning. Etter ei tid snudde det stemninga tilmed blant katolske arbeidere og radikale ateistiske lavlendinger, de som hadde reagert skarpest mot artikkelen. Alle måtte innrømme at Dr. Raoul hadde hatt rett igjen. «ARBEIDERSTANDEN ER STØRST» fikk økt prestisje.

For første gang blei 1. mai feira i Kodonj. Fagforeningene arrangerte et demonstrasjonstog med vel 2 000 personer. I spissen gikk røde faner og en plakate med det brukne gevær. Den internasjonale situasjonen var spent. I sirkelen forsto de at verdenskrigen rykka nærmere.

Toget rysta byen. Det som særlig opptok borgerskapet, var at et stort antall fjellbuer i tradisjonell drakt var med i et arrangement av denne typen – det var også første gang. På dette tidspunktet var det for lengst klart at myndighetene ikke ville tillate noen statue for Laoureaola på torget. Gruvearbeiderne bar to tankevekkende paroler: «Vi minnes Kodonjs martyrer» og «Gruvearbeidernes fagforeninger krever religionsfrihet i Kodonj.»

Men feiringa av 1. mai blei stilt fullstendig i skyggen av det veldige masseoppbudet 15. juni.

For første gang kom det mange fra fjellområdene inn for å være med. Ettersom denne nye kult-dagen gikk etter den moderne kalenderen, mens de tradisjonelle høytidsdagene i Struul-kulten blei regulert av tegn i måne og stjerner, var mange i fjellene usikre på det nøyaktige tidspunktet. I flere dager på forhånd kom det derfor små karavaner inn til Kodonj av folk som ville være sikre på å komme til rett tid.

På sjølve dagen fylte en umåtelig menneskemengde hele det sentrale Kodonj fra tidlig om morgenen. Det var virkelig så tett med

folk i alle gater, smug, på åpne plasser og løkker at det var vanskelig å komme fra det ene huset til det andre. Etter hvert blei det en enestående larm av rop og musikkinstrumenter. Likevel blei denne lyden på en merkelig måte harmonisk, som en klingende, hulkende, fremmedarta sang, noe ukjent som kom ut av verdensrommet. De kondisjonerte i denne finere, europeiske delen av Kodonj holdt seg innadørs og venta det verste. Men som året før gikk alt fredelig for seg. Hele dagen gikk mennesker langsomt opp til foten av fjellet under borgen, snudde og gikk tilbake til byen igjen. Der var det en umåtelig folkefest. Noen sa nærmere 20 000 var samla nede hvor de to dalene møtes, altså en menneskemengde tilnærma like stor som hele den daværende befolkninga i Kodonj! Ved solnedgang var det slutt, og før midnatt var sentrum nærmest folketomt. De kondisjonerte åpna vinduene og kikka ut. Så kom de ut av dørene sine, gikk tvers over veien for å snakke lavt med hverandre. De kløyp seg i armen som for å kjenne etter at de ikke drømte.

Det blei ikke noe av valget i provinsen i Nordøst. Den midlertidige regjeringa forbød det etter konsultasjoner med gruvekompaniet. Den formelle begrunnelsen var syltynn: Trusselen fra den ungarske Generalen som lå på den andre sida av grensa. I Kodonj blei opposisjonen sjølsagt rasende, sirkelen også. Men når det gjaldt Dr. Raoul, så bekrefta det samtidig hans egne anelser og styrka hans humørlause, skråsikre tillit til sin egen politiske teft. Han hadde aldri hatt noe tru på dette valget. I et hemmelig hjørne inne i huet sitt var han letta.

Høsten var ei tid da det samla seg truende skyer. Før årsskiftet frykta Dr. Raoul for at alt som var bygd opp gjennom mange år, skulle ramle sammen. Han så for seg at organisasjonen kunne bli knust, slik som en solid mur kan bli forvandla til små pukkstein. Og ikke bare i Kodonj, men i hele landet.

(2)

Oktober. På telegrafan kom det melding om at den provisoriske regjeringa var avsatt. En fraksjon i det gamle parlamentet som nå kalte seg «Jakobinerne av 1892», hadde oppretta ei ny regjering. Denne regjeringas første dekret var å oppheve statskirka og å gi landet et merkelig nytt navn: «Den Sentraleuropeiske Republikk». Tre dager etter, ny melding fra hovedstaden. Den nye regjeringa var styrt. Parlamentet var oppløst. Det var proklamert en «Protectoristisk

regjering av de Stålsatte Republikanere». Landet hadde fått tilbake sitt gamle navn: «Republikken av Skibbergast.»

November. Den nye regjeringa av «Stålsatte Republikanere» sendte 3 000 soldater med toget til Kodonj. Denne veldige troppestyrken skulle innkvarteres der med den formelle begrunnelsen at man fryktet en invasjon fra den ungarske Generalen.

Det blei innført militær unntakstilstand. Alle aviser blei forbudt, ikke bare Dr. Raouls og den lille republikanske, men for syns skyld også de som var støtta av prestene og gruveselskapet.

Alle former for Elvekult og alle ytringer og symboler som kunne knyttes til det, blei strengt forbudt. Grupper av soldater med sakser og barberkniver blei stilt opp langs veiene. De stoppa fjellbuer, klippte de lange hengebartene deres rett av, skar de vide buksene deres med spiralstriper snodd rundt beina til dinglende remser som slang rundt låra og leggene deres, reiv av dem skinnhettene og kasta dem på små bål som på forhånd var tent ved veikanten. Kvinnene lot de i fred (utenom ved høytidene hadde de ikke ytre, religiøse tegn på den svarte eller brune, sekkeliknende klesdrakta).

Alt dette skjedde i framskrittets navn og med henvisning til den nye, moderne og rasjonelle ånd som nå skulle herske i landet. Dette var begrunnelsen som den nye «stålsatte» regjeringa brukte for alle tiltaka sine.

I massene av fjellfolk var det ingen motstand. De var skaka opp av et djupt sjokk over undertrykkelsen. Stretermish-kultens svære masseopptrinn hadde alle vært fullstendig fredelige og uten noen slags episoder. Etter sommeren hadde det spredd seg en nærmest messiansk tru på at fjell-landet snart ville bli forvandla i tråd med deres egne religiøse bilder av idealsamfunnet. De hadde gudene med seg, de ville ikke behøve kjempe, for ingen kunne stoppe folket til Stretermish som gikk fredelig framover med overnaturlig støtte.

Da de nye kult-lederne var fengsla i borgen eller jaga opp i fjelle- ne til sympatiserende klaner, visste fjellfolket i Kodonj i første omgang ikke hva de skulle tru. Det var få våpen blant dem. Militæroppbudet og krenkelsene virka lammende på dem og fikk dem til å holde seg i ro.

Dessuten var førkrigsøkonomien nå i full sving. Gruveselskapet hadde fått flere internasjonale kunder, gruvene gikk for høygir, og prisene på verdensmarkedet gjorde at lønningene fortsatt kunne gå opp. Gruveselskapet innførte nye former for akkord med ekstrapremier for å få produksjonen i været. Fjellfolka, som famla uvant med den nye pengeøkonomien, syntes det var som et mirakel å kjenne

åssen det «stålsatte» Protectoratets nye kopper- og sølvmynter strømmen stadig raskere gjennom de slitne, møkkete hendene deres.

Tvingi til å kle seg i billige fabrikktekstiler som forklede dem som lavlendinger, holdt i ro av tusener av militære, tedde høylendingene seg i disse første månedene av den «stålsatte Republikken» som sånne lydige, siviliserte arbeidere som regjeringa drømte om. Tilsynelatende hadde de glemt det mørke, mystiske bildet av Stretermish til fordel for det glitrende bildet av Bismarck på baksida av de skinnende nye sølv-femthalerne, eller det fjerne bildet av Cæsar som blinka på de sjeldne 25-thalerne i gull.

(3)

Rundt årsskiftet begynte terroren mot sirkelen.

Tidlig en morgen i sjølve juleuka blei læreren Strobkin skutt ned og drept rett utafør hjemmet sitt. Dr. Raoul, som ennå ikke var gått i dekning, blei tilkalt. Han undersøkte Strobkin og fant at han var truffet av åtte skudd på kloss hold. Han gjetta at våpnene var amerikanske tønnerevolvere.

Husverten til Strobkin var en naiv legitimist. Dr. Raoul fikk ham til å anmelde mordet til militærguvernøren. Der blei han skjelt ut og vist på dør.

Raoul skjønnte at tida nå var kommet. Han gikk hjemmefra for siste gang og slutta å vise seg i dagslys. Han flakka mellom forskjellige gjemmesteder og sov aldri mange dager samme sted. Noen ganger sov han hos Brødre i sirkelen. Andre ganger hos folk som var takknemlige for tjenester han hadde gjort dem som lege, eller enkelte andre som hadde viktige personlige grunner til å ønske at Dr. Raoul Kzmertzky ikke blei arrestert.

I den første tida gikk det glatt. Sirkelen viste sin styrke og fungerte som før. Legen Kzmertzky gikk fra hånd til hånd over hele Kodonj.

Sirkelen hjalp ham med å gå under jorda, til og med bokstavelig talt.

Det var da de skulle ha et viktig møte med representanter fra fagforeninger i mange gruver i den nordlige dalen. Møtet var om natta. De fant ut at det mest praktiske var å få Dr. Kzmertzky opp morgenen før og gjemme ham i ei gruve om dagen.

Raoul dro oppover før daggry. Han satt midt i ei vogn mellom mange gruvearbeidere, forkledd i en frakk som var altfor stor for ham og med et ullteppe rundt skuldrene og hodet – det var kaldt. På

veiene ved gruvene var det mye trafikk. Skjulestedet var ei tom juvelgruve der det nå blei produsert kongesand. Det var mye folk utafør som skulle på jobb og mange vogner og hester. Vaktholdet var dårlig – ikke som i venus-steinenes storhetstid. Gruveponniene – lave, kraftige, mørke dyr, med kort hals, spisse ører som pekte forover, mán som sto rett opp – venta tålmodig mens arbeiderne gjorde seg klare til å dra inn i berget. Raoul la seg i steinstøvet på bálln av ei tom kjerre, noen sekker skjulte ham. Alt gikk etter planen. Han blei aleine i mørket i et rom djupt inne i fjellet. Det lå noe halm der, og han hadde mange ulltepper. Raoul var helt rolig, han sov. Han våkna av et lys og skjónte først ikke hvor han var. En arbeider han kjente fra før, kom med mat. Etter det sov han igjen.

Arbeideren kom tilbake ei stund før de skulle ut av gruva om kvelden, han ville snakke politikk.

I lyset fra gruelampa viste han fram noe glatt, hvitt han hadde i handa, som egget til en liten fugl, men med tegninger som kunne minne om et øye. Da han hadde holdt det en stund, så Raoul at det begynte å glóde hvitt mellom fingrene.

– Vi finner fortsatt noen av dem, sa gruvearbeideren. Han ville gi den som gave til legen. Raoul avslo forlegent. For arbeiderne var disse funnene et viktig tilskudd til lønna. Han trengte frihet til å arbeide. Men hvilken nytte hadde han av en edelstein?

Mótet gikk som det skulle, og hele operasjonen var en stor suksess. Det ironiske var at Dr. Raoul, ildsjelen i gruvearbeidernes bevegelse i Kodonj, aldri hadde vært i ei gruve før forfølgelsene tvang ham til å søke skjul der.

Doktoren tolka ganske riktig det viktige tegnet at «advokaten», den unge gruedirektøren Rikardir Koldol, i januar lasta opp sitt betydelige husgeråd i flere jernbanevogner og dro sørover, sammen med kone, fem barn, flere tjenere, ei guvernante og en fransk huslærer.

Men mange av de liberale blant de kondisjonerte i byen skjónte ikke at loddet var kasta og ei hardere tid ugjenkallelig var på vei. De forsto ikke betydninga av at selskapet hadde fått en ny fem-manns sentral sikkerhetskomité, importert en gros fra Amerika, en hard gjeng som foraktelig snakka om fjellfolka som «dirty injuns» og innvandrerne fra lavlandet som «those dagoes».

De som traff Dr. Raoul, merka at han blei hardere, mer bestemt og kynisk enn noen gang før. Det virka som om ingen ting lenger beit på ham. Han smilte ironisk og surt hver gang han fikk høre om oppsetsige arbeidere som var slått sønder og sammen med jernstenger, eller når ungene fant lik i buskaset, gjennomhulla av revolver-

kuler. Han heva brynene hånlig da han fikk rapport om det nye vaktkorpset av tjuver, fylliker, voldtektsforbrytere og anna berme som gruveselskapet hadde oppretta for å patruljere under det nye, toltimers portforbudet.

Meldinga kom om at huset til nestsjefen i gruveselskapet i byen var brent ned med husfaren og hele familien inni. Dr. Raoul sa bruttalt at dette var medisinske håpa kunne åpne øynene på fiffen. Det var kjent at nest-sjefen hadde harde motsetninger til andre i selskapet. Han hadde planlagt å overklage en del beslutninger som var fatta i det siste halve året, og han hadde forbindelser som sto sterkt i den «stålsatte» regjeringa. Dr. Raoul satt i hemmelige nattmøter med små grupper av ledere fra sirkelen. Han sa ordet «Pinkerton», geipa, trakk på skuldrene.

(4)

Dr. Kzmertzky var derfor den som blei minst forbausa da det dukka opp noe nytt som var ukjent og skremmende for de andre lesekyndige innbyggerne i Kodonj: En plakat med etterlysning, etter amerikansk mønster, med bilde av Doktoren og løfte om ei svær belønning for å gripe ham – «død eller levende». 1000 thaler, garantert i gull!

Både den republikansk-opposisjonelle og den legitimistiske fiffen i byen var opprørt i det stille. De hviska skremt til hverandre: Offentlig tilbud på leiemord! Hva slags forhold ville det nå bli?

Dr. Raoul var sjokkert over ei anna sak: på lista over forbrytelsene hans (som omfatta oppvigling til arbeidskamper og oppfordring til opprør i skrift og tale) sto ei kort, men riktig framstilling av hans rolle i det hemmelige komplottet for å befri mytteristene i borggen 3 1/2 år før.

Raoul visste nøyaktig hvem som kjente alle detaljene i denne planen. En av dem var en stiger, et av de første medlemmene av sirkelen i byen. Han var med på å skaffe dynamitten til avledningsmannøvrene under flukten. Nå hadde han ikke vært hjemme på fire dager.

Natta etter at plakaten kom opp tok Doktoren sjanser. Men ingen fra den ledende kjernen i sirkelen blei tatt. Noen reiste vekk ei tid, og enkelte gikk i dekning. At det gikk bra, hadde to årsaker. Den ene var Raouls dristighet og erfaring. Den andre var stigerens evne til å tåle smerter og holde kjefte. (De fant aldri liket hans. Men man-

ge år etter fikk folk fra sirkelen høre historia fra en av de som tok ham.)

Likevel var sirkelen nå for ei tid effektivt lamma. Det tok flere uker før Dr. Raoul fant det forsvarlig å begynne å forsiktig knytte sammen et nytt nett igjen.

Fra denne tida var det som om Raoul rørte seg inne i et lukka rom som blei trangere og trangere rundt ham. Valgmulighetene blei mer og mer innskrenka, og det blei stadig vanskeligere for ham å bevege seg. Det var nå bare få medlemmer av sirkelen som han var sikker på var utafor mistanke, men ikke mange av dem hadde muligheter til å gi ham noe skjulested. Han fant det best å holde seg vekk fra sine mest vettskremte liberale kontakter. Tilmed folk i fiffen som han hadde et hardt personlig grep om, og som absolutt ikke hadde noe å tjene på å se ham tatt, måtte han være ytterst forsiktig med.

Ei natt lå han – i mangel av noe sikrere alternativ – under noen tepper i det kinesisk-inspirerte lysthuset der de hadde hatt møte flere år før. Det var kaldt, han hadde vondt for å sove og våkna i ett sett. Plutselig merka han at noen var i rommet. Han åpna øynene uten å røre seg. Der sto villaens eier, han var bleik i månelysset, pusten sto som ei hvit sky rundt ham. Han hadde et merkelig uttrykk i ansiktet, i henda: ei hagle. Raoul reiste seg langsomt, som om verten ikke holdt på noe mer farlig enn ei brodert sofapute, snakka lenge og strengt til dommeren. Mannen svetta og skalv i den kalde natta da han gikk tilbake til huset. Der brekte han seg. Da dommeren kom tilbake til lysthuset om morgenen var Dr. Kzmertzky vekk. Det tok flere år før verten fikk vite hvor gjesten var blitt av.

(5)

Men til gjengjeld skulle legen oppleve at det dukka opp nye og uventa skjulesteder, som kom til ham av seg sjøl, utenom og i strid med hans egne høyaktige planer. Det var et hell for ham, og det redda ham fra å bli tatt i denne jernharde perioden. Men samtidig var denne nye erfaringa noe som skapte en slags uro og usikkerhet i ham. For Dr. Raoul var vant til sjøl å ha planlagt alt, ha undersøkt på forhånd og ha kontrollen. At han blei redda av det han oppfatta som reine tilfeldigheter, gjorde ham paradoksalt nok kanskje mer usikker enn om han hadde blitt tatt og fengsla. Dette siste var tross alt noe han hadde vært med på før, en situasjon han kjente og forsto, og derfor på et vis noe han kunne føle han hadde herredømme over.

Første gang var i april. Han hadde hatt en mislykka kontakt, var på vei til den neste muligheten uten at han var sikker på at det ville gå i orden, var altså ikke klar over om han hadde noe gjemmede neste dag. Da blei han gjenkjent. Han hørte stemmer som ropte og folk som løp. Flere veier blei sperra av folk med lykter: Gendarmer som lette.

Dr. Raoul stakk raskt inn i noen smug der det var et kaos av elendige skur og filttelt. Inne i dette området blei han stående uredd, men rådvill og anspent, besatt av en brennende vilje til å komme unna. Han la merke til at ei tannlaus kjerring så lenge på ham. På huet hadde hun en vidbremma mannshatt, pullen var bretta ned på sida og under haka hennes, det ga et kyseliknende inntrykk. Hadde hun kjent ham igjen? Belønninga? Raoul så seg rundt, men det var ingen steder å gå.

Brått gikk den gamle kvinna innpå ham, greip ham i armen sa noen ord til ham på et uforståelig språk. Hun pekte, kom her! dro ham inn mellom to telt. Raoul stritta imot et øyeblikk, tenkte lynraskt over stillinga og trakk denne slutninga: Hva har jeg å tape? Han lot kjerringa trekke ham med seg. De gikk på kne, ned på noen lemmer som lå i støvet, hun dro til side teppet som dekkja åpninga i teltet. Raoul krabba inn under filttaket sammen med henne.

Der inne var det tung luft fra ei osende lampe. Legen syntes det var et kaos av mennesker, han kunne ikke ha forestilt seg at det var plass til så mange, og han klarte ikke i farten å få noen oversikt over dem, menn og kvinner, de var i alle aldre, men særlig var det et mylder av barn. Den gamle kvinna som hadde tatt ham med, sa noe raskt. Et stønn, ei mumling gikk gjennom den stinne lufta der inne, så blei alle stille, tilmed ungene, og de handla raskt. En ung mann tok tak i skulderen til legen, pekte på en ledig flekk på teppehaugen som lå på bakken der inne, sa et ord han forsto: Ned! Legen knelte ned, strakte seg ut på teppen. Et tungt, tett teppe blei lagt over ham, han samla armene rundt huet for å bevare et luftrom å puste i, han kjente at flere tepper blei hauga oppnå, så merka han halvkvalt at flere små, sprellende legemer dumpa ned oppå ham, han forsto at en skokk med unger nå danna ei dylge over ham, ved sida av ham, rundt ham.

Det blei stille i filtteltet. En unge klynka, han hørte en streng voksen stemme, et smell som av en ørefik – så var ungen taus, ingen flere barn gråt eller sa noe. Den erfarne Raoul lå som en stokk, som et lik, nesten uten å puste. Etter uendelig lang tid hørte han brølen-de stemmer og noen som svarte lavt innafør. Han forsto at gendarmer sto på kne og lyste inn gjennom teltåpninga. Etter et par minut-

ter blei de vekk, han hørte de ropte fjernere fra teltet. Så blei det stille igjen.

Lenge etter – han syntes det var flere timer – blei han pakka ut av teppene igjen, svimmel, med bankende hue. Han fikk hestemjælk og tørka gilakjøtt. En stor luksus i Kodonj, sjøl for familier med mange i lønna arbeid, etterspørselen hadde drivi prisene i været. En ung gruvearbeider, brei som ei låvedør, forklarte på gebrokkent lavlandsspråk at gendarmene var vekk. Veien var fri, han kunne trygt gå nå.

Da Raoul krøyp ut av teltet, oppdaga han til sin forskrekkelse at det var stint av folk der, de sto rundt åpninga, men menneskemengden var helt musestille. Da han reiste seg opp, holdt den gamle kona i strid med alle regler for konspirasjon et lite lys opp foran ansiktet hans. Mens han sto der lamslått, marsjerte kanskje 150 mennesker forbi ham. Menn og kvinner, de blotta brystet, klaska håndflaten mot det, bøyde seg ærbødig for ham og *sang* lavt, klagende, hulken-de, med en slags vibrato i stemmen.

Det var en merkelig sang uten ord. Eller var det en slags ord i den? Gamle ord som var slipt runde, slik som stein når de blir med nedover i elva, slipes til de mister alle hjørner og kanter, til slutt blir til sand og forsvinner? Det var som rop på et språk som ikke var et språk, eller en sang fra en drøm i en drøm.

Det var en dypt rysta Dr. Kzmertzky som like før grålysninga nådde fram til det neste skjulestedet, der verten var hjemme og tok godt mot ham. «Klassefølelse», sa han usikkert da han hadde fortalt om hva som hadde skjedd.

Den unge murmesteren som eide det lille, men solide og moderne huset, så på ham uten å svare. Han viste Dr. Raoul veien til det hemmelige rommet bak materiallageret der han skulle sove.

Seinere hadde han flere ganger den urovekkende opplevelsen at fjellbuer kjente ham igjen når han passerte gjennom slummen om natta, advarte ham, fortalte ham hvor patruljene til gendarmene nettopp hadde passert og tilbød ham skjulesteder hvis han trengte det. Dr. Raoul frykta for at en som kjente ham igjen, skulle angi ham for å få belønninga. Men det skjedde aldri.

XI

(I)

Trass i at terroren og forfølgelsene betydde et veldig press, så kunne ikke noe av dette virkelig ryste Dr. Raoul. Sjokk som fengsling, mishandling og mord var sånt som fikk rekrutter som var kommet til i de beste dagene, til å falle fra, blåse vekk som løvetannfrø i en sommerstorm. Med Doktoren var det noe anna.

I bunn og grunn opplevde han det som om alt vendte tilbake til det normale. Evig uro, stadige oppbrudd, å slippe unna i siste øyeblikk ved å skrape sine fete lår over en høy karm i et bakvindu mens gendarmene banka på inngangsdøra, alt sånt var saker han tok med samme stoiske ro som veteransoldaten viser når han ruller ut teppe- ne og legger seg til å sove mellom lus, mark og rotter i ei skytter- grav. Det jamne stresset, følelsen av alltid å være forfulgt, risikoen for alltid å kunne bli tatt, dette var gjennom ungdomsåra blitt så mye av en natur hos ham at han på en måte blei rolig og tilfreds av å vite at – ja, sånn er det.

Den korte tida med legalitet hadde ironisk nok virka som et kraf- tig press på ham. Han hadde vært som en dyphavsfisk som brått blir trekt opp på land og derfor føler det som om den eksploderer på grunn av sitt høye indre normaltrykk. Når Dr. Raoul hadde følelsen av å være trygg, blei han usikker og irritabel, fordi han ubevisst reg- na med at denne tryggheten ikke kunne være virkelig, følgelig fikk han det som en slags tvangstanke at det var noe han hadde oversett, som sneik seg innpå ham bakfra. Han hadde «kriksnerver» som ikke kunne venne seg til fred og mangel på fare. Under terroren falt han tilbake i den illegale rutinen. Dette spillet kjente han.

Men noe anna som skjedde i disse månedene, førte til at Dr. Raoul for første gang siden studietida kom opp i ei voldsom indre krise. Det var den stadig skarpere partikampen i åra før krigsutbruddet som kom åpent fram i dagen høsten før og blei voldsomt skjerpet denne våren.

Personlig risiko betydde ikke mye for Dr. Raoul. Døden brydde han seg ikke om. Han hadde vendt seg til å se målet som viktig og sin egen person som fullstendig uviktig.

Men trusselen om splittelse av den landsomfattende organisasjo-

nen var noe som ramma ham i sjølvkjernen av hans vesen, fordi hele verdensbildet hans var bygd opp rundt dette: Arbeiderorganisasjonen ville stadig vokse, den ville stadig bli sterkere, fordi den var sjølvredskapet for å nå det altoverskyggende målet.

I løpet av noen måneder denne våren blei hele dette verdensbildet rysta, fordi Dr. Raoul Kzmertzky blei nødt til å stille seg sjøl spørsmålet: Skal dette redskapet nå bli ødelagt? Skal altså alle disse åras arbeid, alle disse ofrene ha vært forgjeves?

Denne tanken skremte ham mer enn alle forfølgelsene, den var mer uutholdelig enn de verste rapportene om mishandling og drap. Raoul kasta seg ut i kampen for å bevare nettet i Kodonj gjennom stormkastene med rasende energi for å drive disse tankene vekk, døyve dem, drukne dem under lag på lag av tanker om de nødvendige daglige gjøremåla, saker som måtte ordnes, avtaler som måtte holdes, planer som måtte legges.

(2)

Det første store spørsmålet som gjorde pir² i hele landet klar over splittelsen, var kampen som brøyt ut om innstillinga til valget. Sirkelen i Kodonj fikk melding om dette kort tid etter at valget i Nordøst var blitt suspendert.

Det slo ned som ei bombe at ei viktig fløy var mot å delta i valget i det hele tatt. Kzmertzkys store autoritet avgjorde denne diskusjonen i sirkelen etter bare ei natts stormfull diskusjon.

Da landa neste melding som et jordskjelv. Valgene i «den stålsatte Republikken» var utsatt til våren. Men flere av de kjente lederne som skulle kandidere til parlamentet, stilte krav om at hele den illegale organisasjonen måtte nedlegges for å ikke gi den «stålsatte» regjeringa noe påskudd til å nekte dem plass i parlamentet.

Etter flere års rask framgang var pir² dermed splitta i 3:

- illegalistene eller «Barfotfløyen» som var mot alt parlamentarisk arbeid,
- legalistene eller «Snippherrene» som ville legge ned det illegale apparatet,
- og ei gruppe som ville opprettholde det illegale apparatet og delta i parlamentet, samtidig som den ville gjøre kompromisser for å bevare organisasjonens enhet. Sjølv kalte denne gruppa seg for «BeKa-fløyen» etter de berømte tyske arbeiderlederne Bebel og Kautsky, mens de to andre hovedfløyene hånlig kalte dem for «Sokkelesten» (legalistene) og «Krøllsnippene» (illegalistene).

Raul fikk informasjonen som viste at det i virkeligheten var enda verre, for dette var bare hovedtrekkene. Det fantes grupper på begge fløyer som åpent sa at de ønska ei sprengning, det var alt gjort flere forsøk på å danne nye organisasjoner. Den økende undertrykkelsen over hele landet hindra disse gruppene i å drive propaganda og få med seg flere, på den andre sida skapte den vanskeligheter for det flertallet som ønska å unngå splittelser og finne fram til ei løsning. Og det var mellomgrupper og lokale organisasjoner som erklærte seg nøytrale i forhold til partikampen og prøvde å arbeide videre som om ingenting var hendt.

For den kontinentalt skolerte Dr. Kzmertzky var det, så snart mudderet hadde begynt å synke og alt blei klarere, helt sjølsagt at han regna seg til «BeKa-fløyen». I januar fikk han sendt kusken Stretnep til ei Storkrets i organisasjonen nede i Sør, det var et farlig og dyrt foretagende. Raoul ga Broder Stretnep streng beskjed om hva han skulle gjøre, hvem han kunne stole på og hvem han skulle ta kontakt med.

Storkretsen varte i 2 uker, den måtte avbrytes gang på gang og flytta mellom hovedstaden og flere andre byer. Da Stretnep kom tilbake, hadde han noen gledelige nyheter. Et flertall av Snippherrene og Krøllsnippene hadde sammen votert ned de Barføtte i valgspørsmålet. De Berrføtte og Sokkelesten hadde slått knock out på Snippherrene i organisasjonsspørsmålet.

Men ellers kunne han fortelle at mange av de mennene som Dr. Kzmertzky hadde anbefalt, hadde skifta syn, hadde stifta ulike grupper innafor organisasjonen og nå var i vill kamp mot hverandre.

(3)

Seinere på våren oppdaga Raoul til sin forskrekkelse at kureren (som var bremsemann på jernbanen) tilhørte de Berrføtte. Flere skarpe diskusjoner skapte voksende mistillit mellom ham og Dr. Raoul. Raoul frykta for at dette kunne komme til å avskjære kontakten sørover.

Så snart sirkelen kunne begynne å fungere igjen etter at omtrent hele ledelsen var gått i illegalitet, sendte Raoul derfor på nytt et sendebud til hovedstaden, denne gangen under enda farligere og vanskeligere betingelser enn siste. Valga var nå gjennomført og organisasjonen hadde ei gruppe i det nye «stålsatte» parlamentet, men tross i det blei forfølgelsene bare skarpere.

Sendebudets rapport bekrefta de bange anelsene til Dr. Raoul.

Kurieren hadde begynt å sensurere meldingene til kretsen i Kodonj ut fra ønskene til illegalistene.

Det var flere ubehagelige nyheter. I hovedstaden var organisasjonen oppe i en skarp kamp om de internasjonale forbindelsene. BeKa-fløyen hadde foreslått at pir² åpent skulle erklære seg som et sosialdemokratisk, marxistisk parti etter mønster av det tyske partiet og slutte seg til den 2. Internasjonale. Men her gjorde de to andre hovedfløyene felles sak. De Berrføtte så hele Internasjonalen som ikke-revolusjonær og høyreorientert. Blant dem var det ei gruppe som ønska tilslutning til en annen internasjonal, visstnok i USA(?), men de så ikke tida inne til å komme med forslag. Snipherrerne ønska et erklært konstitusjonelt, liberal-sosialistisk parti etter modell av det engelske Labour Party. Mindre grupper av anarkister, personlige grupper rundt noen kjente intellektuelle og ledere osv. slutta seg til disse to hovedfløyene. «Internasjonalistene» i BeKa-fløya led dundrende nederlag.

Sendebudet kunne også fortelle at Leibrer var dødssjuk og ute av stand til å ta del i den daglige ledelsen av organisasjonen. Dr. Kzmertzky hadde ikke sett Leibrer på over 6 år. Men alt den gangen hadde han mislikt symptomene og bedt Leibrer søke lege. («Lærerne mine i Paris sa alltid at jeg hadde sjeldne evner som diagnostiker,» fortalte Raoul.) Det han hørte nå, gjorde ham sikker på at Leibrer aldri kom på beina igjen slik at han kunne redde situasjonen. Sammen med nyheten om nederlaget for Internasjonalen styrta dette ham ut i svart mismot. Det var som om både han og hele pir² sank sammen ned i en djup brønn.

(4)

Sommeren kom, lang og heit.

15. juni det første året under «de jernharde» falt på en søndag. Dette hadde katolikkene grudd seg til i ett år: Dagen da det kristne Kodonj skulle få si høytid drukna i ei anna, fiendtlig, hedensk messe, med byens kristne mindretall oversvømt av ei flodbølge som prieste avguden Stretermish.

Kodonj var som en okkupert by. Det var et mektig oppbud av soldater og gendarmer ved alle større gruver og innfartsveier, og vakter på alle sentrale gater og åpne løkker. Handelsforbud, og 18 timers portforbud for alle unntatt gruvearbeidere på jobb og folk i statsadministrasjonen. Lufta var full av lyden av kirkeklokker. Alt var fullstendig rolig, det kom ikke til episoder av noe slag.

Sirkelen forsøkte seigt og tålmodig å bygge ut nettet igjen. Få i stand små private diskusjonsgrupper, drive muntlig agitasjon, lage en og annen liten lokal aksjon.

Over sommeren rapporterte gruvearbeideren Polev til sirkelen om et komplott av fjellbuer. (Tross alt han hadde vært med på, var Polev utrolig nok utafør all mistanke og på jobb som vanlig.) Det var unge, fanatiske kultister i gravene som planla en stor terroristisk aksjon. Komplottet blei holdt strengt hemmelig for alle lavlendinger. En ung fjellbu som hadde et nært forhold til Polev etter innsamlinga året før, røpa det likevel for ham.

Komplottets plan var å likvidere byadministrasjonen og gruveledelsen med dynamittbomber. Så skulle tilhengerne kalle til storm mot garnisonen, massakrere alle offiserer og lavlandssoldater og utrope en klanleder fra de fjerneste nordlige grensetraktene som konge.

Polev mente at denne klanlederen neppe var innblanda i komplottet. Han var trolig blitt valgt til kongsemme uten sjøl å vite om det på grunn av innvikla slektskapsforhold mellom klanene og den religiøse betydninga av flere store fosser i hans klansområde. Polev pekte på at planens fullstendig urealistiske vurdering av hva som var mulig, viste det var naive folk som sto bak. Hans vurdering var at medlemmene var unge og helt uerfarne, men misfornøyde og desperate.

(5)

På ettårsdagen for opprettelsen av «den Stålsatte Republikken» blei pir²s parlamentsgruppe (formelt «uavhengige republikanere») fratatt sin diplomatiske immunitet og forbudt.

Et flertall i gruppa erklærte straks at de hadde brutt alle forbindelser med den hemmelige organisasjonen. De fikk fortsette i parlamentet. («Avtalt spill!» svor Dr. Raoul da han fikk høre om det.) Raoul oppdaga til sitt store sjokk at blant dem var Leibers nære medarbeider gjennom 20 år, filosofen professor Locke.

Den gamle arbeiderlederen Strotnik prøvde å holde en flammende protesttale, blei arrestert i parlamentet under bråk og piping og fengsla. Struder flykta fra landet. Reinert Schmidt blei finni overkjørt av toget under mystiske omstendigheter. Manilescu forsvant og blei etterlyst over hele landet som farlig forbryter.

Dr. Raoul fikk rapporten om dette i ei fjellhule i dalen som gikk nord for Kodonj. Som nesten alltid var det en solskinnsdag, men det var stille vær, og røyken fra dampmaskinene som dreiv pumpever-

kene la et lokk over dalen som han kunne se under seg. Tankene hans gikk ondskapsfullt til sirkelens lokale martyr, læreren Strobkin. Sannelig bra han er skikkelig drept nå, ellers hadde han vel blitt liberaler, han også, tenkte Raoul.

Men det skulle bli verre! Rundt årsskiftet blei det klart at illegalistene hadde fått makta over det sentrale organisasjonsapparatet. De Berrfotte hadde liten sympati for linjene som sirkelen i Kodonj fulgte. Bremsemannen var ovapå og sa det til Dr. Raoul.

– Når skal dere begynne å gjøre noe her i byen? sa han overlegent til Dr. Kzmertzky.

– Forstår dere ikke at situasjonen krever direkte aksjon? Handlingens propaganda!

– Vi venter å se dynamitt under pumpeverkene, Broder Raoul! Det er noe som vil svi under de rikes romper!

– Sludder! Er de tosker alle sammen der inne?

Jeg laga bomber mens mora di ennå kokte bleiene dine, unge mann, og jeg veit hva en revolusjon er. Jeg har tross alt vært med på en! Du din blære, du har vel ikke engang lest «Réflexions sur la violence»? Vi i Kodonj skal nok vite å gripe til voldelige virkemidler hvis tida blir inne for det. Men vi lager ingen eventyr! Her er ingen massebevegelse. Alt ligger dødt, arbeiderne er demoralisert.

Vi må vente på ei vending, gripe den begynnende massebevegelsen når den kommer! Si til tomskallene der inne at de får nøye seg med å slåss i fylla på lørdagen og la bli å spre sin politiske analfabetisme og sitt fille-proletariske sinnelag rundt i landet!

– Man har fortalt meg om Dem, *herr* Kzmertzky!

– Demoralisere arbeiderne, ja vel, hvem gjør det her i Kodonj??

– Det er *De*, en fin herremann, som vil dempe arbeidernes entusiasme! De lefler med alskens fiff og borgerpakk! De sprer religiøs obskurantisme –

– Svin! Idiot! Hold kjeft! Forbryterske pakk, kom deg hjem til de andre tjuvene og hallikene før jeg slår skallen inn på deg! (sa den feite legen med de hvite hendene til den svære sterke unge jernbaneanbeideren.)

– Kom ikke her du din rabies-sjuka søndagsskolerevolusjonære og prøv å lære høna å verpe! Det er ikke en mann i den gjengen av syfilittiske undermålere i den såkalte ledelsen deres som ikke skulle vært kvalt i fødselen hvis jeg hadde vært i nærheten!

Etter dette var kontakten brutt. Stretnep, som hadde øyne og ører overalt i Kodonj, kunne rapportere at ledelsen i hovedstaden sendte folk til byen for å prøve å etablere kontakter uavhengig av sirkelen.

Dette stoppa snart opp, for det blei for hett både i hovedstaden og i Kodonj til å gjøre stort anna enn å ligge lavt og håpe på bedre vær.

(6)

Igjen juni, igjen den 15. I Kodonj var alt rolig.

Juli. Storpolitiske spenninger. Det blei klart at det gikk utfor stupet. I månedsskiftet brøyt verdenskrigen ut. Dr. Bel, en gang medlem av «frelserne», gikk inn i regjeringa som minister for offentlige arbeider.

Både ledelsen i hovedstaden og forskjellige lokale grupper og fraksjoner uttalte seg i flygeblad mot begge sider i krigen og mot krigsdeltakelse. Dette førte til voldsomme forfølgelser og mange arrestasjoner.

Raoul oppdaga til sin forbauselse at han var glad for at organisasjonen var blitt stående utafor Internasjonalen, etter hvert som han fikk høre åssen de forskjellige store europeiske partiene støtta sine egne regjeringer, stemte for krigskredittene og tilmed tok ministerposter i krigskabinettene.

Tidlig i august storma ei sjølmordsgruppe på 15 gruveledelsens store hvite 3-etasjers kontorbygning. De skøyt mot og jaga vekk de overraska, søvnige vaktene, storma inn i første etasje, drepte to ingeniører og en kontorist med kniver, tente fyr på bygningen og etterlot ei dynamittbombe som sprang i lufta etter at de hadde forlatt den. Bygningen brant ned til grunnen. Gruppen blei tilfeldigvis overraska av en tropp gendarmar da den var på vei gjennom byen, trolig med jernbanestasjonen som mål. Det brøyt ut en ulik kamp. Gendarmene hadde snart drept og såra nesten alle, men et par-tre unnslopp i forvirringa.

Det viste seg at gruppa besto av utelukkende unge ugifte jenter fra høylandet. Mange av dem var «ugifte enker» (dvs. de hadde brutte barneforlovelser bak seg, og ekteskapet var aldri fullbyrdet). De jobba som sjauere i flere av de største gravene i Kodonj, men tyngdepunktet var fra ei enkelt, relativt mindre gruve: «Kongesmaragden».

Før natta til 4. august var over, var en veldig razzia med hundrevis av gendarmar og soldater i gang overalt i Kodonj. Dr. Kzmertzky kom fra et møtested han hadde oppe i den nordgående dalen, i gruvebyens absolutte ytterkant, her hadde han vært og fått en foreløpig rapport om det som hadde skjedd. På vei innover til byen oppdaga han lys og ståk overalt, han blei gjenkjent og fikk en advarsel. Til

sist visste han ikke noe bedre å gjøre enn å ta tilflukt i buskaset i åssida over byen resten av natta og hele neste dag.

Da han søkte inn til byen neste kveld, var alle tilfluktsstedene hans sprengt.

En ung arbeider som hadde unnslippi fra rommet sitt rett for nesa på soldatene, ga et nedslående bilde av situasjonen. Sjøøl regna han med å ta et godstog sørover (på boggiene) neste morgen, for han visste ikke om noe sted å være og kjente heller ikke noen som kunne forsyne ham med mat. Mens han delte resten av et halvt brød og ei flaske øl med Raoul fortalte han hva han visste om åssen det hadde gått med de forskjellige.

Minst 20 av dem som var igjen i sirkelen, var av forskjellige grunner arrestert det siste døgnet. I hvert fall én var drept. Et titall hadde kommet seg ut av byen med jernbanen sørover. I praksis var det hele kjernen i sirkelen som hadde vært igjen i Kodonj og fortsatt var i arbeid over sommeren.

Polev var uskyldig arrestert på mistanke, fordi han jobba i «Kongesmaragden». Strubbul, som hadde unngått forrige opprulling, var fengsla. Stretnep lette de etter overalt, han var kommet seg ut av byen om natta og planla å gjemme seg hos noen slektninger, forfølgerne visste det ikke og trudde han fortsatt gjemte seg i Kodonj. Ferenc var det ingen som visste hvor var, om han var fengsla, drept eller rømt. Mellom 50 og 100 var drept under razziaer og lokale kamper den første natta, et flertall av likene var ikke identifisert. . .

Dr. Raoul Kzmertzky summerte opp situasjonen slik:

Verden var i krig. Hva som fantes av pir² i hovedstaden, var uklart. Ingen kunne vite om det var noen ledelse der, hva slags tullinginger som satt i den, eller om hele ledelsen var fullstendig utradert. Sirkelen i Kodonj lå nå knust etter mer enn ti års arbeid. Alle *lederne* var enten jaga, fengsla eller drept, med et spørsmålstegn etter Ferenc(?) og unntatt han sjøl. Et flertall av *medlemmene* var også enten fengsla, jaga, drept eller terrorisert til passivitet.

Han hadde ingen igjen i byen han kunne kontakte. Slik som situasjonen var nå, kunne han ikke engang gå inn i byen for å finne en kontakt han kunne få mat av og sove hos.

Det var ingen vei utenom. Raoul sto utafør byen i natta, så lysene sør for seg i dalen, de bratte åsene var i mørket på begge sider av ham. Han sa, halvhøyt, til seg sjøl:

– Jeg kan ikke lenger bli i Kodonj.

XII

Raoul blei i buskaset ei natt til. Han kunne ikke komme seg vekk i mørket. Men så snart sola gikk opp, begynte han å klatre, eller rettere, å gå, tungt og pesende, langs stier der han fant noen, på de delene av ås-sida som ikke var for bratte der han ikke fant sti, men hele tida oppover: Mot toppen av åsen som skilte de to dalene, åsen bak borgen i Kodonj.

Da han hadde strevd seg opp til toppen, lette han etter det tråkket som skulle lede mot nordøst, fant det ikke, men ga seg til å gå langs åskammen innover.

Det var sommer og fortsatt varmt om dagen, men hadde vært kaldt de siste to nettene. Han hadde bare på seg den vanlige dresen, skjorte, tynne sko. Nå hadde han ikke vært ute av disse klærne på snart to døgn. Han hadde spist og drikket lite. Han hadde ingenting med seg, ikke en gang doktorveska si. Det eneste han hadde av verdi, var (som alltid) *penger*. En pengepung med både store og små mynter, tilsammen en stor sum, dessuten gullstykker og sedler sydd inn i forskjellige steder i klærne. Han visste av erfaring nytten av å ha rikelig med penger på seg i en by, f.eks. hvis du plutselig havner i et fengsel. Der kan penger kjøpe mange fordeler, ja, i beste fall være en magisk nøkkel som åpner dører. Men her, utafor byen, da han var i buskaset i lia eller nå oppe på den nakne, tørre åsryggen, hvor det ikke fantes folk, her kunne ikke penger erstatte noe mye viktigere: mat, varn.

Han måtte vekk fra Kodonj, men hadde ingen sikre kontakter utafor byen. Hovedstaden var mange hundre kilometer mot sør. Han var en kjent mann, ettersøkt, som ikke kunne ri sørover på bogiene, for før eller seinere ville noen angi ham. Dessuten var han ikke i stand til å balansere i timevis, hoppe av og på tog i fart, altså vise den fysiske handlekraft, styrke og smidighet som denne turen krevde. Og hva om han var i Sør? Det var mange år sia han sist var der. Hvem kunne han oppsøke, hvem kunne han stole på? De gamle vennene hans hadde spredd seg i mange forskjellige retninger. Noen av dem støtta regjeringa og ville kanskje angi ham! Hvis han ved et

mirakel hadde kommet seg til hovedstaden, ville han ikke ant hva han skulle gjøre der.

Raoul var som reven som aldri gir opp når den er forfulgt, men dristig tar sjansen på en ny fluktvei om den virker aldri så tvilsom. Nå var han på vei inn i det ukjente. Han hadde aldri gått fluktruta før, ikke hadde han noe kart heller. Likevel hadde han håp om å finne fram. Han visste ikke om han var velkommen dit han skulle. Likevel mente han det var håp der – kanskje kunne han leie seg asyl for penger. Men det var et sprang rett ut i mørket.

Planen hans var å gå på beina til Patriarken SkoTnaps.

Det var fem år sia han organiserte flukten for mytteristene fra borgen. Den gangen hadde Patriarken SkoTnaps vært villig til å ta imot dem og gjemme dem. Raoul mente han kunne huske hovedtrekkene i ruta. Han hadde skarp hukommelse, og dette blei grundig diskutert. Det var snakk om bakhold og avledningsmanøvrer mot forfølgere og det gjaldt å vurdere om ruta var realistisk med eventuelle svake og sårete flyktninger. I teorien skulle den være ganske enkel. Men Raoul hadde aldri gått i fjellet i de åra han var i Kodonj, og hadde ingen trening i å finne fram der.

I motsetning til gamle venner i hovedstaden ville Patriarken SkoTnaps sikkert være der han var for fem år sida, tenkte Raoul. De rike fjellbuene klamra seg fast, de flytta ikke på seg slik som intellektuelle og embetsmenn i byene. Men fem år var lang tid med alt som hadde skjedd, sjøl i fjellene. Kanskje SkoTaps ville vurdere det sånn at Raoul var for farlig en gjest å ta imot? Hvor langt ut nådde ryktet hans, og hvor langt ut nådde fangarmene til de «stålsatte» militærmyndighetene? Raoul ante ikke. Men han tenkte at alt dette var vanskeligheter han fikk gå laus på når han kom til dem. Han visste ikke noe anna sted å dra.

Veien fra Kodonj og helt fram til Patriarken SkoTnaps hadde den gangen tatt 6 timer for en erfaren fjellvandrer som var kjent og sterk. Raoul var ingen av delene. Han hadde riktignok brukt beina svært mye det siste halve året, men han var uvant med å gå langt, og han var trøtt. Han regna med å bruke to dager på turen og finne et sted å overnatte underveis.

Ikke bare hadde Raoul aldri gått i fjellet. Men han hadde aldri vært så langt oppe over dalen før, sett fjellandskapet slik fra høyden. Han hadde ikke vært *over* Kodonj i alle åra han var der, unntatt de gangene han hadde besøkt borgen, og noen ganger i det siste året, da han hadde brukt møtestedet i hula, ganske langt oppe i åssida i dalen i nord.

Sia han var ganske ung gutt, hadde Raoul aldri vært utafor en by,

unntatt når han var på reise til et mål i en annen by. I de tilfellene hadde han nesten alltid vært i tog eller i vogner, ofte opptatt med et arbeid, med å lese eller med samtale. Naturen utafør var noe han bare hadde kasta et blick på nå og da, i distraksjon, eller sett noen minutter når det likevel var rast, han var ute for å strekke beina, kanskje var på vei for å gå på do eller få et måltid mat før turen gikk videre. Naturen var noe han bare hadde vært med på å oppsøke for dens egen skyld sammen med familien da han var gutt og de dro på utflukter på landet utafør hovedstaden om søndagene, eller da han noen somrer, blei sendt ut til slektninger som hadde et gods der de var noen døsigge sommermånedet etter at skolen var slutta. Men det var den frodige sommernaturen sør i landet, med olivenlunder og vinranker, digre trær som ga skygge, palmer, et vell av kraftig duftende, svære blomster, øredøvende bråk av sikader i buskene, små skilpadder som flykta ut i dammene med et plask når du prøvde å fange dem.

Fjell-landskapet var noe helt ulikt. En tørr, steinete natur. En verden av gule og brune farger, med veldig utsikt og en fantastisk svær, dyp, blå himmel hvelva over. Raoul var hele tida tvingi til å se: Til å kaste blikket ned nært foran seg, for å se hvor han satte beina og hva han satte dem på, om det var noe der han kunne gå på, og til å kaste blikket langt framover, utover, for å orientere seg, prøve å anslå retninga, finne ut om han fulgte den kursen han mente han huska fra fem år gamle samtaler i et rom inne i Kodonj.

Han så rundt seg: En verden av topper, av åser bakom åser, der det nære, gule og brune, støvete gikk over i grønt og blått lenger og lenger bakover, i blåne bakom blåne, til de bakerste ikke lenger så ut som fjell, men minnet om lave, blå skyer. Langt, langt inne mot nord og øst lå ei fjellrekke som var usynlig nede i byen Kodonj: Utrolig fjerne og høye, et nesten ukjent land, tilmed for fjellbuene i denne delen av Nordøst-provinsen. På den veldigste av alle tindene, så langt borte at den nesten var gjennomsiktig, glitra snøen denne varme sommerdagen. Nærmere var det skarpe egger og gjel, og langs venstre hånd svimlende stup. Djupt, djupt der nede gikk stupet over i en bratt bakke ned mot elva som en gang skapte dalen, men elveleiet lå tørt nå, etter den tørre sommeren. Raoul fulgte stupet fordi han huska det var ett av merkene ruta fulgte, men han kjente åssen det veldige tommrommet liksom sugde i ham, kilte i tarmene hans, han tenkte at han kunne ta et eneste skritt og så falle flere hundre meter, til han begynte å skrubbe inn i fjellskråninga og til slutt klaska i en eller annen stein som sto opp nede i dypet. Der hvor dalen var litt breiere, og særlig lenger oppe hvor den vida seg

kraftig ut, kunne han se grønne flekker, gras, noen trær, og langt, langt foran seg i det grønne djupt nede noen hvite og grå flekker som han skjønnte var fe på beite: sauer, kanskje lamaer, men sjølsagt ikke geiter.

Han så ned der han skulle sette foten: En verden av stein, små stein, det vil si: så små at han kunne løfte de fleste av dem, for her oppe på åskammen lå det mengder av laus stein, det undra ham, for han forestilte seg at slik laus stein for lenge sia burde ha rast ned i dalen. Flere ganger skvatt fugl vekk foran ham, brune og gule kropp-er som gikk i ett med underlaget til han nesten tråkka på dem. Steinene tvang ham til å gå ganske langsomt og se nøye for seg, han så at de hadde forskjellige farger og former, mange av dem var runde, det måtte være rullestein som en gang for millioner av år sia hadde liggi i ei elv, andre steiner var flate, kantete. Etter hvert la han merke til at det var visse mønstre som gikk igjen. En tanke slo ned i ham, han stoppa, plukka opp en flat, underlig stein, så etter. Jo, det stemte, det var sandstein med tydelig bølgemønster i, slik som han en gang hadde sett det i en glassmonter i et museum, den gangen han var student i Frankrike. Her lå det slike steiner som fantes på museer, men de var ikke i noen glassmonter, de var ute under åpen himmel, langt oppe i fjellene, og det var uhyre mengder av dem! Han skjønnte at hele området han nå gikk over, måtte ha vært havbånn en gang, en kyst, sandstrand der det hadde kommet ut elver som la igjen rullestein, der bølgene laga mønster i sanden, og sanden etterpå blei til stein. Seinere la han flere ganger merke til forsteininger, en gang plukka han opp det de der i landet kalte ei sjølykt, et forsteina, rundt dyr, stort som en knyttneve, med femdelt symmetri som ei sjøstjerne, en annen gang så han et skjell som stakk halvveis ut av et stykke sandstein, ved sida av det var noe han på avstand trudde var ei lita perle, men det var en liten, rund stein av kvarts, kanskje 3 millimeter i tverrmål, som satt fast i sandsteinen.

Denne dagen, ved to-tida, så han for andre gang i sitt liv den lille røde og svarte firfisla med det tredje øyet i pannen, blinkende som en diamant. Raoul stoppa opp, forbausa, han var forferdelig trøtt. Men han la ikke noe spesielt i det, han så det ikke som noe slags godt varsel for framtida eller noe som ga håp for vandringa hans. For Raoul var fullstendig fri for all tru på magi og overnaturlige makter. Han trudde på materien og på kjøttet og på den menneskelige forstand, han trudde på livet, og han hadde ei (sikkert overdrivi) tru på den delen av ham sjøl som man kaller viljekrafta og fornuften. Han trudde fullt og fast på at Historia går framover mot noe bedre, noe edlere, han trudde at arbeiderklassen, uansett hvor

møkkete og forfylla og lusete den kunne framtre, uansett om arbeiderne drakk seg fulle og slo hverandre, snøyt og mishandla hverandre og oppførte seg som svin, uansett var full av evne og vilje til å – på lang sikt – gjøre mirakler, skape en bedre verden, og han hadde ei grenselaus tru på at menneskene kan bli som guder ved hjelp av vitenskap, kunnskap og maskiner. Men «skjebnen» ut over det trudde han ikke på, og ingen former for mysterier, bortsett fra de som ligger utforska i naturen og før eller seinere kan avsløres av den menneskelige fornuften. Derfor var den forbauselsen han følte en frukt av undring over den *fantastiske tilfeldigheten*: At han skulle få se dette angivelig så sjeldne vesenet hele to ganger i løpet av bare 5 år. Han kom til at grunnen nok må være at folk vanligvis ikke har øynene med seg, de er ikke nødt til å se på bakken hele tida slik han måtte nå. Dyret er formodentlig vanligere enn alminnelig antatt, tenkte Raoul og gikk videre. Bak ham satt den lille øgla på en flat stein i solskinet og stakk tunga ut for å smake på lufta. Hvis noen hadde fortalt ham at fjellbuene, som virkelig er vant til alltid å ha øynene med seg og oppdage alle slags små ting i naturen, oftest ikke ser dette dyret en eneste gang i et langt liv utendørs, så ville Raoul sannsynligvis ha trekt på skulderen og sett tvilende ut.

Mens han gikk der, høyt oppe i fjellheimen, hadde Raoul for første gang på lang tid mulighet til å tenke over livet sitt og den situasjonen han var havna i. Egentlig var det flere år sida han hadde hatt noen sjanse til å tenke i det hele tatt på noe anna enn sirkelen, kampen, de daglige gjøremåla, planene som måtte legges, intrigene som var nødvendige for å hindre avsløringer og holde det hele i gang.

Raoul tenkte at nå var alt brutt sammen. For første gang på lang sikt hadde han ikke ansvar for noen ting anna enn seg sjøl, ingen avtaler som skulle holdes, ingen beslutninger som skulle tas, ingen problemer som skulle løses. Kodonj med sitt menneskemylder, sitt sydende liv, viste seg nå geografisk sett å være et ganske lite område, etter en halv dags gange var det langt bak ham, rundt ham var det bare åsrygger, fjell, stup, ikke noe spor etter byen som hadde fylt hvert sekund av hans våkne liv i mer enn ti år. Raoul hadde ingen familie. Omgangskretsen hans hadde vært sirkelen og de han hadde kontakt med som lege, mer hadde han ikke tid til. Foreldrene og søsknene hadde tatt andre veier, han hadde lagt dem bak seg for mange år sia. Nå var Brødrene fra Kodonj spreidd for alle vinder, flykta, i fengsel, kanskje drept. Han sjøl, på vei innover i fjellene, mot det uvisse.

Han tenkte på alle han hadde kjent sida han var unggutt, sia han var med i gatene i 1892. Og seinere, i det hemmelige arbeidet i ho-

vedstaden, i forskjellige andre byer, til slutt i Kodonj. Han tenkte på intellektuelle han hadde kjent som for en stund fulgte den samme veien som han, men så hadde tatt av i god tid, gjort karriere, blitt rike og berømte leger, direktører for hospitaler, embetsmenn i staten, som nå satt i toppen i departementer eller styrte storbedrifter. Han angra ikke ett øyeblikk at han hadde fulgt sin vei og ikke var i deres sted. Men han følte en stor, sviende bitterhet mot dem, folk han hadde regna som sine venner, beundra og stolt på, fordi de hadde sviki. De brydde seg ikke lenger om å slåss for en bedre verden for det store flertallet, alle de som aldri fikk de gylne sjansene til et godt liv og en slik rik, intellektuell frihet som de sjøl hadde. I steden valgte de å ta vare på sitt eget, bli rike og forvalte sitt kremmerskap, og derfor (tenkte Raoul) var de medansvarlige i dag for at han var her og måtte flykte aleine inn i fjellene.

Han tenkte: Er dette slutten for oss? Må alt bygges opp fra grunnen nå? Må det komme en ny generasjon som begynner med små, små spirer, slik som vi begynte før 1892? Raoul var med fra den første tida, som ung gutt var han blant de første tilhengerne i den ganske lille gruppa til Leibrer. Derfor *visste* han (på en måte som de som kom med seinere, ikke kunne vite det) at pir^2 var noe som var *bygd opp* og *skapt*, og ikke et naturfenomen som alltid hadde vært der og følgelig alltid ville bestå. Tvert imot, under visse forutsetninger var organisasjonen en skjør plante som kunne rykkes opp med rot og død. For den som sjøl har vært med på å skape noe – f.eks. reise en fabrikk, starte et forskningsinstitutt, eller bygge opp en stor organisasjon – den veit at dette skapte ikke av seg sjøl er evig, men kan ødelegges. Men den som bare har opplevd at det *er der*, trur altfor lett at dette skapte alltid vil være til og kan motstå alt.

Utover dagen begynte han å bli svært tørst. Som lege kjente han faren ved å bli uttørta. Han ga seg til å se etter vann, men fant ikke noe sted der han kunne drikke. Det var ikke et dødt landskap, det var jo fugl her, og noen steder gras. Ett sted kom han innpå en flokk dyr som spiste, de var store som geiter, men slankere. De hadde rette horn med en krok øverst, som håndtaket til en spaserstokk. De flykta rakt oppover en nesten loddrett fjellskrent, et utrolig og vakkert syn. Men hvor drakk dyra her? Til slutt søkte han en sti ned i dalen der han før hadde sett fe på beite, der måtte det vel være vann, kanskje mennesker og noe å spise. Men det var ingen stier, og det var først mot kvelden han fant et sted der det var mulig å komme nedover uten at det var for bratt. Nedstigninga tok lang tid, han var uhyggelig sliten og redd for å ramle utfor. Da han endelig var nede i dalen, blei det raskt mørkere. Elveleiet var tørt, det var gras her og

noen busker, men fortsatt ikke tegn til vann. Han så ei blå strime av røyk stige opp et stykke borte og skjønte at det måtte være ild, altså mennesker, og i det siste lyset kom han seg fram til stedet det røyk fra. Han så det var ei lav hytte av jord og stein med ljore i taket, utafør ei mørkkledd kvinne og et par menn i tradisjonelle klær, slike som man ikke så lenger i Kodonj etter at «de stålsatte» hadde fått makta. Han tenkte: Hit inn når altså ikke regjeringas makt.

Han hilste, spurte om å få noe å drikke, gjeterne rista på huene og svarte med ord han ikke skjønte. De tok ham med inn i den primitive hytta, så på ham i lyset fra ilden der inne, han pekte på halsen sin, laga lyder som om han drakk, rakte fram hendene for å vise at han ba dem om noe. Etter en stund skjønte de ham, han fikk vann i et skinn og drakk. De kokte kjøtt i ei gryte og delte kveldsmaten sin med ham, de spiste det ferske kjøttet sammen med små løk de hadde i et knytte. De viste ham tørt gras som lå inntil veggen i hytta, han kunne ligge der, han la seg der og sov den natta.

Neste morgen var de oppe ved soloppgang, Raoul våkna med dem, de spiste igjen og gikk ut. Det var flokker av dyr lenger oppe i landskapet, sauer, lamaer, noen raggete kameler. Raoul forsøkte å gi dem penger, de rista på huet, forsto ikke, ville ikke ta imot. Han prøvde å få dem til å si om han var på rett vei, spurte flere ganger: SkoTnaps? og pekte videre den veien han mente måtte være den riktige. De snakka seg imellom uten at han forsto et eneste ord. Til slutt pekte de på en liten gutt som var med dem, kanskje ti år gammel, og forklarte med håndbevegelser og pantomime at Raoul skulle følge ham. Gutten viste vei oppover dalbånn, langs elva, til det åpna seg en dal til sida, men dette var til venstre, i retninga som var motsatt av den Raoul sjøl mente måtte være den riktige. Skulle han følge etter? Han var i tvil, men på den andre sida var han blant mennesker, han var ikke sikker på hvor lenge han kunne klare seg i fjellene aleine, han trengte mat og ly. Etter at de hadde gått kanskje en time innover, kom de til ei ny stein- og jordhytte, en ny dyreflokk. Gutten ropte, et par mennesker kom mot dem. Gutten snakka noen ord med den ene av mennene. Han snudde seg til Raoul og sa på dårlig lavlandsmål:

– Hvor skal du?

Raoul, som alltid var vant til at språket var ett av de viktigste redskapene han brukte, men som nå ikke hadde snakka med noen på over et døgn (og det var første gang, så lenge han kunne huske), følte at nå fikk han trygg grunn under føttene, for første gang sida han hadde gått ut av Kodonj. Han forklarte, langsomt, i enkle ord,

at han var skulle til Patriarken SkoTnaps og gjerne ville vite om han var på rett vei.

Mannen så på ham, snakka med den andre, spurte flere ganger Raoul hvor han skulle, så skeptisk på Raoul. Raoul tenkte: De stoler ikke på meg. Så pekte han, sa: SkoTnaps! Men den retninga han pekte var en helt annen enn den Raoul sjøl hadde kommet fram til. Raoul spurte flere ganger igjen, men fikk hele tida samme svar. Raoul spurte om han kunne kjøpe mat, etter en stund fikk han noe tørka kjøtt og et skinn med surmjælk, betalte en liten sølvmynt for det.

Så begynte han å gå igjen, aleine.

Han fulgte den retninga han hadde fått oppgitt i flere timer. Det var et fantastisk landskap, ulikt det han hadde vært i dagen før. Han gikk en smal dal innover, det var ingen åpne sletter der, lite gras, ingen dyr. Oppe i åsen så han merkelige formasjoner, han mente det måtte være murer, så tenkte han at det var naturlige steiner, slitt av vinden, etterpå trudde han det var murer igjen.

Seinere blei landet mer og mer opprivi av gjel, mange svære klippeblokker, og mer fruktbart, med kraftig gras, høye skjermplanter og kratt. Det var mygg her og andre insekter, og mye fugl, flokker av noe som minnet om høns, de var ikke redde som fuglene han skremte opp dagen før. Et glinsende blågrått beist, stort som en underarm og med lang hale, pilte inn mellom steinene. Flere ganger støtte han på små, ville lamaer og knøttsmå hjorteliknende dyr, de beita uten å bry seg om ham. I krattet innved fjellveggen glitra røde dråper, kirsebær, men svært sure. Plutselig sto en steinbukk med digre, krumme horn oppå en knaus ganske nær, den så på ham, men rørte seg ikke. Det blei stadig vanskeligere å finne en vei fram, til slutt blei det håpløst å komme videre. Han tenkte: De har leda meg på feil vei. De har sendt meg i feil retning med vilje.

Han begynte å gå tilbake igjen i den retningen kan kom fra, men blei usikker, kjente ikke landskapet igjen, det blei kveld. Det blå tussmørket kom brått, han hadde ikke sett spor av mennesker etter at han gikk fra de fiendtligsinnete gjeterne om formiddagen, det var altså ikke noe hus i nærheten der han kunne be om nattely. Det begynte å blåse gjennom dalen, det blei raskt mørkere. Han søkte ly i en slags krok med et overheng over, han mente bestemt det måtte dreie seg om en slags mur, men det var for mørkt til å se det. Det var ei stjerneklar natt, men ingen måne. Det blei svært mørkt og ganske kaldt. Han fikk ikke sovet stort.

Om morgenen den tredje dagen var han lykkelig da sola gikk opp og begynte å varme. Noen rørte seg bare et par meter fra ham, han så det var ei ganske lita ugle, han visste ikke at ugler var oppe om

dagen. Han tok et par munnfuller av surmjælka i skinnet og spiste opp det siste kjøttet, han hadde ikke spart noe særlig, for han trudde han skulle kommet fram dagen før. Noen veps våkna og summa rundt ham. Han så nå at kroken han hadde overnatta i, virkelig var en ruin av et slags hus, kjempesvære stein, flere meter lange, som lå oppå hverandre uten mørtel mellom. Noe pilte i forte rykk rett oppover steinveggen, han trudde først det måtte være ei slags mus, men det var en liten, grå fugl med noe rødt på vingene og langt, krumt nebb. Tvers over en av de digre steinene i muren løp en frise av små hester som hadde beina i kryss på en merkelig, stilisert måte.

Han var nå veldig sliten og ganske usikker på retninga, men han fortsatte å gå. Han hadde ganske små føtter og en tung kropp, det verka i hælene hans. Han falt flere ganger og reiv opp klærne sine på steiner. Han tenkte ikke stort lenger, bare gikk og gikk.

Ut på formiddagen traff han plutselig på gjetere igjen, andre enn dem han hadde sett før. En mann, ei dame, ei lita jente. De så medfølelse på ham, ba ham sette seg, ga ham noe tørka kjøtt og løk. Mannen var ganske god til å snakke nasjonalspråket, han forklarte Raoul at han før ofte hadde pleid å dra inn og handle i Kodonj, men det var ikke så greit nå lenger, fordi det var forbudt å være der inne i vanlige klær, de onde soldatene skar buksene av folk.

Raoul forklarte at han flykta for soldatene. Han prøvde å komme fram til Patriarken SkoTnaps, men han hadde gått seg vill, hvor var det, og var det langt? Mannen svarte nei! Det er ikke langt, det er ganske nær, tre timers gange, kanskje fire for deg som er sliten og uvant, og han forklarte veien. Det lød ganske enkelt, det var bare å følge et uttørka elveleie og så ett til.

Raoul lurte på om de også med vilje ville sende ham feil vei, men de virka sympatiske, ikke mistenksomme som mennene dagen før, og hva anna hadde han å gjøre? Han ba om å få kjøpe noe mat, fikk noe tørka kjøtt, og et skinn vann i gave, de ville ikke ha penger. Han tenkte: det er et godt tegn, de vil meg ikke noe ondt, de leder meg ikke feil.

Han gikk og gikk, fulgte anvisningene, de var greie, det var mulig å gå der hele tida, ikke uveisom ødemark, som ura han endte i dagen før. Men dagen gikk, og han kom ikke fram. to timer, fire timer, seks timer, ikke livstegn, ikke spor etter mennesker. Raoul satte seg ned, hvilte lenge, spiste, drakk resten av surmjælka, kasta skinnet, beholdt noe kjøtt, enda han var forferdelig sulten, og mesteparten av skinnet med vann. Kanskje blei han nødt til å være ute ei natt til? Han måtte sørge for å ha noe i reserve. Samtidig tenkte han med seg sjøl at det hjalp ikke om han hadde niste, hvis han ikke kom i hus

snart, kom han til å falle sammen av overanstrengelse og døde i ødemarka. Han tenkte sløvt at han skulle aldri gitt seg av gårde på egen hånd da han traff de siste tre gjeterne, men gitt seg i lag med dem, overnatta hos dem, fikk dem til å bli med ham eller venta i selskap med dem til han traff andre som han kunne leie som fjellførere.

Det gikk mot kvelden, men han vågde ikke sette seg ned nå, han tenkte at han hadde aldri gitt opp, han skulle kanskje dø nå, men gi opp ville han ikke.

Utpå kvelden vakla han oppover langs det uttørka elveleiet i ør-ska, plutselig merka han at noen ropte til ham. Hans stansa. Det kom folk, sola skulle akkurat til å gå ned. Han spurte: Hvor er veien til Patriarken SkoTnaps? De skjønnte ikke hva han sa, men gjentok: SkoTnaps. SkoTnaps.

Den tredje kvelden, akkurat i solnedgangen, med klærne i filler, med føtter som blødde i tynne sko der det var slitt høl i sålene, støtta av to magre, senesterke fjellbuer som han hang over skuldrene til, vakla Doktor Raoul Kzmertzky inn gjennom ei dør til den romslige bygningen, hula ut i fjellsida, som var hovedkvarteret til Klanspatriarken SkoTnaps.

XIII

(I)

Dr. Raoul blei nå hos fjellbuene i nær ett og et halvt år. Han opplevde dette som ei forferdelig kjedelig tid.

Han var tvingi til passivitet og kunne ikke gjøre noen slags virkelig nytte for seg. Dette var ei form for liv han følte stilte spørsmålstegn ved hele hans eksistens.

Hos Patriarken SkoTnaps blei Raoul tatt imot som en konge. Som en respektert og frykta fjern stamfar. Som et skjørt og hellig relikvium. Fra det øyeblikket han kom vaklende inn i klansborgen, gikk flukten videre lett som ved trolldom.

Da Raoul kom til bevissthet igjen, oppdaga han at SkoTnaps var en overbevist tilhenger av Stretermish-kulten. For ham og hans klan var det en grenselaus kilde til stolthet at det var gjort en avtale om at rebellene i borgen fem år før skulle ha rømt *hit*.

SkoTnaps var en høy mann som passa til lavlandingenes tadisjonelle bilde av en fjellbu. Ansiktet var strengt og alvorlig, med fryktelige arr. Han viste Dr. Raoul at han hadde slike arr nedover ryggen også: Alt brent med jern for å knekke gikt og andre smerter i kroppen. Han var en mann som liksom alltid var klar til å kaste et blick over skulderen, for å se om noe var bak ham.

Han var et viktig mellomledd i smuglerrutene fra Kodonj og over grensa. (Det var som *smugler* SkoTnaps fikk kontrakt med sirkelen den gangen – for betaling, og sjølsagt ikke på grunn av religion eller sentimentalitet.) Nå var hans hat til og frykt for myndighetene nära i sjukelig grad fordi den gamle fluktplanen var blitt kjent. Han var skråsikker på at den onde øvrigheta nede i Kodonj var særlig opptatt av nettopp ham, SkoTnaps. De brygga sikkert på onde planer mot ham dag og natt. Når som helst kunne de sende en militærstyrke for å angripe ham!

Stolt men innbitt viste han fram plakaten med etterlysning og dusør for Dr. Raoul Kzmertzky. Hele 1 000 thaler, hva? Og sto det ikke på denne samme plakaten at blant Dr Kzmertzkys forbrytelser var: «Planlagt angrep på borgen Kodonj sammen med røverhøvdingen SkoTnaps»? Var ikke det bevis på at djevlene der inne også var etter ham, Patriarken?

SkoTnaps forklarte derfor at på dette utsatte stedet var det for farlig for Dr. Kzmertzky. Raoul måtte videre.

I mellomtida nytta Patriarken tida godt. Han tilkalte alle viktige naboer som bodde i rimelig nærhet, si en halv dagsmarsj vekk. Sammen med høy og lav i den egne klanen fikk de æren av å se den hellige mannen, Dr. Raoul Kzmertzky, iført sin fineste stas (en nyvaska, men fillete og ukyndig lappa blankslitt bydress av mote «provins»), her var han i levende live!

Dr. Kzmertzky (som samtidig var pantet og beviset for Patriarkens egen plass i legenden, hans part i planen for å befri martyren Laoureola). Laoureola! Hun, som hadde fått steinen til å gråte, hun som hadde trossa de onde katolikkene og åpenbarte de hemmelige elvene inne i sjølve berget. Hun som er utvalgt av Stretermish!

Høydepunktet var da Dr. Kzmertzky blei leid fram for å bli snust på av klansborgens hellige Elvebjørn. De æra den som et anna menneske av høy rang, den hadde tilmed et langt, vanskelig navn. Dyret var like uvillig og sjenert som Dr. Raoul. De kom til møtet med en viss gjensidig nysgjerrighet under den djupe skepsisen, og det gikk bra.

SkoTnaps hadde Dr. Raoul hos seg ei uke. Han fôra legen godt, kledde ham opp og lot ham komme seg til gnagsårene var grodd sånn noenlunde, og han var like sterk og sur som før han forlot Kodonj.

En dag brukte Patriarken til å vise ham hele klansborgen og alle skattene sine. Ganger, feller, skyteskår, befestninger. Døden tusen ganger for alle angripere! Gjenstander, tøy, våpen, håndverk. Målt med lavlandets mål var mye av dette støvete og muggent. Men innimellom var det praktfulle eksempler på gammalt håndarbeid. Det fantes antikviteter her som ville ha gått for astronomiske priser på auksjon i en vesteuropeisk storby noen tiår seinere (men dit kom de aldri). Og forbausende mengder penger: gammalt gull og sølv i gamle sekker. SkoTnaps åpna noen av dem og lot pengestykkene gli mellom fingrene, de ramla ned i sekken igjen med feite små klirr. Raoul mente han skimta arabiske bokstaver på noen av dem, og kanskje et romersk hode i gull.

I ei kiste av svartmalt tre, med rødt fløyel inni, et skjelett, lite som av et barn. Det var tydelig at kista var laga av noen som hadde sett assen den katolske kjerka utstilte helgenbein. Legen trudde først det var knoklene til en ape, han så på skallen som var liten, men med veldige kraftige, breie kjever, på toppen av det smale kraniet var det en beinkam. Men han hadde dissekert aper som student, var de sånn? Hoftene, beina var menneskelige, beregna på tobeint gan-

ge, ingen ape var sånn. Hadde han ikke sett skallen, ville han trudd det var en dverg eller en unge. Hva i all verden var dette? Han spurte. SkoTnaps svarte andektig: «Elvebarn.»

Da uka var over, sendte Patriarken gjesten sin videre inn til sin (svoger?) (firmenning?) – *slekting* TrubbTek (men blodsbandene var riktignok 150 år gamle og ikke fornya siden). Det var flere dagers reise innover i fjellheimen. SkoTnaps mente Dr. Raoul var tryggere der. Han følte seg tryggere sjøl og, når Dr. Raoul var der.

(2)

Høst, vår, sommer, ny tidlig høst det andre krigsåret.

Oppe mellom de skrinne åkrene langt inne i fjellheimen trava en ensom, mager skikkelse. På lang avstand ville en fremmed bare se fjellfolkets tradisjonelle, religiøse bukser med spiralstripene snodd rundt lår og legger, den lange, lause jakka med hengende armer av flere lag tøy, skinnhetta som gikk ned i panna og ned over kinnene som vern mot vind, sand og sno.

Men nær innpå ville en bymann fra Kodonj – og enkelte fra hovedstaden – overraska kunne gjenkjenne det hulkinna ansiktet til den berykta revolusjonære oppvigeren, den etterlyste Dr. Raoul Kzmertzky.

Raoul sprang opp og ned i bratte stier der han var sikker på at han ikke møtte andre mennesker. Med lette, fjærende skritt kløyv han oppover i ei ur til han så utover ei brun-grønn stubbmark. Høyet var båret inn i hus, i hulene, på menneskenes rygger, for å være dyrefør til vinteren. Raoul stakk av gårde dit ingen hadde arbeid, for å være aleine. Han sto oppe i ås-sida ved stubbmarka, med ura under seg, til venstre hadde han et kjerr av roser med støvete-grønne blader og bleike nyper. Bak kjerret igjen vokste det en halvmeterhøy kaktus.

Tvers over dalen, på den andre sida, kunne han se utbrente hus. Landsbyen der lå så bratt til at Raoul en gang hadde spurt om de bandt ungene i tau for at de ikke skulle trille ned ås-sida. Enda spørsmålet var alvorlig ment, blei det oppfatta som en spøk av fjellbuene. Nå var det ingen grunn til å le lenger. For et halvt år sia hadde den ungarske Generalen sendt en styrke som kom overraskende gjennom fjellpasset, de satte fyr på landsbyen.

Raoul tenkte på Kodonj. Øynene hans så ut over dalen uten å se. Den ungarske Generalen hadde satt inn et støt over grensa og okkupert de lavere dalene i Nordøst-landet. Han hadde satt opp hovedkvarteret sitt i borgen. Raoul visste fra flyktninger fra Kodonj at si-

tuasjonen var svært vanskelig der. Byen var avhengig av forsyninger fra Sør. Raoul kunne ikke forstå åssen togene fortsatt kunne komme med forsyninger – sjølsagt først og fremst mat – så lenge det vitterlig var krig i landet og Kodonj var okkupert av fienden. Men alle rapporter gikk ut på at det faktisk var slik. At gruvene var i gang betydde sannsynligvis at transporten av kongesand fortsatt gikk ned til kysten. Det hele var fantastisk. Raoul grubla og grubla, og kom til at det måtte være en eller annen utrolig avtale som var gjort mellom kretser i New York og Wien.

Han tenkte på alt han ikke visste, forbindelsene han ikke hadde, informasjonene han mangla. Med den ungarske Generalen i Kodonj kunne han ikke reise dit. Men herfra kunne han ikke dra til noe anna sted. Han tenkte på Brødrene i sirkelen, undra seg på hvor de var, om de var i live, om noen av dem kunne gjøre noe i denne situasjonen, organisere arbeiderne, forberede noe. Han lurte på hva som skjedde med pir² i resten av landet. Dyster til sinns laga fantasien hans giftige skrekkbilder av hva som kunne ha skjedd (nei, antakelig hadde, sikkert *måtte* ha skjedd) med organisasjonen under ledelse av de vanvittige Berrføtte.

Han orka ikke mer. Han satte seg på en stein, dro opp ei fillete bok fra et gjemmested mellom skjorta og magen, innafor beltet: «LÆREBOK i matematikk for universitetet, laveste akademiske grad». Dr. Raoul tok et stykke trekøl, skreiv på et flatt stykke skifer av det slaget som de råtne fjellmassivene rundt ham var satt sammen av, og begynte å drukne de plagsomme tankene sine ved å regne integralregning.

(3)

Det er mulig å romantisere høylandet. Turisten kan gjøre det. Jo mindre greie han har på høylandet, jo mer eksotisk blir det. Som det indre Asia. Som et land på den ukjente sida av månen. Eller den nasjonalromantiske høylendingen kan romantisere det. Å, se denne gjeteren, som er ett med naturen. Den tvisynte, som står på kanten av stupet, ser ut over de veldige fjellrekkene, men ser samtidig inn i mysteriene, ser det usynlige. Å, se denne noble Patriarken, vokteren av urgamle tradisjoner, ennå ikke ødelagt av det prosaiske livet i storbyene.

Høylandet i det andre krigsåret var ingen idyll.

I klansborgen til TrubbTek døde folk hele tida. Dr. Kzmertzky forsøkte lenge å holde et slags regnskap. Men da han la sammen tal-

la sine og fant over 50 døde på et knapt år, la han notatene til side og slutta å føre dem. Legen Raoul var sjølsagt ikke uvant med dødsfall. Men dette var en dødelighet så stor at fortsatte den mange år, så var folket i fjellene trua av utryddelse (tenkte Raoul).

Dødsfallene skjedde stille og rolig, uten at noen gjorde noe spesielt av det. Som om alt var normalt, på overflaten.

Sjø i gode år og i fredstid var livet i fjellene hardt. Høylandet var skrint, uframkommelig og tynt befolka. Det var derfor ingen statsmakt noen gang hadde satt seg skikkelig fast der, bortsett fra i de mer frodige dalene og langs de viktigste veiene. Merkelige var ikke den hemmeligheten.

Bosetningene var små. Noen få hundre mennesker var et virkelig stort sentrum, så mange var det vanligvis ikke næringsgrunnlag for. De levde av flokker av småfe som gressa i fjellet, mange dyr gikk ute hele året tilmed i de områdene der det falt snø. Kyr var mange steder ukjent. Noen steder var det eneste husdyrholdet de nøysomme fjellgilaene og dessuten en slags rotter, det var intelligente, renslige dyr som fjellbuene oppdretta i kasser for kjøttets skyld. Enkelte steder (som i dalsidene ved klansborgen til Patriarken TrubbTek) ga det tynne, tørre laget av rød jord mulighet for et magert jordbruk som supplerte husdyrholdet. Men de rikeste samfunna (rike på folk, sjøl om folka ikke var rikst der) var de som i tillegg levde av smugling. Her var det behov for huer og hender for å få smuglergodset fram de lange strekningene langs stiene over grensa, og den andre veien, fra nabolandet, over fjellet og ned til Kodonj.

Klansborgene som organiserte denne trafikken, blei knutepunkter for den tradisjonelle makta i fjellheimen. I bygdene som vokste opp rundt dem, kunne det i noen tilfeller samles en nærmest utrolig befolkning på over et halvt tusen mennesker. Men sjøl i gode tider var kaloriforbruket pr. hue i gjennomsnitt her det laveste i hele fjelllandet. (Og folk spiser dessuten ikke «kalorier i gjennomsnitt». Noen spiser mer -)

Problemet med overbefolkninga disse stedene blei rett før krigen løst ved at «de nyttige» blei eksportert til Kodonj.

Nå – gikk menneskestrømmen den gjerne veien. Det var harde tider hos TrubbTek.

Smuglerrutene var avskåret. Åkrene var delvis ødelagt av den ungarske Generalen, og i ruinene av den utbrente landsbyen tvers over dalen hadde folk egentlig svært lite å leve av. Oppover dalen kom det ofte små flokker av flyktninger. Enkelte kom helt til Kodonj. Men de fleste kom fra fjellområder nærmere krigsteatret, der klane ne hadde støtt sammen med den ungarske Generalen.

Det var virkelig lite mat.

Der hvor det hersker underernæring, blir mange vanligvis ufarlige sjukdommer lett dødelige, og de svakeste kan fort bukke under. Slik var det her. Gamle døde hele tida. Det var mange gravide unge kvinner, men få spedbarn. Alt i alt var legen overraska over at den tradisjonelle hygienemåten var så god. Det var vann nok. Fjellbuene likte ikke vond lukt og innestengthet. Kropper, klær og rom ble så langt som mulig holdt reine, en forbausende kontrast til forholda blant fjellbuene i gruvelummene i Kodonj.

Dette var kanskje grunnen til at det ikke brøyt ut alvorlige epidemier. Likevel mente Dr. Raoul han merka et slags mønster eller systematikk i mange av dødsfallene. Mange gamle og svake mennesker, som virka som om de var fullstendig friske, var kort etter døde.

At mennesker plutselig bukker under, er jo ikke noe ukjent. Underernæring og høy alder slår seg sammen med f.eks. en liten halsinfeksjon. Like etter er det lungebetennelse – og døden. Men likevel syntes han det var noe rart med mange av disse dødsfallene. Blant dem som døde, var seige, gamle folk, tydelig vant til et hardt liv, tungt slit og lite mat, men uten spor av så mye som en liten hoste, feber, svekkelse. At kraftige, feite folk raskt bukker under når de begynner å sulte, er ikke uvanlig. Men gamle folk, som er vant til å klare seg med lite fra før, kan holde seg i live på nesten ingen ting.

Så fant han grunnen: De la seg ned og fikk ikke mat. Det var ikke noe fjellbuene egentlig skamma seg over eller holdt hemmelig. Det satt folk hos de gamle helt til de døde, mens de lot dem sulte i hjel.

I borgen sulta de fattigste og flyktningene. I gangene støtte Raoul på uhyggelig magre og bleike kvinner og barn. Det var de heldigste. I dalen utafor blei de flyktningene som ikke hadde noe forhold som allierte dem til Patriarken TrubbTeks klan, ganske enkelt avvist. Det var de uheldigste.

En dag så Dr. Raoul ei gruppe på fem: Tre gammalaktige kvinner, to menn. De gikk svært langsomt. Folk fra klanen snakka med dem, jaga dem vekk. De fortsatte å gå oppover i dalen. Seinere så de at en skikkelse lå ved stien, et stykke lenger oppe, der han hadde stupt.

I fjellet hadde de et usentimentalt forhold til lik. Det var bare svært viktige eller hellige personer som blei lagt i røys. Andre døde blei båret til et fast *liksted*: fjernt fra folk, høyt og fritt, der vind og vær, fugl og rev fikk kroppene til å forsvinne.

Det betydde ulykke å la en død bli liggende langs stien. Derfor ga fjellbuene den fremmede døde en hjelp de ikke ville gi ham mens

han levde. Fire stykker dro for å invitere ham til samvær med klansens egne døde.

Raoul hadde holdt seg vekk fra seremoniene når klansfolkene bar vekk sine egne. Men han var nysgjerrig på å se likstedet, og den lette ubesværa stemninga blant de fire satte ham på tanken at han sikkert kunne slå seg i lag med dem.

Det var vakker natur rundt likstedet, vid himmel, svær utsikt. Men tungt å komme dit, for det lå på en slags topp, og sjølsagt tyngst for dem som bar.

Da de nærma seg toppen, letta en diger fugl, han syntes den måtte være stor nok til å løfte en mann eller i hvert fall et barn. Den hadde mørk rød kropp, som om den var rusten, brune vinger, et merkelig ansikt med svarte fjær rundt det kraftige nebbet, og nesten gule øyne i den svarte maska som dekket den øverste delen av huet.

Der oppe var det ei lita slette, og liksom kasta utover den, noen veldige kampesteiner. Raoul så splintrer av knokler oppå dem, som om noen hadde knust menneskebein der. Mellom steinene var det frodig gras og blomster. Her lå mange hvite knokkelbiter. Noen kranier med rester av hår, tøyfiller også. Han la merke til mange ganske små knokler, etter unger.

Mindre fugler yrte rundt dem, skreik og skjente. Ei gammel kvinne som var død for noen dager sia, kunne kjennes på klærne. Hun hadde fortsatt noe kjøtt på kroppen de stedene der dyra vanskeligst kom til. En sverm av svarte fugler letta fra henne da de kom. Menene gjorde ikke noe av det. De sa noen ord. En lo.

Nede i det tjukke graset så Raoul noe lyserødt. Da han gikk bortil, så han det var et nyfødt barn. Helt friskt i fargen, uten spor av de forandringene som skjer etter døden. Det lå som om det sov.

(4)

Klansborgen hos TrubbTek var om mulig et enda merkeligere sted enn den hos SkoTnaps. I den første tida hadde alt dette underlige opptatt Raoul helt.

Mylderet av mennesker i merkelige klær, som gjorde uforståelige ting. Livet og arbeidet var som for århundrer sia, han skjønnte slett ikke åssen det fungerte. Håndverksprosessene var like ukjente og uforståelige for ham som maskinene i gruvene var for den nye fjellbuen i Kodonj.

Og så stor klansborgen var!

Hele knausen var gjennombora av ganger, den var som en svær

labyrint. Rommene der menneskene bodde og jobba, lå over hverandre i etasjer, og med vinduer hogd ut i sjølve steinen ut mot dalen, sjølsagt et stykke oppe sånn at angripere ikke skulle få det for lett. Åpningene som leda inn var smale og bukta seg fram og tilbake, de hadde høl i taket, en angriper kunne få et spyd i huet før han ante det.

Der inne var det alltid mye folk. Kvinner som kom og gikk, mens de bar, bar, og svært ofte på vann, eller på vått tøy. Folk som satt med småarbeid i hendene, eller mange ganger menn som bare sto og prata, det kunne vare i timevis. Fillete flyktninger som satt med ryggen mot veggen, så stumt ut i lufta, av og til hosta en uten å kunne stoppe. Trangt, trangt.

Så fant Raoul ut at borgen hadde andre deler, som blei brukt lite eller var ubrukt. Der var det stille og god plass.

Det var ganger og rom reservert for Patriarken TrubbTek, hans familie og sjølsagt hans skatter.

Det var hemmelige veier som kunne brukes hvis klanen var beleira, som leda langt av sted og dukka opp helt uventa, i et buskas, bak en knaus langt borte.

Det var et mørkt system av ganger som gikk *innover* i knausen, gamle huler som ikke var i bruk. Raoul gikk på oppdagelsesferd med fakkell. Veggene var glattere enn i de bebodde delene av klansborgen, fulgte sjølve linjene i steinen mer. I saler der inne i berget skimta han halvt utviska veggmalerier. Det var mennesker med kjortler i utvaska rødt og blått. Kors, fisker, utydellige inskripsjoner med greske bokstaver.

På denne tida hadde alt det nye slutta å fascinere Raoul slik som de aller første dagene. Isteden følte han at han var aleine midt i denne menneskevrømmelen. Der inne i svarte berget merka han plutselig at han lengta etter disse ukjente og glemte kristne, som om de likna mer på ham, var mer hans slags folk enn nåtidas innbyggere i klansborgen.

Ateisten Raoul Kzmertzky skamma seg over tanken og gikk aldri mer hit inn.

(5)

Dr. Raoul Kzmertzky og Patriarken TrubbTek var ikke lykkelige sammen.

Dette kom ikke av at den ene hadde et horn i sida til den andre og

prøvde å plage ham. De *ville* ikke være uhøflige eller uvennlige mot hverandre. Tvert imot.

Dr. Raoul var en høyt æra gjest hos Patriarken. TrubbTek visste slett ikke hva godt han kunne gjøre for ham. Han vokta på åssen Raoul hadde det dag og natt, og lå ofte våken og tenkte på hva galt han kunne ha gjort mot gjesten, siden Raoul oppførte seg som han gjorde.

Det var en drakamp mellom de to som ingen av dem kunne vinne. For ingen av dem kunne få det som han sjøl ville, og det var like umulig for begge å gi seg.

Ei av de sakene drakampen handla om, var maten.

For TrubbTek var det et virkelig æresspørsmål å fø Raoul. Så langt de magre forrådene tillot, blei han behandla som en Blodsbror av Patriarken, en person av lik eller høyere rang. Ja, som en utsending fra Keiseren ville blitt æra i gamle dager (hvis de da ikke hadde drept ham og kasta liket i et utilgjengelig gjel).

Raoul trudde ikke det han så første gang de dekkta bordet for ham.

Delikatesser i hauger. Kjøtt. Nybakt brød. Grønnsaker: Løk, agurker, neper, kvann, andre som han ikke kjente engang. Et slags syltetøy – han trudde det måtte være av nyper, kirsebær, kanskje eple. Tilmed fisk! (Seinere fant han ut at fisken hadde fire bein: Det var en blind, hvit hulesalamander som de dyrka i dammer, langt inne i berget.) Han lot seg friste til å kjøre skeia ned i ei hvit suppe fordi det fløyt noe som så ut som små glassbiter i den. Det var en kald rett av yoghurt med valnøtter, hvitløkbiter og klare stykker av rein is.

Hadde Raoul villet, kunne han holdt seg like feit som i Kodonj. Det var Doktorens egen sjøldisiplin og strenge, asketiske moral som tvang ham til å sulte seg mager. Ettersom forrådene blei knappere, så han kvinner, barn og fattige slektninger gå sultne og flyktninger bli jaga vekk og nekta mat. I en sånn situasjon kunne ikke Raoul sjøl spise.

Derfor avviste Raoul delikatessene. Han lot løken, den stramme osten, den gjæra kamelmelken og det kylling-hvite gila-kjøttet stå, eller han tok med seg matbiter som han smugla videre til dem i husholdninga som han så hadde absolutt minst sjanser til å få nok.

Dette var en konkurranse i stahet. Bordet bugna. Dr. Raoul nippa til det som en fugl. Patriarken TrubbTek og hele hans hus hauga i desperasjon på mer og mer. Dr. Raoul svarte innbitt ved å pirke i maten som en mett kolibri.

Patriarken TrubbTek så det som en grov fornærmelse at Raoul

ikke spiste. Skjønte han ikke hvor vanskelig det var å sette slik mat på bordet i disse forferdelige tidene, for et offer det var? Det er et uttrykk for Dr. Raouls høye status at han aldri et øyeblikk fikk merke hvor blodig han fornærma verten.

Enda verre var det da Raoul krevde å få være med på å gjøre arbeid, ja, tilmed delta i innhøstinga. Dette fylte TrubbTek med fortørna fortvilelse. Trudde ikke gjesten at klanen var i stand til å ta seg av ham og ære ham på skikkelig vis, slik at han måtte jobbe sjøl? Tilbudet om å jobbe blei så kontant avvist at tilmed Raoul skjønnte at her var det bare å gi opp. Det er ikke så vanskelig å nekte å ta til seg mat. Det er verre å fysisk erobre en lja eller et bærereip når raske og senesterke fjellbønder klamrer seg til det med fortvilelsens mot. Så Raoul blei nødt til å stå passiv og se på arbeidet. Noe både han og vertskapet egentlig hadde grunn til å være glade for, ettersom Doktoren trass i all god vilje var fullstendig uegna for denne slags jobb.

Men det TrubbTek skamma seg mest over, visste ikke Raoul noe om.

Patriarken skamma seg fryktelig over klærne hans. Helst ville verten sett gjesten i (slitt, men lappa og vaska) jakke, skjortebryst, snipp, sløyfe, mansjetter med knapper, bukse med press, lakksko. I nødsfall kunne han godtatt at æren var redda hvis Dr. Kzmertzky bar klesdrakta en høvding hadde til festbruk: Laga av lin og mangel-farga ull, med amuletter av elfenbein (det var fortsatt tenner av mammut å finne) og mytiske dyr brodert med gull- og sølvtråd. Men nå måtte han kle Raoul som en vanlig fjellbu, kanskje i beste fall (tenkte TrubbTek, misfornøyd) kunne noen ta ham for en velstående bonde eller rik gjeter. Som vert syntes han at dette ikke gikk an. Han forklarte unnskyldende for Raoul at det dessverre var nødvendig at han gikk kledd i disse elendige fillene for å narre spioner og unngå rykter.

Raoul reagerte ikke på dette, tok det som vanlige fraser som uttrykte vertens rituelle høflighet. Men for TrubbTek var det alvor. Hva måtte ikke folk tru om ham, som kledde en æret gjest slik? Likevel mente han at han ikke hadde noe valg. TrubbTek hadde klart seg gjennom 40 år med klanskriger og forfølgelser fra toll- og skattemyndighetene (som var de samme her i fjellene). Det var fordi han innafor sine snevre geografiske og kulturelle rammer hadde detaljkunnskaper om terreng, personer, alt. Han hadde fullstendig kjennskap til alt som rørte seg i de hundre kvadratmila som lå nærmest rundt klanens land. Og en Napoleons evner til å bruke kreftene sine taktisk riktig ut fra den kjempeknausen i fjellsida som var hans klanshovedkvarter.

Som situasjonen var nå, tok han ikke unødvendige sjanser. Hadde ikke hans (nevø i fjerde ledd?) (seksmenning?) *klansallierte* SkoTnaps forklart at denne ærede, hellige gjesten var en farlig mann å huse? Og hvorfor kom egentlig styrkene fra den ungarske Generalen akkurat *hit*? Det overordna var derfor sikkerhetstiltakene, konspirasjonen: Ingen tilfeldig forbireisende måtte se noen lavlandsboer eller noe anna uvanlig hos TrubbTek. Likevel, mens krigen fortsatte, smuglerrutene blei avskåret, forrådene blei spist opp av flyktninger, og alle slags problemer vokste på alle kanter, lå TrubbTek våken om natta og kasta seg fram og tilbake, han fikk ikke sove på grunn av den skammen Raouls klesdrakt brakte over ham. TrubbTek var en realistisk hærfører, men han hadde et sart sinn.

(6)

Dr. Kzmertzky hadde sine egne nagende nattetanker, som Patriarken ikke visste noe om.

Helt sia Raoul var ganske ung, hadde han vært vant til å være i stadig, hektisk aktivitet. Han hadde alltid tusen jern i ilden, og han hadde alltid ansvar.

Da han som helt ung mann fant ut at verden var av hengslene, var det naturlig for ham med all ungdommens romantiske idealisme og med all den intelligens, evne til systematikk og viljekraft som særprega ham, straks å gå i gang med å leite etter måten å få verden tilbake på hengslene igjen.

Det førte ham inn i revolusjonen av 1892, og fra den inn i sirklene til Leibrer. Her fant han svaret. Åpenbart var metoden som kunne få verden på hengslene igjen, ingenting anna enn marxismen. Åpenbart var de som kunne gripe marxismen og bruke den til å få verden tilbake på hengslene igjen, arbeiderne og ingen andre enn arbeiderne.

Altså gikk Raoul Kzmertzky til arbeiderne. Og blant dem hadde han blitt hele tida sia. De fire år i Frankrike var et avbrekk, men da jobba han natt og dag for å kvalifisere seg, komme tilbake til Republikken, komme i arbeid igjen for Leibrer's pir², ut blant arbeiderne. Han hadde jobba med dem, vært blant dem, deltatt i kampene deres i mange byer og i fengsel, og i de lange åra med langsom, hemmelig oppbygging i Kodonj.

Arbeidet kunne mange ganger se håplaus ut. Alle mål var fjerne: Ikke bare det store, samfunnsomveltninga, men de små, nære. Et landsomfattende, sosialdemokratisk arbeiderparti, ja tilmed fag-

foreninger i de viktigste gruvene i Kodonj. Hva så? Man var i gang med arbeidet for å sette verden tilbake på hengslene! Det ville ta tid. Men det gikk framover. Vanskeligheter? Motstand? Det er den naturlige motstand vi føler i tingene når vi vil sette dem i bevegelse. Forfølgelser? Det er fordi vi er farlige for den bestående orden! Tungt slit? Følelsen av tungt slit er et bevis på at du virkelig er i arbeid!

Til slutt flykta Raoul fra Kodonj. Men han flykta ikke i panikk, han var ikke redd. Han flykta som en krigsherre som trekker seg tilbake, etter kald, fornuftig overveielse. Han hadde ikke mulighet til å bli i Kodonj og gjøre nytte for seg. Han måtte dra plutselig, og han var ikke i stand til å planlegge åssen han skulle gjenoppta kontakten seinere. Men han dro for å kunne fortsette kampen, ikke for å trekke seg ut av den.

Her oppe var det ingenting han kunne gjøre.

De behandla ham godt. De gjorde ære på ham, ja de dyrka ham, som et magisk dyr, en pakke eller ting som inneholdt stor overnaturlig kraft. Den nøkterne, økonomiske avtalen om å ta imot flyktningene fra borgen noen år før hadde med tidas og historias løp forvandla seg til et mystisk sakrament av veldig betydning. De fjernere slektningene (?) (klans-allierte) av SkoTnaps, for ikke å snakke om dem, som ikke hadde noen direkte bånd til ham, blei på den andre sida prega av en slags skyldbevissthet, en frykt for hva det kunne bety at de ikke hadde hjulpet Laoureola den gangen hun blei martyr i borgen, vekka Stretermish og blei opphavet til den veldig oppblomstringa av Kodonj. Denne holdninga bestemte behandlinga av Dr. Raoul. Han var ikke et menneske lenger, han var forvandla til ei hellig plikt. Lavlendingen som hadde forsøkt å redde Laoureola, og seinere var blitt en forsvarer av kulten i Kodonj: De behandla ham som en totempel, en kalk av skjørt glass. Alt måtte ofres for hans trygghet. Ingenting var for godt for ham. Ikke noe han sa eller gjorde måtte fornærme noen: Det hjalp ikke om det var aldri så mye på tvers av konvensjonelle regler for høvelig opptreden fra en gjest, om han krenka vaner, om han trampa på tabuer. For han var et hellig vesen, som sto *utafor* og *over* alle regler som gjaldt for vanlige mennesker.

Men Raoul hadde ikke flykta for å bli en hellig mann. Han hadde flykta for å kunne fortsette arbeidet blant arbeiderne, som kanskje var katolikker, men i så fall ofte trudde på en oppråtnende, døende katolisisme, var åpne for utviklingslæra, materialismen, astronomien, folkeopplysning: Hvor, kjære venner, finner vi guds himmel i dette tomme verdensrommet? Med disse arbeiderne kunne man, et-

ter skikkelige forberedelser og med gode forklaringer, diskutere Marx og sosialisme. Et flertall blant dem følte solidaritet, ville etter hvert fagorganisere seg, streike, demonstrere for politiske rettigheter. Fra dem kom det nye kjempere, nye Brødre i sirkelen som over åra kunne skolerer opp til ledere som ville ta over. (Ferenc! Stretnep! Hvor er dere, og hva gjør dere?) Da han gikk over fjellet aleine, tenkte han at alt kanskje var ødelagt. Vel, så var han forberedt på å være med på å bygge opp alt på nytt, om nødvendig fra ingenting, og gjerne bruke 20 år til, bare for å komme tilbake til det utgangspunktet de hadde oppnådd i den korte tida like før krigen. Han brant etter å komme i arbeid, få ansvar, gjøre noe, bevise at alle nederlag var midlertidige, det går alltid en ny vei framover.

Men her var det ingen arbeidere. Her var bare den (etter fjellenes målestokk) rike klansherren TrubbTek (skjønt han etter den moderne byens mål på mange måter levde i dyp fattigdom). Han og hans familie levde i en slags primitiv føydalisme og var altså utbyttere. Hos ham var Raoul gjest. Han måtte vise verten takknemlighet og høflighet (noe han på sitt vis prøvde å gjøre, sjøl om den stakkars verten ikke forsto det).

Her var fjellbønder og gjetere. De fleste utfattige, mye fattigere enn arbeiderne i byene. På sitt vis var de så mer undertrykte enn bøndene i dalene. For livet deres var strengt, strengt vevd inn i en sosial struktur der de satt fast som frosset inne i et krystall: Ingen var individer som bestemte over sitt eget liv, alle hadde sin plass de var født inn i, sine slektskapsbånd de var forplikta av, innafor en snever horisont som bare var litt videre enn åsene de kunne se fra TrubbTeks klanshovedkvarter.

Her herska tradisjonene som ikke hadde forandra seg på hundrevis av år. Her herska familiebånd og klansforpliktelsene. Her herska åndene. Elvene, som egentlig ikke var noe anna (tenkte Dr. Kzmertzky) enn den religiøse overbygninga over dette livet.

Dette samfunnet kunne (fra byboernes synsvinkel) virke ufattelig brutalt, slitsomt, trangt, kjedelig. Fattige kvinner var umælende lastedyr. Overflødige barn blei satt levende ut i fjellet. Ikke engang de rikes unger bestemte over sine egne liv: Fra fødselen av var de bestemt til ekteskap med andre barn, som kanskje ikke var født ennå (f.eks. fordi det mangla et barn med riktig kjønn å gifte dem til). De blei spilt som brikker på det veldige sjakkbrettet som klansinteressene i fjellene var, uten hensyn til deres egne ønsker.

Samtidig følte sjøl de fattigste og elendigste ansvar for klanen, for klansherrene og Patriarken. Og dette ansvaret var gjensidig. Patri-

arken ville innafor bestemte regler være *bindi* av tradisjonen og føle ansvar for alle i klanen, inklusive de fattigste bøndene og gjeterne.

Derfor var hele dette samfunnet (tenkte Dr. Raoul Kzmertzky) også fullstendig uimottakelig for ideer om *klasser*, *klassekamp*, *marxisme*, moderne tanker om *materialisme*, ja tilmed for *vitenskap* og *demokrati*. Nettopp de fattigste og elendigste her oppe var det som hadde snevrest horisont, som satt mest fast i forestillinga om Elvene og det overnaturlige, som visste minst om Republikkens rivende utvikling og politiske liv. Hvis moderne tanker trengte inn i det hele tatt, så var det hos de primitive føydalherrene, som i hvert fall hadde kontakter med omverdenen gjennom smuglerrutene og ved inngifte i borgerskapet i det som fantes av byer i høylandet. Gjennom dem kunne noen moderne ideer forplante seg inn i fjellene fra Kodonj . . . ideer som Stretermish-kult, den store reformasjonen av Elvekulten som var skapt av gruvearbeiderne.

Men ideene til Raoul? For dem var det ikke den minste plass her, og aller minst blant de fattigste, sliterne.

Her kunne Raoul heller ikke få noe *ansvar*.

TrubbTek hadde den erfarne smuglerens sans for hemmeligheter og fjellbuens skepsis mot lavlendinger. Sjøl med Dr. Kzmertzky mente han det var helt unaturlig å diskutere klanspolitiske eller militære problemer. Hellig mann eller ikke, han var bymann og lavlending! Dr. Raouls militære erfaring var dessuten helt ulik den som var nyttig i fjellene. Han hadde greie på gatekamper, massesjokk og barrikader. Her handla det om fjellstier, klansallianser og geriljaangrep.

Raoul hadde heller ingen muligheter for kontakt med Kodonj. TrubbTeks kontakter i Kodonj var hans sak. Han ville ikke dele sine smuglerkontakter med Dr. Kzmertzky. Raoul ville ikke betro sine navn (men var de der? Og hvem var å stole på?) til Patriarken. Den ungarske Generalen okkuperte byen. Dra tilbake uten sikre kontakter var utelukka.

Dr. Raoul følte seg som om han var aleine i et stort, tomt, hvitt rom, eller som om han var pakka inn i vatt. Han kunne slå og sparke i alle retninger, men han traff aldri noe hardt han kunne gå laus på. Han fikk mat, soveplass, klær, respekt, uendelig mye frihet til å gå akkurat hvor han ville, gjøre akkurat hva han ville. Han fikk bare ikke det organismen hans verka mest etter: Arbeid, press, motstand, ansvar, som kunne vise ham at han gjorde nytte for seg, at det var noen hensikt med livet hans.

Hadde han vært en annen og svakere person, som var åpen for tanker om sjølmord (men alt sånt så han ned på med djup forakt),

hadde han alvorlig tenkt på å kaste seg utfor et stup for å gjøre slutt på denne tomme tilværelsen.

(7)

De ville ikke at Raoul skulle jobbe. Godt. Fikk han ikke delta i vertskapets arbeid, så fikk han gjøre ting han kunne bedre.

Han prøvde å hjelpe hele huslyden som lege. Han var vant til at folk underordna seg lege-autoriteten. De som var redde ga han ordre. De som var fiendtlige brølte han mot til de blei redde. Alle ga etter. Tilmed gruveselskapet hørte på det han sa og fulgte i hemmelighet hans råd, lenge etter at direktørene hadde stempla ham som deres værste fiende og Kodonjs farligste mann.

Her var det omvendt. På sitt vis respekterte og beundra de ham. men hans autoritet som lege betydde ingenting! Hans medisin oppfatta de som uvitenhet eller farlig trolldom. Når han ville undersøke sjuke folk, forsvant de forskrekka, og mødre gjemte ungene sine for ham.

Han måtte nøye seg med å studere sjukdommene deres i smug. Det var ikke så vanskelig. Overalt var det små og tynne mennesker som hosta og harka. Magre, bleike kvinner og barn med usunn hud, såre gommer, de bevega seg langsomt som om de alltid var slitne. For ikke å snakke om alle som var krokete av endelaus bæring – flest kvinner. Et vanlig syn overalt i landet, men få steder som her.

Kroppshygiene deres overraska ham: Både menn og kvinner vaska seg gjerne én gang om dagen (det gjorde ikke alle lavlendinger i Kodonj!). Det var forbausende lite lus og utøy. De var nøye med maten og lot ikke sjuke folk komme borti den.

Men sjuke og friske satt om hverandre i gangene og hosta og spyta på hverandre. Mjælk, kjøtt og annen næringsrik kost gikk til vel-fødde, sterke menn først, gravide kvinner, diende og små barn fikk mat sist.

Medisinene deres var så ymse: Noe kanskje fornuftig, noe opplagt skadelig. De brukte ikke grautomslagene som skapte så mange fæle sårinfeksjoner hos arbeiderklassen i lavlandet. Til gjengjeld brant de ut sår, byller og alle slags «verk» med glødende jern, tilmed gikt og hodesmerter! Denne brutale kuren hadde folk stor tru på, derfor de mange store arrene som var synlige i enhver forsamling av fjellbuer.

Raoul ville gjerne lært dem ting: om desinfeksjon, om å unngå smitte og behandle sår. Mange års nær omgang med fattigdom gjorde

de at han visste mye om underernæring og hva folk kan gjøre med det.

Tilmed uten medisiner var det mange ting han kunne ha gjort. Nød hadde lært ham å studere de desperate midlene fattigfolk greip når det ikke var anna hjelp. Han var skarp og dristig, ikke redd for å ta sjanser med et liv for å kanskje redde det. – Men her fikk han ikke gjøre noe.

Så fikk han bruke interessene og kunnskapene sine på andre måter. Han begynte å føre notater for en «fjellklanenes politiske økonomi». Han spurte og grov, men møtte skepsis. Folk som kunne forstå det han sa, veik unna, prøvde å slippe å gi ham opplysninger. Han skjønnte det hadde med smuglinga å gjøre. Likevel lærte han en del. Og det hjalp dagene med å gå.

Raoul spurte etter skrivepapir.

– Javisst! sa TrubbTek. – Og jeg har også et rom med noen bøker her.

(Han tenkte: Mange av disse byfolka liker å lese. Kanskje kan det få ham til å slutte å tenke på alle disse ubehagelige økonomiske spørsmåla?)

TrubbTek kunne bokstavene og han visste hva det var å lese, men han gjorde det ikke sjøl.

Der, høyt oppe i fjellsida, lå et rom som ei munkecelle, hult inn i steinen og med et vindu ut over dalen med ekte glass i. (Gode tider her før krigen, tenkte Raoul.) Et skap (bra snekkerarbeid), hyller, papir, et tjuetalls bøker. Rare steiner, malmer. Kuriosa: Merkelig forma nøtter, flere tørka øgler og smådyr. Under et glass mange sommerfugler, digre som ei hånd, grønne med svarte og gule bånd på skrå over de svære vingene, de glinsa metallisk. Raoul hadde aldri sett noe liknende i Republikken. Han visste det var fuktigere daler i fjella der dyre- og plantelivet var helt forskjellig fra her.

– Hvem har eid dette? spurte Raoul undrende.

– SmetinTark. Min (nevø i andre ledd?) (søsters brors svogers andre sønn?) *yngre slektning*. Han har gått på skole i Kodonj. Kjenner du ham ikke?(TrubbTek hadde tross sine kunnskaper om verden rundt seg, vanskelig for å forestille seg at Kodonj ikke var et sted der, som andre steder han visste om, alle kjente alle.)

– Han er en ganske ung mann. Du omgås sikkert ikke slike ubetydelige unge menn som han.

– Bare bruk bøkene, ta det du vil ha, han er min (? . . . ?) yngre slektning, han vil føle seg beæret.

Det var ei rar lita samling som viste spredte interesser. Noen lærebøker, ei fransk bok for gymnaset som Raoul kjente godt, et par ny-

ere romaner, flere bøker på fremmede språk: *Hamleto de Šekspir*, Multatuli: *Pesevan elsik sembal*, en roman: *Paul et Virginy* (oversatt til Dilpok av A. Marchand), Rui Barbosa: *Cartas de Inglaterra*. En pamflett av en H. Hörbiger: *La Glacia kosmogonio. Koncepto di kosmotekniko*. Men de fleste bøkene var fra universitetet i hovedstaden. Latin, Gresk, Matematikk. Ei stor, ganske ny avhandling om fjell-landets geologi fra 1913, Raoul ante ikke en gang at ei sånn bok hadde kommet ut.

Raoul tenkte: Denne ukjente ungdommen må ha følt seg like fremmed her som jeg.

For å døyve rastlausheten begynte han å gå gjennom de lærebøkene som inneholdt ting han ikke kunne. De bekrefte inntrykket han hadde fra før: Nivået ved universitetet fortsatte å være lavt. Grunnbøkene svarte til et kunnskapsnivå ikke stort høyere enn på det fine private gymnaset han sjøl hadde gått på, for lenge sia.

(8)

En episode gikk spesielt innpå Dr. Raoul som lege.

Som klanen til SkoTnaps holdt klanen til TrubbTek Elvebjørn. Dr. Raouls naturhistoriske nysgjerrighet fikk ham til å oppsøke ham som var ansvarlig for dette sjeldne nesten utdødde dyret. Fjellbuen, en eldre, mager mann med et vennlig ansikt, kraftig nese, en stor munn som ofte smilte, var av dem som ga inntrykk av at han likte Raouls selskap. Kanskje røpa han en grunn når han snakka om dyret på dårlig lavlandsmål: «Religiøs bjørn» kalte han det. Denne mannen hadde sjøl høy religiøs status, og leste kanskje spesielle ting inn i at Dr. Kzmertzky var så interessert.

Elvebjørnen i klanen til TrubbTek var en gammel hann. (Elvebjørnen der måtte alltid være en hann, fikk han vite.) Den var roligere og tammere enn dyret hos SkoTnaps. Raoul blei mer kjent med den enn med mange mennesker i klanen, lærte tilmed navnet: BergebheuTeldarakon. Han kom nær innpå og fikk studert det skikkelige. Dyret var ikke veldig stort, noe over meteren kanskje, men uhyre kraftig. Raoul var ingen zoolog. Men av hodeforma kunne han se at dette var slett ingen bjørn.

Han fikk høre historier om dyret, bragder det hadde gjort, åssen det som yngre hadde vist klokskap og fysisk og magisk kraft. Fordi dyret var gammalt nå, hadde borgen skaffa seg to valper gjennom en avtalt parring med en annen klan (alliert sjølsagt, og parringa mellom Elvebjørnene bidro til å bekrefte alliansen, slik parring av men-

nesker ville gjort det). Valpene var små, livlige, og svært morsomme. Ei sjukelig utseende, langsom eldre kvinne hadde ansvaret for å mate dem og ta seg av dem.

Et anna område som interesserte Dr. Raoul, var slaktinga og matlaginga (sjølsagt særlig fra et hygienisk synspunkt). Han la merke til at kjøtt alltid blei servert svært godt kokt, og det blei praktisk talt ikke laga mat av innvoller. Erfaringer fra Kodonj gjorde at han gjetta hva det kom av. Studier av slaktinga bekrefta mistanken.

Særlig sauene til fjellbuene kunne ha forsynt en hel dyrehage for parasitologer. Da de som slakta, forsto at Dr. Raoul var interessert, viste de ham mark og parasitter i de forskjellige størrelser, former og farger. Innskrumpa leverer fulle av ikter og mark. Lunges med væskefylte blærer og hele nøster av lange, men uhyre tynne mark. Praktfulle, mangledda bendelormer. Og frittlevende, kravlende mark fra tarmkanalen, som kunne være mer enn 20 cm. lange og sprella når magesekken blei åpna.

Fjellbuene var sjøl klar over årsaksforholda ved parasittsjukdommene. Slakterne viste Dr. Kzmertzky åssen de begravde innvoller, lunges osv. som var infisert, åssen de lette etter trikiner i kjøttet, og de forklarte nødvendigheten av forsiktighet og ekstra grundig koking eller steiking.

En dag viste en av slakterne Dr. Raoul en sau som bevega seg med underlige rykk og ikke klarte å stå stille, men plutselig tumla hit og dit uten grunn. Slakteren åpna sauehuet, og der var store deler av skallen tatt over av ei væskefylt blære med mengder av små, svømmende fnugg inni. Raoul kjente igjen denne blæra som den såkalte tinten som inneholder larvestadiet av en bendelorm, som var vanlig hos hunder i lavlandet.

Det var noe med de ufrivillige bevegelsene til den sjuke sauene som han syntes han kjente igjen, uten at han med én gang var klar over hvorfra.

Men en morgen han kjeda seg og gikk for å se de små Elvebjørnvalpene leike, så han den sjukelige eldre kvinna slikke valpene nøye over hele kroppen. Særlig lenge og nøye slikka hun dem i endetarmsåpningen. Det satte ham på noe. Han studerte henne nærmere, og jo mer han tenkte over det, jo mer greip uhyggen ham.

De eneste i borgen som spiste rått sauekjøtt, var de tre Elvebjørnene: Den gamle hannen og de to valpene.

Dr. Raoul forsøkte å spørre ut kvinna. Men hun snakka ikke lavlandsspråk (eller lot som om hun ikke forsto det, han visste ikke). Men den blide mannen som temma bjørnene, forklarte at hvis valpene ikke blei sleika grundig, døde de og vokste ikke opp. Og jo,

det var ikke uvanlig at den som sleika dem, blei sjuk. Da visste man at de små Elvebjørnene trengte å få blanda en spesiell urtekur i maten sin for å bli kvitt bendelormen. Han hadde lagt merke til at kvinnen som stelte ungene ikke var bra, så nå hadde han gitt dem kuren. Men nå var han heldigvis sikker på at de små Elvebjørnene var friske.

Men hva med henne som steller valpene, spurte doktoren.

Mannen trakk på skuldrene. Visste Dr. Kzmertzky kanskje om noen kur som hjalp den som hadde fått i seg tinten? (Raoul visste ikke det. Han hadde vært borti et stygt utbrudd av trikiner i Kodonj, og hadde erfaring med hvor håplaut det var å behandle parasitter i dette stadiet.) Mannen sa beroligende at det er en stor ære for den som steller valpene å bli ramma av sjukdom. Dessuten var jo den sjuke bare ei verdiløst, fattig enke, det var ut fra sånne hensyn nettopp slike mennesker fikk dette oppdraget.

Etter hvert blei kvinnen sjukere. Hun kunne ikke lenger ta seg av de små Elvebjørnene. Det rykka i kroppen hennes. Hun kunne ikke snakke ordentlig.

De slutta å gi henne mat. Etter noen få dager døde hun.

Før hun døde, var ei ny eldre kvinne i arbeid med å ta seg av Elvebjørnvalpene, mate dem, sleike dem over hele kroppen.

Det stygge og meningslause i denne hendinga gjorde at Raoul syntes snikende ondskap lurte rett under overflaten i alt det hverdagslige som skjedde rundt ham. Denne følelsen klarte han aldri å kvitte seg med så lenge han var i fjellheimen.

(9)

Enda ei sak gjorde Raouls liv i klanen vanskelig. Han begynte å føle seg forfulgt.

I begynnelsen rømte unger og unge jenter overalt hvor han viste seg, som om han var et farlig uhyre. Lenge var det sånn at folk passa på når han var i nærheten, men det ga seg etter ei tid.

Men så skjedde det noe nytt, som han lenge ikke klarte å tolke.

Han oppdaga etter hvert at når han streifa rundt i gangene i klansborgen, eller når han gikk rundt på stiene og mellom de skrinne åkerlappene i åsen, så støtte han merkverdig mange ganger på ei eller flere knisende unge jenter, som tilfeldigvis hadde et ærend i hans vei. I førstninga tenkte han ikke over det, men etter hvert begynte han å synes det var påfallende. Han oppdaga at de var tre. Hvorfor akkurat disse tre og ingen andre? De hadde frisk hud, var kraftige,

velfødde (svulmende!). De hadde hele, reine, bra klær. De var uten skaut, det betydde at de var gifteferdige. De kunne være fra kanskje 14 til 16–17 år, han var ikke noe god til å vurdere sånt.

Sannheten gikk opp for Raoul da TrubbTek flere ganger spurte ham om han var gift eller forlova, og hver gang virka underlig tenksom når han kom med det bestemte svaret at det var han ikke, og nei, han hadde ingen planer. Han fikk høre at de tre jentene alle var TrubbTeks døtre (den ene var riktignok dattera til broren hans!) som var «ugifte enker». De var lova bort i barneforlovelser til to andre klaner, men seinere var det brutt ut blodhevnefeide, og jentene var derfor «ledige på markedet». Raoul kjente til skikken i fjellet med å gifte seg inn i lavlandsfamilier. Han forsto at TrubbTek la ut garn etter ham og tenkte på å øke sin prestisje ved å få den mektige, hellige mannen som svigersønn.

Dette plaga virkelig Raoul og gjorde han forferdelig urolig. Han var ikke en mann uten seksuelle følelser. Men hans strenge, puritanske oppfatning av meninga med livet hans hadde fått ham til å fornekte ethvert forhold til kvinner og leve som en munk.

Kvinner hadde ingen plass i det livet han hadde levd. Det fantes noen kvinner i konspirasjonene før 1892 og i de første kretsene rundt Leibrer. Men de var alle intellektuelle og mye eldre enn ham. De var som eldre tanter å se opp til, ikke objekter for romantisk kjærlighet eller begjær.

Seinere i fabrikkbyene, ved anleggene, i fengslet og i Kodonj, var det ingen kvinner. Han møtte kvinner som pasienter, og han opplevde dem som konene til arbeiderne, som i beste fall støtta når de var i streik, men i verste fall satt hjemme og så åssen pengene minka, skreik og klynka over at nå kunne de ikke lenger fø ungene, var mottakelige for propagandaen fra prestene om at nå måtte mennene deres holde seg vekk fra de gudløse oppviglerne og være lydige mot den øvrigheta Gud har innsatt.

Raouls verden i Kodonj var en verden av menn. Sirkelen var et samfunn av menn. Kvinner i den? Det ville aldri falt dem inn. Hvor skulle de komme fra? Gruvene i Kodonj var befolka av menn (riktignok var det kvinnelige sjauere, men de var høylendinger, analfabeter og svært gammaldags religiøse. Rett før krigen var mange blitt fagorgansiert. Men de var definitivt ikke materiale for pir²!) Det som fantes av arbeidere ellers i Kodonj, var menn – det vil si: de arbeiderne som lot seg organisere, som det var naturlig å oppsøke og arbeide blant, slike som jernbanearbeiderne, bygningsarbeiderne, vogndarar. Kvinnene var syersker, personlige tjenere i de borgerlige husene osv., altså utafør arbeidsfeltet til sirkelen.

I de fine husene der Raoul gikk ut og inn, behandla hele familien og knytta forbindelser, skaffa seg informasjon om det som skjedde i gruveselskapet og provinsadministrasjonen, fikk greie på hemmeligheter og fikk et tak på folk som kunne komme til nytte seinere, der var de viktige personene menn. Han hilste høflig og dannet på *konene* og *døtrene*, og *behandla* dem. Men han samtalte med *menne*, slutta avtaler med *dem*, intrigerte med *dem*, og pressa og trua *dem* når det var nødvendig.

Noen av Brødrene i sirkelen hadde koner, familie, unger. Åssen de fikk det til, ante ikke Raoul. Han var i alle åra med hemmelighet og konspirasjon meget forsiktig med å oppsøke dem hjemme. Kona til Ferenc kjente han bare av utseende helt til et par år før krigen. I den legale perioden hadde han vært hjemme hos Ferenc et par ganger, ikke mer. Der hadde han sett at Ferenc hadde kone og unger, og dessuten katt. Begge deler interesserte ham like lite. Ferenc var stø som fjell (tenkte Raoul), det spilte ingen rolle om han var litt eksentrisk i privatlivet.

Derimot visste han om flere eksempler, helt fra tida like etter 1892, på unge menn som hadde brent av iver, men som forelska seg, gifta seg, skaffa seg forpliktelser og til slutt rømte unna alt arbeid, inn i den private verdenen som familien var.

Dr. Raoul Kzmertzky's bevisste oppfatning av kvinner var at for det politiske arbeidet var de en *avledningsmanøver* og ei *felle*, spesielt for unge, uerfarne og romantiske Brødre.

Når det gjaldt ham sjøl, så var ikke dette noen fare (mente han). Han var ikke noen grønn ungdom lenger. Han var en erfaren mann, streng, viljesterk, sjøldisiplinert. I Kodonj var det dessuten ingen som så på ham som noen utprega ekteskapskandidat. For kvinnene i arbeiderklassen var han en fjern, fin mann utafør de kretsene der de naturlig kunne tenke seg å finne en partner. For de fine var han, etter de første åra, den eksentriske Dr. Kzmertzky. En respektert mann, som man brukte som lege og som man fryktet, men samtidig en mann som lagde skandaler, som hadde uhyrlige synspunkter, et *bête noire* som man absolutt ikke ville ønske å være i familie med. Kvinnene var redd ham. Mennene ville ikke tillatt noen familiær allianse med ham.

Derfor var det så vanskelig for ham å virkelig oppfatte det da han blei utsatt for at ganske unge jenter på ramme alvor la seg etter ham, sørga for å holde seg i synsfeltet hans, sto der og fniste og faktisk spilte opp til klanens planer om å få ham til å ta ei av dem som kone. Og da det gikk opp for ham, var det umulig for ham å håndtere det på noen verdig måte. Han ante ikke hva han skulle gjøre, blei

redd for disse unge, sunne, sterke og skamlause jentene. Han følte dem som en trussel mot hele personligheten sin, en anklage mot hele det livet han hadde levd. Det velta opp i ham følelser han ikke visste åssen han skulle kontrollere, han merka at det begynte å røre seg i tanker han ikke ville tenke.

Den puritanske, ennå ungdommelige legen blei pinlig keitete. Han rødma som en ungdom, men uten at han følte noe av ungdommens sødme, isteden blei han fylt av skam og skrekk. Han trakk seg enda mer inn i skallet sitt og rømte for ungjentene hver gang han så dem. Etter hvert begynte han å leite etter steder der han var sikker på at det ikke var folk, for å unngå disse smertelige «tilfeldige» plutselige møtene når han gikk et ærend i klansborgen eller vandra i egne tanker på en sti i fjellet.

(10)

Derfor var det han gjemte seg unna her, oppe ved ei stubbmark der han var sikker på at ingen hadde noe å gjøre, en dag tidlig på høsten i det andre året av verdenskrigen. Han satt på en stein og regna innbitt på integraler, noe han ikke hadde gjort siden gymnastida si. Det fylte hjernen hans og dreiv andre tanker vekk, tanker om framtida, vanskelighetene i livet hans, alt han ikke kunne gjøre.

Da kom det likevel en skikkelse løpende oppover stien nedafor, lettfota, tynn, elegant, med flagrende svart hår som lå i ei løkk slengt over panna, med byskjorte, åpen i halsen innafør fjellets tradisjonelle jakke av mange lag stoff, og skikkelsen vinka og ropte til ham:

– Hei! Doktor Kzmertzky!

XIV

(I)

Quel plaisir! sa den vakre unge mannen andpustent.

Han smilte mens de håndhilste. Så trakk han opp et stort, kulørt lømmetørkle (silke, så Dr. Raoul) opp av lomma og tørka noen usynlige svettedråper av panna, et slikt lømmetørkle som hadde vært siste mote blant ungdommen da Raoul forlot Kodonj.

Det var noe kjent ved ham, men Raoul klarte ikke for sitt bare liv å få tak i hvor det var fra. Den andre så at Raoul var usikker, og forklarte raskt, vennlig unnskyldende:

– Ti år sia, privattimer i fransk. Jeg var bare en sjenert smågutt da, De kan umulig huske meg? Hanry SmetinTark?

Nå hadde han det!

Raoul var et øyeblikk ti år tilbake i tida – tolv, for å være mer nøyaktig – da han, ung og ukjent, var ny i Kodonj. Det gjaldt å få forbindelser, komme seg inn, på ett eller anna vis blir etablert. Han hadde brukt sin fine franske utdanning som et middel til å komme inn kjøkkenveien i sosieteten i byen: Starta en liten klasse i fransk for gutter fra rike familier.

Han huska starten og de første timene best. Det uvante med å lære bort, å skulle forberede seg til hver gang. Uviljen han følte mot å bruke talentet sitt til å hjelpe de rikes barn til å komme inn på gymnaset, på samme tid som gruvearbeidernes og de små handelsfolkas unger (bare gutter) såvidt fikk lære å lese. Arbeidet med å bli kjent med hver enkelt av elevene, finne ut hva de kunne klare og åssen han kunne få tvingi dem til å lære, slik at fedrene deres ville bli fornøyd.

Scenen: Det mørke biblioteket hos den daværende sjefsingeniøren i gruveselskapet, brunt lær, mørk importert eik, opplyst av mange små elektriske lamper. Det var ikke mange hus som hadde strøm den gangen. Sjefsingeniørens blonde og småvokste sønn, allerede bilingual og rask som et lyn til å lære, men stiv av redsel hver gang hans høye, alvorlige far kom stille og pompøs inn og kontrollerte undervisninga til den unge Doktor Raoul. Helt til den ukjente Kzmertzky, en mann uten sosial status, bleik, feit og arrogant, midt foran ansiktet på alle småguttene sa strengt til den store mannen at

han fikk holde seg vekk og ikke ødelegge undervisninga.

Den arge fiendskapen han hadde følt mot noen av guttene. Som den blærete sønnen til den rikeste handelsmannen i «de gamle familien». Gutten oppa seg, prøvde å bråke. Raoul tok igjen ved å svi ørene av ham med hån så sterk som svovelsyre. Hver gang den uoppdragne fyren åpna kjeften, gikk han tett innpå ham, lente seg over ham, lot som om han skulle til å slå.

– Jeg sier det til far! sa guttungen.

– Er det et løfte? svarte Raoul, smilte djevlesk og løfta hånda. På to kvelder gjorde han gutten snill som et lam.

Den lange, treige sønnen til den daværende Militærkommandanten for Nordøstlandet, som satt hjelpelaust og sukka og svetta men ikke klarte å lære noen ting: Ikke konjugasjoner, ikke enkel setningsbygning, alle gloser skvatt av ham som vann på ei fresende varm steikeplate . . . Han klarte tilmed å tabbe seg ut for foreldrene etter at Raoul i rein desperasjon hadde brukt en hel time på å lære ham å pugge *être* i presens! Raoul hadde hørt at denne unge treskallen var major sør i landet nå. Før krigen var slutt, var han vel general . . .

Ikke noe søtt minne. Men ei nyttig erfaring. Han mestra undervisninga raskt med sin systematiske hjerne, sin trening som popularisator og hensynslause sans for jerndisiplin. Og det stemte virkelig at denne reklamen for hans franske studieår ga ham økt snobbeverdi blant fiffen. Han fikk forbindelsene han trengte. Etter et par år kunne han slippe undervisninga. Legegjerninga tok all hans tid og ga ham kontakter for å komme inn overalt og skaffe seg både frivillige og motvillige allierte på toppen i Kodonjs sosiale liv.

Så derfra hadde han dette ansiktet . . . Harry SmetinTark.

Men dette var ikke den samme personen!

Harry var en sjenert, kluntete, bondsk, tynn gutt: («Oversett, SmetinTark» sa Raoul, inne i hodet sitt, i et tolv år gammalt hukommelsesbilde). Han snakka langsomt, ikke begrokkent, men som en som må tenke over orda sine fordi han ikke snakker på sitt eget språk, med tonefall som viste bakgrunnen i fjellene, en fremmed fugl blant de rappkjefta byguttene. Raoul hadde følt sympati med denne ungdommen som ikke hadde visst hvor han skulle gjøre av hendene sine, skamme seg over skrifta, klærne, skoene, fordi han var en bastard, egentlig ikke hørte til blant de andre. Den strenge og sure Kzmertzky hadde prøvd å få ham til å føle seg hjemme i franskklassen. Navnet SmetinTark hadde fått vike, Raoul kalte gutten Harry, mens det var andre han aldri taltale med anna enn etternavn.

Hanry var fetter av handelsmanns-sønnen, som Raoul hadde lagt for hat. Mora hans var søster av handelsmannen, faren yngre bror av en viktig fjellpatriark langt innover mot grensa. Det var et merkelig ekteskap, egentlig slett ikke passende, men de hadde penger nok. Raoul, som nå begynte å få høre hemmelighetene til fiffen i Kodonj, fikk etter hvert mistanke om at det var noe her som handla om røveri av karavaneveier, smugling, ei form for forsikring. Blod er noen ganger tjukkere enn vann. Gull flyter oftere tjukkere enn blod. Der satt i hvert fall unge SmetinTark med by-fornavnet Hanry, for seg sjøl blant de andre, aldri tydelig erta, men alltid u-uttalt sett ned på. Håna med skuldertrekk, armbevegelser, grimaser av den bortskjemte fetteren som visste at han fikk smake lær-stroppen hjemme hvis han tynte bastarden åpenlyst.

En stille og sjenert gutt, men smart. Ikke med den samme lekende lette lære-evnen som sønnen til sjefsingeniøren, men flink, arbeidsom. Hadde alltid pugga alt grundig. Etter hvert kom han med spørsmål han hadde skrivi opp hjemme når det var noe han fant vanskelig: En veldig systematisk gutt. Raoul forsto en dag at Hanry bevisst stilte spørsmåla ikke bare for å lære fransk, men også for å få bedre forståelse av ord i nasjonalspråket og lære hovedstadsdialekt. Seinere fikk Raoul høre at etter fire år på Kodonjs gymnas hadde Hanry overraskende blitt aller best og tatt diplom. Så hadde familien sendt ham til hovedstaden der han skulle studere et eller annet.

Nå sto han her, en høy, tynn mann, med den elegante byslengen sjøl over fjellklærne han skjødesløst hadde slengt på seg, de slanke, bleke hendene hans fór gjennom lufta i raske europeiske håndbevegelser, med hår som en ung dikter, i hovedstaden ville man bare behøve å kaste et blikk på ham for å slå fast at her var en representant for den nye, unge verdensvante intelligentsiaen.

Alt dette fór ganske fort gjennom hodet på Raoul, lite som ferdige tanker, mest som raske hukommelsesglimt, mens han stadig og uten å nøle begynte å snakke. Endelig en mann med bykultur, en mann som hadde studert, som han sjøl, en annen flyktning som måtte gjemme seg og fant asyl hos TrubbTek.

– Hanry SmetinTark, den beste eleven til en ikke altfor flink og tålmodig lærer!

Ikke noe av dette var helt sant (Hanry var ikke den aller beste eleven, og Raoul vurderte seg sjøl høyt i nesten alle sammenhenger), men Kzmertzky nølte aldri med innsmigrende, diplomatiske formuleringer når han følte situasjonen krevde det.

– Til meg skal du si *du*, Hanry. For en fantastisk, uventa glede å se deg her!

– Jeg er lykkelig over å se deg, ikke bare i live, men sunn og frisk, Dr. Kzmertzky, sa den unge, intellektuelt utseende mannen med et vakkert smil.

– Nede i Kodonj snakker man mye om deg. Det går rykter om at du er død, men folket vil ikke tro det.

– De sier at Stretermisch beskytter deg. Det er nok han som har ført oss sammen!

– Hah! sa Dr. Raoul, han svarte med en sur liten latter på vitsen til den andre.

(2)

At Hanry SmetinTark kom, åpna et nytt kapittel i Dr. Raouls liv i fjellene. Det ga mange overraskelser.

Som Raoul straks hadde skjønt, var det ikke mye igjen av den keitete og stille provinsgutten i Hanry SmetinTark. Provisngutten var som en larve som hadde forpuppa seg og gitt opphav til en sommerfugl. Hanry brukte nasjonalspråket som om han var født med det. Han var intellektuelt snakkesalig, ja slagferdig. Samtidig med elegante bevegelser og en takt i oppførselen, med en sjarm og en åpenhet som virka som den grensa til det naive. Raoul kunne forstå at dette gjorde ham til et godt likt midtpunkt. Under dette merka Raoul at Hanry diskret skjulte en sterk vilje og evne til å bestemme og ta ledelsen, og et sett av faste meninger som han blei styrt av uten at han lot seg rokke.

Raoul fant ut at han tok feil da han trudde at Hanry fant asyl hos TrubbTek. Han var riktignok . . . en slags . . . flyktning fra Kodonj. Hanry hadde vært ansatt som gruveingeniør i selskapet fra omlag ett år før verdenskrigen. Det var ganske naturlig at Raoul aldri hadde møtt ham i denne tida da han sjøl var en ettersøkt opposisjonell som lå i dekning. Etter at den ungarske Generalen okkuperte byen, var Hanry blitt nødt til å dra. Men han reiste rundt mellom slektninger i forskjellige klaner som han ville, og Raoul forsto at han fortsatt hadde kontakter i Kodonj.

Raoul følte seg som livstidsfange i et isolat som ikke blei mindre håplaut av at han blei vist gjestfrihet og respekt. Det at Hanry kom, var å sammenlikne med at ei dør plutselig åpna seg i det som før hadde vært en grå, naken vegg. Den lysende, fargerike hverdagen han var vant til, blei synlig igjen.

Hanry var full av nyheter fra den store verden utafør. Den verdenen som han og Raoul skjønte, men som alle andre i fjellfestningen

visste lite om og oppfatta forvrengt, gjennom et prisme av historisk forelda ideer. Han hadde nyheter fra hovedstaden og Kodonj som bare var få måneder gamle, og han kunne fortelle om den store verdenskrigens gang.

Fordi han første gang de traff hverandre, fikk høre at Hanry raskt skulle videre, brukte Raoul de få dagene de hadde, til nesten bare å spørre om hva som hadde skjedd. De satt utover natta til de nesten svimte av. Raoul sugde i seg nyheter som en druknende som i siste øyeblikk er trekt opp på land, fortvila gulper i seg luft. Etter at Hanry var dratt, gikk Raoul i dagevis og kom på tillegsspørsmål som han straks skreiv ned for å ikke glemme dem til neste anledning.

Ja – det var som ei dør blei åpna ut i lys og luft i en naken, grå cellevegg i fengselet. Men for en skuffelse når det viser seg at denne døra går ut i lause lufta: Dagen blir synlig, hus, gater, tilmed mennesker nedafor, men du er tjue meter over bakken. Du kan se livet ute, men du kan ikke delta.

Var Raoul overraska over forandringa av Hanry, så blei han desto mer forbløffa da han fant ut hva Hanry hadde *bevart* fra fortida si. Han forsto fort at Hanry reiste rundt i fjellet som representant for ei eller anna form for konspirasjon. Men først litt etter litt, gjennom flere dagers og netters utspørring om andre ting, gikk det opp for ham at denne konspirasjonen var Stretermish-kulten.

Dr. Raoul tok først Hanrys stadige henvisninger til Stretermish og andre overnaturlige forhold som ironi, en slags fleip, slik som han straks oppfatta Hanrys ord om Stretermish ved det første møtet deres som en spøk. Da denne oppfatninga brøyt sammen, konstruerte han en teori om at Hanry ut fra tradisjonen og taktiske behov mellom klanene måtte *framstille* seg som Stretermish-tilhenger her oppe i fjell-landet. «Paris er dog en messe verd?» (hm.hm.)

Han var for skarp til å lure seg sjøl på denne måten særlig lenge. Det sto nå klart for ham at i strid med all sunn fornuft var virkelig denne moderne unge by-intellektuelle, denne universitetsutdanna gruveingeniøren et *praktiserende* og *troende* medlem av *Stretermish-kulten*.

For Raoul hadde det, straks han så Hanry SmetinTark og kjente ham igjen, vært naturlig å tenke på ham som (i beste fall) en mulig rekrutt, en person som med sin bymessige kultur var like fremmed for disse fjellene som han sjøl, og som i motsetning til alle andre (særlig i disse harde tidene) nettopp derfor kunne tenkes å være mottakelig for marxismen. Denne merkelige oppdagelsen var sjølsagt et hardt slag for ham.

Forbauselsen hans utvikla seg til en slags hjelpelaus aggresjon da

han oppdaga misforståelse nr. 2. Hanry SmetinTark hadde i utgangspunktet den oppfatninga at han, Dr. Raoul Kzmertzky, nå delte hans tru på de overnaturlige fenomenene i kulten! Dr. Raoul mista sjølbekerskelsen og reagerte med et utbrudd. Hanry på sin side reagerte med høflig vennlighet, han unnskyldte seg, glatta over og begynte raskt å snakke om andre ting.

(3)

Forbindelsen mellom dem varte i omtrent et halvt år.

I denne tida reiste Hanry SmetinTark mye. Han kunne være vekk i flere uker, så kom han innom og bodde hos TrubbTek noen dager. Her brukte han en del tid til samtaler med Patriarken. Men mesteparten av tida satt han i lange samtaler med Raoul.

Raoul la merke til at den yngre mannen viste ham stor respekt, ja ærbødighet. Oppklaringa av uenigheten om religionen endra ikke det. Hanry stilte spørsmål til ham som til en eldre, klok og erfaren rådgiver.

Trodde Dr. Kzmertzky at krigen ville fortsette lenge? Hvem ville vinne? Hvordan ville Europa se ut etter krigen? Hvordan ville det gå i Republikken? Ville det bli revolusjon i lavlandet? Var det sannsynlig at det fantes politiske krefter som kunne styrte den nåværende «stålsatte» regjeringa?

Og han stilte spørsmål som viste at han grubla over framtida til høylandet. Hva mente Raoul om muligheten for industri her oppe mellom fjellene? Hva med elektrisitet? Åssen kunne man bygge ut et skikkelig skolevesen? Hva var de viktigste tiltaka for å forbedre folkehelsa?

Etter reiser og lange konferanser med klanledere som besøkte TrubbTek, antyda han i viskende samtaler hva som holdt på å skje. Hvilke allianser som holdt på å utvikle seg, hvilke motsetninger som fortsatt fantes og virka som kraftige hindre for planene hans, hva han tenkte kunne bli neste skritt. Han markerte høflig, men meget tydelig, at det var viktig at Raoul ikke lot TrubbTek ane at han fikk vite noe om dette.

Raoul fikk den oppfatninga at SmetinTark jobba for å få til ei form for politisk organisasjon i fjellene, enten en sjølstendig statsdannelse eller en sjølstyrt provins. Han var ikke sikker på om planene var uklare for Hanry sjøl, eller om det var ting han ikke ønska å si rett ut til Dr. Kzmertzky. Noe Hanry sa, gjorde at Raoul forestilte seg ei mindre gruppe av unge, moderne utdanna fjellbuer med røt-

ter i klanene, prega av ideer som smelta sammen den nye stretemishdyrkelsen med moderne europeisk nasjonalisme, som forsøkte å bruke de gamle klansbånd og religiøse tradisjonene i fjellene til manøvrere de patriarkalske klansherrene inn i et spill disse tradisjonelle lederne slett ikke skjønnte rekkevidden av.

Raoul lærte mer om samfunnsforholda og klanspolitikken av disse samtalene enn av alt annet i hele den tida han var i eksil. Han merka seg at når det gjaldt, disse ømtålige sakene, forsøkte Henry forsiktig å spørre ham til råds.

(4)

Tilliten den yngre mannen viste ham, fikk Raoul til å bestemme seg for å diskutere kulten. Han mente å være forsiktig og nærme seg emnet med all mulig takt. Men da det kom til stykket og Henry kom med klare, kontante svar, mista han snart sjølbeherskelsen, og Raouls hissige gemytt og aggressive debattstil fikk overtaket.

Dette utløste flere lange diskusjoner om religion, vitenskap og filosofi, som fortsatte, med avbrudd, over en periode på flere måneder, helt til forbindelsen mellom Raoul og Henry tok slutt.

For en lytter utafra måtte disse diskusjonene ha virka fantastiske. Midt i ville fjellet, langt fra alle som forsto noe om det de snakka om, sloss flyktningen og den unge aristokraten om samtidas store problemer. De brukte et formelt, akademisk språk, som om de sto bak et kateter eller på en talerstol.

Men de så det ikke sånn. De var forma av en arv fra det liberale universitetsmiljøet på 1800-tallet. Det gjaldt ikke bare å studere, men også å kunne føre polemikk. Slik var talerne alle beundra i 1892: logiske, velformulerte, skarpe – og de snakka *lenge*.

Begynnelsen var omtrent slik:

– Henry, du er intelligent, ung, kunnskapsrik, du har sett litt av verden, sa Dr. Raoul.

– Det jeg ikke kan begripe, er at en mann som du virkelig kan *tro* på denne primitive kulten?

– Jeg gikk på middelskolen i Kodonj, svarte Henry lett. Jeg fikk religionsundervisning av jesuitter. Det fikk kanskje du også? (Dr. Raoul nikka.)

– Jeg kunne umulig tro på de fantastiske historiene i katolisismen. Akkurat som deg, fortsatte Henry SmetinTark.

En gud som er én og samtidig tre! Er det mulig? Vis meg en mann som er én person og samtidig tre! Det måtte vel i så fall være et mis-

foster, noe for et anatomisk museum? Sjøl som gutt lo jeg i smug av sånt.

Seinere, på universitetet, lærte jeg om pavestolens ufeilbarlighet. Det var den pavestolen som nekta Galilei å skrive, som brente Giordano Bruno levende!

Og kirkegangen, messen, nadverden! I min onkels hus måtte jeg sjølsagt være med på sånt. Du veit, de *spiser* guden sin, Raoul! Første gang jeg skjønnte hva det handla om, blei jeg kvalm. Jeg skjønnte aldri åssen de kunne tru på det. Tilmed fetteren min, den brutale kynikeren, tok det alvorlig. Du som har så store kunnskaper, Dr. Raoul, forstår vel lett hvorfor jeg måtte ta avstand fra slik overtru?

Raoul, som forsto den ironiske snerten, blei sint, pusta ut, pusta inn, tok seg sammen, begynte på nytt igjen.

– Som du veit var det ikke akkurat dette jeg spurte deg om, sa han.

– Kan du forklare meg hvordan du kan kombinere din naturvitenskapelige universitetsutdannelse med å tro på primitive, magiske myter fra steinalderen? Hvordan får du, et intelligent menneske, deg sjøl til å tru at naturkreftene i fjellene er underlagt et overnaturlig vesen ved navn Stretermish?

– Kjære Dr. Kzmertzky. Du som er lege, tror vel selvfølgelig på den moderne legevitenskapen, inklusive på den nye teorien om bakterier?

– *Nei!* sa Raoul. Jeg vil ikke si at at jeg *trur* på legevitenskapen. Viktige deler av den er ikke et spørsmål om *tru*. Jeg *veit* at bakterier er årsak til mange sjukdommer, liksom jeg *veit* at sauer spiser gras. Jeg har *sett*, *observert* begge deler, Hanry!

Jeg har ikke bare *sett* sauer spise, og dessuten vært med på å skjære opp magen på sauer – og det andre dyret, som dine primitive frender er så redd for – og sett det halvfordøyde graset inne i magesekken deres.

La meg understreke at jeg har *også* sett bakterier i mikroskop, mange ganger. Jeg har vært med på å ta prøver av sjukt vev, jeg har sett de samme bakteriene komme fra dette sjuke vevet, gang på gang.

Jeg har derfor *observert* bakteriernes virkning på det menneskelige vevet, liksom jeg har *observert* sauenes virkning på gras.

Jeg sier dette fordi jeg uten vanskeligheter gjetter hvor resonnementet ditt går videre, Hanry.

Husk at jeg er eldre enn deg, jeg er ikke født i går! Jeg har opplevd litt av hvert, jeg har selvfølgelig også diskutert med jesuitter.

Jeg har selvfølgelig hørt den gamle skrøna om at ingen har *sett*

bakterier, man observerer dem gjennom et mikroskop, liksom man ser Jesus ved hjelp av sin tru! Men den går ikke!

Sjøl de feite, geistlige lusepellerne – (sa Dr. Kzmertzky, som riktignok ikke var feit for øyeblikket, men som tok del i klansborgens felles reservoar av kryp) – som titter i likørglassene istedenfor i mikroskopene, går til den moderne legevitenenskapen når de trenger hjelp. De stoler mer på en gudløs som meg enn på bønnen til sin egen søte Jesus! Ei sak er hva de sier, ei anna sak er hva deres egne handlinger viser om hva de *virkelig* trur.

Nei! Mitt forhold til moderne legevitenenskap er slett ikke noe spørsmål om tru! Jeg veit en hel del!

Når det gjelder mange sjukdommer, er riktignok legevitenenskapen usikker, eller det fins slett ingen god forklaring. I så fall får vi nøye oss med hypoteser. Men det faller meg ikke inn å gå ut til verden med slike hypoteser og erklære: Dette *trur* jeg, så dette vil jeg *omvende* dere til!

Finn Stretermish til meg i mikroskopet, Hanry, vis ham tii meg, så skal jeg innrømme at han har samme virkelige eksistens som f.eks. amøbene i en vanlig tarminfeksjon!

Hanry SmetinTark, lett og vennlig, med avvergende håndbevegelser, som om han satt på kafé i hovedstaden og diskuterte en uenighet om det siste teaterstykket:

– Kjære Dr. Kzmertzky, jeg ber om unnskyldning, som fagmann og anerkjent dyktig *veit* du sjølsagt at sentrale deler av den moderne legevitenenskap er virkelig. Det var feilaktig av meg å bruke uttrykket *tru* – for ditt vedkommende. Jeg stoler på deg, jeg er sikker på at du har rett. Jeg veit personlig meget godt at du er en pålitelig mann og dessuten en meget dyktig lege.

Men mitt poeng er ikke at «ingen har sett bakterier». Du tar feil, Dr. Raoul, når du trur jeg vil forsøke å vri meg unna ved å bruke billige jesuittiske knep.

Jeg er sjølsagt klar over at folk har sett bakterier. Det har overhodet ikke noe med saken å gjøre at de er sett gjennom ei linse – hva er vel øyet vårt for noe anna enn ei linse!

Det er ikke bare sånn at *folk* har sett bakterier. Jeg veit at den pålitelige Dr. Kzmertzky, som jeg sjøl kjenner og har tillit til, virkelig har sett disse små, usynlige vesenene.

Jeg stoler altså på at de fins, enda det for meg, som gutt, var en helt utrolig og fantastisk idé at sjukdom kunne stamme fra noe anna enn forgiftninger, brudd på tabuer eller ånder.

Hele poenget mitt er at *jeg* har aldri sett noen amøbe eller stafylokokk, sjøl om *du* har gjort det!

Jeg har lest om dem i bøker, sett tegninger og grumsete fotografier, og snakka med personer jeg stoler på – som deg –

(Hanry trakk på skuldrene, slo ut med hendene, smilende, litt ironisk, vennlig -)

Men saka er at *jeg*, kjære Dr. Raoul, har aldri sett i et mikroskop for å studere bakterier. For *meg* blir dette derfor et spørsmål om *tru*. Jeg *trur* på den moderne legevitenenskapen, på faglitteraturen, på deg. Gjør jeg galt i det?

Dr. Kzmertzky:

– Nei, sjølsagt ikke!

(aggressivt:) og hvis jeg hadde et mikroskop her, så kunne jeg når som helst vise deg mange forskjellige bakterier som du kunne se med dine egne øyne!

Hanry (medgjørlig, forsonlig):

– Det er klart du kunne det, Raoul.

Men du har altså ikke noe mikroskop her, jeg må derfor tru deg på ditt ord. Du *veit*. Jeg må fortsatt nøye meg med min *tru*. Vi kan ta dette for gitt.

Jeg er vokst opp i fjellene, og bodde her til jeg var 6 år. Seinere var jeg flere måneder hjemme hvert år hos mine slektninger på morssida. Resten av oppveksten min var i Kodonj.

Denne oppveksttida ga meg muligheter som nesten ingen i fjellene har fått. Fjellene er, som du sier, primitive, Raoul.

Her produserer man som for fem hundre og tusen år sia. Her har man ikke begrep om moderne naturvitenskap. Folk kan ikke lese og skrive. Mangler helsestell. Forstår ikke moderne politiske institusjoner, som fagforeninger, partier, parlament. Ja, du veit at tilmed i dag, under den store verdenskrigen, fins det avdaler der folk klammer seg til den ideen at vi fortsatt lever i Keisertida.

Byene har gitt meg innsikt i mye som virker fullstendig utrolig her oppe, Raoul. For eksempel en så fantastisk og utrolig disiplin som bakteriologien. Hvem kan tru på noe sånt her? Likevel er det så mye materiale som bekrefter at den stemmer, at jeg må ha tillit til den.

Videre har vi andre vitenskapelige disipliner. Ta nå mitt eget felt, geologien, som jeg virkelig kjenner fordi jeg har studert det.

Her kan jeg – i all beskjedenhet, for min dyktighet og erfaring på mitt felt kan ikke sammenliknes med din – si som du sier om medisinen, Raoul: *Jeg veit*.

Jeg veit hva forskjellig slags stein er satt sammen av. Jeg har vært med på å analysere det i laboratoriene, jeg har tilmed kikka på strukturen i mikroskop!

Jeg veit åssen fjellene i lavlandet og steinen inni gruvene i Kodonj er folda og fordelt. Jeg veit nok om dette til at hvis jeg ser visse former for geologiske formasjoner, så kan jeg med brukbar sikkerhet forutsi hvilke mineraler man kan finne der. Fra mine vandringar rundt i fjellene bare i de siste månedene har jeg nok observasjoner og prøver til at det kunne få store internasjonale gruvekonsern til å komme løpende med vann i munnen.

Alt dette må sjølsagt virke mystisk og magisk for mine stakkars primitive landsmenn i fjellene, Raoul. Men likevel veit vi to at dette er solid faktisk kunnskap. Vi kan fortsatt ta dette for gitt?

Raoul:

– Ja, sjølsagt!

(videre påståelig, hissig:)

men alt dette snakket om moderne naturvitenskap fører oss ikke en tøddel nærmere din Stretermish! Det fører oss fjernere fra den skyggefulle halvverdenen der denne typen okkulte vesener lever! Det understreker bare hvorfor jeg ikke kan skjønne åssen du kan kombinere din forståelse av de moderne naturvitenskapene, som du har et slikt godt åndelig grep om, med denne steinalderreligionen!

– Men kjære Dr. Kzmertzky, her er vi ved kjernen: Jeg har jo slett ikke noe virkelig herredømme over mesteparten av den nye europeiske vitenskapelige kunnskapen!

La meg understreke hva jeg virkelig kan og er sikker på: geologi!

Jeg har gått noen år på skoler. Jeg er brukbar i en del abstrakte disipliner: matematikk, formell logikk. Jeg kan noen skolefag. Jeg har lest litt historie. Jeg kan noe latin, gresk, arkaisk litterært uzkastisk. Og fransk, ikke minst takket være deg.

Men vitenskapene – som elektrisitetlære, biologi, astronomi osv. – alt dette er felter som jeg har samme forhold til som til medisinen!

Jeg *kan* det da virkelig ikke, Dr. Raoul! Jeg bare *trur* at det alle disse moderne vitenskapene sier, i det store og hele er sant, enda jeg ikke sjøl har studert det!

Jeg veit at hadde jeg hatt tid og penger nok, så kunne jeg studert disse faga og beherska dem på samme måte som jeg behersker geologien.

Videre veit jeg at pålitelige menn (som min respekterte lærer, legen Raoul Kzmertzky) har satt seg inn i forskjellige disipliner som jeg forstår lite av, og kan bekrefte de fantastiske påstandene jeg hører:

F.eks. om fjerne stjerner som henger uten noen støtte og brenner i lufttomme rom, om magnetiske felt som blir skapt av usynlige strømmer inni metaller, om at menneskene utvikla seg fra store aper

en gang for lenge sia, i skoger der det fantes kjempeøgler store som fjell, osv.

La meg nå tilføye, og fortsatt med all mulig respekt, Dr. Raoul, at ditt forhold til mange vitenskaper er nødt til å være det samme som mitt. Du har levd lenger og veit mer. Men du må også godta at svært mye er sant ut fra slik tillit. Hvem i dag har mulighet til å beherske alle områder innafor den menneskelige kunnskapen? Det vil altså tilmed for de virkelig siviliserte by-intellektuelle (ironisk) være svære felter de ikke har undersøkt, men der de har tillit til kunnskapen fordi de har tillit til andre, som arbeider der?

(Raoul nikka stumt, surt.)

Jeg *trur* – på Brasil og Ungarn, enda jeg aldri har vært der. Jeg veit det er folk som har sett disse landa – jeg har riktignok aldri truffet noen som har sett Brasil – men jeg har likevel tillit til at det *fin*s folk som har sett Brasil.

Jeg *trur* – på bakterier, som bl.a. min lærer Dr. Kzmertzky har sett.

Jeg *trur* også på Stretermish.

(Intenst, alvorlig:)

Jeg har sjøl sett og opplevd mange ting som jeg ikke kan forklare på noen annen måte. Jeg har snakka med et stort antall mennesker som jeg respekterer og stoler på, som har opplevd ting som bekrefter at Stretermish eksisterer. Tilmed –

(Lavt, respektfylt:)

– folk som har snakka med Stretermish.

Stillhet.

Raoul satt med steinansikt, rørte ikke et ansiktstrekk.

– Du sier at fjellfolket er primitivt. Du har rett.

Men du sier ikke at vi er dumme, eller at sansene våre er svake.

Du veit, Raoul, at uvitenheten her er et produkt av manglende skolegang og fattigdom. Du sier at jeg var ingen dårlig elev . . .

(– du var en strålende elev!)

. . . på universitetet møtte jeg mange som var flinkere til å lære enn meg, men jeg var alltid i den beste tredjedelen . . .

(falsk beskjedenhhet!)

Hanry vinka avvergende med hånda:

– det jeg vil ha markert, er at det er ikke medfødt mangel på intelligens som gjør fjellbuen primitiv, slik som mange i lavlandet *trur*.

Et av de mest primitive og dumme mennesker jeg møtte i Kodonj, var uten tvil den fordrukne Kommandanten som drepte Laoureaola, han besøkte min onkels hus et par ganger, han var virkelig så innskrenka at de bare ga seg ende over. Og jeg møtte andre på universi-

tetet som var ikke så lite primitive typer, de sto langt under mange jeg kjenner her i fjellene, som ikke har fått en tusendel av deres sjanser til å utvikle finere følelser –

Men jeg sporer av.

Det er mye folk her i fjellet ikke veit, Raoul. Men de har sine former for kunnskap, som de behersker bedre enn alle andre.

Skal jeg bøye et vanskelig fransk verb vil jeg spørre deg, Raoul.

Men hvis jeg ville på jakt vinterstid, for å leite opp de bolene der fjell-gilaene ligger i dvale, ville jeg gå til min yngste onkel på morssida. Han kan ikke lese og skrive. Men han veit alt om terrenget, om tegn i fjell og vegetasjon, ja han sier han kan lese den blanke, nakne himmelen for å finne fram til gilaene. Og han kan alt om utstyr: Om kniver, hansker, reimer du skal surre rundt armene, klær som holder den kalde vinden ute når du skal klatre langs nakne fjellrygger i timevis, støvler, hva du skal ha på deg som lukter og ikke lukter – jeg har ikke greie på en hundredel av alt sammen.

Hans kunnskap er på sitt felt minst like store og kanskje mer nøyaktige enn mine kunnskaper om geologi. Dette er også virkelig kunnskap: Fjellene har sin, slik som byene har din. Hva kunne du fortelle meg om fjellstøvler, Raoul?

(Legen tenkte på de tynne byskoene som var slitt i filler da han vakla inn i klansborgen til Patriarken SkoTnaps)

Hanry fortsatte:

– Dumhet, klokskap, primitivitet – mange av arbeiderne fra lavlandet inne i Kodonj, som kan lese og skrive og tjener gode penger, faglærte murere, skytebaser, maskinreparatører, de trur på de fantastiske eventyrene til de svarte prestene. De trur på paven og på helgener.

Og de trur på skriftemålet, Raoul! Tenk på det!

De trur at det er en overnaturlig nødvendighet at de går og skrifter, de forteller prestene om privatlivet sitt, om pengesorger og kjærlighet, om saker de er misfornøyd med i gruva.

Men du veit åssen de *lever*, disse de skrifter for, Raoul?

(stumt nikk)

En katolsk prest var fast søndagsgjest hos min onkel. Over sigarer og konjakk fortalte han anekdoter fra skriftestolen!

Sånn er dine siviliserte arbeidere, Raoul! Er ikke det primitivt? Hvem av dem har personlig opplevd hjelp fra den katolske guden eller en helgen?

De ser prestenes elendighet, de opplever at prestene håner dem og holder med fiendene deres, likevel går de til messe, ydmyker seg, ofrer, og skrifter til slike folk! Er altså byfolk så kloke?

I fjellbuenes verden fins dyr og grøde og enkle redskaper, geværer, dårlige hytter av jord og stein, steinborger hult ut av fjellene gjennom generasjoner. Dette er ting som folk har store kunnskaper om, innafor de snevre begrensningene det gir.

Det fins også ære, hederlighet, forpliktelse. Folk veit godt forskjell på en som svindler og bedrar og en som lever etter reglene, og holder ord.

Alt dette er vevd sammen med Stretermish og andre Elver. Folk kjenner dem.

De har sett som jeg har sett: Vinden blåser, en gammel mann går ut og gjennomfører ritualene, vinden stilner.

En flokk lamaer er forsvinni i fjellene. Vi ofrer ull og mjælk, flokken viser seg i en drøm, og der er den.

Fjellbuen er klokere enn den lesekyndige håndverkeren i byene, som trur på helgenlegender. Fjellbuen trur på sånt som han virkelig har opplevd, som han veit virker.

Og han veit å vurdere dem som kaller seg hellige. Han veit at Elvene ikke tåler sanne som håner deres folk, som bryter løfter, som spotter.

Han vil ikke tru på hellige menn som lever som griser. Det er han for klok til. De som tjener Elvene er ærlige, de har en streng moral og lever som de lærer. Det er sånt som fjellbuen tar alvorlig.

Raoul – det er mye ved Stretermish som jeg ikke forstår – akkurat som jeg ikke forstår det meste med den moderne medisinen din.

Men jeg stoler på det pålitelige folk har fortalt meg, Raoul. Fordi jeg veit de er kloke, eksperter på sitt felt, og har høy æresfølelse.

Akkurat som jeg stoler å deg, fordi jeg veit du er en klok mann, og har høy æresfølelse.

(5)

En kveld, seinere, seint på høsten i det andre året av verdenskrigen.

De satt begge oppe i rommet til Hanry SmetinTark, der Raoul hadde funnet bøkene uten å skjønne hvem som eide dem. Vinduet vendte mot sør, sola holdt på å gå ned. Raoul la merke til at vindusglasset var buklete med bulker i midten av hver lille rute, sollyset blei forvrent i det slik at det danna seg merkelige mønstre av lys. Raoul tenkte: Jeg tok feil da jeg trudde dette var glass kjøpt inn rett før krigen, antakelig er dette vinduet svært gammalt.

Raoul forsto at Hanry SmetinTarks lange og sammenhengende

redegjørelse for fornuftsgrunnene til å tru på kulten, ikke var noen tilfeldighet. De var et resultat av diskusjon i ei gruppe mennesker, intellektuelle, skolert i moderne tenkning. Spørsmåla var stilt før, det var utarbeidd svar på dem, en teori, en teologi.

Da han nærma seg spørsmålet om kulten igjen, var det derfor mer gjennomtenkt og systematisk, og han var forberedt på et lengre polemisk svar.

– Hanry, åssen veit du at de som forteller om overnaturlige opplevelser med Elvene, snakker sant?

– Du spør åssen jeg veit at folk ikke jucer for meg?

– Ikke akkurat, sa Dr. Raoul forsiktig.

Når det gjelder overnaturlige hendelser som katolikken forteller om, så gjelder to ulike forhold:

Dels jucer prestene og munkene. At dette skjer er kjent. Det fins mange historiske eksempler på at «mirakler» blir produsert for å stive opp de som trur og få dem til å komme med ofre. Jeg veit ikke om det skjer i Republikken nå, men det er ikke rein historie: Jeg har hørt eksempler fra Sør-Amerika for bare få år sia.

Dels er det mange ærlige mennesker som ikke bevisst fører noen bak lyset. Men i drømmer eller i ekstase har de syn, visjoner som de så seinere forveksler med virkelige opplevelser. Den religiøse overbevisninga deres former disse visjonene: De ser engler, helgener, jomfru Maria. Seinere blir slike visjoner brukt som et bevis på den samme religiøse overbevisninga. Det dreier seg altså ikke om løgn, men samtidig er det disse menneskene forteller ikke sant, i den betydninga at det har noen virkelighet utafør dem sjøl.

Det du ikke har sett, Hanry. Åssen veit du at dette er sant?

Hanry satt et øyeblikk, lente seg forover, begynte å snakke intenst. Som et menneske som har lært ei lekse utenat, men som samtidig er trygg på at han kan svare på spørsmål langt utenom dem han nå er blitt spurt om.

– La oss begynne med å snakke om løgn, Raoul.

Du, som er skolert marxist, med erfaring fra debatter med alle slags fine katolske herremenn, kjenner uten tvil den filosofiske debatten om dette bedre enn jeg gjør. Jeg er kyllingen fra fjellet som så vidt er kommet ut av egget.

Hva fins, hva fins ikke? Hva er det absolutte beviset på at noe er sant?

Endepunktet for den bevisste, prinsipielle skepsis er Biskop Berkeley: Kanskje alle jucer for meg? Kanskje er hele universet et skuespill, satt i scene for å lure bare akkurat meg?

Byen Kodonj forsvinner bak ryggen på Hanry SmetinTark i det

øyeblikket han har forlatt den med jernbanen på vei til hovedstaden.

Alt er mine tanker, mine drømmer. Eller er de ikke engang mine? Fins du og jeg her, eller er alt rundt oss bare kulisser, drømmer inni huet på en som tenker oss og alt rundt oss, og som snart skal glemme oss for andre drømmer?

Jeg hørte en diskusjon: Den ateistiske kjemikeren Karl Leichner duellerte mot pater Jahanis Sappor. Sappor sa at verden er et skinn, og vi er alle guds tanker. Leichner påsto at studentene kritiserte biskop Berkeleyys filosofi ved å kaste stein gjennom rutene hjemme hos ham. Jeg veit ikke om dette er sant. Men det er vel en knusende kritikk, Raoul?

Åssen veit jeg at ikke medisinen jurer for meg? Åssen veit jeg at ikke alle skrifter om medisin er trykt opp som ledd i en gigantisk kampanje for å få folk til å betale honorar til legene?

(Ironisk:)

Elvene skal vite at det trykkes mye løgn i den jernharde Republikken nå for tida. Raoul, når leste du sist ei avis fra hovedstaden? Har du lest de små heftene innenriksministeriet subsidierer med propaganda mot fagforeningene, sosialistene, jødene, ateistene, protestantene, oss fjellbuer?

Det er forresten ikke noe nytt. Jeg leste hva det sto om fjellbuer i den store nasjonale ensyklopediaen i biblioteket ved universitetet. Sjøl jeg som har vokst opp i en by, visste ikke at slike løgner fantes. Ikke bare sto det at vi selger søstrene våre over grensa, det sto at vi holder geiter!

Jeg har vokst opp i en sky av løgn, Raoul, og det som ikke var bevisst løgn, var ofte misforståelser.

Veit du – det første året jeg lærte fransk hos deg, trudde jeg fransk var språket i resten av Republikken! Jeg fikk jo høre at jeg måtte lære dette språket for å bli noe i staten, og det var den slutninga jeg trakk, kvartsiviliserte lille bondeknøl som jeg var.

I begynnelsen misforsto jeg alt som hadde med sivilisasjon utafør fjellene å gjøre. Jeg var fullstendig uvitende og nesegrus av beundring. Alt var vidundere: rødvinsfleckene på skjorta til min onkel i Kodonj var et uttrykk for den høyeste dannelsen, rennesteinene i hovedstaden var reine mirakler . . .

Men veit jeg egentlig noe sikrere nå? Jeg veit den ikke! Mye av det jeg trur jeg veit om sivilisasjonen, er sikkert misforstått, ufordøyd. Jeg veit jeg er en kylling som nettopp har kommet ut av egget.

(Sjølsikkert:)

Åssen veit jeg at *du* ikke juger for meg, Raoul? I filosofisk forstand veit jeg det ikke absolutt sikkert, ikke sånn som jeg veit at – «jeg tenker, derfor er jeg».

Akkurat på samme måten kan jeg ikke *vite*, i filosofisk forstand, om ikke alle de gamle og erfarne, og de yngre og naive, som forteller om møter med Stretermish, ikke er med i et stort komplott der alle juger for meg.

Dr. Raoul sa:

– Greit. Du vil si at du har ikke grunn til å tru at jeg juger for deg, og du har like liten grunn til å tru at de juger for deg?

– Feil, Raoul! For *sjølsagt* veit jeg at du juger for meg! – *stopp!* (ei lang, slank hånd i været for å hindre at Raoul avbrøyt:)

– la meg forklare!

En av de første dagene etter at jeg kom hit, spurte jeg deg om du kjente en arbeider ved navn Yril Strubbul. Du så meg rett inn i øynene og sa at du aldri hadde hørt navnet.

Nå har det seg sånn at da jeg var student i hovedstaden i 1910, så var jeg innom en kveldsskole i marxistisk økonomi som blei holdt av en ung økonom: Tolled Leffer.

(Opplysninga var helt ny for Dr. Raoul. Han kjente straks igjen navnet, men tok mot det uten å reagere, som natta tar imot en møll som flagerer vekk fra lysskjæret ved vinduet.)

– Leffer hadde ikke ditt steinansikt eller din konspirative disiplin, Raoul!

Da han fikk høre jeg var fra Kodonj, klarte han ikke å la være med å skryte. Han trudde vel han skulle imponere meg og få verva meg på den måten! Han fortalte at en ung arbeider han nettopp hadde rekruttert, nå var i Kodonj. Og han skrøyt av gruppa der, han hviska om bragdene til den enestående Dr. Raoul Kzmertzky . . . han sa flere navn også: Ferenc, Robbvinek, Watts . . .

Derfra altså navnet Strubbul. Nå, juger du ikke for meg, Raoul?

– Touché! sa Doktoren og løfta henda oppgitt.

Hjernen hans bearbeida nyheten om Hanrys politiske fortid: et ikke kartlagt land. Han var ute av balanse, bitter på Leffer, men begynte samtidig, som en erfaren kirurg, å sy igjen såret i konspirasjonen der blod fortsatt kunne lekke ut:

– Det er mange år sia – ikke mange av dem du nevner, veit jeg noe om lenger. Robbvinek er død, trur jeg. Og denne Leffer støtter visst regjeringa i dag –

– Jeg sammenlikner ikke deg med denne Leffer, Raoul! La meg bare si at hans gruppe kunne ikke tas alvorlig hverken intellektuelt eller ut fra konspirative minstemål. Det er ikke din skyld, for uten

tvil kunne en halv-liberaler som han hatt godt av ei lengre læretid hos deg.

(Bifallende håndbevegelse fra Raoul, men han tvilte på om sjøl en prøyssisk drillskole kunne fått noe verdifullt ut av *denne Leffer*).

– Men la meg fortelle deg åssen jeg reagerte, Raoul!

Jeg hadde jo observert deg i Kodonj i mange år før jeg kom til hovedstaden. Først var du læreren min. Seinere gikk du ut og inn i huset der jeg bodde, sånn som i de fleste andre fine husene i Kodonj, alltid overlegen, situasjonens herre, og jeg hørte deg bli omtalt med en blanding av frykt og beundring.

Du var et ideal for meg, Raoul! Du var eksemplet på den sammensmeltinga av dannelse, mot og myndighet som jeg sjøl trakta mot som en uoppnåelig drøm! Ingen av oss ante i alle de åra at du var den hemmelige sjefen for det skrekkelige pir² i Kodonj!

Da jeg forsto dobbeltspillet ditt, beundra jeg deg enda mer, Raoul, like mye som jeg forakta den veike Leffer som ikke kunne holde kjeft!

Jeg forsto at av deg var det mye å lære om fjellene skal bli fri. For hvem er det som kan si sannheten under slike regimer som dem vi har hatt? Angivere! Folk som forråder kameratene sine!

Å si sannheten i tider som våre, det er det samme som å begå avskyelige forbrytelser. Å bevare hederligheten derimot, det betyr at du må juge.

Da jeg var liten, oppdaga jeg snart at alt som hadde med Kodonj å gjøre, handla om løgn. Du veit jo jeg er vokst opp i en familie som driver med –

(lite smil)

– ureglementert grensehandel.

Jeg vokste opp i et hus der komplotter var en del av dagliglivet, hele levemåten var avhengig av at vi kunne holde på hemmelighetene.

Tilmed et lite barn måtte lære å tie om hvem som kom og gikk, ikke kjenne igjen A når han plutselig så A igjen sammen med B og C.

Det var floker og nett av hemmeligheter: Hemmeligheter om min far, om mine onkler oppe i fjellene, om min onkel i byen og Kommandanten, hemmeligheter med tolletaten, hemmeligheter med gruveselskapet og hemmeligheter som ikke måtte blandes med andre hemmeligheter med andre folk, for da ville alt ramle sammen, som et helt edderkoppnett detter når bare én bærende tråd ryker.

Seinere lærte jeg at dette ikke bare var typisk for min familie og mitt spesielle oppvekstmiljø i Kodonj.

Det er typisk for hele dette samfunnet, Raoul, for hele sivilisasjonen der inne, og slett ikke for de dårligste i den!

De beste, de hederligste, de som vil gjøre opp med hele tyranniet, slavetilværelsen og tilbakeliggheten, feie ut den middelalderse søpla og luften ut stanken, de må gå rundt og gjemme seg under ei kappe av løgn!

DERFOR, Raoul, sier jeg: Ja, *sjølsagt* jeger du! Jeg veit jo at du er en hederlig mann!

Derfor trur jeg du jeger for meg igjen hvis du må, nettopp ut fra din hederlighet og din kompromisslause vilje til å hjelpe de undertrykte.

Du, av alle, som ikke trur på noen himmel, som ikke er besatt av noen klansstolthet som må forsvares, og som ikke trudde på noen slags overnaturlig hjelp, organiserte komplottet for å få Laoureola og opprørerne ut av borgen! Det var på ei tid da mitt fjellfolk ikke var våkna og sto sløve og likegyldige uten å gripe inn, og de bløte bylliberalene gjorde heller ingenting.

Hvorfor gjorde du det? Jeg skjønner det ikke. Det er derfor jeg lot meg lure til å tru på den populære myten i fjellene: At du handla ved åpenbaring, som Stretermish-tilhenger.

Åssen gjorde du det, med din lille håndfull folk, mot en borg full av soldater? Med list, med løgn, med tricks.

Derfor kan jeg snakke til deg som jeg gjør. For du har bevist at du er en god mann, som jeg kan legge livet mitt i hendene på om jeg vil. Du vil juge for å beskytte meg, om nødvendig.

Men når det gjelder de gamle mennene og kvinnene som har sett Stretermish, eller Gojdamish, eller Lubolt som dere kaller Leopold, eller Rnirr, eller har hørt spøkelsesfossene bruse i nattemørket og fulgt spøkelseselvene oppover for å finne kildene deres, eller har sett svart lys, så er det helt annerledes.

Det er åpenbart at det fins mye overtru, myter og forvirring blanda inn i historiene om møter mellom mennesker og de store Elveherskerne, særlig i gamle, overleverte historier.

Det er klart at det å kjenne en Alvs vilje, å ha overnaturlig kontakt, kan gi politisk styrke, skaffe fordeler, skremme en fiende.

Jeg har hørt menn *antyde* slik kontakt på en måte som åpenbart var løgn, som skryt i fylla, eller for å imponere. Sånt kan jeg vurde-re. Jeg skjønner det som rører seg i sånne menn mye bedre enn jeg skjønner deg, Raoul.

Men det er to viktige forhold som gjelder når jeg vurderer sånne historier, som gjør at jeg er tålelig sikker på at jeg kan skille sant og løgn:

Det første er at løgn er ikke en del av livet i fjellene slik som det er en nødvendig del av sivilisasjonen i lavlandet, Raoul. Hederlighet er ære. Løgn er vanære.

Det andre er at når det gjelder hederlighet og løgn, så må folk i fjellet om nødvendig være villige til å gå helt fram til grensa mellom liv og død for å bevise hvor sannheten er. Og jo større sak, jo større er sjansen for at du må følge opp påstand med bevis. Det er farlig å jуге om et grensemerke eller ei blodhevnsak.

Det er virkelig fare å jуге om Elvene. Kjenner du til hva sånne bevis betyr?

Kinna til Hanry SmetinTark gløda. Det var mørkt utafør, ei sjelden (for fjellet) lampe sto på bordet mellom dem. Raoul rista vakt på huet.

– Bevis? Nei. Åssen er det mulig?

– Jernbyrd. Det kjenner du vel til? Og det fins stup folk må vandre på kanten av. Og verre ting. Oppe i nord fins en knaus de kaller sannhetsknausen: Du må være villig til å hoppe utfor for å føre bevis, kommer du uskadd ned, var det sant.

Dr. Raoul:

– Og dette *trur* du på?

– *Jeg har sett det!* Jeg har sett en mann som hevda at han visste hvem som hadde gjort et drap, fordi Lubolt hadde fortalt ham det ute i villmarka. Han bar jernbyrd, det glødende jernet lot hendene hans uskadd! Jeg kjente varmen, jeg spytta på det glødende jernet og så det freste;

Jeg har også sett en annen mann, han hevda han var uskyldig i et tjueri, en ung, sterk mann, berømt for å klatre i all slags fjell. Han måtte gå langs et bestemt stup for å bevise at han var uskyldig. Det var en vakker dag, solskinn, vindstille, jeg kunne sjøl gått der uten å være redd, men før han hadde gått ti skritt, skreik han, det var som om noen hadde slått beina under ham, han ramla i avgrunnen!

Dr. Raoul:

– Det siste behøver ikke være noe mer enn et uttrykk for undertrykt skyldfølelse, Hanry! Og jernbyrden – det fins en tilstand som blir kalt smedhender –

– Og det hadde denne mannen ikke! Jeg så ham seinere da han skulle plukke opp ei jerngryte som hadde velta i grua, han skreik og fikk vannblemmer i de samme hendene! Dette er som mikroskopet ditt, Raoul: *Jeg har sett.*

Men hva så om det var undertrykt skyldfølelse som fikk tjuven til å ramle i avgrunnen? Jeg *trur* det var andre ting, men om du så hadde rett? Skjønner du ikke at for oss, i fjellene, er dette en *virkelig*

trussel, derfor er det *farlig* å juge, og framfor alt farlig å juge om hellige ting, som de store Elvekongene?

Så hvem skal jeg tru på, Raoul? Juger de som veit at løgna ikke er en liten skillemynt, som du kan bruke til å betale for deg med i butikken, den er en trussel som kan komme tilbake og ta livet av deg?

Juger de som er så hederlige som tremenningen min, som flytta tilbake et grenseskille fordi han hadde hørt av en død slektning at det sto feil, enda ingen andre visste hvor det skulle stå og det var til alvorlig ulempe for ham?

Jugde han da han sa, et halvt år før den ungarske Generalen kom, at han hørte spøkelsesfossene renne nedover i åssida ved den østlige dalen som leder til Kodonj?

Juger de gamle lederne i Stretermish-kulten i Kodonj, som sier Stretermish åpenbærer glimt av framtida for dem, og som veit at de når som helst kan bli nødt til å bekrefte sine ord med jernbyrd?

Jeg stoler på at disse menneskene snakker sant, fordi det ville være fullstendig urimelig ut fra deres bakgrunn og tenkemåte om de jugde for meg.

Og både de og jeg veit at de må stille bevis. Der har du biskop Berkeley og studentenes «knusende kritikk», Raoul: *jernbyrd!*

(6)

Midtvinters. Det var stjerneklart, de hadde vært ute. Natta var svært kald. Raoul kunne aldri huske så kald ei natt. De satt oppe på rommet til Hanry SmetinTark igjen, høyt over den mørke dalen, med ei lampe.

Raoul var svært nedtrykt.

De snakka om Kodonj. Dr. Kzmertzky spurte etter nytt om sirkelelen, men SmetinTark visste ingenting. Derimot snakka han ivrig om kulten. Kulten levde under jorda, den blomstra opp under den ungarske Generalens undertrykkelse.

Hanrys strålende rapporter om kultens framgang var spekka med antydninger om overnaturlig støtte, mirakuløs hjelp. Dette gjorde Raoul rasende. – Jeg hører din Stretermish gjør mirakler for tida, sa han.

– Pussig at fyren ikke kunne gjøre et mirakel for å gjenoppvekke fra de døde henne som ble drept av Elvebjørnene til TrubbTek, syns du ikke det?

Hanry SmetinTark stoppa. Dette var en av de sjeldne gangene han blei virkelig forbausa, ikke hadde et svar klart på tunga.

- Har *Elvebjørnene* drept noen?
- Det har jeg ikke hørt noe om. *Det trur jeg ikke*. Jeg veit ikke om at *Elvebjørnene* hos noen klan har drept mennesker?
- Vel, du tar feil, sa Dr. Kzmertzky hardt. – De skitne små svina dreper folk fort vekk. Og klansfellene dine veit godt om det.
Han fortalte om kvinna som hadde dødd av tinten.
- Det er riktig som du sier, sa Hanry langsomt.
- Jeg har hørt det kan skje. Men det er da ikke *Elvebjørnenes* skyld, Raoul! Det veit da du, som er lege: Det er en *sjukdom!*
- Nei, det er ikke *Elvebjørnenes* skyld! svarte legen.
- Men det er *kultens* skyld! Det er steinaldermagien deres som har drept henne, like sikkert som om en av dere hadde satt en øks i skallen hennes, bare på en mye mer skrekkelig måte! Og *du* forsvarer dette, hva?
- Men du skjønner – klanen kan ikke leve videre uten *Elvebjørnene*, Raoul! De må ha spesielt stell for å vokse opp, ellers dør de bare. Da hender det noen må ofte seg. Det kan virke fryktelig. Men uten slike ofre dør hele klanen!
- Virkelig! sa Dr. Raoul hånlig.
- Så her kommer den unge ingeniøren med universitetsutdannelse, og forteller meg at hvis ikke ei gammel kvinne dør av tinter på hjer-
nen, så må hele klanen dø!
- Men det trur ikke jeg, skjønner du. Og jeg tviler på om du trur det, også.*
- Men jeg har lagt merke til andre ting. Trur du ikke jeg har øyne å se med? Trur du ikke jeg forstår hensikten med den sjuke kulten deres?
- Trur du ikke jeg har oppfatta åssen TrubbTek vil stappe meg full av mat, fordi jeg er blitt kjent som en slags «profet», mens flyktnin-
ger blir avvist og må gå videre inn i fjella for å dø?
- Så klanen trenger *ofre*, hva? Men *hvem* er det som må ofres, Hanry? De sa til meg at hun var «bare ei fattig enke».
- Så hvorfor kunne de ikke ofre ei av TrubbTeks feite døtre? Hvorfor kunne ikke *hans barn* fåt den hellige oppgaven å sleike i seg markeggene som satt tett i tett rundt anus på det lille, hellige dyret, og så seinere vakla rundt i gangene, tom i blikket, ramla veggimel-
lom som om noen hadde slått henne, med halve hjernen spist opp av ei blære full av larver?
- Jeg er marxist, Hanry! Vi marxister er bærerne av vår sivilisasjons humanisme. De eneste bærerne av den, faktisk, for kapitalistene snakker bare om et menneskeverdige liv for seg sjæl, men nekter arbeiderne og kolonifolkene å leve bedre enn dyr. Men vi marxister

kritiserer de rådende samfunnsforholda nettopp ut fra det synspunktet at ingen skal leve slik som flertallet på jorda lever nå! Ingen skal tvinges til å gå fra den mørke gruva og rett til ei tidlig grav. Ingen skal få kutta av hendene av den blodige Kong Leopold, fordi de ikke har klart å tappe nok gummi i jungelen. Ingen skal tvinges til å spise drepende ormeegg ut av rompa på et dyr, fordi hun bare er ei verdi-laus enke og klansherren bestemmer det!

Jeg, som marxist, godtar ikke at det fins folk som ikke har verdi og skal dø en elendig død fordi de er fattige, uten familie og utslitt – alt sammen noe som bare betyr at de har slitt hele livet sitt for andre. Religion eller politikk, kall det hva du vil, men et system av tanker som forsvarer slike forhold er råttent, menneskefiendtlig, barbarisk. Det gjelder enten det er kjerka som snakker om «hellig fattigdom», liberalismen med sine fraser om «eiendomsrett og handlefrihet», eller din kult, SmetinTark!

Du kommer med fine filosofiske fraser, slike fraser som i vår tids Europa blir brukt av alle sider til å forsvare hva som helst. Vel, Henry: Der er beviset mitt! Den utslitte enka som sulta i hjel, med huet full av bendelorm-larver, her har du min «knusende kritikk» av din svarte Stretermish!

I mørket så Raoul at Henry var bleik. For første gang så han den andre sint.

– Jeg er klar over at du ikke deler *min tru*, Raoul. Derfor er det heller ikke noen hjelp i at jeg forklarer at klansborgen må falle og innbyggerne dø eller bli jaga dersom det ikke fins noen Elvebjørn her. Jeg skal heller ikke si noe om åssen du omtaler verten din.

Men jeg syns ikke du skal framstille deg som om *dere marxister* er så forferdelige mye *bedre* enn oss fjellbuer.

Ofrer ikke dere fattige mennesker for det dere ser som *saka*, eller det *felles beste*?

Da jeg var ung student i hovedstaden, så jeg flere arbeidere bli drept 1. mai. De døde i kamp med militære som ville ta fra dem et ulovlig rødt flagg. Nå, Raoul: Å gå i døden for et stykke rødt tøy, på ei stang, kan du forklare det djupt *meningsfylte* i det?

– Det er ikke det samme! ropte Dr. Raoul.

De døde i kamp for *demokratiet*. For *alle*! Tilmed for deg, for religionsfriheten for kultistene i Kodonj! Og de blei ikke sendt i døden av andre, av rike herrer. De valgte kampen sjøl, de bestemte sjøl over sitt eget liv!

– Det skjønner jeg ikke, svarte Henry SmetinTark iskaldt.

Åssen kan det at noen menn dør i hovedstaden i kamp for et stykke rødt tøy, være til hjelp for fjellbuene i Kodonj? Magi, Raoul!

Ellers legger jeg merke til at det alltid er de fattige som dør. Det er de som går først i demonstrasjonene til sosialistene, som blir slått ned og skutt, er det ikke det?

Du sier de valgte dette sjøl. Kanskje det, Raoul. Men hva med konene deres, ungene deres? Jeg veit litt jeg også, jeg har sett slumrene i hovedstaden der arbeiderne bor. Hva skjer med familiene når han som arbeider, dør? Det var historier i avisene: De sulta, ungene døde eller blei solgt. Nå, Raoul: Hadde familiene til ofrene deres sjøl valgt sin skjebne? Var det frivillig? Var det sivilisert og humanistisk, det som skjedde med dem?

Raoul Kzmertzky reiste seg, rasende, skreik mot den unge mannen:

– Hold kjeft! Din skitne jesuittiske sofist! Din satans barbar!

Hanry SmetinTark blei stille. Raoul sto litt, satte seg igjen og tenkte over det han hadde sagt. Ingen av dem sa noe på en stund.

SmetinTark sa:

– Dette har ikke skjedd. Jeg har ikke sagt noe. Du har ikke sagt noe.

Så gikk han ut av rommet.

Neste dag ba Raoul Hanry om unnskyldning. SmetinTark svarte at Dr. Kzmertzky hadde ingenting å be om unnskyldning for, det var Hanry som hadde gjort feilen.

Etter dette blei de forsiktigere begge to, og tilliten mellom dem blei sterkere enn før.

(7)

Ettervinter og tidlig vår, det 3. krigsåret.

Hanry SmetinTark, kommet tilbake fra ei reise, hadde forsiktig fortalt om utviklinga av en mulig ny allianse mellom klanene, tvers over ei århundregammel, djup kløft av blodhevn.

De gikk sammen inne i landet, et stykke innafor klansborgene. Det var sol. Snøsmeltinga hadde begynt. Det var den grønneste, vakreste tida i fjell-landet.

De gikk til en av de «bunnløse sjøene» som klanen fikk vann fra. Dette var en av klansborgens største rikdommer: Flere store, runde kulper uten tilløp eller avløp, som aldri gikk tomme. Det var mange små sletter her inne med kjerr av duftende vier, store alperoser, og blomstrende vill-apal og kirsebær. Jorda var dekket av blomster. Noen ganger så det ut som om småblomster letta fra stilken og fløy,

det var sommerfugler som blei skremt opp foran dem. Lufta var full av svaler, på bakken hoppa spinkle kråker med rødt nebb og flokker av spurver. Dette minte om Kodonj om våren, men i tillegg var det mange slags fugler som Raoul ikke kjente. Høyt over dem, på den klare vårhimmelen, hang falker og andre jegere og speida etter bytte.

Ei svær bille fløy forbi, tungt og brummende. Sollyset fikk ryggskjoldet til å spille i mange farger: metallisk blått, rødt, grønt. I skumringen kvelden før hadde disse insektene sverma, de var overalt, surra tilmed som i ørske gjennom gangene inne i klansborgen.

Hanry pekte:

– Straal-mor.

Raoul skjønnte at dette var opphavet til de feite, vite straal-åmene som fjellbuene delikaterter seg med (sjøl hadde han aldri smakt).

De satte seg et sted der det var ly og varmt, det lukta sterkt av blomster. Hanry begynte å snakke om geologi. Han pekte på formasjoner i fjellet rundt dem, fortalte om nye mineraler han hadde lagt merke til på reisa.

Raoul hørte på ei stund, stilte spørsmål, sa:

– Hanry, jeg trur du er en dyktig geolog. Du må være et funn for ethvert gruveselskap. Jeg veit ikke dette, men jeg har inntrykk av det, for du snakker som om du er inspirert, som om steinen lever for deg.

Alt du sier, handler om naturvitenskap. Fjellene her som en følge av naturlige, geologiske prosesser. Vulkanisme. Segmenteringer. Foldinger. Erosjon.

For meg høres du som et menneske som virkelig djuptgripende har forstått åssen disse prosessene har skjedd. Du kan bruke det til å se for deg åssen steinen fortsetter ned i bakken, og gjennom åsen, innover i fjellet der blikket vårt ikke kan følge den.

Likevel trur du på en kult som hevder at alt dette er resultat av inngrep i naturen fra et overnaturlig vesen, Stretermish, som personlig har gitt disse fjellene sin form som – som ei bakstekone inne i klansborgen fletter brød?

Hanry:

– Ikke *likevel*, venn Raoul. *Samtidig og*.

Stretermish fins. Dr. Raoul Kzmertzky fins også.

For dem du skar opp byller på her i klanen, var det svart magi, Raoul.

Du veit jo de ville ikke la deg røre seg før jeg ba dem om det. Men *jeg* er ikke redd. For meg, som *trur* på bakteriologien til Dr. Raoul – (vennlig, ironisk)

er det åpenbart at han gjør ikke noe magisk, ikke noe i strid med naturkreftene.

Stretermish er et tenkende, handlende vesen, akkurat som Dr. Raoul. Men han er mektigere enn oss, han behersker krefter som du og jeg ikke behersker. Men det er naturkrefter, Raoul.

Før jeg studerte geologi, skjønnte jeg lite av åssen Stretermish faktisk kan forme fjell, legge saltstein der dyra kan slikke det, bygge naturlige borger og vern som hindrer lavlendingene i å trenge inn i landet vårt.

Nå skjønner jeg det. jeg ser for meg åssen han kunne bruke de veldige vulkanske kreftene i jordskorpa, styre dem som du styrer kniven, spre forekomster av mineraler utover i foldingene som du kan spre piller ut over et bord.

Henry snudde seg, så underlig på Dr. Kzmertzky:

– Du sier jeg snakker som en inspirert, Raoul. Men hvem trur du jeg er inspirert av? Hva trur du det er jeg ser for meg?

De gikk litt, uten å snakke. Så sa Henry:

– Du som regner fjellbuene som så primitive, Raoul. Du veit at mytene her sier at Stretermish forma fjell-landet.

Stretermish er elvenes og fossenes store konge. Men veit du hva jeg sier som geolog? Erosjon fra elvene har spilt en helt avgjørende rolle for å gi Nordøstlandet den forma det nå har.

Vi veit ting som de nede i lavlandet bare begynner å finne ut nå. Det er vårt land, våre store Elvekonger. De forteller oss ting.

Veit du at det fins en myte om at det går ei stor åndeelv nedover i det tørre landet til Kodonj? Ei elv som aldri tørker ut, men som alltid renner i hemmelighet, der ingen kan vite om den, unntatt de som får evnen til å se?

Hvem visste det først? Laoureola eller geologene i gruveselskapet, som var så skråsikre på at der fantes ikke vann?

Doktoren, ironisk:

– Fjellfolka veit mye, Henry. De eier den djupe visdom som forteller dem at Dr. Raoul Kzmertzky, ateisten, som ikke trur på sin egen skygge engang, den vantro tabubryteren, som heller kyssa en gammel geitebukk enn han gifta seg med en av TrubbTeks unge døtre, denne Dr. Kzmertzky er en hellig mann. Han handla etter overnaturlig inspirasjon da han forsøkte å redde martyren Laoureola. Seine-re skreiv han en leder i ei avis inne i Kodonj, som gjorde han til profet for Stretermish. Hva sier du om denne åpenbaringa, kjære venn?

Henry, alvorlig.

– Jeg sier at det alltid har vært uforståelig for meg at du forsøkte å lage redningsaksjonen i borgen, Raoul. Hva mente du at din gruppe

av pir² kunne få ut av det? Og åssen kunne du håpe på at et sånt vanvittig foretakende kunne lykkes?

Jeg ser fortsatt dine handlinger som sterke argumenter for at Stretermish greip direkte inn, enda du sjøl ikke vil innrømme det, ja ikke kan forstå at det er slik. Og hva fikk deg egentlig til å skrive den lederen? Ut fra alle våre diskusjoner her kan jeg ikke si anna enn at jeg syns den strir mot alle dine oppfatninger, mot hele din naturlige måte å reagere på.

Stretermish bruker naturkreftene. Han jobber ikke mot dem, men utnytter den naturlige utviklinga, slik en god snekker ikke jobber mot veden, men med den, Stretermish bruker de redskapene og råmaterialene som er i hans land. Han bruker steinen her, og vannet her. Men skjønner steinen hva som skjer med den når den foldes, eller raser ned i dalbånn? Skjønner fossen hva den brukes til, når den kaster seg utafor fjellsida?

Jeg kan nok marxisme til at jeg veit at marxismen sier mennesker oppfyller sin historiske oppgave uten at de behøver å forstå hvorfor, Raoul. Dette trur jeg er riktig. Oppfyller ikke arbeiderklassen i Kodonj sin historiske oppgave ved å støtte kampen mot tyranniet og reformere Elvekulten, slik at den gir Stretermish sin rettmessige plass? Kan ikke Stretermish bruke de kreftene som fins i hans rike, i arbeiderklassen i Kodonj, akkurat som han kan bruke andre krefter: Stein, fosser, klanene i fjellet?

Og hva med den vantro kynikeren Raoul? Er ikke han en hederlig og modig mann? Kunne han, med sin bakgrunn, godta at han så Stretermish hvis de sto ansikt til ansikt? Men på den andre sida: Han er i riket til Stretermish. Kan ikke Stretermish bruke Dr. Raoul Kzmertzky uten at han forstår det sjøl?

– Jeg er ikke bare en hellig profet. Jeg er en stein som ramler nedover fjellsida, sukka Dr. Raoul Kzmertzky.

De gikk taust en stund igjen.

Raoul:

– Hvis nå din Stretermish bestemmer alt uten at folk behøver å vite det, Hanry, så blir det rimelig å stille de samme spørsmåla til ham som vi unge fritenkere alltid stilte til jesuittenes gud når vi diskuterte med dem:

– Hvorfor ser det ut sånn i verden? Hvorfor *gjør* han det, Hanry?

– Verdenskrigen, er det han som bestemmer over den? Og hva vil han med den?

– Og hvorfor har han åpenbart seg akkurat her, i denne avkroken, i den lille Republikken vår, og i Republikken tilmed bare i fjell-landet i Nordøst?

Du veit sikkert at folkene i andre land har helt andre myter. De kristne mytene som kom fra Midtøsten. Du har kanskje lest H.C. Andersen eller brødrene Grimm: Du veit at de gamle mytene fra Norden er helt andre enn våre. Det samme gjelder Indias, Kinas, Afrikas myter.

Hvorfor?

Hanry (stille, lavt):

– Jeg har tenkt på det. Og jeg tror ikke at Stretermish bestemmer over verdensaltet. Jeg tror ikke han har noe med andre land å gjøre, eller med verdenskrigen. Jeg tror bare han er *her*.

Hvem er det som har sagt at han er uendelig og overalt? Jeg har aldri møtt noen i fjell-landet som sier det. De gamle sier bare han er et veldig *stort* vesen, med stor makt. De sier ikke at han er overalt og kan alt. Jeg tror han er som en annen fyrste: Begrensa i rom og makt. Kanskje i tid også.

Vi diskuterte det da vi var i hovedstaden –

(han sa aldri hvem «vi» var, heller ikke seinere)

og mange av oss følte at han var fjern da, han nådde ikke dit engang. Kanskje han kan flytte seg hvis folket i fjellene flytter seg? Jeg veit ikke.

Jeg tror ikke det fins noen overnaturlige vesener som bestemmer over hele verdensaltet. Eller hvis de fins, bryr de seg ikke om oss. Kanskje de har dratt et anna sted.

Jeg er enig med deg, Raoul. Hvis det fantes noe sånt vesen, og det var glad i menneskene, så ville det ikke se sånn ut her.

Når det gjelder hvorfor mytene er sånn som de er i forskjellige land, så er det kanskje fordi det er overtru, eller kanskje det er eller har vært andre der, slik som Stretermish er her? Hvem er det som sier at ikke gudene kan bli gamle og dø? Ikke vi, Raoul.

Når det gjelder katolikkenes gud, så er jeg i hvert fall sikker på at han bestemmer ikke i verdensaltet. Om han fins, så er han i tilfelle en liten og lokal gud ett eller anna sted på jorda: Kanskje i Roma. Og i så fall er han ikke noe godt vesen.

(8)

Vår. Slutten av mars.

Hanry SmetinTark var hos patriarken TrubbTek. Han hadde fått nyheter. De diskuterte verdenskrigen.

– Veit du, Raoul, denne stillingskrigen på alle fronter med de

enorme tapene. Du veit jeg har all mulig respekt for din politiske dømmekraft.

Jeg vil likevel nå nevne at jeg aldri har trudd på det du sier om at krigen ikke kan bli langvarig.

Det er fordi – jeg våger å si det til deg nå, slik som krigslykken utvikler seg – noen av de gamle i Stretermish-kulten her oppe sier noe anna. De sier krigen vil bli forferdelig langvarig, minst 20 år, kanskje 50 år. Etter krigen vil lavlandet være utslitt, fjellandets folk vil velte nedover, Stretermish skal bestemme.

Dr. Raoul slo ut med hendene, avvergende.

– Jeg skal si deg noe, Hanry, sa han.

– Jeg har gitt opp å få høl på deg.

Du er intelligent. Du er kunnskapsrik, sjøl om du ynder å kalle deg sjøl en «kylling som nettopp er kommet ut av egget» og koketere med at du er en barbar som veit lite.

Du er fullstendig overbevist om dine standpunkter, hinsides all rasjonell fornuft. Men du bruker din intelligens og dine kunnskaper til å bygge opp et mest mulig logisk forsvar for de standpunktene som du uansett ikke kan rokkes i.

En dyktig intellektuell skolastiker som bruker alle sine krefter på å forsvare et standpunkt, koste hva det vil, går det ikke an å overbevise. Det har jeg visst i 20 år.

Og du kan heller ikke rokke meg. For jeg er minst like overbevist om mine grunnfesta standpunkter, som jeg sjølsagt mener svarer til virkeligheten, i motsetning til dine. Men for diskusjonen mellom oss spiller det ingen rolle. For det kan ikke finnes noen nøytral overdommer mellom oss, som kan overbevise oss begge to om at han dømmer riktig. Og derfor kan vi ikke komme noen vei.

Men det er du som er den overlegne parten. For sjøl om jeg mener dine ideer er feilaktige, så er de fullstendig i samsvar med situasjonen her: Med det folk trur og kan forstå, og med behova til de politiske kreftene som virkelig er aktive i dette samfunnet. Derfor er det deg folk hører på, det er du som kan ha innflytelse. Og det hjelper ikke meg om jeg har rett. Her oppe i klansborgen er det helt verdiløst om jeg veit at jeg har rett, for ingen andre kan forstå det, og det får ingen praktisk betydning.

Derfor har jeg også lært noe viktig av deg, Hanry, som jeg bare kunne lært av en intelligent mann som behersker den moderne kulturen: *Det er hvor langt de gamle ideene kan strekke seg.* Hvor smidige de er, hvor mye de ennå kan tilpasse seg nye tider, utvikle seg, kanskje tilmed fortsette å eksistere under –

(han nølte)

– under helt nye samfunnsforhold.

Veit du hvem du minner meg om, Henry SmetinTark?

Tycho Brahe. Skjønner du hvorfor?

Henry:

– Nei. Var ikke han en gammel astronom?

– Riktig: en astronom, men han var mer enn det: Han var sin tids fremste observatør. Han hadde sitt observatorium i Danmark, og der gjorde han observasjoner av stjernehimmelen som ingen andre i samtida.

Han levde rett etter Kopernikus, men samtidig var han en overbevist, fanatisk tilhenger av det geosentriske systemet. Det betyr at han ikke trudde jorda kunne gå rundt sola. Han mente den to tusen år gamle overleveringa *måtte* være riktig: Jorda sto i midten, sola og planetene gikk rundt jorda.

Men nå var det sånn at systemet til Kopernikus, med sola i midten og planetene rundt, forklarte mange bevegelser som virkelig fantes på stjernehimmelen, som var uforståelige med den gamle modellen. Dette visste sjølsagt Tycho Brahe, ja som sin tids mest framstående astronom visste han det vel bedre enn alle andre i samtida.

– Åssen løste han det?

– Han laga sin egen modell av universet! Alle planetene gikk rundt sola. Sola gikk rundt jorda igjen, og jorda sto stille i midten. Dermed klarte han, bra nok for seg sjøl i hvert fall, å forklare alle bevegelsene som den nye astronomien hadde forklart ut fra teorien til Kopernikus om at sola sto i midten, og jorda bare var en vanlig planet blant mange andre.

Ingen annen enn en virkelig dyktig intellektuell, en virkelig framragende astronom, kunne ha laga og sannsynliggjort en sånn modell av universet som Tycho Brahe gjorde. Ingen andre kunne forsvart det gamle verdensbildet med jorda i midten så godt og smelta det så harmonisk sammen med den nye kunnskapen.

Det er sånn du minner meg om Tycho Brahe. Det du béviser, er at det er de dyktigste, de mest kunnskapsrike og intelligente intellektuelle som kan lage de klokeste systemene for å forsvare de overlevde ideene, nettopp ved å smelte dem sammen med det nye.

Henry:

– En interessant historie. Jeg har også lært noe viktig, trur jeg. Nå skal jeg fortelle deg en historie *du* ikke kjente, Dr. Raoul.

Visste du at her i fjellene er det en hemmelig myte som forteller om åssen universet er bygd opp? Jorda står i midten. Rundt den kretser sola. Og rundt sola kretser 7 andre planeter. 7 planeter, Raoul, jeg visste ikke sjøl at det fantes 8 planeter (med jorda) før jeg

kom på universitetet i hovedstaden, for i læreboka på gymnaset i Kodonj var ikke Neptun oppdaga ennå, den siste planeten var Uranus.

Men det jeg ikke visste, før du sa det nå, var at denne modellen er oppfinni, uavhengig av oss, av den berømte astronomen Tycho Brahe, og at den faktisk forklarer alle bevegelsene på himmelen like godt som det kopernikanske systemet gjør det.

Jeg trudde alltid at denne myten bare var en myte, Dr. Raoul, overtru. Men kanskje er den ikke det? Kanskje er det vi som har rett i vår oppfatning av åssen universet er bygd opp likevel, og ikke dere? Vi og Tycho Brahe?

Dr. Raoul Kzmertzky:

– Og Dr. Kzmertzky – er han kanskje profeten igjen, som ikke skjønner betydningen av det han sjøl sier?

Henry SmetinTark:

– Ja, kanskje det, venn Raoul.

De sa ikke mer den kvelden, men hilste godnatt og la seg.

Neste morgen blei Doktoren vekt av en opprømt Henry SmetinTark: – Viktig brev til Dr. Raoul Kzmertzky fra Kodonj!

XV

(1)

Brevet kom med bud. En underlig skapning. Han var kledd som fjellbu, men under hadde han hel bydress, han hadde to sett tøy på seg i varmen. Etter et øyeblikks ettertanke skjønnte Raoul at det måtte være en gruvearbeider fra Kodonj. Budet hadde beskjed om at brevet skulle overlates til Dr. Kzmertzky og ingen annen.

Det var fra sirkelen i Kodonj. Det hadde følgende innhold:

1) «De stålsattes» regjering hadde blitt styrta av Militærkommandanten i hovedstaden for 14 dager sia. Etter det var det oppretta noe som kalte seg «Den Demokratiske Republikanske Forsvarsregjering» med følgende program:

– slutt på korrupsjon og avskjedigelse av udugelige offiserer. Rasjonering av matvarer. Økning av produksjonen av nødvendighetsartikler og produkter for fronten.

– Amnesti for alle politiske fanger. Full politisk og religiøs frihet.

– Samling av alle krefter for forsvarskampen.

2) For ei uke sia hadde den ungarske Generalen trekt hovedstyrken sin ut av Kodonj og over grensa på grunn av strategiske behov i et slag langt mot sør. Han hadde etterlatt en styrke på mellom 500 og 1000 mann for å holde byen.

Denne styrken var blitt overraska av et folkeopprør leda av noe som kalte seg «Arbeidergarden i Kodonj»(?) Størstedelen hadde gitt seg uten kamp. «Arbeidergarden i Kodonj» hadde derfor i tre dager hatt kontrollen over byen.

3) Sirkelen hadde fått greie på at folk i Stretermish-kulten visste hvor Doktor Raoul Kzmertzky var. Men kultistene ville ikke fortelle det til noen. Derimot gikk de med på å levere Dr. Raoul et brev.

Så om Broder Kzmertzky ville være så snill å komme til Kodonj?

Nederst på brevet var det en personlig etterskrift. Der sto det: «Raoul,

som du vel skjønner har vi for øyeblikket makta i Kodonj. Vi veit bare ikke riktig hva vi skal bruke den til. Så kan du se til å komme hit i en satans fart for å hjelpe oss?

Ferenc.»

Av dette skjønnte Raoul at nå var det alvor, for den rolige Ferenc hadde aldri brukt så sterke ord før.

(2)

Kodonj!

Dr. Raoul gikk veien i den nordlige dalen, han behøvde ikke skjule seg som for to år sia. Vakker, grønn vår. De første sikadene kom fram disse dagene og spilte overalt, det minte om da han var barn. På stiene var det mange steder myriader av frosker, de var av en sjelden art som får håraktige utvekster langs sida og på låra i gyte-tida, som om de hadde bastskjørt.

Raoul visste hvor avhengig matforsyninga var av jernbanen, han hadde hele tida vært redd for at byen skulle sulte. Merkelig nok hadde ikke det skjedd. Jernbanen var blitt holdt i gang, gruveinteressen hadde tydeligvis tenkt som han, og maten hadde fortsatt å komme fra det okkuperte lavlandet i det snaue året den ungarske Generalen hadde hatt kontrollen. Og det, tenkte Raoul, var et kapitalistisk mirakel mer forbausende enn noen av de overnaturlige historiene han hadde hørt i fjellet.

Byen var like hel etter knappe to års krig. Men den var skitten, ga et forfallent inntrykk.

I det siviliserte sentrum rett nedafor foten av borgen, der dalen østfra og nordfra møttes, hadde hæren til den ungarske Generalen tatt over mange av de nye trehusene som var bygd for ledere i statsadministrasjonen og gruveselskapet. Noen offiserer blei overraska av opprøret her, det førte til små kamper. En del hus hadde kulehull, et par var brent ned. Ellers var sentrum helt, men fullt av skrot og søppel.

I gruveslummen, som spredde seg særlig i dalen nordover, var det ganske små endringer i forhold til da Dr. Raoul sist var i Kodonj.

Det var helt først i april og ennå vann i elva etter snøsmeltinga. Solskinn, varmt, men ikke steikende og tørt som seinere på sommeren. Produksjonen i gruvene hadde bare vært avbrutt i et par dager i forbindelse med kampene. Den svarte røyken fra pumpeverkene sto rett opp i lufta, det var fortsatt køl. Lavlandsfiffen hadde vårbloster i de små bedene sine. Det var så vakkert at det var ikke til å tru.

Byen var full av arbeidere, flere enn det skulle være uansett skift. Raoul fikk høre at grunnene var:

1) Folk hvilte! I stedetfor å gå hjem og sove, gikk de ned i byen for å se om noe skjedde.

2) En del gruver sto. Arbeiderne var ikke på jobb, de holdt seg nede i byen hele dagen for å se om noe skjedde.

Glade ansikter overalt. Blant det store flertallet av høylendinger hadde tonsuren (før en mote for et religiøst mindretall) spredd seg til nesten alle. Det var ikke så lett å se med én gang, for hvor du snudde deg, var det menn med lærhetter, trekt så langt ned i panna som mulig! Her grodde man barter av alle krefter. Den som fulgte med, kunne observere at høylendingene dro seg forsiktig i bartene for å kjenne om de var blitt lengre siden i morges, slik at de kunne *henge*. Misunnelige menn skula på det mindretallet som hadde fått sydd seg hvite posebukser med mangefarga spiraler rundt beina. Det var tydelig at alt dette nettopp var blitt lov.

Her og der sto merkelige vesener på vakt, med geværer, røde armbind, belter og bandolærer. Mange av dem var bittesmå, med unge, magre, skjegglose ansikter.

(3)

Nærmere sentrum var det trengsel. Raoul kom seg bare langsomt framover gjennom mengden, dyr og kjerrer var det også. Han var døgnvill, men skjønte det måtte være markedsdag.

Her, hvor han aldri før kunne gå ti meter uten at noen hilste på ham, var det ingen som kjente ham igjen.

For Raoul var byen full av ukjente ansikter. Mange av dem måtte være flyktninger, blåst langveisfra av krigens store stormer, og skylla opp på ei ukjent strand. Flokker snakka sammen på fremmede språk. Nabolandas tungemål, og andre klanger han aldri hadde hørt før.

En klynge unge menn, de diskuterte heftig. Handelsbetjenter? Arbeidere? Intellektuelle?

– Kako odrediti u političkom životu našeg naroda jesu li naše reči i dela pravilni ili progrešni?

– S vremena na vreme pobeđuju rad ci, ali sami polazno!

Men rett ved sida av dem, bøyd over et bord med grønnsaker som de rota i og kjente på, løfta opp, studerte, helt andre slags folk. Små, krokete, i gammaldagse klær, men ikke slike som var i bruk i Republikken, bønder eller gjetere. De snakka sammen lavmælt, dagligdags:

– ¿Imayataj Kodonj? ¿La Pazmanta aswan Chirichu ?

– Mana, Kodonjeqa La Pasmanta pisi Chiri.

– ¿Chay chhika karumanta jamusqani!

De unge bymennene igjen, hissige, høyrøsta:

– *Ali naša epoha, epoha buržoasije*, odlikuje se time što je uprostila klase suprotnosi!

– Ovo organizovajne proletara u klasu, a time u političku partiju, biva opet svakog trenutka rasbijeno *konkurencijom među samin radnicima!*

– Condițiile sînt într-o neîncetată schimbare, iar pentru ca ideile noastre să se adapteze noilor condiții trebuie să învățăm.

Bak dem, stille, melankolsk:

– Yag’ip jaqix inakiw majix ni kuns lurkiti.

– Wañunaykama llank’asaj.

– Sarnaqañak sarnaqanax ch’amapuniw.

Et øyeblikk etter, en velkledd mann med reiseveske, som spurte hjelpelaust ut i lufta:

– Pou ine ó sidheódromos ?

En i mengden svarte vennlig:

– O Söl palestimöl, fögivolöd obi, no pükob gliko. Kapälol-li püki bevünetik Jleüela?

– Si ! Glidi söl ! Binol-li deutän?

– No, binob fa län is. Kis binos ?

– Kiöp binon stajen lelodik Kodonja ?

– Sukolöd obi. Golobsöd al lelodastajen zifa !

Seinere, tre høye, lyse mannfolk, Raoul tenkte et øyeblikk på havna i sin barndoms by. I et glimt syntes han de snakka jiddisch, men så var det ukjent:

– Hwat binne dat foar minsken ?

– Soene der überhaupt minsken wêze dy’t dat leauwe ?

De blei avbrutt av to unge, ivrige stemmer:

– Franjo ! Karega – êu vere estas vi ?

– Fraêjo ! Ulo, vi transvivi ! Kial avino kaj mi neniam sciis ?

– Mi estis pafilegisto en la grandaj bataloj sude. Ĉiam oni prenis ni-ajn leterojn – sed êu vi ambaŭ bone fartas ?

– Jes ! Nu, kiam vi revenos hejmen ?

– Fratineto mia, mi ne devas. Nun, la Respubliko havas bonajn no-vajn estrojn. Ni ĉiuj venku la malamikojn !

– Fi ! Ĉu mia frato estiĝis patriotaĉo ? Se mi estus viro, mi batus vin !
Ho ve !

(de lyse mannfolka som ikke snakka jiddisch:)

– Ik ha gijn bôlle mear. Kin ik hwat fan dy liene ?

– De greate folken hawwe it foar ’t sizzen en wÿ moatte ús mar nei harren skikke !

Utafor gruveselskapets store hvite tre-etasjers kontorbygning sto

det også væpna vakt. Raoul ble overraska, det siste han visste var at dette huset var brent ned. At det var bygd opp mens han var i eksil, hadde ingen fortalt ham.

En alvorlig fyr i fremmed folkedrakt så lengselsfullt på geværene, sa:

– *Pa një ushtri popullore, populli nuk do të ketë asgjë . . .*

Over hele fronten til det store huset hang et mektig banner, nydelig malt (av en profesjonell skiltmaler, tenkte Raoul):

GRUVEARBEIDERNE, JERNBANEARBEIDERNE, BAKERIARBEIDERNE OG DE ØVRIGE ARBEIDERFORENINGENES FELLES HOVEDKONTOR OG SENTRALKOMITÉ I DEN NORDØSTLIGE PROVINS OG PROVINSHOVEDSTADEN KODONJ.

Raoul skjønte at banneret var et resultat av diskusjon, uenighet og avstemning. Det politiske livet var i gang igjen i Kodonj! Han gikk bort til vaktene, presenterte seg og gikk inn.

(4)

Samme kveld var Dr. Kzmertzky på sitt første møte i sirkelen. Det blei holdt i «Gruvearbeidernes, jernbanearbeidernes, . . . » – i det tidligere kontorbygget til gruveselskapet.

Ferenc leda møtet. Raoul hadde snakka med ham noen timer på forhånd. De spiste sammen og utveksla historier om de 18 månedene som var gått.

Ferenc kom unna terroren. Det var som om krigen bare hadde glidd rundt ham, som om den ikke beit på ham. Her var han, akkurat som før, gamle Ferenc med kone og unger, tilmed den gamle katta hans hadde det bra, bortsett fra litt gikt.

Han begynte å jobbe med sirkelen igjen høsten det første krigsåret. De var 10. Året etter var de 20, da den ungarske Generalen kom. De vokste til 46 under okkupasjonen. Nå? Nå var det over 200 betalende medlemmer.

– Vi er blitt direkte populære, sa Ferenc.

Vi er et slags regjeringsparti. Ledende funksjonærer i gruveselskapet har vært på meg i de siste dagene og spurt om de kunne bli med. Jeg sa sjølsagt nei, det skjønte de ikke. En av dem spurte om det kanskje hjalp med en mindre pengesum . . . ?

Hvor var brødrene fra i gamle dager? Polev: Drept i fengselet hos «de jernharde» første krigshøsten. Strubbul? Død av tuberkulose

for ett år siden (– Tuberkulose? sa Doktoren forbausa. *Han?* Det hadde jeg ikke trodd.) X var flykta til lavlandet, Y var drept av den ungarske Generalens folk, Z var forsvinni og ingen visste hva som var skjedd med ham.

– Stretnep? Kan ingen få has på. Kommer i kveld! smilte Ferenc.

– Hva i all verden er «Arbeidergarden i Kodonj»?

– Vel, sa Ferenc rolig,

det var bare noe vi fant på da vi forsto at det begynte å gå nedover bakke for den ungarske Generalen.

Ferenc fortsatte med å forklare at det var jo så mye hissig ungdom i byen, han ville nødig de skulle finne på noe tull og skape problemer for seg sjøl og andre. Derfor hadde han tenkt det var best å gi dem noe å henge fingrene i, sånn at alt skjedde innafor organiserte og kontrollerte former. Ikke minst disse kultistene. Han ville unngå en ny blodig august, som den første krigshøsten da Raoul måtte rømme . . .

Vel, så hadde han altså starta en liten hær, for å si det sånn. Og det var vel heller ikke helt forgjeves at man hadde lest militærteori i mange år. Var kanskje ikke Friedrich Engels en dyktig militærteoretiker, og inneholdt ikke hans verker mange nyttige henvisninger? Hadde man kanskje ikke brukt sine surt fortjente penger

(hm. hm. tenkte Raoul. En skytebas i Kodonj tjente tross alt slett ikke dårlig)

til å bestille verker fra utlandet, tilmed på tysk, som en enkel arbeider dårlig nok beherska? Nå, man hadde altså lest sin Klausewitz med mer, og hadde det kanskje ikke vist seg at man forsto ganske mye av åssen krigslykka utvikla seg i det europeiske teatret?

Alt dette sa Ferenc riktig fornøyd. Videre pekte han på at geværer hadde det jo egentlig alltid vært nok av i Kodonj, for ikke å snakke om dynamitt. Så det det gjaldt om, var egentlig bare å skjønne ei viss tid på forhånd at nå måtte den ungarske Generalen trekke ut hovedstyrken, og så lage en fornuftig plan som ungdommen kunne følge – og det var jo ikke så vanskelig, la Ferenc fornøyd til.

Forresten kunne han fortelle at det var mye bra ungdom i arbeidergarden, og det pussige var at en ganske stor del av dem var *jenter* fra fjellene! Kultister. Analfabeter.

– Vi brukte dem mot ungarene og de sloss som sjølve satan! sa Ferenc glad.

Og sånn en respekt folk har for dem!

Vi setter sjølsagt på dem militærbukser (vi har nok av uniformer, det ligger hauger her både etter republikken og etter Generalen), og

når folk ser dem der, små og tynne, i bukser og med gevær, så trur de at disse jentene er helt sikkert spennende, og gjør akkurat som fjelljomfruen sier! Ferenc smilte.

Så slengte han på bordet fire eksemplarer av «ARBEIDERSTANDEN ER STØRST». De hadde ikke klart å få ut avisa før to dager etter opprøret, og etterpå fikk de den ikke ut hver dag, om de så aldri så mye prøvde. Redaktør? vel – det står ikke, men det er meg, sa Ferenc.

Han stønna, reiv seg gjennom de grå lokkene:

– Du veit jeg er bare en enkel gruvearbeider, jeg har aldri vært noen intellektuell!

Jeg klarer ikke å drive den satans avisa! *Vær så snill* å ta den over for meg, Broder Kzmertzky!

Dr. Raoul sa (og han hadde klump i halsen, han visste ikke om han drømte) at hvis det hadde vært nok «enkle arbeidere» som Ferenc i verden, så ville det slett ikke vært bruk for intellektuelle som ham, og at det å komme tilbake til Kodonj var som å være en ung gutt i 1892 igjen, nei, unnskyld! Det var *mye* bedre enn 1892.

– Men hva med hovedstaden? Hva med pir² i landsmålestokk?

Ferenc visste ikke riktig, det var ikke så lett å orientere seg. Det var ikke så greit som i gamle dager, Leidrer var jo død!

Men de ulike forskjellige fløyene var ute av fengslet. De satans forræderne, Snippeherrene, hadde proklamert sitt eget parti, «Nasjonale republikanske demokrater for sosial rettferdighet», de hadde støtta «de stålsatte» til siste sekund, og det var jo greit nok, parti-enhet var sikkert viktig, men han var for sin del glad for at man var kvitt dem.

Så var det «de Berrføtte», de helvetes jypingene hadde det visst gått hardt utover, men nå så det ut til at noen av dem kom til fornuft. Manilescu hadde dukka opp i hovedstaden, han og Struder hadde sendt ut en felles appell, det virka ikke så galt. Men på den andre sida oppfordra de til støtte av den nye regjeringa for forsvar av fedrelandet. Det var et vanskelig spørsmål, han visste ikke riktig hva han skulle mene, sa Ferenc, og la til at han var en enkel gruvearbeider og praktiker, denne typen spørsmål hadde han alltid overlatt til de mer intellektuelle huene. Så nå var han glad for at Raoul var tilbake i Kodonj og kunna ta hånd om sånt.

Dr. Raoul Kzmertzky spurte en del mer, hørte etter forskjellige navn, grubla. Hm! Hvem var egentlig ledelsen nå? Og var det folk man kunne stole på? Struder gikk altså inn for støtte til denne nye regjeringa. Andre folk var mer forbeholdne – hvis man kunne døm-

me etter telegrafene. Om det nå *var* politisk frihet i hovedstaden og ingen sensur – åssen visste man om *det* virkelig stemte? Hm. Best å vente og se.

Samtidig som han prøvde å sette seg inn i alt det nye og merkelige som var skjedd, kunne han ikke la være med å bli forbausa over den rolige Ferencs nye og grovkorna språk. «Satans!»! «Jævlige!»! Han hadde tross alt bare vært borte i 1 1/2 år. Hva var det som var skjedd med fyren?

Møtet begynte, de var 15. Stretnep: de to omfavna og kyssa hverandre, en sjelden og høytidelig gest blant menn der i landet. Et par andre kjente fjes, resten nye. Ferenc sa:

– Som dere ser, han er blant oss i dag: vår leder, Broder Raoul Kzmertzky.

Raoul så rundt bordet: En av dem var ei dame! Han lot seg ikke merke med noe. Men hva sier man til en sånn en? «Broder»?

Han snakka strengt om situasjonen, pekte på at Kodonj var en gruveby, uten matforsyninger fra distriktet rundt, uten virkelig beskyttelse mot den ungarske Generalen hvis han skulle angripe igjen. Altså: angriper den ungarske Generalen, så er vi ferdige. Avskjærer de matforsyningen sørfra, så er vi ferdige.

Hva må vi altså gjøre? Vi må gjøre det best mulige for arbeiderklassen her i Kodonj. Vi må bruke makta så langt som det er råd. Vi må sørge for å holde gruvene i gang og få matforsyninger sørfra for enhver pris.

Vi må avvente den politiske utviklinga i resten av Republikken, for noen samfunnsomveltning her, ute på enden av jernbanelinja, uten sjølstendige forsyninger av mat, var ikke tenkelig. Og det hadde det heller aldri vært snakk om, i den gamle tida da Leidrer var i live, da tok arbeidet i Kodonj alltid sikte på å støtte opp under det som kunne skje i hovedstaden og i de store byene i Sør.

Når det gjaldt den nye regjeringa, så fikk man se situasjonen an til man fikk bedre opplysninger, hverken kaste seg opportunistisk om halsen på den eller avvise den så lenge man ikke kjente mer til åssen den holdt løftene sine.

Resten av møtet brukte de til å drøfte tiltak. Dr. Kzmertzky spurte dem ut systematisk: Ordensproblemer? Helsetilstand? Hvem i byen hadde det verst? De jobba fram ei prioritert liste der mat sjølsagt sto på toppen, men nye ting kom med: hjem for foreldreause barn, tiltak mot epidemier gjennom fagforeningene, et opprop til utenlandske flyktninger . . .

De hørte alvorlig på ham, det virka som om de var beroliga: En erfaren broder var her, han var ikke usikker, og han hadde et hand-

lingsprogram: sak 1, sak 2, sak 3 . . . Etter diskusjonen gikk de nokså fornøyd ut i vårnatta.

Etter møtet snakka Raoul alvorlig med Ferenc om *dama*. Hvem var hun? En utlending, ei lærerinne, opprinnelig bulgarer, Ivanova, hun var ny i byen, hun var skilt. Hm. Hm. Om det var tilrådelig å ha kvinner i sirkelen? Det hadde aldri vært det før?

Ferenc gjorde oppmerksom på at hun var ikke den eneste: Det var 3 nå! av 200! En urovekkende nyhet. Kunne det ikke skape uro blant de mannlige Brødrene? Ferenc skjønnte ikke det, han hadde vært gift i 15 år, han hadde vel aldri vært særlig urolig?

Dr. Kzmertzky studerte Ferenc nøye for å se om det var tegn til ironi, men merka ingen ting.

Så pekte han på at han som lege var klar over at kvinner i gjennomsnitt har flere hundre grams hjernevekt mindre enn menn. Kan man altså ut fra det regne med at de er egne materiale for sirkelen?

Ferenc svarte fredsælt at både han og Dr. Kzmertzky visste jo godt at ikke alle som hadde vært med i sirkelen, hadde vært like skarpe i toppen alltid, men det var ikke det som var det viktigste i alle situasjoner heller, det kunne dreie seg om sånne mer enkle ting som å skaffe penger, å organisere en fagforening, å lede en streik der det gjaldt å være stor og sterk og ikke redd for å få bank, da kunne sinkene være gode å ha, og det visste de vel i grunnen godt begge to. Og dessuten hadde vel han sjøl, Ferenc, gjort det så tålelig bra som ansvarlig for sirkelen mens Dr. Kzmertzky var i eksil, enda alle var jo klar over at gamle Ferenc var ikke noe intellektuelt lys? Så altså: hvorfor ikke kvinnfolk?

Dessuten (la Ferenc til) hadde han sjøl lest hos sjølveste August Bebel om kvinnespørsmålet, at Bebel skreiv følgende: Når nå kvinnene ikke er så kloke som menn, så skyldes det bare at de er blitt tvingi til husarbeid gjennom flere tusen år, slik at det naturlige utvalg har gjort at de ikke har fått utvikla sine intellektuelle evner slik som mennene har. *Men*, sier Bebel fornuftig:

Er det rettferdig at kvinnene skal lide for det, og ikke ha de samme politiske rettighetene som menn, bare fordi kjønnsundertrykkelsen har ført til at det naturlige utvalget har gjort dem dumme?

Det må vi vel som sosialdemokrater slå fast er grovt urettferdig! sa Ferenc stillferdig.

Dr. Raoul, som hadde slåss for darwinismen siden han var en liten republikansk skoleelev, var fullstendig slått av marken av disse uangripelige naturvitenskapelige argumentene. Han hadde aldri ant at Ferenc var en sånn sofist, og tilmed i smug hadde lest Bebel om kvinnespørsmål!

Mild og føyelig som et lite lam tusla han med til det store huset til onkelen til Ferenc, der skytebasen nå bodde med hele familien. Raoul kasta seg på ei seng for å skaffe seg noen timers hvile før han tok ledelsen i sirkelens praktiske arbeid neste dag.

(5)

Hektiske dager.

Lørdag 8. april. Middag med gruveledelsen. De som var igjen i Kodonj, var ei svært blanda gruppe. Mange underordna unge ingeniører og administratorer uten familie, men med ambisjoner. I spissen for dem, et par av gruveselskapets øverste folk, med den aller største tillit i hovedstaden og på den andre sida av havet. Menn som hadde forbindelser og autoritet som gjorde at de kunne ta stilling *på stedet* – oppdraget deres hadde vært å holde produksjonen og transporten i gang under den ungarske Generalen, uten at det blei problemer. Altså en ledelse av dem som hadde mest å vinne og mest å tape.

De var 21: 13 fra gruveselskapet, 8 fra «Gruvearbeiderforeningenes . . . osv». Dr. Kzmertzky, som aldri hadde vært medlem av noen fagforening (men hadde forhandla for fagforeninger mange ganger før!) leda de 8. Ei merkelig forsamling: På selskapets side, noen eldre og middelaldrende, men flest ganske unge herrer, konservativt kledd, alle i mørke dressar, med skjortebryst og velpleide barter og fullskjegg, de kunne vært fra et hvilket som helst europeisk land. På den andre sida: Dr. Raoul, i mørk dress han også, med skjortebryst og mansjetter, med snabelsko, republikansk kokarde og et arrogant uttrykk i ansiktet. Men så tynn! Klærne hang og slang på ham: Jakka dingla som på en kleshenger, rundt livet var buksa som et trekkspill, holdt oppe av et belte han aldri ville fått rundt magan i gamle dagar.

Sammen med ham: Ferenc: stor, grovbygd, gråhåra, europeisk, pent kledd, men arbeidsmann med sine grove skuldre, sin breie kropp og sine svære, værbitte hender. Stretnep, pent kledd, men ikke etter gruveselskapets standard, nye klær som var typiske for den velbeslåtte håndverker, lille handelsmann på markedet eller vandrende fagarbeider, men ikke for den europeisk orienterte bourgeois, et silketørkle knytta i halsen i stedet for sløyfe. Tre europeisk kledde gruvearbeidere, og (*skandale!* Men ingen sa noe) to barbarer fra fjellene, demonstrativt med bukser med spiralstriper (men europeiske jakker over), med barter som hadde fått vokse så lange at de

begynte å henge, da de tok av seg lærhettene blei det synlig at den ene av dem hadde tonsur. De seks var representanter for viktige gruver.

– Jeg snakker! sa Dr. Kzmertzky strengt på forhånd.

Jeg kjenner dette pakket!

Man var høflige, og det var svære mengder mat, skinke, posteier, tilmed fisk, kaker, syltetøy. Dr. Raoul spiste som om han var døden nær av sult, som om det fortest mulig gjaldt å gjenvinne hans vante kroppsform.

Gruveselskapets Direktør i Kodonj: Om hvor glade man var for at den ungarske Generalen nå var ute av landet, at man nå nærret et inderlig ønske om at det så raskt som mulig skulle bli en mest mulig normal situasjon. Om herrerne som var her i kveld kunne utvirke at gruveselskapet fikk tilbake hovedkontoret sitt igjen?

Dr. Kzmertzky: Kommer ikke på tale! Er helt urealistisk og upraktisk slik situasjonen i Kodonj er nå! Herrerne i gruveselskapets ledelse forsto sikkert at alle som var til stede her, hadde viktigere saker å ta opp enn slike detaljer!

En yngre gruveingeniør fra hovedstaden, (et ansikt dr. Raoul ikke kjente fra før), sint: Hva slags oppførsel er dette fra gjester? Hvem herrerne mente de representerte egentlig? Om herrerne ikke hadde respekt for lov og rett?

Dr. Kzmertzky: Direktøren for gruveselskapet forsto selvfølgelig utmerket godt hvem han tok kontakt med da han inviterte dem, nemlig den organiserte arbeiderklassen, som for øyeblikket satt med makta i Kodonj. Han, forsto på sin side selvfølgelig godt at Direktøren ikke var ansvarlig for uttalelsene fra unge jyplinger som ikke skjønnte realitetene i situasjonen, og ville derfor ikke laste Direktøren for den slags tåpeligheter. På den andre sida gjorde slike unge jyplinger best i å holde munn. Det var best ingen kasta bort tida til folk som hadde viktigere ting å gjøre enn å høre på fornærmelser! Det går tog fra Kodonj, gruveselskapet kan sikkert betale billett til folk som er udugelige og ikke kan brukes her!

Gruveselskapets Direktør i Kodonj: Samtalen har fra begynnelsen kanskje tatt en litt uheldig vending, han håpa Dr. Kzmertzky og de andre herrerne forsto at det var ikke hensikten. Om man kanskje heller skulle gå over til å drøfte hva representantene for fagforeningene anså som de mest presserende problemer i Kodonj for øyeblikket?

Dr. Kzmertzky: Mat! For øyeblikket er forsynings situasjonen tilfredsstillende. Men som alle her veit, er dette helt avhengig av at togene fortsetter å komme med forsyninger sørfra. Trass i oppsvin-

get i jordbruket rundt Kodonj under krigen, kan distriktene rundt bare forsyne kanskje halvparten av byens befolkning. Altså må gruve-
vene for enhver pris holdes i gang! Produksjonen må gå, togene må
gå, maten må komme sørfra! Om herr Direktøren i gruveselskapet
kunne garantere at man får all mulig hjelp fra selskapets administra-
sjon i Kodonj? Om han kunne garantere at han ville ta alle nødven-
dige kontakter sørover, og sende slike rapporter til direksjonene
både her og i utlandet at matforsyninga og nødvendige forsyninger
av drivstoff m.m. til produksjonen blei opprettholdt?

Da Dr. Kzmertzky hadde sagt dette, forsynte han seg med en ny,
svær porsjon kokt skinke, saus, grønnsaker og brød, og spiste vold-
somt.

Gruveselskapets Direktør i Kodonj: At han var glad for disse
synspunktene. Om dette altså var slik at fagforeningene ved sine re-
presentanter ville medvirke til at et sånt program blei gjennomført?
Om hvordan fagforeningenes representanter i denne forbindelse så
på det problemet som var oppstått, fordi mange gruver sto, mens
arbeiderne var nede i sentrale Kodonj og spaserte i gatene isteden-
for å gå på jobben? Om man dessuten hadde tenkt over det prob-
lemet som hadde oppstått, i og med at den såkalte «Arbeidergarden
i Kodonj» hadde beslaglagt det lager av næringsmidler og forbruks-
varer som gruveselskapet igjen brukte til å sikre forsyningene til sine
arbeidere og til å skaffe seg likvide midler, som i neste omgang (for
det meste) gikk med i lønningene til disse samme gruvearbeiderne?

Dr. Kzmertzky: For det første trengtes en del arbeidere til å holde
ro og orden og ta seg av nødvendige oppgaver i administrasjonen av
Kodonj, vaktholdet over de 400 krigsfangene osv. Han ville minne
herrene om at det nå ikke fantes andre myndigheter i Kodonj etter
at den ungarske Generalen hadde trekt seg ut. Gruveselskapet had-
de sjøl bidratt til å skape problemene med sin innblanding i admini-
strative spørsmål før krigen. Han ville minne herrene om at fagfore-
ningene hadde bitre erfaringer. Altså måtte gruveselskapets ledelse
nå ta til fornuften, og innse at selskapet fikk ta sin rimelige del av
byrden, nå da fagforeningene tok på seg ansvaret for byens velferd.

Vi som ikke er ferske innflyttere i denne byen har en del felles
erfaringer, sa Dr. Raoul. De av herrene i selskapets ledelse som er
tørre bak øra veit at i fagforeningenes komité sitter –

(langsomt, med ettertrykk)

– de eneste leger som kan kurere Kodonj! Noen som husker åssen
det gikk da man ikke ville høre på mitt råd om å rense drikkevan-
net? Vel, så tenk over det, og *gjør som jeg sier!* Ikke bråk med le-
gen, mine herrer, men *spis medisinen deres!*

– Alternativet er anarki! Jeg går ut fra at herrene ikke ønsker det? sa Dr. Kzmertzky med grov ironi. Videre:

– Når det gjelder økning i produksjonen og flere gruver i arbeid, så må det ellers vurderes ut fra at byen blir garantert forsyninger og at det faktisk viser seg at forsyningene kommer. Jo bedre, jo sikrere forsyninger, jo bedre og sikrere produksjon! For å løse problemer som dukker opp i denne sammenhengen har vi et forslag om at det nedsettes en felles komité. En slik komité kan jo også diskutere pengemangel i selskapet i Kodonj, et problem som forresten er svært enkelt å løse: Enten ved at dere telegraferer etter penger som kan komme med toget fra hovedstaden, eller, hvis det av en eller annen uforståelig grunn ikke er mulig –

(pause, hånlig løfta øyenbryn)

– ved at dere – eller vi – lar trykke lokale sirkulasjonsmidler som en kriseforanstaltning her i distriktet, som vi etter gjensidig avtale sørger for blir respektert som betalingsmidler.

Til komiteen foreslo Dr. Kzmertzky fire arbeidere og tre fra gruveselskapet: Ferenc, et medlem av sirkelen han kjente fra før krigen, en lavlandsarbeider, en av de to fjellbuene. Han gikk straks videre og foreslo en av sekretærene til Gruvedirektøren (en hard negl, Direktørens fortrolige, så han skulle føle seg sikker på at han ikke blei lurt), videre en ingeniør Raoul kjente fra mange år tilbake. Til slutt så han, lenge, taust, hånlig, på den yngre ingeniøren som hadde forsøkt å blande seg inn i diskusjonen ved begynnelsen, pekte så demonstrativt på en annen ung mann rett ved sida av ham, en mann Raoul aldri hadde sett før og ikke visste noen ting om.

De diskuterte detaljene i forslaget, som Gruvedirektøren i hovedsak sa seg meget fornøyd med. De andre nikket velvillig, mumla forsiktig.

Etterpå kaffe, konjakk, sigarer. Gruveselskapets direktør fant det nå nødvendig å reise, som ei sak man burde diskutere og få avklart, spørsmålet om den formelle myndighet i Kodonj, hvordan den skulle utøves og i hvilket forhold den sto til den nye Republikanske Forsvarsregjering, altså landets lovlige myndigheter.

Dr. Kzmertzky (som ønska å være forsiktig, ikke forpliktet seg noen vei ved å si for mye, og som derfor meget aggressivt tok offensiven): I den rådende situasjonen med sammenbruddet i Kodonj etter at den ungarske Generalen hadde trukket seg tilbake, hadde fagforeningene tatt kontrollen for å opprettholde de livsnødvendige samfunnsfunksjonene i byen. Dette var situasjonen *de facto*. *De jure* var Kodonj en del av høylandet, som utgjorde Nordøstprovinsen. Nordøstprovinsen var en del av Republikken. Republikkens tidlige-

re «stålsatte» regjering var brutt sammen. Ei ny regjering var oppretta. «De stålsattes» administrasjon var jaga av den ungarske Generalen. Den nye regjeringa hadde ikke oppretta noen administrasjon i Kodonj. De som derfor ikke ønska hungersnød, sammenbrudd i produksjonen i gruvene og *anarki* (sa dr. Raoul igjen meget strengt, og så på herrerne) hadde altså å anerkjenne og samarbeide med *de facto* administrasjonen i Kodonj! Om ikke dette var fullstendig klart? Enhver diskusjon av et spørsmål som er så krystallklart som dette, er bortkasta tid. Den reneste sabotasje! Sa Dr. Kzmertzky med iskald stemme og truende ansiktsuttrykk.

Gruveselskapets Direktør (diplomatisk): Om denne situasjonen fortoner seg klar i Kodonj, kan den være vanskelig å forstå for folk som ikke kjenner situasjonen her, f.eks. i hovedstaden og i utlandet. Der vil man spørre seg: Er Kodonj under kontroll av landets lovlige regjering? Fungerer Republikkens administrasjon i Kodonj? Dette kan i verste fall bli et spørsmål om nødvendige midler og forsyninger til den fortsatte drift. De, Dr. Kzmertzky, en mann med store internasjonale og politiske kunnskaper, forstår sikkert at det ikke blir enkelt å få våre investorer til å risikere sine midler i et område som de oppfatter som usikkert.

Dr. Kzmertzky, intenst: – De har sjølsagt rett i at jeg utmerket godt forstår situasjonen! Derfor skal man også være klar over, både i Kodonj og andre steder, at man heller ikke klarer å lure oss! Hvis man ikke er tilfreds med produksjonen av kongesand her i Kodonj, så foreslår jeg at man tar gruvene og sender dem med toget ned i lavlandet! Her er det nå Fagforeningenes Komité som har makta, dette er grunnlaget for at produksjonen fortsatt kan gå, dette kan man forstå overalt, hvis folk i gruveselskapet i Kodonj klarer å forklare det godt nok! Vi vil derfor også utmerket godt vite hvor vi skal plassere ansvaret hvis det oppstår knuter på tråden!

Selskapet gikk fra hverandre etter noen timer. Avskjeden var ganske stillferdig.

Sjølsagt blei det knuter på tråden.

Fagforeningenes Felleskomité hadde sendt flere telegrammer til hovedstaden med oppfordring om å sørge for å holde togtransporten i gang (den blei avbrutt nesten ei uke i perioden da den ungarske Generalen trakk seg ut) og nokså overdrevne rapporter som uttrykte bekymring for forsyningssituasjonen. Det siste var nærmest ei form for forsikring, for at byen ikke skulle bli glemt der nede. Telegrammene var undertegna «Bykomiteen i Kodonj».

11. april kom det et telegram fra «Innenriksministeriet i Republikkens nye lovlige regjering: Den Demokratiske Republikanske

Forsvarsregjering» der man i forsiktige, nøytrale former ba om det var mulig å få mer opplysninger om denne «Bykomiteen»?

Dr. Kzmertzky fikk telegrammet, og den 12. sendte de et svar han hadde skrivi. Her sto det at det var viktig å få togene til å gå og sørge for forsyningene. I Kodonj var man i ferd med å reparere skadene etter den ungarske Generalens ødeleggelse. Det var nå særlig viktig å sørge for at gruvene blei holdt i drift (forutsetninga for det var bl.a. transport og forsyninger), noe regjeringa sikkert forsto var viktig for landets handelssituasjon akkurat nå. Derfor hadde Bykomiteen, gruveselskapet og fagforeningene laga en plan som kunne sikre produksjonen. Når det gjaldt Bykomiteen i Kodonj, nåvel, så var den, (som det gikk fram klart og tydelig av navnet), Komiteen i byen Kodonj. (Dette siste sto med litt flere ord og ikke fullt så klart utforma, men med omtrent samme innhold som her.)

Ny utveksling av telegrammer. Dr. Kzmertzky forklarte i større detalj hvor bra alt gikk i Kodonj. Han viste åssen gruveproduksjonen økte fra dag til dag (med henvisning til togaster som gikk sør-øst, antall vogner, klokkeslett for avreisen), uttrykte bekymring over forsyningssituasjonen, forklarte nødvendigheten av å sikre jernbanedrifta osv. Når det gjaldt flere opplysninger om Bykomiteen, så henviste han til tidligere telegrammer av den 12., 15., 17 osv., som ga de nødvendige opplysninger man spurte etter, men forklarte ellers noe grundigere at Bykomiteen i Kodonj var en komité, som var i byen, som hette Kodonj.

I mellomtida var Broder Stretnep dratt til hovedstaden, der han skulle forsøke å orientere seg om de interne forholda i det som måtte finnes av pir², og ellers skaffe opplysninger som gjorde det mulig å få ei sikrere oppfatning av hva den nye regjeringa ville.

I Kodonj reorganiserte de forsyningene, laga et rasjoneringsystem, sørge for å få i gang flere gruver (som belønning fordi gruveselskapet virkelig begynte å få fart på forsyningene sørfra). Dr. Raoul var høyt og lavt 28 timer i døgnet, innimellom laga han planer for et nytt helsesystem i byen. Forskjellige radikale og liberale intellektuelle kom til Fagforeningenes Felleskomité og meldte seg forsiktig til tjeneste av mer eller mindre menneskevennlige grunner. Broder (?) Ivanova tok over mye av arbeidet med å redigere «Arbeiderstanden er størst» (men Dr. Raoul Kzmertzky sto sjølsagt som ansvarlig redaktør). Det hindra henne ikke i å utarbeide et forslag til allment grunnskolevesen i byen for barn og kampanje mot analfabetismen, som Dr. Raoul til sin overraskelse fant meget fornuftig og jordnært. (Man skulle nesten tru det hadde vært laga av en mann!)

Trass i alle forholdsregler kom regjeringas representant overras-

kende på dem, da han stille og forsakt tusla ut i byen fra Kodonjs jernbanestasjon 21. april.

(Ferenc hadde plassert sine folk på jernbanestasjoner lenger sør-
over langs linja. Men det de var forberedt på å se etter, var større
militærstyrker, slik som høsten fire år før.)

Etter noen minutters usikkerhet henvendte han seg til vaktene
ved jernbanestasjonen: Om man kanskje kunne vise ham veien til
Komiteen? Det tok litt tid før de forsto at han mente «Gruvearbeid-
ernes. . . osv. felles Hovedkontor og Sentralkomité. . . og i Pro-
vinshovedstaden Kodonj.»

Dr. Kzmertzky var i redaksjonen. Det tok følgelig enda lenger tid
før man via telefon og flere andpustne sendebud fikk tak i ham.

Dr. Kzmertzky hadde lyst til å være sur, men hans taktiske for-
stand sa ham at han burde være høflig. Han blei en ytterst truende
kombinasjon av begge deler. Om man kanskje ikke hadde mulighet
til å si fra på forhånd om at man kom? Om det kanskje ikke var
kjent inne i hovedstaden at *telegraf*en er oppfinni? Nåvel. Selvfølge-
lig hyggelig å få besøk. Ja, her i Kodonj er vi *begeistra* for å få besøk!
sa Dr. Kzmertzky rasende.

Regjeringas representant kom vel nå sannsynligvis fordi man had-
de forstått alvoret i rapportene om forsyningssituasjonen? Komite-
en i Kodonj ville *gerne* vise fram utviklinga av produksjonen i gru-
vene, arbeidet som var gjort for å få alt i gjenge på alle områder
etter den ungarske Generalen, og dessuten få mulighet til virkelig å
forklare forsyningssituasjonen og nødvendigheten av å få *garantert*
forsyninger og kommunikasjon! Om dette dekket de behov repre-
sentanten fra innenriksdepartementet hadde?

– Hm, vel, ja, men i tillegg (sa representanten fra departementet
og så på Dr. Raoul Kzmertzky's skumle smil, fullt av trusler om en
uhyggelig skjebne, som en innbydelse som æresgjest til kannibale-
nes årlige middag) – dessuten har man visse spørsmål om den for-
melle statusen til . . . den nåværende administrasjonen i Ko-
donj. . .

Hvis Dr. Kzmertzky på dette tidspunktet hadde trekt en svær
amerikansk tønnerevolver ut av sin ennå laust hengende jakke, eller
kanskje en krum asiatisk kniv opp fra tomrommet innafor hans alt-
for rommelige bukse, vifta den over huet på den unge, forsagte
mannen og skriki:

– HVILKE SPØRSMÅL?

. . . da hadde samme representant sikkert sett på Dr. Kzmertzky,
dress, snabelsko, (i og for seg) tillitvekkende republikansk kokarde
på jakkeslaget og det hele, og falt dau om på flekken.

Men Dr. Raoul gjorde ikke det. Kanskje mest fordi han tenkte: Bak denne forsagte unge mannen er det flere i reserve. Det gjelder å vinne tid. Hva gjør Brødrene i lavlandet? Hva kommer Broder Stretnep til å fortelle oss?

Isteden tok han med seg representanten på en tur gjennom Kodonj, viste ham hva som var gjort, forklarte ham hva planene var for de nærmeste ukene, ga ham middag, snakka om fortidas elendighet, blei indignert når han gikk i detalj og fortalte historier som illustrerte fattigdom, sjukdom og likegladhet fra myndighetene i høylandet og de tidligere regjeringene, og blei mjukere, mer vennlig stemt da han til sin forbauselse oppdaga at den unge mannen fra hovedstaden viste interesse, stilte intelligente spørsmål, ga tydelige tegn på sympati og beundring når han fikk høre om de forskjellige storslagne prosjektene til. . . (hm). . . Bykomiteen i Kodonj.

Den andre dagen dukka likevel dette spørsmålet opp igjen. Unnskyld men. . . Om Dr. Kzmertzky ikke kunne gå litt grundigere inn på sammensetninga av. . . «Bykomiteen i Kodonj»? (Dr. Kzmertzky gjorde det, *kort*. Redegjorde for dens konstituering, *kort*.) Om det altså var slik å forstå at det *bare* var fagforeningene i Kodonj som var representert i. . . Bykomiteen.

– Ja sjølsagt! Og hvem ellers? svarte Dr. Kzmertzky voldsomt. (Han hadde holdt seg i sjakk nå, siden representanten kom av toget.) – Den katolske kjerka kanskje? (Han lo rått og hånlig: var ikke dette en utsending fra ei regjering som regna seg som radikalt republikansk?) I denne byen er ikke noe handelskammer, ingen politiske partier (det siste var ikke helt sant de siste dagene, men det var *nesten* helt sant). Vi har altså gruveselskapet, som ikke har gjort noe anna for å holde ro og orden i denne byen enn å skaffe noen gale amerikanere hit, de fikk skutt en del folk, slått inn skallen på andre og gjort andre av oss til jaget vilt i tida før krigen. Administrasjonen til «de jernharde» er over alle hauger. Så javel, unge mann, det er Fagforeningenes Komité. Det er Arbeiderklassens Komité! *Fins det noe alternativ?*

Den unge mannen spurte forsiktig om Dr. Kzmertzky hadde noe imot at han snakka med forskjellige andre viktige kretser i Kodonj? – Nei! svarte Raoul hardt. – Vi begynner med gruveselskapet, de har sendt forskjellige telegrammer til den nye regjeringa, ikke sant? (Han visste det ikke var fra telegrafstasjonen i Kodonj, men Dr. Kzmertzky var ikke født i går, det var fortsatt folk han hadde et hardt grep om.) – Og kanskje noen ledende handelsmenn? Og kanskje (han vrei hånlig på leppene) noen i presteskabet?

Den unge mannen brukte flere dager på å snakke med «ulike kret-

ser». Etterpå diskuterte han det hele forbausende åpent med Dr. Kzmertzky. Den andre tenkte: hva slags vinder blåser egentlig i hovedstaden? Kan det være ting å gjøre der? Lenge sia jeg var der nå. . .

Han sa: – Jeg er imponert over hva Bykomiteen gjør, Dr. Kzmertzky, men De må samtidig være klar over at situasjonen i regjeringa er ganske ustabil. Det er både demokratiske og republikanske krefter som ønsker en virkelig Republikk etter mønster av 1893, og andre som bare ville bli kvitt trykket fra «de jernharde» og var misfornøyd med åssen de leda krigen. Det kommer forskjellige klager fra Kodonj, man kaller det et «rødt diktatur». Her i byen sier forskjellige kretser til meg at man er misfornøyd med «Komiteen». Ingen har riktignok noe alternativ, men kan ikke regjeringa sende et tog med soldater og en administrasjon?

– Vel. Vil den det? spurte Dr. Kzmertzky, uten følelser i stemmen.

– Det vil den *ikke*, Dr. Kzmertzky! For det første kommer jeg til å lage en positiv rapport, som legger hovedvekta på alt dere oppnår og at det ikke fins noe alternativ til Komiteens styre, for så vidt som ingen andre i Kodonj sier seg villig til å påta seg ansvar. Jeg framstiller dere som noe mer positive til den Republikanske Forsvarsregjeringa enn det De egentlig har gitt meg grunnlag for, Dr. Kzmertzky (antydning til sårethet, kritikk, men gikk raskt videre:)

Dessuten har regjeringa nå bindi store styrker i krigen i Sør. Det er andre problemer som er svært mye viktigere enn Kodonj. Herfra kommer tross alt malmen som den skal, her er ingen akutte problemer som opplagt krever soldater. Derfor er det min *oppfatning* at regjeringa ikke kommer til å sende soldater, slik som de «jernharde» gjorde, Dr. Kzmertzky.

– Godt, sa Dr. Raoul. For første gang under besøket tillot han seg å slappe av, han smilte – nesten.

– Nei, vent, sa representanten.

– Jeg sier jeg *trur* regjeringa ikke vil gripe inn. *Men jeg kan ikke garantere noe*. Jeg forklarte situasjonen – med noe andre argumenter – for gruveselskapets ledelse og andre her i Kodonj. Det er klart at de vil fortsette å prøve å bruke den innflytelsen de har. Det er også klart at det er kretser i regjeringa som hører på dem. Det er tross alt derfor jeg er her.

Jeg kommer derfor til å komme med en tilleggsinnstilling, Dr. Kzmertzky. Regjeringa bør *de facto* anerkjenne situasjonen i Kodonj slik som den er, med Fagforeningskomiteens administrasjon over byen. *Men dere bør samtidig forberede å arrangere valg*. Jeg

sier dette fordi det vil være et avgjørende argument for å vinne over de usikre, mellomliggende gruppene i departementet og regjeringa, Dr. Kzmertzky. . .

(la han til, da han så Dr. Raouls sure oppsyn)

. . . og ut fra alt jeg har hørt og sett, er jeg sikker på at Komiteen deres vinner et slikt valg, avslutta han varmt.

– Vi administrerer en by! sa Dr. Raoul.

Vi prøver å gjøre alt mulig her som ikke er gjort sia år 1700, som ikke er gjort sia år 1818, som ikke er gjort sia 1892.

Vi er få! Vi har mye å gjøre! Vi gjør virkelig nytte for oss! Vi er de første i Kodonj som noen sinne har gjort nytte for seg, sett ut fra interessene til et flertall av befolkninga her, og sett ut fra interessene til alle dem i resten av landet som har et ønske om at denne Republikken vår en dag skal utvikle seg ut av middelalderen og ta sin plass i det 20. århundret.

Og så kommer man! sa han, på ny rasende.

Og sier *til oss!* At *vi* må gjøre, det ingen andre har gjort sia år 1903, (ja i virkeligheten, sia år 1893, for valget i 1903 var en farse), ja det ingen har gjort *noen gang* her i Kodonj, for valget i 1893 kan ha vært bra nok andre steder i landet, men her i Kodonj var det diktert av gruveselskapet!

Vi! av alle, *vi!* skal slippe alt vi har i hendene, gi opp alt vårt nyttige arbeid for å arrangere et valg!

– Men Dr. Kzmertzky! sa den unge representanten, ikke så saktmodig og forsiktig lenger.

– De er jo *republikaner fra 1892!* Hvordan kan De da være mot *demokratiet*, mot *valg?* Det er da virkelig ikke noe argument at dette ikke er gjort her før, *vert imot!* Dessuten må jeg lage en rapport som vil bli forstått i hovedstaden og i regjeringkretser slik som forholdene er nå, det må De forstå!

Dessuten

(la han til, roligere, vennlig, bedende)

– forstår De ikke at et valg kan være til enorm taktisk fordel for Bykomiteen deres? Vet De hva de andre sier om Dem?

«Hvis ikke regjeringa sender tropper hit, fins det ikke noe alternativ til Dr. Kzmertzky og Bykomiteen!» sier de. Liberalerne sier at av de mulighetene som fins i byen, er Dr. Kzmertzky den eneste som betyr levelige forhold, framskritt og sivilisasjon, «uansett mannens ekstremisme»! Tilmed i gruveselskapet sier de at De er «det minste ondet» så lenge regjeringa ikke tar kontroll over byen, og de ber innstendig om at vi ikke provoserer Dem eller gjør situasjonen ustabil så lenge det ikke står tropper klare: «Han er for øyeblikket det

eneste som står mellom oss og det rene anarki!» sa gruverdirektøren til meg!

Hvordan kan dere tape, Dr. Kzmertzky? Forstår De da ikke at det bare vil være til deres egen fordel om dere kan beholde kontrollen med et demokratisk mandat, som det vil være lett for den nye regjeringa å respektere?

Dr. Raoul sukka. Han tenkte at representanten var en mann med god vilje og kanskje gode utviklingsmuligheter, men likevel en farlig naiv ung mann.

Nesten samtidig kom Stretnep tilbake fra hovedstaden.

– Brødrene der mener at det er nødvendig at vi organiserer valg! var av det første han sa.

Pir² var under reorganisering. Den nye regjeringa mente amnesti- et sitt alvorlig. Brødrene var ute av fengslene og hjemme fra eksil. De som hadde ledelsen nå, var ei gruppe som likna mer på den gamle KaBe-fløya enn på noe anna. «Snippeherrene» hadde brutt ut og danna sitt eget parti (eller mer nøyaktig: *To*, for ei gruppe syntes de andre var for djupt kompromittert av samarbeid med «de jernharde»). De aller fleste av de viktigste lederne for «de Berrføtte» hadde nærma seg KaBe-fløya. «De Berrføtte» var hardt ramma fordi de hadde leda pir² i den første tida under krigen. Mange av lederne deres var blitt drept da.

Forholdet til den nye regjeringa var ambivalent. Oppfatninga blant folk Stretnep traff, var at ministrene mente det alvorlig når de snakka om fagforeningsfrihet, jordutdeling, sosiale reformer. På den andre sida kritiserte sentrale Brødre regjeringa fordi den mangla en politikk for å få Republikken ut av krigen. De mente statsledelsen var prega av nasjonal sjåvinisme. Dessuten var det med opportunistar – folk som hadde støtta diktaturet, og bytta side bare på grunn av den sterke stemningsbølgen som reiste seg mot «de jernharde» ettersom krigslykka snudde. Så det var vanskelig å være mot regjeringa, men vanskelig å være for den også.

Det viktigste for pir² nå, var å nytte mulighetene til å komme ut av illegaliteten. Partiapparatet blei bygd opp igjen, det blei starta aviser, organisert fagforeningar osv. Det var viktig å ikke provosere den nye regjeringa unødig før dette arbeidet var gjort. Samtidig opprettholdt de en slags forsiktig opposisjon, ville ikke gi virkelig støtte til «de republikanske forsvarerne». Folk i regjeringa var på pir² for å prøve å få til ei mer klart positiv holdning. Kanskje det kunne føre til at kretsene rundt regjeringa spalta seg, og noen derfra etterhvert ville gå over til arbeiderklassens standpunkt?

Situasjonen var i alle fall ganske ustabil – ganske åpen. Samtidig

hadde Brødrene gode informasjonen om det som skjedde i regjeringa, og de kunne rapportere tilbake til Stretnep om regjeringas interne drøftinger om Kodonj.

– Det er ei fløy som framstiller situasjonen i Kodonj som høyst irregulær, som stridende mot legalitet og demokrati, sa de til Stretnep.

– Det er ingen tvil om hvem som trekker i trådene. Det er gruveselskapet. Men samtidig er det mange naive folk i denne regjeringa, liberalere og mennesker uten politisk bakgrunn som først kom i bevegelse under «de jernharde». På den andre sida er det særlig én minister som framstiller Kodonj som en naturlig og sunn følge av utviklinga av demokratiet, etter at «tyrannene» er styrta.

Rapporten fra utsendinga til Kodonj har dreid diskusjonen over til fordel for den fløya som ikke vil gripe inn. Men *forutsetninga for det er at dere gjennomfører valg!*

Hvis dere nå *ikke* gjennomfører valg, vil dere på den andre sida skape store problemer nettopp for de venstre-republikanske kretsene i regjeringa og departementet som har strakt seg lengst for å støtte dere. Vi kan tilmed ikke utelukke at det vil utløse militær intervensjon. Det vil være å spille saka rett i hendene på gruveselskapet.

I tillegg –

sa Brødrene –

vil det skjerpe forholda for oss i lavlandet på et tidspunkt da vi slett ikke er klare for det. Vi har ikke på noen måte gjort oss ferdige med å reorganisere pir² og fått konsolidert posisjonene våre foran det som kan komme til å skje.

Vi ønsker om mulig et valg i hele landet nå, der vi har alle muligheter til å delta. Vi trur at vi som helhet har alt å vinne på det! Vi regner samtidig med at denne regjeringa ikke kan bli sittende. Den må utvikle en djerv, radikal politikk eller falle, sannsynligvis det siste. Men i så fall vil situasjonen i landet åpne helt nye muligheter! Vi ønsker ikke disse mulighetene ødelagt av en konfrontasjon over Kodonj, en konfrontasjon som kommer for tidlig!

Stretnep avslutta, stille, nøkternt, og så seg rundt på de andre som var til stede i sirkelen der han hadde avgitt rapport.

– *Godt!* sa Dr. Kzmertzky. Det var den 24. april.

Vi har laga ei innstilling. Ut fra vår vurdering av situasjonen slik som den er nå, regner vi ikke med å vinne noe valg.

Vi er likevel nødt til å gjennomføre det:

For det første. På grunn av situasjonen i hele landet og krava som arbeiderklassens kamp i hele Republikken stiller. Her må vi i Kodonj underordne oss helhetens behov.

For det andre. Fordi alternativet er en militær intervensjon. Mot den har vi med våre beskjedne og utrente styrker av frivillige ingen muligheter. Og sjøl om vi hadde det, så kan vi i praksis ikke stå imot en økonomisk blokade fra regjeringa.

Som situasjonen nå engang er, så er vi ei lita gruppe på noen få hundre medlemmer, en organisasjon, konsolidert i en kort periode, der et flertall er verva i de siste ukene med legalitet. Vi har støtte fra et litt større antall bevisste arbeidere, et flertall av dem fra lavlandet.

Vi er omgitt av en enorm masse av fjellbuer. Det positive med dem er at de har fagorganisert seg eller er i ferd med å gjøre det. Det negative med dem er at de er fast ideologisk knytta til Elvekulten i dens nye og bymessige form; Stretermish-reformasjonen. Det er min overbevisning –

– sa Dr. Kzmertzky, stoppa opp et øyeblikk, så utover og fortsatte med en viss resignasjon i stemmen –

– at deres tilknytning til denne nye Stretermish-kulten er meget sterk, og at det ikke vil være mulig på kort sikt å overvinne den for å erstatte den med mer framskredne, revolusjonære ideer. Kult-lederne har riktignok, enten passivt eller tilmed aktivt, stilt seg positive til Fagforeningenes Sentralkomité. Men vi må være klar over at ei av forutsetningene for den makta Fagforeningenes Sentralkomité kan utøve, er denne velviljen fra kult-lederne, at de sjøl ikke er våkna til bevissthet om den betydelige latente makta de holder i hendene sine, at vi altså på et vis har denne støtten fra mellom ti og tjue tusen fjellbuer *til låns*, til de som virkelig kontrollerer den, blir seg bevisst om den makta de egentlig har. For da kan de ta mesteparten av kultistenes støtte fra oss *når de vil*.

Videre er det ei langt mindre gruppe på noen tusen arbeidere fra lavlandet. Vi har vår hovedstøtte der. Men i tillegg fins flere andre krefter med sterk innflytelse: Prestene, ledere i småborgerskapet, borgerlige republikanere, tilmed gruveselskapet. Sjøl om den største gruppa som *bevisst* støtter oss, fins blant lavlendingene, så har vi ingen garanti for flertall blant dem.

Et flertall av arbeidere både fra høyland og lavland har dette til felles: Ei sak er at de støtter oss, når vi som representanter for Fagforeningenes Felleskomité faktisk har makta. Ei anna sak er å støtte oss *i et valg*, der det vil stilles lister som mange føler står nærmere deres *egentlige* meninger.

Min oppfatning er derfor at vi taper valget.

Vi bør likevel gjennomføre det så snart som mulig, fordi:
For det første. Kameratene i lavlandet har behov for å få løst sine

problemer ved at det blir proklamert en valgdato, og vi må få fjerna alle påskudd til innblanding i Kodonj og problemer med forsyningene.

For det andre. Fagforeningenes Sentralkomité kommer til å få undergravd sin faktiske posisjon her i Kodonj fra det øyeblikk et valg er proklamert og helt fram til det er gjennomført, så snart andre kommer til den slutninga at vi taper valget og at vi derfor sitter på lånt tid.

For det tredje. V r eneste mulighet til å vinne er at Stretermishtilhengerne ikke organiserer seg og stemmer på sine egne representanter, og at et stort antall kultister derfor følger fagforeningene sine og stemmer på oss. Uansett arbeider ikke tida for oss. For å få et best mulig resultat (sjøl om vi blir sittende i opposisjon) bør vi arrangere valget så fort vi kan, f r de andre kreftene f r summa seg.

Valget bør derfor organiseres så snart som mulig. V rt forslag, som vi legger fram i Fagforeningenes Sentralkomité i morgen, er 16. mai.

Men v r klar over at dette er allerede for seint, da Dr. Kzmertzky dystert.

Jeg sier at vår eneste sjanse til å vinne er at kultistene stemmer på oss. Men jeg har alt i ei ukes tid visst at Stretermishtilhengerne er i ferd med å organisere et politisk parti.

Alle kommer til å bli overraska, gruveselskapet ikke minst. Kultistene, ikke vi, og ikke noen europeiske liberalere, kommer til å vinne valget.

(6)

Det var ei oppfatning ikke mange hadde i slutten av april, utenom den snevre kretsen i sirkelen som hadde hørt argumentene til Dr. Raoul. Og visse andre. Ei lita gruppe by-intellektuelle med bakgrunn fra fjellene, Stretermish-tilhengere, som fiffen i Kodonj ikke visste om og ikke regna med.

Da Fagforeningenes Sentralkomité proklamerte at det skulle holdes valg til et byparlament i mai, satte det hele det borgerlige og politiske Kodonj på huet. Sentralkomiteen krevde   få en delegasjon fra regjeringa for å være til stede for å kontrollere valget. Den fikk straks etter et bekreftende svartelegram.

En politisk seier. Valget var legitimert av den nye regjeringa. Som det maktorganet som hadde proklamert valget, var Fagforeningenes

Sentralkomité dermed et legitimt organ, som satt trygt til valget var gjennomført.

Den moderne europeiske delen av arbeiderklassen så enten valget som unødvendig eller som noe som ville bekrefte Sentralkomiteens mandat. Fiffen i Kodonj var i første omgang splitta mellom dem som var letta: Her ville alt bli gjort i Konstitusjonelle og Demokratiske Former, her kom ingen Borgerkrig eller Revolusjon – og dem som var rasende: Her hadde den snedige djevelen Dr. Kzmertzky og sirkelen hans sørga for å få organisert et valg mens de sj l satt med makta og alt gikk ganske bra for dem, hjulene svingte, forsyningene kom, ingen motkrefter hadde fått organisert seg, og den naive nye regjeringa hadde tilmed latt seg narre til å sette sitt stempel på skuespillet!

Alle satte i gang med å organisere partier. F r utgangen av april visste sirkelen om over ti forskjellige initiativer. Ikke dårlig for en liten by som aldri hadde vært særprega av noe rikt politisk liv!

1. mai kom med mektige politiske demonstrasjoner.

Sirkelen sverga på at 1. mai dette året aldri skulle bli glemt, om det så var det siste arbeiderstyret blei huska for. Gatene var smykket med røde faner og Republikkens flagg. Over 10 000 gikk i tog. Det svarte til omlag 40 % av byens befolkning, altså et uhyre antall. Paroler tok opp dagens viktigste krav i Kodonj, og krevde at regjeringa slutta fred. Mer enn femten talere fra forskjellige fagforeninger. Kvinnen Ivanova talte for kvinnene, noe uhørt! Da dr. Kzmertzky kom opp på talerstolen, gikk det et stønn gjennom forsamlinga. Han skreik som en rasende ut over menneskemassen, orda hans blei gjentatt og sendt bakover til folk som ikke kunne høre ham. Etterpå var det folkefest med lokal musikk og tradisjonell dans til solnedgang.

Fiffen i Kodonj sa: De er usl elige.

Dr. Kzmertzky sa: Det er en viktig positiv faktor at fjellbuene nå følger paroler fra fagforeningene. Men var det oss de demonstrerte for, eller Laoureola? (Dr. Kzmertzky hadde gjentatt appellen til støtte for en statue over Laoureola, en av de første aktivitetene som var tatt opp i gruveleirene rundt Kodonj, spontant, nesten øyeblikkelig etter at den ungarske Generalen var ute.) Så dere alle de religiøse innslagene på klesdrakta? Så dere tegnene de gjorde?

En foreløpig frist til å anmelde partier blei satt til 5. mai. Da skulle Fagforeningenes Sentralkomité drøfte gjennomføringa av valget, ut fra at det var klart hvor mange partier som stilte opp.

Den 5. mai hadde disse partiene meldt seg i den store hvite bygningen der Fagforeningenes Sentralkomité holdt til:

– *Kodonjs Sosialdemokratiske Arbeiderparti*. (Partiet sirkelen hadde registrert. Navnet var valgt fordi Stretnep mente pir² i hele Republikken ville kalle seg noe sånt n r partiet for første gang trådte fram i full offentlighet i de nasjonale valga.)

– *Den Republikanske Frelses Parti*. (Radikalere og liberalere, folk fra gruveselskapets administrasjon og bysm borgerskapet i Kodonj. Deres avis, som i den legale perioden før krigen kom ut under navnet «Republikaneren», var nå i disse mer revolusjonære tider ute igjen med nytt navn: «Jakobineren»!)

– *Den Internasjonale Arbeiderføderasjon*. (Ei lita gruppe europeere i gruvene, med utspring i syndikalistene i lavlandet før krigen. «De er anarkister! Hva for slags merkelig opportunisme er det da at de stiller til valg?» sa Dr. Raoul.)

– *Det Katolske Folkeparti*. (Den konservative delen av fiffen i Kodonj. «Med prestenes støtte kan de få en god del stemmer,» sa Dr. Raoul pessimistisk.)

– *Fedrelandets Republikanske Arbeiderparti av 1892*. (De stilte opp med en gruveingeniør, en rik håndverker fra byen og flere konservative arbeidere fra gruvene, alle lavlendinger og katolikker. «Et forsøk på streikebryteri fra gruveledelsen,» sa Ferenc lakonisk.)

(«De Nasjonale Republikanske Demokrater for Sosial Rettferdighet», det viktigste av de to partiene som gikk ut fra «Snippeherenes» fraksjon i pir², var ikke registrert i Kodonj. Det forbausa noen, men ingen i de snevre kretsene som kjente den hemmelige historia til sirkelen i byen.)

Med unntak av anarkistene og det merkelige «Republikanske Arbeiderpartiet av 1892» var alt dette omtrent som venta. Men det ingen hadde venta i den moderne, europeiske delen av Kodonj, (med unntak av den godt informerte, indre kretsen i sirkelen) var det sjette partiet, som blei registrert dagen før fristen gikk ut:

– *Fossenes Forbund*. Dette partiet blei registrert av en gruveingeniør, høylending, tremenning av en av eierne av ett av de tradisjonelle handelshusene, en ung mann som var ferdig på universitetet i hovedstaden kort før krigen. Hans bakgrunn i to kulturer viste seg i navnet, med klansnavnet fra fjellene som etternavn og det europeiske fornavnet fra lavlandet: Laoudvk SkaraTorl.

Dr. Kzmertzky visste nå at SkaraTorl var studiekamerat av hans

egen venn og samtalepartner fra fjellene, Hanry SmetinTark. Mer enn det. De to hørte til samme hemmelige gruppa av kultister under «de jernharde». SmetinTark reiste i fjellene for dem. SkaraTorl var ankermann for konspirasjonen i Kodonj. Det var han som sendte kureren med bud om at Raoul kunne komme tilbake til byen.

Men her slutta likheten mellom SmetinTark og SkaraTorl. For i motsetning til Hanry viste Laoudvk ingen vilje til å diskutere med Dr. Kzmertzky. Tvert imot. I april hadde han avvist forsøk på kontakt og dialog for å styrke Fagforeningenes Sentralkomité med folk fra hans gruppe. SkaraTorl gjorde det kort klart at både sirkelen og fagforeningene var fiendtlige og fremmede elementer i høylandet. Han sa, åpent og arrogant, at hans mål var å mobilisere kulten til å ta opp kampen for å drive alle lavlendinger ut av gruvene i Kodonj – n r tida var moden.

Ettermiddagen den 5. mai m tte over 50 personer på møtet med Fagforeningenes Sentralkomité.

Ferenc åpna møtet. (De syntes det tok seg best ut, ettersom Dr. Raoul Kzmertzky ville bli spisskandidaten for Kodonj Sosialdemokratiske Arbeiderparti.) Han forklarte at Sentralkomiteen hadde vedtatt fri og lik stemmerett for alle som var registrert i Kodonj – enten i bykontoret eller i lokale fagforeninger – innen 10. mai. Det gjaldt begge kjønn, og alle over 15 år.

Videre forklarte han at Fagforeningenes Sentralkomité ennå ikke hadde tatt stilling til størrelsen på byparlamentet, men antyda 100. Men dette var avhengig av antallet kandidater partiene ville stille. Det blei nødvendig for partiene å komme med innstilling på sine kandidater ut fra antallet partier som var her. Kanskje det ville passe med 30 fra hvert parti. Hadde alle lister over sine kandidater klare?

På dette tidspunktet brøyt det ut forvirring på møtet. En av representantene for Det Katolske Folkepartiet protesterte mot kvinnestemmeretten. Ferenc klubba og sa at dette var beslutta av Fagforeningens Sentralkomité i et valg som var godkjent av regjeringa. Ingen diskusjon. Videre.

Mer forvirring på møtet. Hvem hadde rett til å registrere liste for Det Katolske Folkeparti? Det brøyt ut åpent munnhuggeri mellom to fløyer. Oppe i dette munnhuggeriet tok en annen m tedeltaker ordet og sa han representerte ei gruppe som ønska å registrere et anna parti, (Dr. Kzmertzky kjente ham igjen som en av de ledende frimurerne i byen, et anti-katolsk miljø han hadde regna med ville støtte Den Republikanske Frelses Parti). Denne mannen protesterte på tidsfristen og ønska   få lagt ved protokollen en offisiell protest

til regjeringa. På dette tidspunktet la Dr. Raoul merke til forvirring og diskusjoner i flere grupper, bl.a. i den store gruppa fjellfolk og kult-ledere som fulgte ingeniøren SkaraTorl. Han ga Ferenc et vink om at det ville være lurt å heve møtet for å konsultere med de ulike gruppene.

Halv times pause.

Møtet satt på ny. Ferenc.

– *Fordi* vi har fått slått fast at det her er grupper, som ennå ikke har fått registrert seg som parti,

fordi vi har fått slått fast, at det her finnes grupper innafor de registrerte partier, som muligvis ikke vil kunne støtte samme kandidater og derfor kanskje ønsker å stille egne lister,

og *fordi* vi ikke ønsker noen tvil om at dette valget blir fullstendig korrekt og demokratisk gjennomført,

vil jeg på vegne av Fagforeningenes Sentralkomité utsette dette møtet i tre dager, til ettermiddagen mandag 8. mai.

I mellomtida vil det på nytt bli mulighet til å registrere partier.

Denne utsettelsen av fristen må formelt godkjennes av Fagforeningenes Sentralkomité. Jeg legger fram forslag om dette i morgen formiddag.

På møtet den 8. ber vi om at alle deltagende partier bare stiller med fem representanter hver.

Resultatet av møtet rista det politiske Kodonj som et jordskjelv. Disse to nyhetene opptok folk mest:

– Det Katolske Folkepartiet sprekker! Katolikkene kommer til å registrere to partier! (Dette var den lille nyheten.)

– Stretermish-tilhengerne har registrert et parti! (Dette var den store nyheten.)

Lavlendingene begynte å diskutere seg imellom. Hvor mange er kultistene, egentlig . . . ?

For første gang begynte noen av dem å skjønne det Dr. Kzmertzky hadde visst over tre uker før. *Kultistene kunne komme til å vinne valget.*

Allerede den 6. og 7. begynte «Fossenes Forbund» omfattende agitasjon i Kodonj. På markedsdagen den 6. var ei velorganisert gruppe på flere titalls personer. Mange av dem fra familier med gamle røtter i Kodonj, altså tilsynelatende «siviliserte» høylendinger. Søndag den 7. dro de rundt i gruveslummene og holdt taler.

De bestilte plakater med lite tekst, men med mange religiøse symboler. Det blei klart at de hadde gode finanser. Laoudvk SkaraTorl (som nå seilte opp til å bli den katolske reaksjonens nye kandidat til Antikrist, tilmed f lere (?!?) enn Dr. Kzmertzky) var i familie med

noen av de rikeste smuglerklanene i høylandet.

Var det virkelig mulig at valget kunne gi makta til et nytt styre i byen, verre enn Fagforeningenes Sentralkomité? Panikken begynte å spre seg blant fiffen og lavlandseuropeerne.

Nytt møte den 8.

Denne gangen var alt bedre forberedt. Ferenc hadde på forhånd snakka med representanter for alle partigrupper som var anmeldt til og med samme formiddag. Møtøledelsen fikk derfor ingen overraskelser. De andre møtedeltakerne derimot, fikk mange – for ikke å snakke om resten av Kodonj.

Antallet partier som stilte opp var nå plutselig dobla, til 12. I tillegg til de som alt var registrert stilte nå følgende nye:

– *Demokratene av 1892*. («Ei dissenterende gruppe av frimurerne og noen protestanter. De er uvenner med andre i Frelsens parti og syns kanskje de er for radikale,» sa Dr. Raoul.)

– *Det Katolske Arbeiderparti*. («Prester som er misfornøyd med kandidatene til Det katolske Folkeparti. Dessuten er de redd for at lista har for storborgerlig profil og vil skremme flokken deres over til oss.» – Ferenc.)

– *Fjell-landets Folke(lige) parti*.

– *Kodonjs Folkeparti*.

– *Kodonjs Republikanske parti*.

– ? – (Ei gruppe som ikke hadde rukket å skaffe seg et navn ennå, men som stilte med fem representanter og insisterte på å få stille til valg. Ferenc lot dem få registrere seg, ut fra den vidsynte tolkninga han ga mandatet fra Sentralkomiteen: Alt som ikke er opplagt umulig eller skadelig, må være tillatt, så lenge det ikke står noe sted at det er forbudt. Altså registrerte han partiet uten navn.)

(Kommentar Stretnep: Som dere veit, er alle disse fire siste kultistiske partier. Det som skjer, er at fjell-landet holder på å få sin politikk, sine politiske strømninger og splittelser, slik lavlandet fikk det for knapt et halvt århundre siden. Det er ulike klansinteresser og rivalisering innafor kulten som kommer fram. Men det er bare Fossenes Forbund som er ei organisert og disiplinert kraft med et program. Alle disse andre er spontane grupper oppstått som rein reaksjon på Fossenes Forbund, de har ikke karakter av noe mer enn samlinger av enkeltpersoner, uten noen plan eller noen klar basis.)

Møtet den 8. diskuterte valgordninga. Ferenc la fram et merkelig forslag fra Sentralkomiteen. Det sjokkerte de lavlands-skolerte politikerne, men etter litt diskusjon anbefalte de det likevel.

Det var sånn: Istedenfor at det blei vedtatt et fast antall plasser i byparlamentet på forhånd, skulle hvert parti få en representant pr.

avslutta 100 stemmer! Begrunnelsen for dette var at representantene for flere av de nye kultistiske partiene ikke skjønnte forholdstallsvalg og trua med at de ikke ville godta valget hvis det blei gjennomført på noen annen måte. (Ei tilsvarende valgordning fungerte tradisjonelt i gamle folkeforsamlinger inne i fjellene.) Lavlandseuropeerne i Kodonj hadde kjent jorda bevege seg under beina sine de siste dagene. De godtok etter noen hånlige bemerkninger ei valgordning de ville fordømt og avvist bare en måned tidligere – om ikke av noen anna grunn, så fordi de aldri hadde hørt om en så uvanlig valg måte før.

Ferenc pekte på at et flertall av velgerne var analfabeter, og svært mange beherska heller ikke nasjonalspråket. Derfor burde alle partier ha lister der det ikke bare sto partinavn på nasjonalspråket, men også var trykt symboler. Siden partiene ikke hadde forberedt symboler til dette møtet, slo han fast at et siste, endelig møte måtte holdes den 10. mai. På grunn av dette, og fordi manntallet ikke var ferdig til rett tid, var valget beslutta utsatt fra den 16. til den 20. mai.

(8)

(Etter oppsummeringsmøte i sirkelen, natt til 9. mai. Ferenc og Stretnep, sammen ute i mørket, tar en omvei for å kjøle huene sine før de går hjem. I gatene er vogner som er kommet til markedet dagen etter, folk sover ved dem.)

Natta er varm. Ferenc stryker handa over panna, kinnene, noe klebrig setter seg fast der: tråder av flygende spindelweb.

Stretnep, vanligvis saklig, nøktern, og taus utenom når han avgir rapporter, kommer plutselig med et rasende utbrudd:)

– Dette valget! Ikke noe anna enn kaos, rot, et *geitemarked*! Folk styrter hit og dit, oppretter to partier den ene dagen, splitter dem i fire den neste, åtte på mandag. Halve byen ler av dette sirkuset, den andre halvparten er gått lei og gidder ikke følge med. De eneste som klarer å ha oversikten, er vi i sirkelen, men bare når vi jobber alt vi kan!

Av alle dumme og unødvendige saker jeg har vært med på opp gjennom åra tar dette prisen. Aldri hadde jeg trudd, da Doktor Raoul rekrutterte meg til sirkelen, at jeg skulle bli tvingi til å kaste bort tida på sånt tull! Og det verste er at *vi*, som har alt å tape på dette latterlige valget, *vi* må slite til ryggen brekker for å *organisere* det!

Ferenc, sliten men avslappa, begynner å le. Må stoppe, holder seg rundt magan, tårene triller. Han ser Stretnep blir enda sintere. Tar

seg sammen, hikster, puster roligere.

– *Unnskyld*, Broder Stretnep! Uansett alt du har lest, tross at du har representert oss på Storkrets i hovedstaden som en virkelig helt, så er du sånn en fin, sunn, uforfalska fjellbu inni den fine by-skjorta di!

Men det er bare sånn det *er*, skjønner du! Akkurat sånn er valg i *virkeligheten*, nede i lavlandet og ute i Europa. Rot. Tull. Fine herrer som løper hit og dit fordi de vil bli store menn. En masse intriger som bare interesserer noen få, istedenfor store linjer som skikkelige folk kan skjønne noe av. Bare at oppe hos oss har politicusene ikke lært det ennå, åssen de skal te seg og få alt oppstyret sitt til å se verdig ut.

Det er ikke noe å gjøre med det, Stretnep. Det er livet! Dette tullet her sloss *vi* for i alle år, mens alle de som stifter partier nå, krøyp på magan og smiska for Protector. Husker du: «En Demokratisk Republikk»! Nå har vi den her. Ja, du har rett, det *er* et geitemarked. I verdens største arbeiderparti, oppe i Tyskland, der sier de noe anna, men det er du som har rett! Og det visste vi som er gamle nok, for vi har jo vært med på det før!

Men nå vil folk gjerne ha dette her. Da må de jo få prøve det, ikke sant? Og når de blir like forbanna på alt tullet som *du* er, Broder Stretnep, *da* skal vi ta en prat med dem om noe anna. Om *sosialismen*.

Veit du hva vi må gjøre i mellomtida? I mellomtida må vi vise arbeiderne at uansett hva vi driver med, så gjør vi alltid en god jobb! Setter noen oss til å gjøre tull? Ja vel! Da skal folk se at ingen organiserer dette tullet så bra som vi!

Så blir du sinna, fordi vi sliter ryggen av oss for å organisere valget for alle disse fine tullebukkene.

Men veit du hva jeg syns? Jeg syns det er *vittig!* For så godt som vi klarer denne jobben for dem, kunne de aldri i verden ha fått det til *sjæl!*

(Ferenc sa ikke mer, men la armen rundt skulderen til Stretnep. De begynte å gå. Stretnep kjente det rista i Ferenc. Da de kom forbi et lys, så han at kinna til skytebasen glinsa.)

(9)

Valgkampen var nå begynt for alvor.

I virkeligheten viste det seg at den blei mindre forvirra enn mange hadde trudd. For det var bare tre partier som var så godt organisert

at de kunne drive en aktiv valgkamp over hele Kodonj.

Det var: Kodonjs Sosialdemokratiske Arbeiderparti. Det Katolske Folkeparti. Og Fossenes Forbund. Eller, som europeerne (men ikke høylendingene) kalte dem: Arbeiderpartiet. Katolikkene. Kultistene.

Katolikkene hadde sine møter blant lavlandseuropeerne, inklusive i gruvene. Men de var tydelig svekka av splittelsen og indre motsetninger mellom de ledende kandidatene.

Arbeiderpartiet var velorganisert. Fagforbund etter fagforbund kom med støtteerklæringer og oppfordring til å stemme på deres lister. («Det går maskinmessig. For maskinmessig. Det er fordi de lokale ledelsene oppfordrer til det. Men vi får ikke engang halvparten av de fagorganisertes stemmer!» sa Dr. Raoul). Arbeiderpartiet var det eneste partiet som var aktivt i begge befolkningsgrupper, og mye folk møtte fram for å høre Dr. Kzmertzky, ellers var kandidatene ukjente.

Ute i utkanten, særlig i de verste gruveslummene i Nord, hadde kultistene veldige møter, der ingeniøren Laoudvk SkaraTorl og hans nærmeste medarbeidere stilte opp sammen med lokale kultledere fra hvert eneste distrikt.

Blant lavlendingene gikk ryktet om de svære møtene til Fossenes Forbund. «Tusen i dalen i vest i går.» «800 i Nord i forgårs, og det var bare ved ei gruve!» «2000 fjellbuer til som ikke stemmer på Dr. Kzmertzkys parti . . . »

Det blei kjent at gruveledelsen hadde hatt et møte med SkaraTorl. Europeere fra småborgerkapet uten røtter eller viktige interesser som bandt dem til Kodonj, begynte å pakke sakene sine. Det blei gjort forsøk på å selge hus, men markedet var helt dødt.

Den 10. mai: Ei ny dreining av kaleidoskopet. Siste sjanse til å registrere lister, avtaler om valgsymboler. Det viste seg nå at antallet lister var redusert igjen. 7 partier stilte:

– *Kodonjs Sosialdemokratiske Arbeiderparti*. Symbol: En stilisert bikube (kjent som legalt symbol i lavlandet, og forståelig for høylendingene, sa Stretnep).

– *Den Republikanske Frelses parti*. Symbol: Frygisk lue med karde.

– *Den Internasjonale Arbeiderføderasjon*. Symbol: Fakkell.

– *Det Katolske Folkeparti*. Symbol: Kors.

– *Fossenes Forbund*. Symbol: Vertikale bølgelinjer. (Vanskelig forståelig! sa Stretnep. Stiliserte framstillinger av vann på den måten er ikke kjent i fjellene.)

– *Fjell-landets Folke(lige) parti*. Symbol: et stilisert fjell.

– *Kodonjs Folkeparti*. Symbol: En ring med flere slangeliknende streker som hang ned. (Den som kjente kulten, forsto straks at det var en krans av rottehaler.)

(10)

Møte i sirkelen 11. mai.

Ferenc:

Lavlandseuropeerne er nervøse. Det fører til at det stiller færre partier enn det ellers ville gjort. Prestene i Det Katolske Arbeiderparti har gitt opp og oppfordrer til støtte for Det Katolske Folkeparti, enda de ikke har fått noen ting igjen for det, ikke engang et par folk på lista. Demokratene av 1892 oppfordrer til støtte for Frelsens parti, et par kandiderer for den, men noen av de mest konservative som ser politikken som viktigere enn religionen, vil nok likevel gå inn for Folkepartiet. Gruveledelsen har summert opp sitt møte med SkaraTorl som så negativt at de ser det som viktigere å stope ham enn å slåss mot oss, den får rapporter om de veldige møtene kultistene har rundt i alle gruver og regner nærmest med at han har vunnet valget alt. Gruveledelsen ser dette som en katastrofe, den oppfatter SkaraTorl som en fanatiker som ikke vil gjøre de nødvendige konsekisjonene for å holde gruvene i gang, men heller jevne Kodonj med jorda for å få til en renessanse for tradisjonelle verdier i fjellene. Gruvedirektøren har sagt at han angrer på at de var med på å presse fram valget. De veit ikke sin arme råd. I mangel av noe anna konsentrerer de kreftene sine bak Folkepartiet.

Stretnep:

– Jeg har undersøkt gruppene bak de forskjellige kultistiske partiene nærmere. Det var ikke enkelt, for de er uklare og skiftende, det er som å gi en klar og presis framstilling av en tåkedott eller ei støvsky! Så vidt jeg kan se, er bildet slik:

Det som er mest «*parti*» i tradisjonell europeisk forstand, er Fossenes Forbund. Det har en kjerne av europeisk skolerte intellektuelle. Det svarer bra til de opplysningene Broder Kzmertzky gir om at det kan ha sprunget ut av ei gruppe studenter fra høylandet som studerte i hovedstaden for omtrent 5–6 år sia. De har forberedt seg over flere år og var godt organisert allerede mens den ungarske Generalen var her. De regna med at det før eller seinere ville bli valg, og hadde en slagplan klar. De viktigste lederne er intellektuelle med utdannelse. Unge gutter fra familiene til rike, patriarkalske klansle-

dere med nære bånd til gamle handelsfamilier i Kodonj – det er derfor de fikk studere og kunne utvikle ideene og planene for et slikt tradisjonelt religiøst parti.

Som dere veit, er det på det meste registrert fem kultistpartier. (Nå stiller tre til valg.) Fossenes Forbund utløste hele denne bevegelsen. Felles for de fire andre er at de oppsto som reaksjon mot Fossenes Forbund, og *bare* derfor. Uten Fossenes Forbund hadde ingen andre grupper av fjellbuer finni på å stille liste.

To av disse andre fire tok utgangspunkt i klansinteresser. Særlig SkaraTorl er sterkt knytta til en enkelt gruppe smuglerklaner. SmetinTark og andre ledere forsøker å bygge bru over klansgrensene, men det er SkaraTorl som er i Kodonj nå. Det har provosert lederne for andre klaner med motsatte interesser til å stifte parti for å «stoppe SkaraTorl».

Fjell-landets Folke(lige) Parti representerer gamle, rike klaner i Kodonj som i mange år hadde sterke smuglerforbindelser med den ungarske Generalen, og for den saks skyld sannsynligvis har det fortsatt, skjønt smuglerrutene er avbrutt for tida. Det er verdt å merke seg at de som har registrert dette partiet, bare er en håndfull folk, fire-fem personer i Kodonj, og lista er ei tilfeldig gruppe kjenninger og familieforbindelser, uten noen felles organisasjon og tilmed trolig uten noen felles synspunkter, bortsett fra sterk felles motvilje mot SkaraTorl. Blant kandidatene er kjente navn fra «de gamle familiene», men også torghandlere, tilmed noen fattige håndverkere og gruvearbeidere.

Kodonjs Republikanske parti, som ikke stilte, var et helt tilsvarende initiativ. Historia bak ser ut til å være en blodhevnefeide. Hva de gjør når de ikke stiller, er ikke klart. Trolig ikke noe spesielt.

Kodonjs Folkeparti, derimot, er i motsetning til begge de andre to som stiller, *ikke* prega av sterke klansinteresser. Derimot er det et initiativ fra en del av de mest tradisjonelle, gammaldagse kultistlederne i Stretermish-reformasjonen i Kodonj. Folk uten utdanning som ofte ikke kan ett ord av nasjonalspråket, sjølsagt mest analfabeter. Nesten bare gruvearbeidere, ufaglærte grovarbeidere, noen småhandelsfolk, dette er mennene og kvinnene med rottehalene, med ofringene på steinene, de har drivi fram den nye moten med tonsur, skapt massemonstringene 15. juni. De var i kontakt med SmetinTarks og SkaraTorls organisasjon under krigen. Men nå syns de ikke SkaraTorl er religiøs nok! Bygutt, gruveingeniør, gått kledd i dress i flere år, hvorfor kommer han her og skyver dem til side? Men dette er bare en del av kultlederne, og altså på mange måter de minst moderne, de snevreste og mest uvitende av dem. Mange an-

dre er med SkaraTørl, som dere veit er det kultledere fra absolutt alle gruver med på møtene hans.

Den siste gruppa, som ikke stilte når det kom til stykket, var en klikk av kultledere som jeg trur sto i motsetning til de andre på religiøst grunnlag. Noen sier at de holder på Lubolt i tillegg til Stretermish. Kvaliteten til denne gjengen viser seg ved at de ikke klarte å finne på et navn til partiet sitt engang. Jeg trur ikke de gjør noe spesielt når de har gitt opp å stille sjøl.

Dr. Raoul Kzmertzky:

– Det aller farligste er at dette valget kan komme til å splitte befolkninga i to: Lavlendinger mot høylendinger. Tidligere kunne lavlendingene alltid se at når fjellfolka blei undertrykt, blei de undertrykt *sjøl også*. På den ene sida sto diktaturet. På den andre sida høylendingene, og *samtidig* ramma undertrykkelsen arbeiderne, fagforeningene, demokratiet. Men nå risikerer vi at en valgseier for SkaraTørl konsoliderer lavlendinger og høylendinger i to blokker *mot* hverandre.

Istedenfor å slåss mot diktaturet, mot kapitalistene, mot gruveselskapet, altså en kamp *lavlending* mot *høylending*. Et styre av SkaraTørl vil få mange arbeidere med i en sjåvinistisk *blokk mot høylendingene*, *sammen* med småborgerskapet, republikanerne, prestene og gruveselskapet. Dette vil jage arbeiderne fra høylandet i armene på røverhøvdingar og klansherrer i en *blokk av kultister*. Arbeider mot arbeider, kapitalister og føydalherrer i ledelsen. Denne splittelsen kan ødelegge Kodonj.

I neste omgang blir det intervensjon og militær undertrykkelse. Dette *må* komme, i det øyeblikket gruveselskapets interesser og Republikkens utenlandske valutainntekter står på spill. Det har skjedd før. Da oppsto det etterhvert en felles, solidarisk front mot de militære, undertrykte arbeidere og demokrater fra lavlandet *sto sammen* med høylendingene mot «de jernharde». Men neste gang vil det ikke gå så bra. Da risikerer vi at alle lavlendinger – tilmed de fra de arbeidende klasser – trur at hæren forsvarer deres interesser i Kodonj, og hilser soldatene velkommen som sine redningsmenn.

Vi har kjempa for å utvikle en slik solidaritet på grunnlag av *klasse*, på tvers av skillet lavlending – høylending. Vi har kjempa for å få lavlendingene til å forstå at deres klassebrødre blant høylendingene er *mest* undertrykt. Det vi har oppnådd i denne kampen, vil gå tapt. Klassekampen vil forsvinne i et kaos av blodige motsetninger mellom folkegrupper. Lavlendingene vil sette sin lit til regjeringa og gruveselskapet. Høylendingene vil se de rike Patriarkene som sine

ledere og beskyttere. Istedenfor fagbevegelse og sosialisme: Paven mot Stretermish.

Dette kan skje.

I så fall –

sa Dr. Raoul strengt,

– blir det sirkelens oppgave å arbeide

videre, *for de prinsippene vi alltid har forsvart*, under de nye og vanskeligere forutsetningene.

Dr. Raoul, som oppsummerte og avslutta møtet, blei nå høytidelig. Han kremta, så rundt seg:

– Brødre – hm, og eh – Søstre –

(Søstre? Det er *ei!* tenkte Ferenc)

– det er nå ni dager til vi taper valget.

– La oss ikke kaste bort tida, men arbeide, slik at vi blir huska for det vi fikk gjort.

XVI

(1)

20. mai: Valg i Kodonj. Det var en lørdag, markedsdag, de regna med at flest gruvearbeidere ville stemme da. Valget gikk fullstendig rolig og fredelig for seg. Ganske store mengder fjellfolk stemte: nær 40% av dem som hadde stemmerett, fant man ut seinere. Søndag 21. lå stemmene nedlåst under væpna vakt. Republikk eller ikke, dette var ikke tida til å skremme opp noen. Kirkene var fulle av folk, enda det jo var for seint – opptellinga begynte mandag og fortsatte tirsdagen. Ei gruppe på fem fra regjeringa overvåkte valget, kontrollerte valgsteder og var med på opptellinga. En av dem var utsendingen fra Innenriksdepartementet. Resultater begynte å bli kjent den 22. (det var ikke hemmelig opptelling, foreløpige tall blei ropt ut av tellelokalet etter hvert), og spredde ville rykter i byen. Den 23. oppsøkte den unge mannen fra Innenriksdepartementet Dr. Kzmertzky i Fagforeningenes Sentralkomités Hovedkvarter, det tidligere gruvekontoret.

Dr. Kzmertzky var grimete i ansiktet av mangel på søvn.

– Vel, Arbeiderpartiet blei ikke sist i hvert fall, sa den andre. Interessert i resultatene?

Dr. Kzmertzky fór opp med et brøl, han ville kaste seg over den yngre mannen. Den andre løp bak en stol, ropte: – VENT!

og begynte å lese resultater, før Raoul kunne gjøre fysisk skade på ham:

OFFISIELLE STEMMETALL VED VALGET TIL LOKAL
FOLKEFORSAMLING I KODONJ, KONTROLLERT OG
GODKJENT AV EN UTSENDT KOMITÉ FRA REPUBLIK-
KENS REGJERING

STEMMETALL 9 576

Av dette forkastet 737

Gir følgende stemmetall for de ulike partiene og følgende antall representanter:

<i>Kodonjs Sosialdemokratiske Arbeiderparti:</i>	2 863 det gir 28 representanter.
<i>Den Internasjonale Arbeiderføderasjon:</i>	32 det gir 0 representanter.
<i>Den Republikanske Frelses Parti:</i>	611 det gir 6 representanter.
<i>Det Katolske Folkeparti:</i>	886 det gir 8 representanter.
<i>Fossenes Forbund:</i>	655 det gir 6 representanter.
<i>Fjell-landets Folke(lige) Parti:</i>	1 492 det gir 14 representanter.
<i>Kodonjs Folkeparti:</i>	2 300 det gir 23 representanter.

Det virker jo som om dere på en måte vant valget, sa representanten for innenriksdepartementet.

– Men hva slags styre dere nå skal få i Kodonj, det veit ikke jeg.

(2)

Møte i sirkelen, natta til 24. mai.

Ferenc:

– Panikken blant lavlendingene virka til fordel for Arbeiderpartiet. Katolikkene fikk et unormalt lavt stemmetall. Mange katolske arbeidere vi veit om, har stemt på Arbeiderpartiet, i hovedsak på grunn av frykt for kultistene, men helt klart og fordi Folkepartiet var for dominert av fiffen. Republikanerne har gitt noen til oss, men de har klart seg bedre. Ellers veit jeg om folk tilmed i borgerskapet og i administrasjonen i gruveselskapet som har stemt på oss i rein desperasjon.

Stretnep:

– Vi feilvurderte de store møtene som blei arrangert av Fossenes Forbund. Det viser seg at de fungerte som debattmøter. Mange av kultistene som stilte der, oppfordra til å støtte «rottehalepartiet», men noen oppfordra til å støtte oss! Vi var det eneste partiet som stilte med både lavlendinger og katolikker og fjellbuer og Stretermish-kultister på våre lister. Mange i gruvene oppfatter oss som et parti for fjellbuer på linje med de tre andre, noen mener tilmed vi er et religiøst parti. Som dere veit, har Broder Kzmertzky fått en slags – hm – en slags status i Stretermish-kulten. Det var kultist-ledere som vi aldri har hatt noen forbindelse med, som angrep SkaraTorl

fordi han kritiserte Dr. Kzmertzky, de kalte Laoudvk for vantro! Inne i byen, blant de «gamle» familiene av fjellbuer, gjorde klanslojaliteten utslaget. Så langt jeg kan se, blei Arbeiderpartiet det nest største partiet blant fjellbuene, omtrent like stort som Fjell-landets parti.

Dr. Kzmertzky:

– De andre sier vi vant dette valget. Men saka er at det var ikke vi som vant det: De andre tapte det. De forspilte sine sjanser. Vi står igjen som seierherrer, bare fordi de andre falt av underveis.

Nåvel. I løpet av dagen har grupper fra samtlige partier oppsøkt meg og forsikra om støtte for at Arbeiderpartiet skal danne et direktorat.

Samtlige! Jeg sier dere at dette er ikke et uttrykk for vår styrke, bare for de andres svakhet.

Republikanerne var der først og ønska meg lykke til, de sa de var glade for at det var en radikal valgseier og forsikra meg om sin fulle og faste støtte, som om de var en stormakt! Seinere kom katolikkerne. De pekte på at det var en sivilisert blokk på 42 representanter, mot 43 representanter for fjell-landet. Som dere veit, stemmer ikke det, ettersom Arbeiderpartiet har over 1/3 høylendinger i sin gruppe, de fleste kultister. Jeg hadde gleden av å si det til dem. De forsikra meg om at de mente det eneste håpet nå var at jeg kunne komme til en ordning med høylenderne, ingen andre kunne få det til. Jeg sa jeg ville ha et direktorat i byen, deres blancofullmakt til at Arbeiderpartiet gjorde akkurat det vi ville. De sa ja!

Så kom gravedirektøren, han oppsøkte meg på eget initiativ. Han sa omtrent det samme som Folkepartiet, det var sjølsagt ikke tilfeldig. Jeg minna ham om hvem som hadde intrigert for å få til dette valget, og spurte om han var fornøyd? Han sa ganske spakt at det var han ikke, han hadde nå forstått at de gjorde en dumhet, nå gjaldt det om vi kunne rake kastanjene ut av ilden. Jeg svarte at jeg syntes valget var meget bra, jeg har alltid vært tilhenger av demokrati. Nå fikk gruveselskapet lære den lekxa Koldol forsøkte å lære dem en gang: Høylendingene er i flertall, ta hensyn til dem, ellers så smeller det. Jeg sa at «vi» skulle ikke *sammen* rake kastanjene ut av ilden, *Arbeiderpartiet* skulle gjøre det, og nå fikk gruveselskapet se til å være snille og lydige og hjelpe til, de fikk slutte å sabotere, men skaffe midler til å betale sin del av byens løpende utgifter og ellers forklare folket sitt nede i hovedstaden at i Kodonj var det Arbeiderpartiet eller ingenting, om de nå kunne få det inn i huene sine? Jeg sa til ham at han skulle si til alle tjenerne i Folkepartiet og hvor de nå måtte være, at de skulle gi oss et direktorat med alle fullmakter.

Han sa rett ut at han lova å gjøre sitt beste for å få det til.

Så har vi kultistene, det var ei anna historie, men ikke mindre pussig. Kremmeren fra Fjell-landets parti kom oppom, som alltid høflig og hyggelig, nå smilte han fra øre til øre, som en sleip gammel munk med mange synder å skjule, ingen som så ham i dag kunne ha gjetta at samme mannen er berømt inne i fjellene for å ha skutt flere titall fiender og kasta dem utfor stupene. Han var riktig så glad og gratulerte med at vi sammen hadde slått han fæle SkaraTorl! Nå håpa han alt fortsatte som før under Fagforeningenes Sentralkomite, handelen blomstra jo, folk hadde penger mellom henda, og om vi kunne hjelpe til med å få åpna karavaneveiene igjen?

Etterpå kom flere menn med rottehaler i beltet, ikke sammen, men etter tur. En av dem måtte ha tolk! De var fra Kodonjs Folkeparti, som etter det jeg skjønner, ennå ikke har noen klar ledelse. Alle forsikra meg om sin støtte. Alle sa at det var av stor religiøs betydning at våre to partier var størst. En av dem sa at Laoureola vant valget, og spurte om jeg ikke snart skulle skrive en ny artikkel sånn som for fem år sia. Forresten hørte jeg at begge kultistpartiene har fått valgt inn fagorganiserte gruvearbeidere. Noen av representantene deres stemte visst tilmed på Arbeiderpartiet i valget!

SkaraTorl kom også. Han fortalte meg at han hadde fått hilsen fra SmetinTark med det han kalte «innstendig oppfordring» om å samarbeide med meg. Han så ut som om han spiste noe surt mens han snakka. Jeg spurte – ganske mildt, om dere kan tru meg – om han var enig med dem som mener at Stretermish avgjorde valget. Han blei ikke det spor rysta, han så bare sint ut. Men etter diskusjon lova han å støtte et direktorat.

Vi har spilt på ruletten! Sa Dr. Raoul. – Vi har gjort det med den klare, fornuftige overbevisninga om at den som spiller rulett i regelen taper.

Min oppfatning er ikke at historia er god mot og belønner den som har en høy moral og kjemper uegennyttig for verdifulle idealer. Min oppfatning er at det er bare uendelige mengder hardt arbeid, kløktig tankevirksomhet, blodige ofre, alt dette over ei årrekke, som til slutt skaper grunnlaget for seier. Dette grunnlaget er organisasjon, og det er støtte i arbeiderklassen så solid og stor at den ikke kan rokkes av noe jordskjelv. Uten dette hjelper ingen ting.

Likevel sitter vi nå med makta igjen, uten alt dette! Vi er av dem som, blant tusener av tapere, satser på ruletten og *vinner*. Jeg veit ikke om dette vil vare. Vi må sjølsagt være glade for det, akkurat som du blir glad for å finne en uventa pengesum på veien, når du ellers ikke veit hvor det neste måltidet skal komme fra.

Men vi må ikke la oss lure! Dette er en drøm – en vakker drøm, ja, men ei såpeboble!

Ferenc:

Jeg er enig med deg, Broder Raoul, i at vi skal være forsiktige og skeptiske. Men jeg er uenig når du kaller vår seier en seier ved ruletten.

Vi har jobba i mange år, Broder Raoul. Hvorfor stemmer folk på oss? Hvorfor kommer folk fra de andre partiene til oss og vil at vi skal ta over roret for dem? Fordi de kjenner oss! Fordi vi var der i alle disse åra, i streikene, i fagforeningene, mens den ungarske Generalen var der. Fordi du forsøkte å gå inn i borgen den gangen, mens vi lå nede i buskene med dynamitten og venta, time etter time. Jeg syns ikke kultistene var så dumme da de stemte på oss, Broder Raoul.

Vi prøver å lage noe nytt ut av Kodonj. Vi gjør det med det som fins av mennesker her. Da får vi heller ikke bli sjokkert eller misfornøyd, fordi det som er av mennesker her, faktisk støtter oss.

(3)

15. juni. En uhorvelig stor menneskemengde, uten tall, det kom folk fra dalene rundt og fra fjerne fjellområder. Massene fylte Kodonj.

Feiringa hadde et offisielt preg, det vil si: Direktoratet for byen hadde innkalt kultledere – det viste seg at det var nødvendig med flere hundre, for det var ikke noe klart hierarki mellom dem – for å få lagt fram åssen de ønska feiringa.

Raoul hadde trudd at de ville inn i borgen, dit Laoureola hadde gjort opprør, kanskje ned i dypet der hun blei drept, der den hemmelige elva til Stretermish rant, den som nå blei brukt til å vaske kongesand for gruveselskapet i Kodonj. Men de var ikke interessert i det.

Hele feiringa skulle konsentreres om den nye statuen av Laoureola, som nå endelig skulle settes opp på det gamle torget, nedafor borgen, i sentrum av Kodonj.

Statuen var blitt ferdig på rekordtid. Dr. Kzmertzky hadde på vegne av bydirektoratet gått til gruveledelsen og sagt at de fikk bestemme den, det var på jøvelskap og for å terge katolikkene, gruveledelsen sa ja med en grimase, men kostnadene viste seg å bli meget små. Et svært arbeidslag hadde frivillig båret en diger blokk fra nok så langt oppe i dalen i nordøst og inn i Kodonj. De tok det som en

religiøs plikt. Håndverkere, steinskjærere fra høylandet hadde jobba på den i fellesskap og fått den klar til den 15. (med unntak av ett uløst spørsmål).

Raoul hadde sett statuen på forhånd. Han syntes den var forferdelig stygg.

Hun hadde naken overkropp, ganske brei, og fire små, spisse bryster. I venstre hånd hadde hun en tjukk, klumpete stav. I høyre noe digert med flere takker, det skulle visst være en slags kjøkken-gaffel, men Doktoren syntes at det minte mer om en høyfork, både i størrelse og utforming.

Hun'sto oppe på overkroppen til en svær mann. Denne mannskikkelsen, måtte Doktoren innrømme, hadde flere trekk som tiltalte ham. Uniformsdistinksjoner, støvler osv. var nøyaktige og kunne kjennes igjen. Ansiktet var stivna i et grin, som på et lik. Ikke så urimelig, for med sin ene, spisse hov tråkka statuen av Laoureola et djupt krater ned i brystet på ham, tvers gjennom et stilisert, hjerteforma hjerte, mens knekte ribbein sto til alle kanter, som vedskier. Dr. Kzmertzky syntes at som ettermæle etter Kleberhof (som visstnok nå var dau sør i landet, dessverre angivelig av delirium i et eller anna privat sjukehus) så var dette monumentet både smakfullt og vellykket.

Men *ansiktet* til Laoureola! Bredt, klumpete, kraftig, med voldsomme, tomme øyenhuler, ei nese som en snøball, diger, grov munn!

– Hun så da vel ikke sånn ut! sa Raoul til Stretnep.

– Jeg så henne aldri, det jeg veit, skjønt jeg har sikkert passert henne. De unge, tynne jentene fra fjellet så da trass i alt ganske annerledes menneskelige og sympatiske ut, ikke som slike – uhyrer!

– Det er ikke viktig, sa Stretnep. – Det er antakelig ingen igjen i Kodonj som veit åssen Laoureola så ut, alle de som brydde seg om henne, er enten drept eller ute av byen. De som har reist denne statuen, visste ingenting om henne da hun levde, og de er ikke det spor interessert i åssen hun så ut.

Nå reiser de denne statuen over den fryktelige Laoureola, den skrekkelige Laoureola som tar hevn. Den er ganske *tydelig*, det ser du vel?

Få dager før hadde det vært et kraftig regnskyll over Kodonj. Det var fullstendig unormalt for årstida (og sjeldent for alle årstider), kultistene tok det sjølsagt som et tegn. Resultatet var i hvert fall at den 15. juni var dalen uvant grønn.

Hele denne dagen gikk folkemassen fram til statuen, bøyde seg, blotta venstre bryst, klaska håndflaten mot det, sang den klagende,

vibrerende, ulende sangen sin, gikk tilbake igjen.

Aller først, i den første rekka som hilste statuen om morgenen, gikk kultlederne. De fleste var menn, noen kvinner. De fleste hadde rottehaler hengende ned fra beltet rundt livet. Mennene hadde lange, hengende barter og tonsur. Flere var gruvearbeidere. Mange av disse kultlederne bodde svært dårlig. Noen gikk dårlig kledd, det lukta kraftig av dem. Flere hadde tuberkulose.

Midt i denne første rekka om morgenen gikk en mann i europeisk dress og med alt som hørte til: Stivet skjortebryst, mansjetter, snabelsko, republikansk kokarde på brystet. Det var lederen for arbeiderpartiets og fagforeningens direktorat, som nå styrte Kodonj, og han var kledd nøyaktig som for fem år sia. Det lyder nesten utrolig, men han var faktisk nesten like feit og pæreforma som før han rømte opp i fjellene.

Han gikk arm i arm med en meget hellig mann: gammel, krokete, hostende, med grått, tjafsete hår, små poser hengende forskjellige steder på klærne som inneholdt hareskitt, stein og biter av metaller, et rynkete ansikt med innsunkne lepper, et langt, ikke helt reint skjegg. Det var kultlederne som hadde bestemt at de ville ha Dr. Kzmertzky der, hvem han skulle ha ved hjertets side og åssen han skulle gå kledd. Arm i arm med Dr. Raoul på høyre sida gikk – etter vedtak i sirkelen – den skilte bulgarske damen Ivanova. Høy, flott, streng, den virkelige redaktøren av sirkelens avis og et offer for rykter i fiffen i Kodonj som det ikke fantes det aller *minste* grunnlag for.

(4)

Slutten av juni. Et problem havna på bordet til lederen for direktoratet i Kodonj, Broder Kzmertzky.

Statuen av Laourea var reist og hadde stått ei uke. Men folk i byen klaga. Håndverkerne fra fjellet hadde laga en i alle stykker tilfredstillende avbildning av martyren for militaristisk undertrykkelse, med ett unntak: De hadde ikke fått statuen til å gråte.

– Å herregud, sa Dr. Kzmertzky surt.

– Hva er det ikke for idiotiske oppgaver man må løse når man først har makta? Vel, så får vi sjølsagt sørge for at den helvetes statuen gråter!

Og han innkalte representanter fra gruveselskapet og ba dem sørge for å få tak i ingeniører og arbeidere med greie på hydraulikk, som kunne få statuen på torget til å gråte.

Raoul snakka personlig med ingeniørene de skaffa, for å forklare

dem hvor høyt prioritert oppgava var. Han sa truende at ingen måtte innbille seg at dette var ei fillesak der det gikk an å vri seg unna manglende resultat med dårlige unnskyldninger. Ingeniøren forklarte at oppgava ikke var lett. Man måtte bore høl gjennom steinen som skulle møte andre høl i øynene. Samtidig skulle ikke statuen brytes i stykker. Vanskelig, tidkrevende. Dyrt. Resultat usikkert.

– Spiller ingen rolle, sa Dr. Kzmertzky. Det skal gjøres! Kostnader betyr ingenting. Dere betaler.

Direktoratet med Dr. Kzmertzky i spissen leda Kodonj fram til andre halvdel av juli. De styrte byen godt og gjorde mye som folk hadde stor nytte av. Ikke minst gjorde folk i Kodonj mye sjøl i denne tida, både lavlendinger og høylendinger, i fagforeningene, i nye skoler som blei organisert, og andre steder – som i kulten.

Men i denne perioden klarte Direktoratet aldri å få statuen av Laoureola til å gråte.

I slutten av juli spilte det ingen rolle lenger. For da kom den ungarske Generalen tilbake. Med knusende overlegne styrker erobra han hele dalen fra grensa og besatte Kodonj. Statuen til minne om Laoureola blei slått i småbiter. Og Dr. Raoul Kzmertzky blei nødt til å forlate Kodonj for godt, med toget som tok hele Direktoratet i byen med seg sørover.

ETTERSKRIFT

Takk til alle som hjalp meg med denne boka. En særlig takk til dere (levende og døde) som skaffa meg fakta om byen Kodonj og fjelllandet, så alt blei gjenfortalt så riktig som mulig.

Noen siste opplysninger til leseren, som har fulgt meg hit.

Alfred Kleberhof var ikke tysker. «Tyskeren», den store motspil-
leren til Stretermish, var en annen. Hvis du ikke veit hvem, så kan-
skje les boka igjen en dag? Den inneholder koder og skjulte ting,
som kan være usynlige første gang.

De tre delene av denne fortellinga har andre navn som ikke kunne
brukes før den var slutt.

Den første delen heter *Elias Beckers bok*.

Den andre delen heter *Laoureolas bok*.

Den tredje delen heter *Hanry SmetinTarks bok*.

Hele fortellinga heter også *Raoul Kzmertzky's bok*.

Den kan også kalles *min* (forfatterens) *bok* og kanskje, hvis jeg er
svært heldig, din – leserens – bok.